

KOSZORÚ
A PETŐFI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE

ÚJ FOLYAM

VII. KÖTET

1940—41.

BUDAPEST

A PETŐFI TÁRSASÁG PÁRTOLÓ TAGJAINAK TAGILLETMÉNY

304225

TARTALOM

TANULMÁNYOK

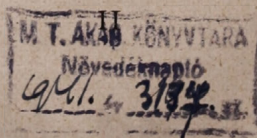
	Lap
<i>Galamb Sándor</i> : A százéves Kegyene	134
<i>Havas István</i> : Császár Elemér ravatalánál	2
» » A márciusi költő	129
<i>Jankovics Marcell</i> : Kossuth Lajosnál Turinban	156
<i>Kornis Gyula</i> : A Petőfi-Társaság feladata	65
<i>Lázár Béla</i> : Emlékezés Császár Elemérre, az íróra	79
<i>Pap Károly</i> : A négyszázéves debreceni kollégium	193
<i>Sik Sándor</i> : Dugonics emlékezete	230

ELBESZÉLÉSEK

<i>Babay József</i> : Szépanyám cipői	9
<i>ijj. Hegedüs Sándor</i> : Aranybogaram (Kis vígjáték)	25
» » » Az arckép (Színmű)	141
<i>Zádor Tamás</i> : Halálugrás	218

KÖLTEMÉNYEK

<i>Agyagfalvi Hegyi István</i> : Versek (Császár Elemér sírjánál, Erdély köszöntője, Mikes csillaga, A honvéd katona)	4
<i>Baja Mihály</i> : Versek (Kinek daloljak? Számadás magammal, Horthy Miklós Kolozsváron, Horthy Miklós Felesége)	215
<i>Bán Aladár</i> : Uunó Kailas költeményeiből (Műfordítások)	22
<i>vitéz Bodor Aladár</i> : Versek (Bujdosók, Az új március ifja, Márciusi eskü)	227
<i>Csengery János</i> : Versek (Haza jöttél, Uzenet)	139

<i>Dutka Ákos</i> : Versek (Mit mond a szén? Otthon Váradon)	154
<i>Gyökössy Endre</i> : Gyermekversek (Horthy Miklós katonája, Bujj, bujj zöld füvecske, Édesanyám tanítása, Ping-pong dal, Sóhajtozik a táska, Köszönöm, Csengő barack, Égi kapu, nyíl ki, Jancsi síel, Kutyaabál a Hortobágyon, Három alma meséje)	91
<i>József Ferenc kir. herceg</i> : Versek (Vallomások dombja, Esti dal)	132
<i>Petri Mór</i> : Versek (A boroskorsó ritornellje, Egy fiatal leánynak)	35
<i>Szathmáry István</i> : Versek (Magyar Columbus, Ember hová rohansz?)	165
<i>Vályi Nagy Géza</i> : Versek (Erdély, A juhász, Falusi kóborlás, Gvadányi lovasgenerális hívogatója)	75

FIGYELŐ

<i>G. J.</i> : Petőfi él	43
» » Pekár Gyula posthumus novellái	96
» » Új japán könyv a magyar irodalomról	240
<i>Gy. E.</i> : Szaboleska Mihály halálának tizedik évfordulója	101
<i>Havas István</i> : A történelem ítélete	36
» » Kornis Gyula új könyve	95
» » Dél visszatért	237
<i>Dr. L. B.</i> : Kis női csukák, hallgassatok	97
» » » Könyvnap — könnynap	241
<i>Dr. Lázár Béla</i> : Három asszonykönyv	39
» » » Justh, Munkácsy és Pekár	168
» » » Kristóf György-emlékkönyv	238
(— ő): Politika és magyar nyelv	45
» Egy új Ady-könyv	164
(Őr): Korai barátkozás	37

IRODALMI TÜKÖRKÉPEK

<i>A Petőji-Társaság tagjai</i> : Herczeg Ferenc	174
<i>Bán Aladár</i> : Az észt költészet virágai	104
<i>Csengery János</i> : Aischylos tragédiái	174
<i>Falu Tamás</i> : Kikötő	102
<i>Földi Mihály</i> : Egy barátság története	105
<i>Galamb Sándor</i> : Sorompó	48
<i>Harsányi Lajos</i> : Fejjel nagyobb mindenkinél	106

	Lap
<i>Harsányi Zsolt</i> : XIV. René	51
<i>ijj. Hegedüs Sándor</i> : Az arckép	246
» » » Lángelmék árnyékában	106
<i>Herczeg Ferenc</i> : Ellesett párbeszéd	44
<i>Jankovics Marcell</i> : Fél száz névtelen magyar	102
<i>Sik Sándor</i> : Zrinyi Miklós	48
<i>Török Sándor</i> : Különös éjszaka	103
» » A szemtanu naplója	246
<i>Vályi Nagy Géza</i> : A magyar katonaköltészet	50

A PETŐFI TÁRSASÁG ÉLETE 52, 103, 176, 248

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:

KORNIS GYULA

A BIZOTTSÁG TAGJAI:

GÁSPÁR JENŐ, HAVAS ISTVÁN, LÁZÁR BÉLA

A SZERKESZTÉSÉRT ÉS KIADÁSÉRT FELELŐS: **GÁSPÁR JENŐ**

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST, VI. BAJZA-UTCA 39.

KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, VI., ANDRÁSSY-ÚT 16.

W 359

IKOSZORU

A PETŐFI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE

TARTALOM

<p><i>Havas István</i>: Császár Elemér ravatalánál. (Gyászbeszéd.) 2</p> <p><i>Agyagjalvi Hegyi István</i>: Versek. (Császár Elemér sírjánál, Erdély köszöntője, Mikes csillaga, A honvéd katona.) 4</p> <p><i>Babay József</i>: Szépanyám cipői. (Elbeszélés.) 9</p> <p><i>Bán Aladár</i>: Uuno Kailas költeményeiből. (Műfordítások.) 22</p> <p><i>Ij. Hegedüs Sándor</i>: Aranybogarom. (Kis vígjáték.) 25</p> <p><i>Petri Mór</i>: Versek. (A boroskorsó ritornellje, Egy fiatal lánynak.) 35</p>	<p>FIGYELŐ: A történelem ítélete. (<i>Havas István</i>.) — Korai barátkozás. (<i>Ör.</i>) — Három asszonykönyv. (<i>Dr. Lázár Béla</i>.) — Petőfi él. (<i>G. J.</i>) — Politika és magyar nyelv. (—<i>ö.</i>) 36</p> <p>IRODALMI TÜKÖRKÉPEK: <i>(Herczeg Ferenc</i>: Ellesett párbeszédok. — <i>Galamb Sándor</i>: «Sorongó». — <i>Sik Sándor</i>: Zrinyi Miklós. — <i>Vályi Nagy Géza</i>: A magyar katonaköltészet. — <i>Harsányi Zsolt</i>: XIV. René.) 47</p> <p>A PETŐFI TÁRSASÁG ÉLETE 52</p>
---	--

UJ FOLYAM
 *
VII. KÖTET
 *
1. SZÁM

BUDAPEST
 *
1940 OKTÓBER
 *
ÁRA 1 P

KÖSZÖRŰ

A PETŐFI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE

† Dr. Császár Elemér, a Petőfi-Társaság elnöke
(1937 dec. 12. – 1940 júl. 3.)

CSÁSZÁR ELEMÉR RAVATALÁNÁL

ÍRTA ÉS ELMONDOTTA: HAVAS ISTVÁN

Amikor megjelenek ravatalod előtt, mint a te szeretett Petőfi Társaságodnak egyik tagja, megindult szívvel inkább azt érzem, amit a hűséges barát, vagy fiú az apa koporsójának láttán érez. A búcsú fájdalma egészében csak most láttatja velünk nagy értékeidet s még nagyobb érdemeidet, azt a fényt, melyet a melegség szült, s amit szíved mindenkor inkább elrejtve takarogatott. Azt gondoltad, ne annyira a szó, a külső, hanem inkább életed és tetteid jelentsék ritka nagy értékeidet.

Húsz évig voltál tagunk; tizenhét évi alelnökséged idején Pekár Gyulának baráti jobbja, lelkének bizalmas fele; ha óhajtott: tanácsadója, de ha kellett: dolgainknak érdembeli mérlegelője is. E ritka barátságot nem csupán dicsőíteni, hanem példaképpül venni is lehet; annyi azonban bizonyos, hogy élenálló voltánál fogva mindannyiunkra hatott, a Társaság munkáját magasabb szintre emelte. Ennek lett következménye, hogy Pekárnak, a szeretett elnöknek váratlan halála után, titkos szavazással is Téged választottunk meg egyhangúan elnökké, amit az elnöklő Herczeg Ferenc az eredmény kihirdetésekor klasszikusan így fejezett ki: „Mert hiszen nálad senki mélyebben nem tiszteli a magyar irodalmat, senkit nem tölt el komolyabb kötelességérzet, senki nálad — és ezt személyes tapasztalásból mondom — senki nálad nem lehet jobb és hívebb barát.“

S amit te válaszoltál, az is a nagyember ritka becsületessége és őszintesége; azt mondtad, hogyha nem tudnál megfelelni e hivatásnak, jelentsük ki őszintén, félreállsz harag és sértődöttség nélkül, mert ez az elnöki tisztség nem arravaló, hogy egy ember személyes becsvágyát elégítse ki. „A Petőfi Társaság elnöke, mondtad tovább, a közügy szolgája, *hivatása, hogy közreműködjék mindnyájunk féltett kincsének, a magyar irodalomnak felvirágoztatásán... s e nemzeti ügyre vonatkozólag ma is áll a római jog követelménye: salus rei publicae suprema lex esto.*“

Itt mondom ezt el, ravatalodnál, aki tudom, hogy társaságunkra vonatkozóan nagyszabású tervvel készültél jönni, dolgoztál is rajta, de torzóban maradt, tán csak elmédben, vagy tán ott is van valahol hátrahagyott irataid közt.

Oh, mért van, hogy annyi szép szándékod meg nem valósulhatott, mért kell, hogy munkásságod csúcsára érve, de azt még be nem fejezve, elmentél közel másfél évi testi és lelki küzdelem után, melyet ritka erélyed és heroszi akaratod oly hasztalanul fejtett ki!

Meghajtjuk fejünket a Végtelenség Ura előtt, de nem titkolhatjuk el fájdalmunkat, mely forró lüktetéssel sajog keblünkben. Tested a ravatalon, lelked azonban a szférák tökéletesebb hazájában evez már, itt csupán emléked marad meg nekünk. Emléked, mely igen szép és dús, oly eleven, hogy termővé válik s mint buzdító és iránymutató lebeg majd a szemek előtt.

Amiért kiválólag nagyrabecsültünk, az a valóság volt, hogy tudós terveidet és munkálkodásod szilárd elveit nem pusztán az elméletekből szűrted le, hanem azokat sajátos nemzeti helyzetünkben kerested és találtad meg, s azok ott, mint kiforrasztandó kincsek fakadtak föl előtted. Műveid a Szép formáin túl: a tartalomadás erejével akartak mindenkor hatni, semmi mással. Nálad a szavak fordulatosa volta, bősége, hangulat kifejezése: szigorúan csak az igazság tárgyilagos feltárását és megismertetését célozták.

Közvetlen mondataidból a közvetlen igaz ítélet szólt hozzánk; legnagyobb díszük: meggyőződésed, értékelő látásod vitalitása volt, az a sokoldalúság, a tényeknek és igazságoknak világos felismerése, ami soraidból váltig kicsendül. Gazdag irodalomtörténeti, széptani és kritikai munkáidban mint megingathatatlan bíró élsz tovább, kiben a köz igazsága szólalt meg a maga letompított, mégis messzeragyogó fényeivel.

Ezeket az értékeidet hagyta ránk, mint emlékedet, s ez az örökség arra int, hogy mint íróművészek, ne legyünk tekintettel sem a felülről, sem oldalról, sem alulról feltolakodó érdekekre, mert az igazság, mint az élet egyetlen jogos követelménye, a bátor és megvesztegethetetlen lelkek örállását követeli. Irodalmunk minden időben a magyar nemzeti lelkiség tükré volt, ez volt elviséged megdönthetetlen sziklaszála. Úgy fogadjuk, úgy fogjuk megőrizni, mint a legbecsesebb örökséget, mely, íme, le-sújtottságunkban is fölemel és új küzdelemre biztat.

Termékenyítse szellemed továbbra is útainkat!

Versek

Irta: Agyagfalvi Hegyi István

Császár Elemér sírjánál

*Csak vesztünk, egyre vesztünk,
Magyarság a keresztünk...*

*Legjobbaink kiállnak:
Ma fények, holnap árnyak...*

*De nem éltek hiába
E zord, sötét világba'.*

*Mint messzi csillag fénye
Tovább villog az éjbe,*

*Ha a csillag lehullt is:
Fénylik az ilyen mult is!*

*A példák meg nem hálnak!
Többet mond, aki hallgat!*

*A tettek fennlobognak
Ormán a századoknak!*

*...Vezérünk, bús elested
Gyászt is örömmre festhet,*

*Ha olvasni tud elménk
Koporsód ékes nyelvén*

*S a tanítást megérti:
„Ilyen legyen a férfi!”*

*Halk szavad kürtként zendül
Az időn is keresztül,*

*Jövőt hirdet a népnek,
Hol ilyen fények égnek!*

*...Nincs napja most a gyásznak!
Egygel többen tanyáznak*

Ott fenn az égi vártán,
Virrasztva vérük álmán!

... A halál le nem győzte,
Csak kiállott az őrse,

Hol nincs már egyéb munka:
Vigyázni holnapunkra!

Erdély köszöntője

Szent földedet köszöntöm, ősi Erdély,
Rád emelvén a könnyel telt kupát!
Erdőd, hegyed mind egy-egy drága szentély,
Folyód, fád, fűved fényes, szent csudák!
Higgyek, ne higgyek fátyolos szememnek?
Szívem még most is dobol és riad...
Erdély! Anyám! Azt hittem, eltemetlek!
Öleld meg te is bujdosó fiad!

Erdély! Anyám! Bocsásd meg árvaságod!
Bocsásd meg nekem sok-sok könnyedet!
Húsz éve, — hidd el, — én is gyászban járok.
A napjaim mind vérező sebek!
De már nem fájnak. Elmult, mint az álom,
Mint lidércnyomás, a sok szörnyű nap...
Nincs boldogabb már, mint én, a világon!
Anyám! Öleld meg visszatért fiad!

Nem, nem, soha! Mi többé el nem vélünk,
Egyek leszünk, mint voltunk egykoron!
Egy életünk lesz és egy a halálunk,
És poraiddal elvegyül porom!
Erre köszöntám mostan, ősi Erdély,
A könnyel s vérrel gyöngyöző kupát!
A poklok éje soha vissza nem tér...
Igaz se volt!... csak úgy álmodtuk át!

Mikes csillaga

Szent László ősi Várada, köszöntlek,
De ölelésre tárt karom lehull...
Testvérvárosod hol van? Hol marad
Arad?

Mátyás bölcsője itt vagy már, Kolozsvár,
De Corvin várát nem látom sehol!
A sasfészekben ma veréb mulat:
Hunyad!

Csonka tornyodat üdvözlöm, Szalonta!
De haj, mit szólsz te, Kőműves Kelemen?
Látod, az ember romot épít néha...
Déva!

Trikolor kacag Nagykároly felett,
De vidám gúnyád ma gúny, Kalotaszeg!
Fekete legyen ott az abaposztó...
Torockó!

Zsibó! Dés! Szatmár!... kurjantsam vígan?
Nem! A harangot sírva kongatom!
Kedvem, örömem, hitem tépett, csorba!...
Torda!

Vásárhely, két nagy Bolyaink tanyája,
Te megkerültél, ámde Bethlen Gábor
Forog sírjában és nem lel helyet...
Enyed!

Udvarhely itt vagy! Rabonbánok fészke,
Könnyem köszönt, hiszen egy kődobásra
Petőfi síkján szuronyfal mered már...
Segesvár!

Csikszereda, Tusnád, Szentgyörggy... szabad vagy!
De Árpád alatt, fenn a Cenketetőn
Ágaskodik-é újra már a vasló?
Brassó!

Te messzi ellátsz, öreg Hargita,
De látod-é, hogy fehér szakállára
Könnyet hullat és úgy gondol reád
A Retyezát!

Szabad Küküllő szolgaságba vész el,
És rabok könnyét hordja a Maros,
Feletted is hej, mennyi sóhaj száll át:
Nyárád!

...Egy halvány csillag feléd mutatott,
Ki valamikor a nagy bujdosónak
Legdrágább voltál az egész világon:
Zágon!

E halvány csillag ott ég fönn, ma is
S felétek mutat, rab magyar vidékek!
E csillag neve, — mely ma bús, szerény: —
„Remény!”

Testvér, kit őriz a szuronyok sövénye,
Nézz föl néha e csillagra, a fényre:
Megládd, egyszer tüzesre változik!
És addig is szemünk és szívünk
A csillagnál fönn mindig találkozik!

A honvédkatona

(Udvarhelyszéki nyelvjárásban.)

— Eggyetlen szép fiam, hogy mire jutottál!
Könnyebb a tollnál, gyöngébb vagy a hobnál!
Nezem: a szélfuvás nem kap-é föl téged?
Hirtelen szélmulás nem ejt-é le téged?
...Urusfüvet szödnék hét falu határán,
Ha azt az igazit köztök megtalálnám...
A kacagásodat erdőn megkeresném!
Mi a kívánságod? Mi gyavitt meg esmént? —

— Ha az enyim vóna füsti fecske szárnya!
Ha ez a két lábam sebös széllé válna!
Ha a magyaroknak elibe szállhatnék!
Horthy seregibe ha én béállhatnék!
Ha megfizethetnék két oláh zsandárnak,
A kik puskatussal a mejjembe vágta!
Akkó gyöngeségöm erőre fordulna,
A csürdöngölőt es eljárhatnám újra! —

— Nagybeteg egy fiam, dehogyes eresztlek!
Jártányi erőd sincs, maraggy te csak veszteg!
Inkább kiviszlek a havas tetejibe,
Havas tetejibe, a fenyőerdőbe,
Jó melegsergével bé es bétakarlak,
Amég meg nem gyavulsz, ápolva ápollak...
A magyar katonák addég meg es jönnek,
S béálhacc közijök oláhkergetőnek! —

Kivivék a legént havas tetejibe,
Havas tetejibe, a fenyőerdőbe.
Nap es ajnározta, kukukk biztatgatta,
Csillag imádkozék, bár erőre kapna!
... Csak az anyya busul: esse-asse használ!
Sárgább má, görbébb má az elfogyó holdnál!
Vérhaptól virágzik az a kedves szája...
Csak jőne a serög!... ejsze az használna!

— Anyám, édös anyám, má nagy erőt érzök!
Jőnek má, jőnek má a magyar vitézők!
Aggya a csidmámot, magyar pántlikámot!
Szöggjön csak, szöggjön csak szép gyopárvirágot!
Indulok es nekik jónapot köszönni!
Béállok a sorba!... véllük fogok mönni!
Bátron küzsdök én es a magyar hazээр!
Vérömöt hullatom szép Erdéjországээр... —

— Jaj, ninesen má fiam!... mét es nem én inkább!...
Csakugyan ott jőnek... huzom má a csidmád!
Szüved föli tőszöm magyar pántlikádöt,
A szegén kezedbe a gyopárvirágot...
Hé, vitéz urak, hé!... ha Istent ösmérnek,
Eggy szömpillantásig ehejt ájanak meg!
Itt fekszik, itt fekszik egyy honvédkatona,
Szép Erdéjországээр ő es csak meghala! —

SZÉPANYÁM CIPŐI

ÍRTA: BABAY JÓZSEF

I.

Csurgó felől jött a vándorlegény.

Gyász-szalagot nem viselt a karján, a gyászt a szemében viselte. Nemrég ütközött fekete szakálla koszorút vert az álla körül, fiatalos bajusza már dúsabb volt és látszott, sűrűfekete szemöldökei jótékony kis ereszként ülnek meg a homloka alján s felfogják a szemerkéző esőt. Vállára lobogó, vállra fésült haján nem viselt kalapot, nagykarimás kalapja benn pihent a legényládában a négy rend gyolesalsó, a szerszámok, a tisztességet és tudást hirdető pecsétes munkakönyv és egy pár ó-divatú asszonycipő felett. A láda pántozva volt vassal, két saroklakat zárta le a fedelét, bársonybarnára volt festve, csak a világot kémlelő hátoldalán pislogott két betű: egy nagy B, meg egy J. Babócsay János. Ezt célozta a két, odafestett betű.

Földig sujtó bánatban volt, kegyetlen bánatban, aminőt egy életben csak egyszer érez a tisztult fiú szív.

Ment a vándorlegény a galagonyaszegélyes út füvesén, rőnyire a kerékesapás mellett, árnyékot nem vetett alakja, mert borult volt az ég. Szemerkézett a ritkaeső, szeptembernaptárból forgatta a napokat az idő.

Csurgó felől jött a vándorlegény.

A deák-városból.

Két napot töltött ott mindössze, igyekszik Atád irányába, két asztalosmester gyalulja a bútort abban a csepp városban, valamelyik, lehet, felfogadja. Nemes uraknak dolgozó „tislérek“, azaz: asztalosok között becses a híre Babócsay János nevének, csak azt nem értik, miért nem telepszik meg már valahol, hiszen bizonyosan gyűjtött már annyi bankót, hogy műhelyt nyisson a szülőmegye valamelyik városában és vándorlás helyett ő maga fogadjon fel vándorlegényeket.

Ment a vándorlegény, esizmája vastag talpa alatt aléltnak feküdtek el a sokat ázott fűszálak.

Felnézett a szürkébe öntött égre, no, tán beér Kivadára esteledés előtt s a bognárnál, vagy valamelyik tehetősebb belső-béresnél átalussza az éjszakát. Holnap aztán irányt vesz Atádnak. Atád már szép hírnek örvendő iparos-városka, van ott esztergyályos, takács, bognár, szijjártó, bábos, köteles, fazekas,

fércesszabó, bádogos, szekercés, asztalos, — valami hírt vehet arról, hol túrnék meg tisztos tisztességgel két ügyes keze faragómunkáját.

Alkonyodott. Nyugattájt kicsinyt megvereslett az égalj, no hála Isten, holnapra feltisztul a felleg-országút. Kell is még napocska, most szedi a szőlő a cukrot a földből, áldás a jó idő így szüret előtt. Ment a vándorlegény, ritkán kémlt előre a tekintete, felesleges is, hiszen lát a fülével is. Olyan jó a hallástudománya, hogy századik bokorból törjön fel az álom s a készülő madár, meghallja s már veti is felé a tekintetét. Emiatt volt az is, hogy szem még nem láthatta, de ő már tudta, hogy az útforduló mögül szekér kerekedik feléje. Csodálatos hír-árma van az alkonyati csendben, a legkisebb zizzenés is messzire hallatszik, mintha hírzajocskát ide-oda surrantó szelecskék szolgálnák az utasember fülét. Előre kémlt a vándorlegény, orreimpái megduzzadtak, figyelt szemmel, füllel, orral, és értelemmel. Magányosan lépést érző ember számára mindig bizsergető izgalom találkozni valakivel. Nézni attól a pillanattól kezdve, hogy kibukik alakja a szemhatárba s meg nem riadó lélekkel találgatóst játszani vele, ahogy közeledik. Vajjon kiféle, miféle? Milyen a szándoka? Lesz-e szíves szava? Talán „sors- és szakmabéli“, talán rokon is, talán ellenség, aki izmot feszít, esánkot rúg s követeli az utastól azt, amije van.

Babócsay János, gyökértömbökből szépesodákat faragó vándorlegény akaratlanul jobbra nézett, — öreg fürjpair rebbent riadtan a feltört tarló felé, — s ez alatt a kicsiny idő alatt bukkan elő az útfordulóból a kisszekér, amelynek zörgését már régtől hallgatta. Iparos-fogat ez, állapította meg a kémlés pillanatában, mert a forduló mutatta, hogy a szekéroldal bordái zöldre vannak festve. Két alacsony lovaeska ügetett a könnyű szekérral, a rúd elején lámpa himbálódzott, a bakon süveges kocsis ült s mögötte két váll feketedett.

Vándorlegény-szokás szerint egészen az út szélére húzódott, ládája vállsziijait megengedte s letette ládáját a földre. Mert az volt a regula abban az időben, hogy utasszekérrel való találkozásokkor illik a terhet megpihentetni s szép szóval adni a kérdésekre feleletet. Hiszen a vándorlegény volt a messzi megyék hírhordozója, szóbeli postása, útról, zombékról, vagy vadak járásáról, városok vámjáról, megyei ujságokról, zsványok akasztásáról, alispánok törvénytevéséről, új toronnyal húzott templo-

mokról, követek választásáról, a császárról, a híres lakodalmakról, nagy családok háborúságairól a vándorlegények cseréltek hírt úton-útfélen. Tudták, hol vertek új hidat, merre pusztít a pestis, hol gyujtogat a vörös kakas legsűrűbben, készül-e háború Budáról, vagy Bécsből, vándorlegények tartották számon a betyárokat, zsványokat, az oláh cigányok fejszés karavánjait, tudták, mikor soroznak, mikor küld a huszárság lóért, mennyi az ára a szer számnak Fejérváron, Kolozsvárott, Pozsonyban és a zsiros búzát arató Bácskában. Értették a nyelvét a göcsejinek éppen úgy, mint a távoli rácnak, ha vérhas pusztított valamerre, fejükben volt a betegség receptje, pontosan tudták a váltópénz értékét, a külvilági politika állását, idegen királyok sorsát, — de legfőképpen a mesterségük csinját-binját. Nem esoda hát, ha parasztszekér, vásároskocsi, iparosfogat, úrihintó mind, de mind megállt és szót engedett az utak vándorának, elhallgatta meséiket, híreiket, tréfás rigmusaikat, meg az apró-címet, amit német szóval keverve a horvátba, nevetés nélkül nem lehetett állni. Valami ládás, két lábon ballagó, lélekantennás, szívesen látott, előszórádió volt a vándorlegény, boldog, régi kedélyek hullámhosszán bandukoló szómuzsika, aki a sors régtőlvaló stúdiójából indult a végtelenbe, szíve örök műsorával, múlt századok bolyongó szpikerje, Isten találmánya...

A kocsiról éppúgy figyelték a legényt, mint a legény a kocsit.

— Töszí már a bugyrot lefelé, — szólt hátra a kocsis a magas bakról, — afféle löhet ez, mint a többi, vándorlegény ez szögén, mögájjak?

A kocsis mögött erős hízású, pozsgásképű, idős férfi ült. Pödörített egyet vastag Rákóczi-bajuszán és átnézett a mellette ülő lányra:

— No, angyalkám, hogy tegyünk, mint tegyünk? Szót váltsunk?

— Ahogy édesapám akarja. Csak ne késsünk sokat. Esteledik.

— Ne féjjön, kisasszon, beérünk időre, — biztatta a kocsis a lányt és bebökte az ostort a löcsmelletti bőresőtökba. A lovacskák felhegyezték a fülüket, jelezve, hogy értik a parancsot, menten alábbhagytak a trappal is, és, ahol hallják az öreg szót, hogy „pszt“ — megállnak

— Mesterlegény, látom a gúnyájából, — mondta a kövér, zengőhangú öreg, — megállunk, Csócsér!

— Igónis

Babócsay János szép tempóval hajolt meg a kocsi felé s négy lépést téve könnyedén, már ott is állt az utasok előtt. Köszöntötték egymást.

— Hová fiam, mi járatban?

— Atádra igyekszem, nemes mester uram. Csurgóról gyaloglok.

— Én meg éppen odahajtok a lányommal, lakodalomba.

A vándorlegény feje lehanyatlott. Pillanatokon át szívet verő esend volt. Az öreg mester is, a lánya is, a kocsis is nézték a hirtelen szavátvesztett legényt, bizonyosan megérezték bánatát a hallgatásból. A lovacsákák nyugtalankodni kezdtek, esteledésben nem szeret az állat nyitott úton állni-várni, istállóra vágyik az ösztöne.

— Nevem Babócsay János, asztalos és gyökérfaragó.

— Hujnye, az árgyélusát, édes fiam, csak nem a Bábos Andráshoz igyekszel?

— Nem én, mester uram.

— Hát talán a Záborszkyhoz?

— Oda se.

— Nincs még beállásod?

— Nincs sehol.

— Rendben vannak az irományaid?

— Rendben, hála Isten

— Hallod, akkor egyenes a dolgaid dülője. Az én nevem Ártán Pál, atádi asztalosmester vagyok, ott a házam a Gráblik sarkán. Holnap estére itthon vagyok, a többit majd közel-szóval. Fizetek annyit, mit bárhol kaptál mestertől. No fiam, áll az alku?

— Szívvel-lélekkal, mester uram.

— Ez itt a lányom, Annácska

Felnézett a vándorlegény az iparoslányra és meghajolt mélyen. Csak egy pillantást vetett a feketeségében is lángolni látszó szempárba, csak egy pillantással selymezte végig a lányarc vonalait, a derékon elkötött barna melegkendőből kidomborodó édes mellett, a fehér homlokot átívelő fekete selyemhajat, s már látta, hogy a szó, amiből dícséretkoszorút fontak Csurgón az Ártán asztalos árvalánya köré, nem volt deák-szív túlzása, hiszen olyan ez az érett, derék, szépülést ülő teremtés, hogy szép-

képzeletű szívnek ébrenlétben is az álom kedves csudáját mutatja. Annácska... Édes név. No lám.

Ártán Annácska is csak egy pillantást vetett a szakállas arcú legény acélkékszínű szemébe, egy pillantást széles vállára, biztonságos állására...

Elkerekezett a szekér. Sűrű port verve maga mögé. A vándorlegény is vállra emelte a ládát, ballagott tovább. No, hála Isten, még mindig megvan a híre a mesterek műhelyeiben. Hej, ha még kétszer belenéz a lány arcába, olyan szép szobrot farag róla gyökérből, hogy akár oltárdísznek vihetik be a barátok templomába. Mert a vándorlások, a fű, a fa, a virág, a fellegek, a viharok, a csillagokkal való társalkodás, az évenként változó sors mélységes hívővé váltották a lelkét. Az erdőaljnál álldígáló sziklánál, amelynek barlangjába kicsi Mária-szobrot tettek a vándorok, letette a ládát és időzött pár percet. Nézte az egyszerű, pihe-nesre és imára hívó útibarlangszobrot s aztán térdre ereszkedett. És ekképp beszélt a rács mögött fehérlő Máriához:

— Tudom, Szűzanyám, Máriám, hogy illik egy-két krajcárt adni a te szegényeidnek. És híre van annak is megszerte, hogy aki e sziklában őrzött Máriának ad, százszorosan kapja vissza. De megbocsáss, ékes Nagyasszonyunk, én egy féltallért sem tudok most adni. Csurgóról jövök, szegény anyámat tegnap temettem el. Minden elspórolt forintom koporsóra, sírra, kerekoszorúra, kántorra költöttem és a Blázsik faragónál vettem egy kis követ, hogy odaállíthassam a feje fölé. Hadd éljen emléke kőben és szívekben. Magad tudod legjobban, Nagyasszonyunk, milyen szegény volt az én édesanyám, nem maradt utána semmi, de semmi. A kis ágját a nénémnek adtam. A kis ágyneműjét a néném lányának. A kis edényeit a húgomnak. Szétosztogattam szépen mindenét, én vándorlok úgyis, hát minek tartogassam. Szentséges Szűzanyám, mit adjak én most már a te szegényeidnek, hogy jussom legyen valamit kívánni tőled?

Elgondolkodott kicsit, aztán folytatta:

— Tudom már, Szűzanyám, tudom már.

És felemelkedett térdepeléséből. A ládájához lépett. Felnyitotta. Régi, magasba szabott szárú, bőrfűzős, fénylőorrú, itt-ott kis penésszel tarkított asszonycipőt vett elő. Különös pár cipő volt, amolyan régiremek, látszott, keveset viselték. Visszatérdelt a szikla elé és imádkozott tovább.

— Nézd, idvezítő Szűzanya, Mária, akihez koronás királyok szoktak folyamodni, nézd ezt a pár cipőt. Egyetlenegyszer volt az édesanyám lábán, amikor esküdött az oltár előtt. Régboldogult édesapám csináltatta neki. Ezt az egy pár cipőt hoztam el halott hótti szobájából emlékül, de pénz hijján, mert krajcártalan vagyok, felajánlom hát a Te szegényeidnek. Azt kérem tőled jutalmul elefántesontból való torony, éneklő kőből formált rózsa, adj nékem, hitese, édes asszonyt, szüntesd bé vándorlásaimat és jutalmaz meg engem arcokra formált édes magzatokkal, Ámen.

Felkelt. Keresztet vetett és vállára szíjjazta a ládát. Indulásban még visszaégett egyszer. Az anyja lakodalmi, penészvirágú cipői, a rács alá dugva feketedtek, egymáshoz simulva. Összegubancolódt, vékony hasítású bőrfűzőjük, mintha szálnyi karjuk volna s mintha imádkoznának.

Az alkonyveresség már rég lehullott az erdő alá, setétedett és megint szemezni kezdett az eső.

Ment a vándorlegény, ballagott esendesen, Csurgó felől, Atád felé...

II.

Ártán Pál, divatos asztalosmester úr még az éj folyamán hazahajtott a csurgói lakodalomból. Sokat evett, bőven ivott, retentően vereslett az arca és a tokája alja. Kegyetlen kitartással határozott, hogy nem hál a csurgói rokonság házában, aludni úgysem tudna, hiszen a cigányok reggelig aprítják a nótát, az örömnép meg a ropogóst. Így hát befogták a kis lovakat, Ártán úr ledobatta a rugós ülést, az ángyomasszony két öreg dunyhát fektetett a szénával bélelt kocsiba, saroglyától vánkost is dobott puhán, ezeken feküdt el Ártán úr, a zsiros iparos.

Annácska ott maradt Csurgón. Reggelig táncoltak. Hatvan-személyes iparoslakodalom volt, az édes gyámtestvére ment férjhez, Helesi Erzsébet, ugyancsak csodábatermett hajadon. Reggel aztán elfeküdtek az öreg szobába vetett szalmazsákokon, mert a fiatalokat a csurgói kasznár úrihintaja repítette Szigetvár felé, ahol a fiatal férj parancsolt három örlómalomnak s ahova már az esküvés utáni órában vágyódott az asszony. De a dalárdás latindiákok körülvették az ódon iparosházat, megülték a műhelyt, az udvart, a kamrákat, s az utcaelőt, lehetetlen volt onnét kiszökni addig, amíg meg nem virradt. Velük danázott a rigmu-

sos professzor, nemzetes Csokonai Vitéz Mihály uram is, aki pedig szigort gyakorolt a konviktusok táján, de ezen az éjszakán kegyetlen fogfájás gyötörte, bekötött orcával kalandozott az utcákon, álmatlanságtól gyötrötten s diákdanát hallva, nyitott be a lakodalmas házba. Bisotlika uram, a csurgói házigazda nyomban összegyűjtötte a tudós asszonyságokat. Meleg hamut, hideg kappancsontot, zsáját, kőrisbogarat, de porrá törve, szegfűolajat, fodormenta- és majoránnaolajat, fekete kutya szőrét égett borban és gőzölést ajánlottak a nagytiszteletű professzornak, de egyik sem használt. Végre Luka borbély úr hideg vasat hozott a szomszédos műhelyből és kiemelte a költő odvasát... Ettől kezdve a deákok úgy hordták a bort, mint szőlőbéli itatónép a vizet a kútból, a professzor úr öblögette a sebet reggelig, „amíg csak az nemes dékán nem vett hírt a dologról s szét nem oszlatta a diákul danolókat...“ Annácska kezére két meleg csókot lehelt Csokonai s eltávozott, idézván pár sort a szívéből:

„Mondom, szép orcádat épp így megcsókolnám,

Hajad szép fürteit váltig simogatnám...“

Déli harangszóig aludt Ártán Anna a híves belsőszobában, amikor megérkezett Atádról Csócsér, a szekérrel. Csodálták a kis, keményinú lovakat. Már kétszer fordultak megyemesszeségből. Nem sántulnak le hazáig? Hiszen aligha álltak az éjjel.

— Alig-e? — kérkedett az iparoskocsis és eltörölte száján az útravaló falatok zsírjait, — ezek-e? Hát amondó vagyok, akár Budáig futnak. Mert tegnap délután gyöttünk idáig Atádról. Éjjel visszamöntünk Atádra. Most mögent itt vagyunk Atádról. Hát ebből az következik, hogy vissza is köll mönni Atádra. Igaz-e?

Etetett és itatott az öreg, megcsutakoltatta a két kis vásáros lovat, jól tartotta őket zabbal, ezalatt elkészült Anna az öltözéssel, búcsúzkodással, meg a gondolat végleges elvetésével is, hogy a rigmusos, haresabajszú, sovány professzorral, nemes Csokonai Vitéz Mihály urammal sétálgasson egyet a Csere-patak vén platánjai alatt... Szalmaláng az egész, foga fájt, kihúzták, jókedve volt, csókot akart, — majd elfelejti, mire kettőt alszik. Bár a szeméből tüzelő fény arról beszélt: olyan férfi, akit jobban éget az el nem csókolt csókok vágya, mint akár tizenkét titokban vont ölelés...

Akkor ült kocsiira Anna, mikor a nagytemplom elkongatta a delet. Ángyomasszony persze nem engedte meleg étel nélkül

útjára a kedves vendéget, mert szerencsétlenséget jelent harangszó alatt elkocsikázni a lakodalmas házból anélkül, hogy egy-két kanál levest ne fogyasszon a búcsúzó, Jólesett a savanykás, kisértéssel főzött káposztaleves, — amiből küldtek át a Csokonai professzor úrnak is és két nagy tállal a szegény deákok étkezőhelyére...

Csócsér aztán a lovak közé csapott és elrázódott a kocsi a vasárnapot ünneplő kisváros utcáin.

Anna hallgatagon nézte a tájat. Futva vitték a zöldoldalú vásáros szekeret a lovacskák, acélinuk meg sem érezte, hogy két virradás alatt negyven kilométert aprítanak el keskeny patáik alatt. Csócsér itt-ott elbóbiskolt, de felriadt, ha bajusza alá szűrte egy lólégy, s ilyenkor nem éppen bibliai idézetet eresztve világgá, négy méter hosszú mondattal abrikolta a természetet, mondván:

— Hogy az a regulatartó Gábrriel arkangyal fakasszon a högyös kardjával négy-öt villogó ménkűt a gyeheennás potrohotokba, valahányan vagytok, dögletes lólegyek, mert hogy mivelégből vagytok, magatok sem tudjátok, ha csak nem a magamfajta szögény negyedös kocsis pofabosszúságára, hogy a Szűzanya Márja döglesszön mög bennötöket. Gyi Sárga! Rózszi, gyi!

A lovacskák felhegyezték füleiket és hallva a magasán megsuhogó ostort, keskeny faruk izmát megfeszítve, beledőltek a hámba és robogott a kocsi a puha, homokos úton, egyenest Atád város felé...

A szolimáni fordulónál, ahol valamikor hegyet rakott a török a magyar vitézek tetemeiből, megint csak elbóbiskolt Csócsér. De elszundított a magas rugósülésen maga Anna kisasszony is. A lovacskák tüdőt eresztve trappoltak s így történt, hogy fáradt egykedvőségükben nem kerültek át az út túlsó oldalára, hanem az út köves-gödrű, hupás, szakadékos részén vitték tova a kocsit. Egyszerre csak felriadt Csócsér Annácskával együtt s hiába kezdte szidni a lólegyet, ezúttal más volt az ébredés oka. Álltak a lovak és állt a kocsi is. Féloldalra dölve.

Anna ijedten szállt le a kocsiról.

— Hát édös kisasszonkám, ebbe belecsapott a száraz ménkű, én mondom. Két kerék van oda. Mit tőgyek, hogy ne káromkodjak? Régi cseléd vagyok, nem salang a szavam, itt köll hagyni a szekeret. Én majd felülök a Rózsira, betrappolok, a mestőr úr hadd külgyön egy másik kocsit. Húsvét óta hajtogatom, hogy

igön őszi a gyöngeség a küllőket, a löcsöket pláne, ha a mestőr úr is erre a kocsira telepődik...

— És én maradjak itt?

— Visszagyüvök hamarosan. Nem járja most a zsvány a vidéköt, ne tössék félni. Mert azér mégse tanácsolom, hogy egyedül maradjon a kocsi mög az egy ló. Telepüggyön föl kisasszonkám a bakra, szöggye ki az önivalót, harapjon belüle, vagy ha tetszik, pokrócot terítettök az úti gyöpre, osztán szundikáljon.

Anna végigkémlelt a messzeségbe húzódó úton, a szemébe zöldelő erdön, felpillantott a végtelenségig kéklő égbolton is és egyszeriben az egyedüllét különös borzongása fogta el. Itt marad vele a kocsi. De a kocsi félhalott már. Itt marad vele a Sárga, de a Sárga ijedőssé válik, ha ellovagolnak a párján. Cigányok lakhatják az erdőt. Mit tegyen? Fél? Fél! Valami nagyszerű, ünnepélyes félelem az, ami lecövekeli a magára maradt lelket ebbe a véghetetlen őszi csendben, és mi lesz, ha ráesteledik? Mi lesz, ha Csótér késik? Mi lesz, ha a hirhedt kolompárcigányok felfedezik kényszerű gubbasztását és elhajtják a lovat?

Egyszeribe fáradt lett hihetetlenül. Reggelig táncolt. Nyugtalanul aludt. A kocsizás alatti bóbiskolás még jobban kimerítette. — Csócsér bácsi! Én felülök a Sárgára, maga a Rózsira és hazakocogunk.

— Iszön tönnénk, tönnénk, csak a Sárga háta nem tűr mög lovast.

— Nézze, én nem maradok itt. Maga lovagoljon haza és vezesse száron a Sárgát.

— Elgyün ez, ha látja, hogy indul a párja is.

— No látja. Kötözze fel rá a pokrócokat. A szekéért meg majd küldjön valakit. Én meg szépen elindulok gyalog.

— Meztéláb?

— Dehogy is meztéláb. Hiszen van rajtam cipő.

— A lakodalmi lábbeli?

— Az hát.

Csócsér kételkedve bólogatott, de parancs, parancs. Kifogta a lovakat, az egyik hátára pokrócot vetett, szerszámait a másokra csatolta, a rúdról helyezkedett a „nyeregbe“, csettintett és indult. Pár perc multán már el is tűnt a messzeségben, a lovakkal együtt.

Anna az első negyedórán nem érzett mást, lengő könnyedséget, az út veresbarna agyagporában jól esett a menetelés. Időn-

kint egy-egy pillanatra visszarévült fantáziájába Csokonai Vitéz Mihály professzor-poéta profilja, látta kissé meghajló orrát, bajuszkája alól kivereslő, agyonrágott ajkát, érezte homlokán két fekete szem tüzét, karcsú érett dereka is visszavágyta a két kemény kar ölelését és háromszor is eszébe jutott:

Mondom, szép orcádat épp így megsókolnám,

Hajad szép fürtjeit váltig simogatnám...

De aztán eszébe jutott az is, hogy Csokonai uramról csiklandós és nem mindennap meggyónható kalandokat sugdostak a csurgói hajadonok, legyintett akaratlanul és megbékélt a gondolatban, hogy úgy sem jön érte „úri parti“, de azért kopogtat majd egyszer valaki, tisztességes úri-iparos, aki elfoglalja az apja gyalupadjait, vésős műhelyét, fogas fűrészzeit és nemes diófából ácsolja, gyalulja, politurozza, faragtatja a szépmivű bútorokat, amelyek nemes kisasszonyok udvarházaiba vonulnak, gazdag esküvők előtti hetekben.

Felismerte a helyet, ahol a vándorlegénnyel találkoztak. Itt állott, igen, ez az a bokor, amely elé letette ládáját, Istenem, milyen különös is az élet, jönnek, járnak, kelnek ezek a legények, lám, ilyen nagyhírű is akad közöttük, mint ez a bútorszobrokat faragó Babócsay, aki — mesélte az úton az apja, — idegen országokban is olyan otthonos, mint neves feleserek heregei udvarokban.

Mosolygott a gondolatán: ni-ni, most magam is vándorlegény vagyok.

Eleinte nem tudta, miér, de érezte, hogy fertályórás gyaloglás után súlyosodik, egyre jobban súlyosodik a teste a bokáira.

— Sokat jártam a csárdás sűrűjét, — mondta hangosan és nevetett. Különös is az, hogy a mélymagányban megkívánja az ember a saját hangját. Később már fájni kezdtek az ujjai. Hiába, egy éjszakán át szüntelenül tartó tánc után nemigen ízlik a gyaloglás. Magassarkú, városi cipő volt a lábán, bokánál hasított bőré, selyem szalaggal kellett elkötni toroknál. Porhanyóbbá vált az út, ahogy agyagosból homokosba esapott a vidék s bizony itt-ott bicsaklott a boka. Még egy fertályóra, s úgy égett a tíz ujjá, úgy kezdtek sajogni a sarkai, hogy meg kellett állni egy kis pihenőre.

Árva nyártönk barnult az útarok szélén, leült. Azt hitte, megszűnik a szúró égés, amely a lábujjait járta, de tévedett. Mint

bőrére öntött kis vashörten, szorította, zúzta, égette, szúrta, ereit zsibbasztotta a lakodalmi ünneplő cipő, mit csinált volna egyebet, levetette. Lehúzta a vékony pamutszálból kötött harisnyákat is, egészen belevágták magukat az elveresedett bőrbe, ó, milyen jó volt pihentetni a lábat a hűvös fűvön.

Nem soká pihent. Fel akarta húzni a csúcsoshegyű cipőt. Hiába! Jézus, erre nem gondolt. Hogy az elgyötört, börtönbe zárt láb megdagadhat. Nekikeseredett tehetetlenségében elsírta magát. Mit tegyen? Mit tehet? Mezítláb kell tovamennie.

Ment, ment, lába talpa lassan hozzászokott a lehült homokhoz, ment könnyedén, a homok puha bársonya hűtötte égő húsát. De egyidő múltán, túl a fergetegi erdőrezulán, egyszerre csak köves útra ért, jobbról szántó, balról irtott erdő, tele száradt aprógallyal, szúrós, ropogó, koraósz avarral, csipkebokrok milliányi csepp tüskéivel, itt már keserves volt a járás. A kemény és megszikkadt rögökön meg-megbotlott néha, a vékonyan terített útipor alatt kövecskék húzódtak meg, a száradtfüves útszélgyalogút szúrta és olyan érzést keltett, mintha szögecskéken járna. Megint leült, de a cipő sehogysem ment fel a dagadt lábra. Hiába, szenvednie kell. Nem. Ezt mégsem bírja. Inkább leül és megvárja, amíg visszaér a kocsi.

Ahogy ült és nézte a bejárt utat, porfelleg ütődött messziről.

— Szekér, szekér! — kiáltott fel boldogan és felállt. Ledoldotta nagy kontyba font hajáról a portól védő, könnyű, pettyes fejkeszkenőt, gondolta, integet, siessenek, csapjanak a lovak közé, megfizeti ő, van pénze hála Isten, bőven.

Nézte, nézte a lassan közeledő porfelleget s egyszerre csak lehanyatlott a keze. Irgalmas Isten, aki vagy, cigányok ezek, sátoros szekérrel utaznak, a lovat lobogógatyás, félmeztelen férfi vezet, ide-oda csapja a csend a danájukat, a lurkók bent a kosiban, a férfiak, vállukon villogó szekercékkal, fejszékkel, a kosi után ballagnak bizonyosan, három-négy család szennyholmiját cipeli egy ilyen sátoros alkotmány, kegyetlenek ezek a magányos emberrel, kifosztják, elgyöttrik, ezer véres történet kering róluk, városról városra. Időnként a megye lovasokkal hajtja át őket a Dráván, de csak jönnek újból, néha egész karaván húz át a falvakon, erősek a férfiak, kenyérért jajgatnak a purdék. A vénasszonyaik ráolvasnak az áldott állapotú anyára, ha nem kapnak tallért és rongyot.

Irtózatossá félelem szállta meg. Futni kezdett. Egy darabon megint homokos volt az út, de aztán lábba futott, erdősíkon át, bokáig süppedt el a sárba, ilyen helyen, örökárnyékban nem szárad ki a föld még aszály idején sem.

Szenvedett. Kisietett a gyalogszegélyre. De ott letöredezett aprógaly gyötörte. Hátra kémlelt. Úgy látta, a lovat vezető, derékig meztelen férfi integet neki. Fülébe kiáltások zuhantak.

— Állj meg, szép kisasszon, állj meg! Gyere a kocsinkba, gyönyörű szép testecske. Betákarunk selembé, bársonybá!

Futott. Jobblába talpát felszúrta valami világot kandikáló gyökér. Vérzett. De erőt adott a félelem.

Futott.

Elbotlott, elesett. Homlokáról és egész arcáról verejték szakadt. Nem is mert már hátra nézni. Úgy hallotta, közvetlen a háta mögött zörög a purdés szekér s hallotta azt is, hogy valaki talpal utána.

Egyszerre csak kibukott az útkanyarnál Mária sziklája. Elég volt meglátnia, új erőre kapott s percek múltán ott térdepelt a vásrács előtt. A kicsiny, fehér szobor megnyugtatta, úgy vélte, rámosolyog biztatón, elállítja lába sebeiből a vérzést, szakadó zihálását elselymesíti és ahogy imádkozott, egyenként szórta be nagy, vastag, barna krajcárjait a rács hasadékjain.

— Adj erőt Máriám, kegyességek anyja, szabadíts meg a kegyetlenség karjaiból, engedd, hogy bántódás nélkül hazaérjek. Irgalom Szűz Méhe, ne hagyj el!

Mint a negyedszer mosott kenderköteg, oly fehérre vált az arc, amikor megpillantotta a pár cipőt, amit Badócsay János vándorlegény áldozatos lélekkel felajánlott a Szűznek, pénzeeskéi hijján. Bámulva meredt a lábbelire, a talp mellett kikéklő penészfoltokat nefelejtsvirágnak látta szeme képzelgése, félve nyúlt utána, hátha semmivé válik, de amikor elérte, megfogta, fel-emelte, már cselekedett is: a szikla szélére ült, gyorsan húzta fel harisnyáit és próbálkozott a cipővel. Áldott láb viselhetette — nagyobb láb... körülkötözte bokáinál a bőrszíjjakat, keresztet vett és gyorsan mondta:

— Engedd kikutatnom Szűzanyám azt, aki idetette ezt a cipőt, hogy örökkön hálás szolgája lehessen, miként Teneked is. most és mindörökké, Ámen...

Újra tudott futni. Újult erővel. A cipő — ez volt az érzése, — bársonnyá vált eröként vitte, váltogatta, szaporázta a futását.

Most már hátra is mert nézni. A cigányok közel jártak, a félmeztelen ember ütötte a lovat, de a ló nem futott. Lépésben haladtak. És alkonyattájt, amikor Atádra ért, a kertek aljára kerülve, a kertjükön át ért haza a házba.

Végig sietett az udvaron.

Apja a nagyműhely előtt üldögélt, mellette fonottszalmás kisszéken Babócsay, a vándorlegény. Már enyvfoltos kék kötény volt előtte, inge ujja felgyűrve, barna karja nehéz izma kidagadt az ujjfő alól.

Babócsay rábámult a lányra.

Az öreg asztalos nehézkesen kelt fel. Száz kérdéssel ostromolta. Megölelte, csititgatta. Közben kegyetlenül szidta a vén Csócséért. Fogadkozott, hogy kipusztítja a megye összes cigányát. Édes, egyetlen lányom! Jó, hogy a kis cipőd el nem szakadt a menekülésbe. Anna besietett a konyhába, Boruka néni, a vén cseléd már vacsorához rakott tüzet. Vízet melegítettek, sót oldottak benne, a jó erős sós víz jól kiszijja a lábat, megtisztítja a sebet, beforrasztja a hasadást. A poros, sáros cipőt kitétték a küszöbre, Anna az inas után kiáltott, hogy tisztítsa ki. Futott a kisinas, de akkor ért a konyhához a vándorlegény is.

— Add ide öcsém, ez a munka engem illet.

— No, de édes fiam, — kiáltott bömbölve Ártán, a mester, — más dolga a cipősuvizskolás!

— Ezt a párat, ha megengedi kisasszonyom, már én pucolom a két kezemmel. Hála Isten, hogy hazaért benne. Először, amikor viselték, nemes utat tett benne az, aki viselte. Másodszor is kegyes hivatást tölte be.

Anna papucsot húzott és kijött a konyha elé.

— Honnét tudja?

— Honnét... Hát hogyan tudnám, hiszen szegény, most temetett édesanyám esküvői cipője volt.

Az iparoslány arca bepirosodott.

Hosszan nézett a szakállas, kékszemű legényre s a legény is hosszan nézett fel rá.

III.

A harmadik út, amit a cipő megtett, nem volt olyan hosszú. Az egész csak ennyi volt: az iparosháztól a templomig, meg vissza...

Uluno Kailas költeményeiből

Finnből fordította: Bán Aladár

A bérkocsis

Bérkocsin ültünk: én s nagyanyám,
ki megholt éveknek előtte.

Az Eszplanád felé kocogánk,
mint rég, templomba-menőbe'.

A Liget-szállóhoz érkezénk,
hol meglepődve láttam:
egy angyal áll s bókolva int
a szálló ajtajában.

Anyó belép s megölelve szól:
„Most menj s ügyeid simítsd el,
s ha végezel, jöjj vissza majd;
én várlak hő szeretettel.“

Az angyal őt bevitte, míg én
a Henrik-uton tova mentem.
Rettenetest recsegett a kerék,
s fölneézve, látom ijedten:

irtózatos rút, zordon alak
a kocsis s orcája vigyorgó;
embertelen gúny szól ajakán:
„Rád várhat a nagymama, golyhó!“

S lovára csapva nagyot rikolt:
„Gyi ló, egyenest a pokolba!“
Megreszketek én, mint nyárfalevél,
s leszököm hamarost a porba.

Azután járkálok s észreveszem:
idegen városba kerültem.
A szálloda, kérdem, merre van,
de nem értem a nyelvet itten.

Csak néznek engem, a furesa csodát,
s fejüket csóválva kitérnek.
S én nem találva éji tanyát
bolygok, mint árva kísértet...

A halottak

Kísértetek nyüzsögnek
szobámban éjjelen.
A földön mit keresnek,
mi dolguk van velem?

Öcsém e lélek itten,
e vézna, halavány.
Malomkő nyomja keblem...
Kain voltam talán?

És amaz öregasszony
nem ad békét soha.
Szemén gyász éje folyton —
ez éltem ostora!

S egy szende lélek áll ott
némán, testellenül,
ki csillagként lehullott
ég s föld mesgyéirül...

Talán mindez csak álom,
emlék és képzelem.
De mégis! hogyha látom,
eltölt a félelem,

hogy mi is a halál hát,
mi újat tár elém,
ha a halottak arcát
már most is látom én?

Az ige

Kezdetbe' volt az Ige.
Nem volt más semmise.
S a Magasságnak volt a magzata.

S a Hatalom kiküldte
az Éjbe messzire,
hol tengert, földet, embert alkota.

S hogy béfejezte művét,
Atyjához járula,
ki ajkán hordta úgy, mint azelőtt.

*De éjidőn a Sátán,
a hazugság ura,
ellopta és a földre vitte őt.*

*S im meddő lett az Ige,
a mindent alkotó,
mihelyt az ember ajkához tapadt.*

*Csak gyermeksíp zenéje,
tört dallam, csonka szó,
csupán maroknyi hang az ég alatt.*

Mezítláb

*Amint kezdtem
éltem útját,
úgy járok én —
csak mezítláb.*

*Lábamon nyílt
sebek vannak;
a sarkamon
fölhasadnak.*

*Ha botlottam,
minden körül
vércsepp tapadt
rám emlékül.*

*De, mint kezdtem,
éltem útját
úgy végzem be:
csak mezítláb.*

*Akkor is, ha
nagy-nagy kintől
égek, szólok:
így van ez jól.*

*Sors! veled nem
dacolhatok,
legyen meg az
akaratom!*

ARANYBOGARAM

ÍRTA: IEFJ. HEGEDÜS SÁNDOR

Szereplők: Férj, feleség, udvarló, kis rokon és a szobalány.
(Egy szalon, polgári berendezés, az ablaknál virágállvány, hús-vét hétfő, reggel úgy 11 óra körül.)

Férj (*feleségéhez*): Na szervusz, megyek a klubba.

Feleség: Már délelőtt, olyan sürgős?

Férj: Nem sürgős, de mit csináljak itthon? Mit csinálhat az ember, ha nem mehet be a hivatalába? Legalább megnézem a képeslapokat.

Feleség: Persze, a képeslapokat. Tégedet a képeslapok érdekelnek.

Férj: Nem is a lapok, inkább a képek. Azok sem valami nagyon, na szervusz.

Feleség: Megállj csak! Nincsen valami ötleted a mai napra?

Férj: Ötletem? De igen! Majd rendes időben hazajövök ebédelni.

Feleség: Azt tudom, a vájuhoz pontosan beállítasz.

Férj (*nevet*): No, te nem vagy valami kedves, úgy látom, ballábaddal keltél fel...

Feleség: Nem én! Csak egy kicsit bosszant a nemtörődömséged. Ha neked nincsen ötleted, van nekem. Megállj csak te vén kóró.

Férj: Vén kóró? Még kiderül, hogy szamárbogánecs vagyok.

Feleség (*a virágállványhoz siet, onnét előveszi a virágpermetezőt és ráfúj vele a férjére*).

Férj (*meghökkenve*): Hé, hé, hé és mit jelent ez? Hát elment a jó dolgod.

Feleség (*nagyot nevet*): Így ni! Most legalább megtudod, hogy ma hús-vét hétfő van s ezen a napon a jó feleség elvárhatja a férje urától azt a kis figyelmességet, hogy kedvesen és ötletesen valami módon meglepje.

Férj (*a zsebkendőjével törülgeti a ráfújt vizet*): Szó sincs róla, de én meg azt akarom ehhez megjegyezni, hogy a mai világban... éppen torkig vagyok a meglepetésekkel.

Feleség: Éppen azért illett nekem egy kellemes meglepetéssel egy csipetnyi örömet szerezni mindkettőnknek...

Férj: Hát jó, jó, ne morogj, ami késik, az nem múlik... Majd csak csinálunk valamit. Na, szervusz.

Feleség: Jó mulatást.

(A férj elmegy, a feleség a virágokat öntözi és dúdolja a Gésák kupléját a „drót majomról”. Lassan nyílik az ajtó, Kálmán, az udvarló bedugja a fejét, óvatosan körülnéz, kis ibolyacsokor van a gomblyukába tűzve, de ez művirág és álcázott húsvéti fecskendő. Egy darabig hallgatja az asszony dúdolását, aztán vele dúdolja a dalt. Erre az asszony elhallgat, sarkon fordul és örömmel üdvözlöi meglepetve.)

Feleség: Nini, Kálmán, hát maga hogy kerül ide?

Kálmán: Kezeit csókolom, beröppentem, hogy vidám húsvéti ünnepeket kívánjak.

Feleség *(ránéz, szeme gyorsan végigsiklik rajta, látja, hogy semmi sincs a kezében semmi ajándék s kis csalódással mondja)*: Köszönöm, nagyon kedves, én is minden jót kívánok magának. *(Immel-ámmal kezet nyújt neki.)*

Kálmán *(megfogja az asszony kezét, kissé magához vonja, megcsókolja s ekkor működtetni kezdi az ibolyacsokorba álcázott húsvéti fecskendőt.)*

Feleség *(Sikongva nevet)*: Hát ezt hogy csinálta? Micsoda huncut ötlet, elég, elég, hagyja már.

Kálmán *(nevet)*: Örülök, hogy sikerült megtréfálnom... *(Kiveszi az ibolyacsokrot egész szerkezetével együtt és udvarias mozdulattal átnyújtja az asszonynak.)* „Tessék!”

Feleség: Na mi az, nekem adja ezt a ravasz kis készüléket? De talán még ma szüksége lehet rá.

Kálmán: Én csak magát locsolom meg, drágám.

Feleség: Nagyon kedves... Köszönöm szépen. De én most igazán zavarban vagyok, mert erre én nem voltam elkészülve s nem tudom, mivel viszonzzam hirtelenében kedves figyelmét...

Kálmán *(magához vonja, megöleli, megcsókolja és szerelmesen mondja)*: Mindig csak ezzel. Nekem ez a legrágább kerek e világon...

Feleség: Ne tegyen ilyen könnyelmű kijelentéseket.

Kálmán: Már engedelmet kérek...

Feleség: Vigyázzon az, akinek vaj van a fején.

Kálmán: Kérem, még vajjegy sincs a fejemen, hogy mondhat ilyet?

Feleség: Kivel sétált tegnap este nyolekor a korzón?

Kálmán (*elgondolkozik*): Én?... Tegnap este... Kivel?

Feleség: Ugyan, ne komédiázzon. Maga azt egészen jól tudja. Én is nagyon jól tudom.

Kálmán: Óh, kérem, most már én is tudom. Úgy-e azt a magas, karsú, elegáns hölgyet gondolja. Feltűnően szép.

Feleség: Igen, akibe úgy belekapaszkodott, mintha soha többé el nem akarná engedni.

Kálmán: Nem tagadom, tetten értek. Csak azt mondja meg, honnan tudja ezt?

Feleség: A kávéház ablakában ültem a férjemmel és ő figyelmeztetett magukra engem.

Kálmán: Hát igen. Bevallom. Nem tagadok semmit, amint látja, sőt még azt is megmondom, hogy én azt a hölgyet nagyon, de nagyon szeretem.

Feleség: És akkor még van olyan vakmerő és másnap délelőtt el mer ide jönni. Képmutató nyájas arecal és locsolósdit játszik... Hát ezt érdemeltem és magától? Szabad így bánni... egy gyöngé, kiszolgáltatót aszonnyal?! Aki gondolkodás nélkül kockára teszi magáért egész életét, otthonát, mindenét... (*Míg ezeket mondja, egyre dühösebb lesz.*)

Kálmán (*elhülve nézi*). De bocsásson meg, drága, hallgasson meg, édesem. Ne izgassa föl magát és mindenekelőtt ne kiabáljon.

Feleség: Hogyne izgatnám föl magamat, mikor még azt is meg tudta tenni, hogy nekem vallja meg, hogy mennyire szereti azt a másikat... Ilyen areátlanság. Jaj, a szívem.

Kálmán: Egy perenyi nyugalmat kérek. S rögtön meg fogja érteni, hogy amit maga most csinál, az ostobaság.

Feleség: Nem akarok tudni semmit, hagyjon békét, menjen innen... menjen innen, ne lássam soha többé.

Kálmán: Mindjárt megyek, de előbb még elmondom a következőket. Az az elegáns, szép, fiatal hölgy, akivel én tegnap este mindenki szemeláttára, nyíltan és szemérmetlenül karonfogva sétáltam nagy boldogan a korzón, az az én... húgom! Férjes asszony, aki külföldön él és évek hosszú sora után most jött haza látogatóba... Ez volt az én húsvéti meglepetésem ott s ez a jelenet az én húsvéti meglepetésem itt. Isten áldja, aranybogaram!

Feleség: A húga... És én ezt elhigyjem magának?

Kálmán: Itt a fényképe. *(A tárcából kivesszi a fényképet és megmutatja.)* Szeretett bátyámnak, Blanka.

Feleség *(boldogan)*: Ezt azonban már régebben megmondhatta volna, hogy ilyen szép húga van. Ezt kár volt eltitkolni.

Kálmán: Ha vétettem, majd igyekszem jóvá tenni. Kezeit csókolom. A viszontlátásra... Mielőbb... S kérem, ne haragudjék tovább rám. *(Kezetesókol és el.)*

Feleség *(utánanéz és halkán mondja)*: Aranybogaram! *(Leül egy kis asztalkához és kézímunkázik. Rövid szünet után megnyílik az ajtó és belép a kis rokon, nagyon szép, finom, fiatal leány.)*

Kis rokon: Jó reggelt, kedves Dóram és vidám húsvéti ünnepeket *(ezzel egy kis ibolyacsokrot nyújt az asszony felé.)*

Feleség: Nini, Jucika, hogy te milyen kedves vagy. *(Meglátja az ibolyacsokrot a kezében.)* Megállj, megállj, nehogy te is fröcskendezz vele, én már ismerem ezt tréfát.

Kis rokon *(nevet)*: Ezzel? Hát ez páрмаi ibolya.

Feleség *(átveszi a csokrot és megnézi)*. Tényleg. Érdekes. Épp olyan gyönyörű, mint a csinált virág. *(A leány kezébe adja a csinált virágot, s míg az nézi, megnyomja a gumilabdát, leföcskendi a leányt, a leány sikolt, mind a ketten nevetnek. Ekkor átöleli a leányt és maga mellé ülteti a pamlagra.)* Örülök, hogy itt vagy, Jucikám! Okosan tetted, hogy eljöttél. Köszönöm szíves figyelmedet, legalább van valaki, aki gondol rám a mai napon. Legalább van valaki, aki szeret engem.

Kis rokon *(csodálkozva)*: Miért, hisz mindenki szeret, a bácsi nem gondoskodott húsvéti meglepetésről talán?

Feleség: Az..., amint kiteszi a lábát a házból, már azt sem tudja, hogy a világon vagyok... Nagyon rámszokott...

Kis rokon: Ugyan ne mondd ezt, édes Dóra, tudom, hogy a bácsi nagyon, de nagyon szeret téged. Ha már nem is mutatja annyira. De azért mégis te vagy az ő életének a tartalma.

Feleség *(nevet)*: Hát ezt gyönyörűen mondtad. Úgy prédikálsz, mint egy öreg... Szeretnélek ezért megjutalmazni, de hamarjában nem is tudom, hogy mit adjak neked.

Kis rokon *(nevet nagyon kedvesen)*: Egy csókot, édes! *(Megöleli és megsókolja.)*

Feleség: Ejnye, mondd csak Jucikám, mi újság van veled? Hát az a Gabi gyerek még mindig nem nyilatkozott?

Kis rokon: Szólna szegény, szólna, látom a szeme izzásán, de egyelőre nincsen ennek semmi értelme, szegény fiú csak teng-leng, meg lót-fut. Mindenfelé beadja kérvényét, a folyamodványát, az ajánlatát, és mindenütt előjegyzik. Csakhogy előjegyzés alapján nem lehet eljegyzést csinálni...

Feleség: Persze, persze, szó sincs róla, nagyon nehéz az élet...

Kis rokon: Azért is jöttem, drágám, mert azt hittem, hogy itthon találok a bácsit ma, ünnepen...

Feleség: Ha akarsz tőle valamit, mondd csak meg nekem és én majd azon leszek, hogy teljesítse is. Ne csupán ígérje. Tudod az ilyen nagy állásban lévő emberek, ismerem őket, nagyon megbízhatatlanok... Szívesen megígérnek mindent, de az ígéret is csak szép szó, és ma inkább, mint valaha.

Kis rokon: Persze, persze. Hát ha nem terhellek vele édes Dórámmal, megmondom, a Gabi megtudta, hogy az Egyesült Gépgyárak igazgatósága alkalmazna egy mérnököt, ha tehetséges fiatalember. Gabi beadta már az ajánlkozását. De persze beadta más és más száz is. De minthogy a bácsi bent van az igazgatóságban, azt hiszem, most tehetne valamit az érdekében.

Feleség. Meglesz Jucikám. *(Feláll, átmegey az íróasztalhoz, papírt és ceruzát vesz elő és írja.)* Szereday Gábor gépész-mérnök alkalmazásának ajánló kérését elintézni... az iktató szám —

Kis rokon *(erre előveszi a retiküljét és abból kivessz egy noteszt, fellapozza és diktálja):* 8752—1940, A C.

Feleség *(ismétli, írja):* 8752—1940, A C. Rendben van, Jucikám. Majd én magam nézek utána a dolognak.

Kis rokon: Na, úgye mondtam, hogy téged csak szeretni lehet.

Feleség *(visszaül Juci mellé a pamlagra):* Igazán örülnek, ha ezt az ügyet sikeresen tudnám elintézni. Mi újság más-különben? Hogy vannak odahaza, mit csinál a mama?

Kis rokon: Azzal kellett volna kezdenem, ölel és csókol és minden jót kíván...

Szobalány *(bejön és az ezüst tálcán behoz egy selyempapírba göngyölt csomagot s odaadja a feleségnek):* Most hozták. *(A szobalány elmegy.)*

Feleség (rászól): Csak tegye le, rendben van.

Kis rokon: Örülök, hogy frissen és jókedvűen találta-lak húsvét reggelén. Én most már szaladok is tovább, mert Lotti nénivel van találkozóm. (Megcsókolja Dórát és elmegy.)

Feleség: Minden jót otthon. (Amint magára marad, ki-nyitja a csomagot, megnézi a névjegyet.) Aha, Kálmán. Hát még-sem felejtette el, hadd lássam, mivel kedveskedik. (Kivesz a csomagból egy piros, húsvéti selyemtojást és felnyitja.) Hát ez az egész? Cukorral töltötte. Ezt ugyan kár volt ideküldeni. Nekem ilyen küldeni... Ki vagyok én?... (Csönget, a szobalány bejön, erre ő gyorsan becsomagolja a tojást és odaadja a szobalánynak.) Szaladj a kisasszony után... gyorsan, ez az övé... Na, vidd hamar. (Szobalány el, Dóra idegesen összetépi a névjegyet, be-dobja a papírkosárba és roppant dühös.) Kosárba való vagy drá-galátos Kálmán. Cukrot küld az aranybogarának. (Gúnyosan nevet.) Talán bakfis vagyok én.

Férj: (Bejön, lassan.) Na ugye, meg vagy lepve, megint itt vagyok. Pechünk van drágám, neked is, nekem is. Képzeld csak a klub felé menet, elébem toppant egy rég nem látott ismerő-söm, egy szenvedélyes vadász és elkezdett untatni az ő butá vadászhistóriáival. Kénytelen voltam azt mondani, hogy sürgős dolgom van odahaza, mert ha a klubba megyek, velem tart és akkor nem tudom lerázni... Ezért jöttem haza.

Feleség: Még jó, hogy nem hoztad őt is magaddal ide.

Férj: Ilyen bakot én már mégsem lövök... Nini, hát ez itten miescoda? Egy csokor ibolya és mégegy csokor ibolya... Ki járt itt?

Feleség: Valaki, aki jobban törődik velem, mint te...

Férj: Aha, Kálmán barátom. Locsolni jött. Mindjárt két csokor ibolyát hozott. Gavallér... Mindig tudtam, hogy gaval-lér... No de hiszen könnyű neki, nincsen felesége...

Feleség: Hogy el ne felejtsem Jucika járt itt és én meg-igérttem neki, hogy a Gépgyárban te meg fogsz tenni mindent és sürgősen álláshoz juttatod Gabit, hogy végre megtarthassák eljegyzésüket. Ott van az asztalon az iktatószáma a kérvényének, vedd csak elő a noteszedet és írdd fel magadnak s ha holnap bemész a gyárba, az legyen az első dolgod, hogy az elintézd, megérttetted?

Férj: Ejnye de szigorú vagy.

Feleség: Az vagyok. Mert ha a férjem nem figyelmes velem szemben, az még nem ok arra, hogy én ne igyekezzek másoknak húsvéti örömet szerezni... Szeretem Jucit, és boldognak akarom látni...

Kis rokon: (*Ebben a pillanatban berohan, kezében a kis csomag, szó nélkül nyakába borul Dóranak.*) Drágám, te milyen édes vagy, egyetlenem. (*Perdül egyet és Károly nyakába borul.*) Károly bácsi drága, köszönöm. Magának is nagyon köszönöm, tudom maguk ezt együtt tervezték ki.

Férj: Nagyon szívesen Jucikám, nagyon szívesen... de most még csak azt mondd meg nekem ezek után, hogy minek örülsz ilyen nagyon.

Feleség: Hát téged mi lelt Jucika? Aki holnap már menyasszony, az ilyen gyermeki módon tudsz örülni egy cukros húsvéti tojáshoz... Te kis csacsi!

Kis rokon: (*Nagyot nevet*): Hogy ti milyen mulatságosak vagytok. És hogyan tudtok színelelni. Már az nagyon meglepett, mikor a szobalány utánam szaladt és a kezembe nyomta ezt a húsvéti tojást. Megértettem kedves Dóra, te nem akartad, hogy itt hálálkodjam neked, de engem mindjárt a kapualjban hatalmába ejtett a kíváncsisági roham, szerencsére éppen jött Lotti néni szembe, ő meg aztán maga a merő kíváncsiság, erre mind a ketten visszabujtunk ide a kapu alá és kinyitottuk a tojást, mert én mindjárt tudtam, megéreztem, hogy nemcsak cukor van benne...

Feleség: (*Elhűlve*): Nemesak cukorka, hát még mit talál tal benne?

Kis rokon (*diadalmasan mutatja csuklóján a karperecet*): Ezt ni!

Feleség (*értetlenül és megrémülve*): Ez a karperec volt benne...

Kis rokon (*nagyot nevet*): Drága vagy, ahogy adod a tudatlant, bizony ez volt benne, selyempapírba szépen begöngyölve az első cukorréteg alatt. De én rögtön megláttam és kikapirgáltam. A papírra meg rá van írva szépen, „Az én aranybogaramnak szeretettel K.“ Mindjárt tudtam, hogy ez a Károly bácsi. Erre nem bírtam magammal, hanem fölrohantam vissza ide hozzád. (*Újra megcsókolja mind a kettőt.*)

Feleség (*a kanapén zsebkendővel törölgeti homlokát és mormogja*): Ezt jól megcsináltam.

Férj (*simogatja a kis rokont, aztán megnézi a karperecet a csuklón, fejét csóválja és azt mondja*): Hát bizony ez gyönyörű ékszer. Mostohatestvérek között is megér vagy kétezer pengőt.

Kis rokon (*elképedve*): Kétezer pengőt? Károly bácsi, maga tréfál!

Férj (*feleségéhez*): Fiacskám, én ezt az esetet sehogysem tudom megérteni. Honnan az égből pottyant hozzánk ez a húsvéti tojás?

Feleség: Hogyan pottyant? (*Hirtelen ötlettel*): Hát nem te küldted nekem ezt a húsvéti tojást? Még azt hittem, hogy boszszantani akarsz vele. Kinyitottam és mikor láttam, hogy cukorral van tele, mérges lettem, utóvégre én már nem vagyok kisleány. Jucika meg éppen az imént járt itt, hát utána küldtem a szobalánnyal.

Férj: Nekem eszem ágában sem volt húsvéti cukrász tojást küldeni.

Feleség: Akkor meg én nem tudom, hogy mit jelentsen.

Kis rokon (*elhülve néz hol az egyikre, hol a másikra, elszontyorodik, lecsatolja csuklójáról a karkötőt és leteszi az asztalra. Szája sírásra görbül*): Ilyen az én szerencsém!

Férj: Hát most már csak azt kell megállapítani, hogy ki ez a bőkezű gavallér, aki a feleségemnek ilyen drágán bélelt húsvéti ajándékot küld.

Feleség: Hiába mereszted rám a szemedet, én nem tudom.

Férj: Na majd mindjárt megtudjuk... (*A kis rokonhoz*.) Azt mondtad, hogy a karperec selyempapírba volt burkolva és egy papírszelet volt mellette, amelyen írás állott. Megvan az a papír?

Kis rokon (*kesergő hangon*): Meg. (*Kiveszi a retiküljéből a papírt és odaadja a férjnek*.) Tessék.

Férj (*felteszi a nagy csontkeretes szemüvegét és nézi a papíron az írást és olvassa*): Az én kis aranybogaramnak szeretettel K. Hát ki ez a K. Lássuk csak az írást. Ez ismerős írás. [K... K... K... hát persze Drághy Kálmán... (*Feleségéhez szigorúan*): Mondja Dóra, nem tudná megmondani nekem, hogy mi jegen küld magának Drághy Kálmán ilyen drága karkötőt húsvétra?

Feleség: Nem. Ha érdekli, kérdezze meg tőle magától.

Férj: Igaza van. *(Telefonhoz lép, kínos csend van, felpozza a könyvet, aztán tárcsázik):* 2-0-18-03. Halló... Drághy Kálmán? Te vagy az Kálmán? Kérlek itt Károly beszél. Azt akarem tudni, mi jagon kedveskedel a feleségemnek húsvéti tojásba bujtatott ezreket érő karkötővel... Na!... Hát miért nem felelsz... Azt hiszem, hogy te épp úgy meg vagy lepve, mint en.

Kis rokon: *(Leteszi a húsvéti tojást és lábujjhegyen az ajtóhoz megy és megriadva kioson.)*

Feleség: *(Idegesen harapdálja az ajkát s mereven néz a telefonáló férjre.)*

Férj *(idegesen telefonál):* Hallom, hallom, mondom én vagyok. Nos? *(Kis szünet. Ezalatt a férj arcán eltűnnek a komor vonások, mosolyogni kezd s a végén nagy nevetésbe tör ki.)* Hát ez kitűnő, fényes, fényes, gratulálok... Nagy huncut vagy te Kálmán. Hát csak küldj el érte és máskor jobban vigyázzatok. Aztán többé ne bízd az ilyen kényes ajándékot a cukrászkisasszonyra. Na szervusz. Isten áldjon. *(Leteszi a kagylót. A feleségéhez fordul):* Drága Dóra, nagy ördög ez a mi barátunk, Kálmán. Én mindig tudtam, hogy valami szerelme van, csak arra nem tudtam rájönni, hogy az kicsoda. Igaz, hogy nem is nagyon érdekel őszintén megvallva.

Feleség *(idegesen):* Hát mi van ezzel a karpereccel, mi történt itt...

Férj: Kálmán barátom gavallér és meg akarta lepni szíve hölgyét húsvétra, egy helyes kis ajándékkal. Vett neki egy drága karperecet, aztán ráírta „Aranybogaramnak“, aztán beállított az itt közel levő cukrászboltba, vett egy nagy húsvéti tojást, megtöltötte cukorral, s abba beletette a karperecet... aztán eszébe jutott ekkor, hogy neked is kedveskedik valami csekélységgel, vett még egy tojást tele cukorkákkal, aztán felírta a kiszolgáló kisasszonynak a címet... Az egyiket küldjék a szíve hölgyének, persze azt, amelyikben a karperec van, a másikat meg küldjék fel neked... Ezzel mint aki jól végezte dolgát, nem törődött többé a dologgal, szépen hazament. A cukrászkisasszony pedig nagy ügyesen elcserélte a két tojást... Ügyes, mi? *(Nagyot nevet.)* Tudod, hogy majdnem válóok lett belőle.

Feleség: Nagyon ügyes, nagyon ügyes, de ezért én még külön köszönetet fogok mondani a te Kálmán barátodnak.

Férj: Na, na ne bánts!... Hisz jó fiú ez a Kálmán, csak egy kicsit sedre.

F e l e s é g: Köszönöm az ilyen sedreséget. Hogy jutok én ahhoz, hogy ő engem ilyen helyzetbe hozzon, sohasem fogom elfelejteni ezt a kínos percet, nem is bocsájtom meg neki, csak én tudom, hogy min mentem át... Ha sedre, hát meg fogja tanulni, hogy a sedreségéért meg kell szenvedni, — ezt én mondom neked.

F é r j: Ugyan Dóra, hagyd el, nem kell ilyen nagy dolgot csinálni ebből, hisz jó barátom Kálmán.

F e l e s é g: Csak bízd rám. Elintézem én a te jóbarátodat, mégpedig alaposan és végleg.

K á l m á n (*bejön egy esomaggal*): Ezer bocsánat. Az a kelekótya cukrászkisasszony micsoda bolondságot csinált. A legnagyobb kellemetlenség lehetett volna belőle... Azért hoztam el most személyesen azt a tojást, amit ide szántam... Ha nincs kifogásuk ellene, akkor ezt az ominózus karperecet a másik tojással együtt egy házzal tovább viszem...

F e l e s é g: Csak vigye... mégpedig minél gyorsabban vigye, meg vagyok győződve, hogy nagyon fog majd örülni neki ott a másik házban a maga drágalátos „Aranybogara”. — Adieu Uram! Isten vele! Mi végeztünk! (*Elmegy és becsapja maga után az ajtót.*)

F ü g g ö n y.

Versek

Irta: Petri Mór

A boroskorsó ritornellje

Gondoltam, hogy már az utolsó
Előbb: verseskötetem,
De látom, adja még a korsó.

Tartalma nem afféle löre,
Nem zavaros, savanyú vinkó.
Ime telik, telik belőle.

Bakatorrai töltöttem én meg
Tasnád hegyén. Küldöm, ajánlom
Mind az ifjúnak, mind a vénnek.

Egy fiatal lánynak

Tépd le, sőt fel se rakd, ami álság, látszat.
Álarc a szépséged! Látszat-elejtésért
Nem érhet gyalázat.

Hess, te rút szekszepil, kotyvalék-varázslat,
Festett körmeiddel s egyéb ragványoddal
Nyakamról lerázlak.

Még a zenebonás új táncfaj is simult.
Mintha visszatérne sugárzó szárnyain
A csárdás játszi mult.

Mért lennél cicomás vegykonyhának foglya,
Amikor harmatos valód a szív szomjú
Vágyát beragyogja.

A TÖRTÉNELEM ÍTELETE. A trianoni békekötés a világtörténelem egyik legigazságtalanabb ténye volt. Az ellene megindult mozgalom méltán tüzte lobogójára az ismert jeligét: Igazságot Magyarországnak. Reménytelen időben kelt útra ez a küzdelem, de nem reménytelenül, hanem a hit örök és megszakíthatatlan erejével, s ime, két évtizedet alig meghaladó idő multával most már a Felvidék után Erdélynek is magyarulakta területe visszatért az anyaország kebelébe a Bem és Petőfi dicső székelyeivel együtt.

Revíziós mozgalmunkat, mint szervezkedést a tervszerűség és eszesség jellemezte s jellemezni fogja bizonyára tovább is, mert még nem fejeződött be az új honfoglalás. Hozzánk méltó férfias munka volt, melyért nem kíméltünk sem fáradságot, sem áldozatot. Meg is hozta tevékenységünk a maga megérdemelt gyümölcsét, és ha a régi Magyarország határait ma még nem állítottuk vissza teljes épségökben, már csak időkérdés a további feladat. Harcaink eddigi eredménye rendkívül megnyugtató tanulságát tárja elénk, azt, hogy a jeles terv alkotói és ébrentartói az annyit emlegetett magyar éjszakában csodálatosan beleláttak az Idő rejtelseibe.

Az érett aktív kutúrájú nép minden ismervét ragyogtatja ma sikerünk a világ szemébe, a mi szívünkbe pedig bizalmat és új életkedvet varázsol: a további munkára és kitartásra.

Tevékeny mozgalmunkra annak idején felfigyelt a világ, még gyűlölködő ellenfeleink a franciák és angolok is; mi azonban tudtunk barátokat és szövetségeseket is szerezni a nagy Németország és Olaszország vezéreiben, akiknek hatalmi szavára közel négymillió testvérünk kezéről lehullott már a bilincs és ősi földünk jelentős része is megtérült. Szeptember 5-től 15-éig a mi szépséges Erdélyünkéből 44 ezer négyzetkilométert szálltak meg a felszabadító honvédek, a történelem ítéletének végrehajtói, akik mint magyar őrszemek, most már örökre ottmaradnak. A Szózat rendületlen érzetével állnak majd ott a bércek ormán, a szorosok és völgyek bejáratainál, a bányák és gyárak kapui előtt, míg saszemök figyelően előrevillan. És ha egyszer megmozdulván, útrakelnek, csak *előre* fognak menni, előre, a régi határok pontjáig.

A viszontlátás boldog ünnepe után jön azonban a kemény gond, a hétköznapi építő munkája, mint kolozsvári beszédében böles Kormányzó Urunk mondotta. Igen, az alkotó munka, mely az új világjelzés szerint hivatva van a mindent felfaló, mohó tőke helyére is lépni, méltányosabb, kiegyenlítőbb értékelő gyanánt, azért,

hogy megváltsa, egyetemesebben boldogítsa a nemzetek és népek millióit. A rend, az eszélyesség, a kötelesség új kora köszönt ránk.

A Petőfi isteni lantjára méltó új korszak küszöbén ilyen világallás közepette tettük meg újabb lépteinket a Nagymagyarország felé. Illesse hála és dicsőség mindazokat, akik a revízió sorsdöntő mozgalmában tevékenykedtek, világot gyújtva a toll, a sajtó, a szó és tett hatalmával, élesztve a szent tüzet itthon a szívekben, s odakint a nagy világ elméiben.

A magyar eszmények igazságát szolgáló mai írók, élükön a legnagyobbal: *Herczeg* Ferenczel, hűséges fiúi szívvel, az ihletettek teljes bensőségével igyekeztek diadalra juttatni a nemzet legnagyobb törekvését. Ennek a Társaságnak az elhunyt *Pekár Gyula* és *Császár Elemér* elnökeink alatt nem volt ülése, mely a revízió törekvését a toll hatalmával és a meggyőzés őszinte lendületével ne szolgálta volna. De nem lesz ezután sem.

Erre a szellemre tanított minket nemesak a szűkebb értelemben vett Magyarországnak, hanem Erdélynek mindenkori írói: az *Apácai Cseri Jánosok*, *Mikes Kelemenek*, *Apor Péterek*, *Jósika Miklósok* és *Kemény Zsigmondok*, valamint azok, akik a Petőfi Társaság kebelében dolgozva, Erdély szülőttei voltak életökben: *Balázs Sándor*, *Bartha Miklós*, *Benedek Elek*, *Csiky Gergely*, *Erődi Béla*, *Ferenczi Zoltán*, *Jakab Ödön*, *Kiss Menyhért*, *Lázár István*, *Pakots József*, *Kolozsvári Papp Miklós*, *Petelei István* és *Teleki Sándor gróf*, *Petőfi nagy barátja*, akinek költői tuszkulánuma is most visszajutott hozzánk, melynek Petőfi egykor hat hétig boldog vendége volt s mézeshetei alatt ott írta a világirodalom egyik remekét, a Szeptember végén-t.

Ez a szellem szülte azokat az új erdélyi írókat is, akik a trianoni elszakítás után szinte varázsszóra termettek elő a két Wesse-lényi és a Két Bólyai földjén, s akik az erdélyi magyar lélek művész megrajzolásával, határaikon is messze túlmenő sikerekkel szolgálták a felszabadítás ügyét. Közülök *Végvári*, *Gyallay Domokos*, *Nyirő József* stb. szintén rendes tagjaink. Köszöntjük őket ma testvérszívünk áradó melegével!

De ölelje ez a szívbeli nagy fényesség elsősorban Kormányzó Urunkat és minden munkatársát azzal a szent fogadással, hogy itt a haza minden egyes tagja honvéd gyanánt kész a hazafiúi áldozatra és cselekedetre.

Havas István.

KORAI BARÁTKOZÁS. Abban az általános örömben, amely az egyetemes magyarságot Királyhágón innen és Királyhágón túl eltöltötte a bécsi döntés után, különös rádióelőadás hangzott el egyik vasárnap. A rádió-előadó egyik illusztris írónk volt, akinek feltétlen jóhiszeműségét és magyarságát senki sem vonja kétségbe, de az a szózat, amelyet a mikrofon nyilvánosságán keresztül elmondott, és külön román bemondóval még alá is húzott, a nagy-

közönségnél, de főleg a magyar íróknál visszatetszést keltett. A rádió-előadó évekkal ezelőtt már felbocsátotta azt a kísérleti léggömböt, amelynek segítségével találkozót, barátkozást és összhangzó munkát kívánt a magyar és a román írók között. A találkozót a kies Biharfüreden akarta létrehozni, de az összeövetelből nem lett semmi, mert ha jól emlékszünk, a román írók a tőlük telhető legnagyobb udvariassággal, de elhárították a román-magyar barátkozást. Annál feltűnőbb volt, hogy a kitűnő magyar író Északkelet-Magyarország és Erdély egy részének visszatértekor a boldogság legmámorosabb perceit használta fel, hogy ismét felbocsássa kísérleti léggömbjét a magyar írók nevében.

Ha még csak a saját nevében indítványozta volna az irodalmi összefogást, ez a saját felelősségére történt volna, de a rádiófelszólítás a magyar írók nevében hangzott el. Nem tudni, hogy a rádió-előadó kikkel beszélt a rádióelőadás előtt és kik hatalmazták fel arra, hogy az ő nevükben is megtegye ajánlatát. Az ajánlat minden esetre szép volt, úri magyar gondolkodásra vallott, de az a véleményünk, hogy túlságosan hamar hangzott el és lehetett volna várni vele még néhány hónapot. Ez a néhány hónap beigazolta volna, hogy a román írók is valóban akarják-e a kultúrbarátságot és hogy Románia magatartása megérdemli-e azt, hogy a rádió nagy nyilvánosságából ünnepi percekben nyujtsanak feléje kezét. Az óvatosság annál inkább jogosult lett volna, mert már egyszer megtörtént éppen a rádióelőadóval, hogy barátkozásra felszólító indítványa a levegőürben elröppenő válasz nélküli szó maradt és az óvatosság annál is inkább indokolt lett volna, mert a farkas nehezen szokott báránnyá átváltozni, különösen akkor, ha a farkas balkáni származású.

Az elmúlt hetek és különösen pedig a legutóbbi napok, amelyek a hétköznapok munkájával köszöntöttek ránk a boldogság és az öröm napjai után és odaát a kétségtelen megdöbbenés után, nem egészen olyan hangulatban zajlanak le, hogy ez a hangulat alkalmas volna a legcsekélyebb irodalmi barátkozásra is. Sőt ellenkezőleg azt kell tapasztalnunk, hogy Dél-Erdélyben és Óromániában ismét megkezdődtek azok a zaklatások, üldözések, lélek- és vagyontiprások és gyilkosságok, amelyekre a szörnyű huszonkét esztendő borzalmaiból jól emlékszünk. A napilapok minden nap szállítják a szörnyűségeket, amelyek ottmaradt magyar testvéreink nyakába zúdulnak, a magyar parlamentnek és a felelős tényezőknek nehéz órákat okoznak ezek az újabb és a régi recept szerint megismétlődő rémségek. Odaát egy mesterségesen felizgatott közvélemény és sajtó, az államhatalom csendes asszisztálása mellett, tüzzel és vassal, méreggel és bunkóval izgat a magyarság ellen s ideát a joggal felháborodott közvéleményt alig képes már visszatartani a bécsi döntésben szerződésileg elkötelezett államhatalom attól, hogy jogos haragjában ki ne robbanjon. Ismét beigazolódtott a románok újabb magyarüldözésével, hogy odaát a szerződéseket és a vállalt kötelezettségeket nem szokták komolyan venni s hogy áthatolhatatlan

falak választják el a magyarságot és a románságot attól, hogy még a legendyebb kultúrbarátság is kifejlődhessék közöttünk.

Meg vagyunk győződve róla, hogy azóta a kitűnő rádióelőadó is ráeszmélt arra, hogy kissé korán hangzott el kultúrbarátságot áhító szövege. Mi magyarok ezer esztendőn keresztül ezerszer bebizonyítottuk, és legutóbb ismét igazoltuk, hogy mi a megértés, megbocsátás és türelem nemzete vagyunk. De azt senki sem kívánhatja tőlünk, hogy a tüzesóvát lobogtató kezek felé barátilag nyúljunk, a gyűlölettől elborult szemek elé európai kultúrára hangoztató könyveket és írásokat lobogtassunk s hogy testvéreink jajszavának hallgatását saját lelkiismeretünkben szép, de utópisztikus kultúrfrázisokkal fojtsuk el. A mi ezeréves európai szereplésünk, történelmi elhivatottságunk és kultúránk kötelez annyira minket, hogy megvárjuk, amíg mások jelentkeznek barátkozásra s ne mi siessük el ezt a jelentkezést. Jogunk van megválogatni azt, kivel barátkozunk és jogunk van megnézni azt a kezet, amellyel kezet akarunk szorítani, vajjon nem tapad-e hozzá testvéreink vére és könnye. Minden esetre örvendünk, hogy a rádiófelszólítás csak elszigetelt jelenség volt, *egy* magyar írónak egyéni tévedése és nem a magyar íróársadalom *összességének* kudarca. Ha az egész magyar íróársadalom tévedett volna ilyen nagyot, ennek súlyos kihatásai lennének és lehetnének. Az egyéni tévedés és csalódás pedig legyen intő példa mindenkinek, hogy jobb nekünk magunknál és magunkba maradni, mintsem olyan barátkozás után áhítani, amelyből úgy sem születnék semmi jó. Az ember válogassa meg a barátait és ha a magyar író barátokat akar keresni, akkor tapogatózdzék kultúrnépek felé... (Ör.)

HÁROM ASSZONYKÖNYV. És a tollamból akaratlauul is kicsorgott a szó: három asszonyszív. Mert ez a három könyv három tragédiát beszél el. Az érzésnek olyan áramlásával, amely mégis visszafojtott marad, a szeretet olyan perzselő hevével, melyre egyre hamut dob a tárgyilagosságra való erőlködés. Három költőről szólnak a könyvek, *Kosztolányi Dezsőről*, a felesége, *Adyról* egy menyasszonya, *József Attiláról* a nővére. Nem ritka eset, hogy költőkről — művészekről asszonyaik írnak. Már a XVII. században Mignandról leánya íratott könyvet, a maga feljegyzései alapján, Hugó Viktorról „élelete tanúja” — a felesége beszélt, Böcklinről is a felesége naplójegyzeteit kaptuk. Mikszáth Kálmánról is felesége beszélte el az együvékerülés és szétmenés, majd újabb együvékerülés bonyodalma. Újabban Maeterlinekről kedvese, Leblanc asszony adott arcképet, Picassoról egyik barátnője, Fernande Olivier írt egy rajongó könyvecskét, míg Dostojevskit leánya elemezte. Női szemek figyelték a költőt, művészt. Nem lélekbuvárok, még orvosok sem, csak asszonyok, kik körülöttük jártak-keltek, s vajjon miket láttak meg? Taine sajnálta, hogy a zsenik mellett nem akadt tanult lélekkutató, aki alkotás közben figyelte volna meg őket, belelátva szellemi működésük titkos rejtekeibe. De vajjon mit láthattak volna? Amerikai pszichológusok

azt állítják, hogy viselkedésünkben következtetni lehet a belsőnkben lejátszódó folyamatokra. Kísérleteiket azonban állatokon végzik és ezekből a reflexmozgásokból levont következtetésekre alapítják elméleteiket. Arra a végső eredményre jutnak, hogy mivel a gondolat és cselekvés a szervezet és a környezet találkozásából áll elő, mindent megérthetünk, ha a szervezetet és a környezetet szorgós szemmél vizsgáljuk. Vajjon csakugyan mindent? Már van e tannak magyar tudósa is, aki a „lélektan feladatát“ ebben a vizsgálódásban kimerítettnek találja. Harkai Schiller Pál könyve erős logikával áll e tan mellé. Lehet, hogy az állati vizsgálatoknál elegendő a szervezet és a körülmények megismerése, — de az emberi lélek, a művészek lelke — főleg alkotás közben — sem a szervezet, sem a körülmények még oly alapos ismeretében sem tárul ki. Dénes Zsófia Ady Endre közvetlen közelében töltötte azokat a nehéz hónapokat, mikor a költő Lédával szakított, de Csinszkat, későbbi feleségét, még nem vette el. Ha Taine óhaja teljesült volna és Ady mellett tudós lélekbuvár állott volna, mikor alkot, aki ismeri Ady szervezetét és látja azokat a körülményeket, melyek között alkot, amelyeket Dénes Zsófia hüen leír: vajjon mit tudott volna meg Ady szellemi folyamatából? „Behúnyt szemmel most is látom, — olvassuk Dénes Zsófia könyvében, — amint ott fekszik háziköntöseben, rossz díványán, arcát a párnába fúrva, negyedórákon át mozdatlanul, hogy föl-főlemelkedjék fektéből és félighúnyt szemmel, elhúzott, grimaszos szájjal, nikotinsárga ujjal, az asztal szélén papírra vessen négy-öt sort — amin később talán még javított, de keveset. Rövidlátó szeme a papír felett egy pillanattig még hunyorgott, a ceruzatartó keze reszketett. Azután anélkül, hogy ivott volna, visszafeküdt és tovább derengett. — Ital és gőz, az bizony volt benne ilyenkor is,“ — s aztán idézi Ady szavát: „A versekben az öntudatlanság és a tudatosság találkozik borotvaélesen. Csak így maradhat meg a lényeg. Csak így simulhat erre a forma“. Többet láthat-e a *behaviorista* (viselkedést kutató) tudós, ha a cselekvésből — az itt leírt cselekvésformából — kénytelen a költői alkotást kivizsgálni? Az élmények, régiek és jelenvalók titkos szövedékeit ezek a külsőségek be nem világítják. Vajjon nem mondanak-e jóval többet ezek az asszonyszemmel készült leírások? Hugó Viktor felesége leírja, hogy mennyire szeretett a költő csatangolni, ki Páris erődítései közé, a külvárosok végeire, hogy lássa a naplementét, a szürkület fantasztikussá változtató formáit. Nem érteti ez meg jobban Hugó színsovárgását, a nagy ellentétek kedvelését? Böcklin felesége elmondja, hogy férje órákon át ült a mólón, vagy a tengerpart fővényén, s nézte a hullámok játékát vagy a sirályok keringését. Mikor egy barátja arcképét festette, folyton azon mesterkedett, hogy visszacsalja arcára a figyelésnek azt a kifejezését, mely megragadta és elindította képzeletfolyamatát, mert — mondotta — a hullámok egyre tornyosulnak és csapkodják a partot, de közben egy-egy hullámforma megismétlődik, — ezt a festő megfigyelte magányos elmerülései között és nem egy tenger-képén

vissza is adta. Mit látott volna meg ebből a cselekvéstan tudósa, ha látja a művészt a mólón figyelni? A három asszonyíró könyve jóval többet árul el költőikből, ha akaratlanul is, annak, ki ösmeri a költőket. Kosztolányiné elmondja, hogy ismeretségük elején a játékos ifjú költő egyre furesább játékba vitte be. „Hátrafelé járkalunk az utcán, hogy megbotránkoztassuk a nyárspolgárokat — különböző szerepeket osztunk ki egymásnak, olykor hazatérő iskoláslány vagyok, akit aszfaltbetyár megszólít. Máskor utcalány, aki férfiakat szólít meg, férjével karonfogvást sétálgató polgárasszonyt, akit egy másik férfi követ, vagy kacér úrinő, akihez udvarlója csatlakozik, míg a felszarvalt férj mellette kullog.“ Mi más ez, mint képzeletgyakorlat? Mintahogy órákat rímfaragásban tölt el, a szavakat úgy forgatja, mint a borszakértő a nyelvére csipentett kortyot, ízét, zamatát, titkait fedezgetve. „Sok megbecsüléssel emlegette Vargha Gyula, Kozma Andor *rímeit*.“ A rímeit. Még évek mulva is *Kis-ilonkát* játszanak odahaza, a feleségének gyerekszerepet oszt ki, — képzeleti világot teremtve maga köré. József Attila nővére is leírja a költő játékos természetét, de mégis más ez a játék?! Már férjes asszony, az ura komoly ügyvéd, de ő csak akkor boldog, ha költő bátyjával újra eljátszogat, mint egykor a régi nyomortanyán. Csak-hogy most már József Attila — ha éhezve, fázva, borzasztóan nyomorogva — de egyetemre jár. — „Ha senki sem volt otton, összetoltunk két fotelt egymással szemben, szorosán. Úgy nézett ki ez az alkotmány, mint egy nagy bárka. Beültünk az összetolt székekbe, térdünket állunk alá húztuk és gondolatainkon ringatóztunk, mint hajó a vízen. Ilyenkor *megint* Istenről böleselkedtünk, emberekről, a világról, mint valamikor a gátutcai hátsó lépcsőházban. Olyan püngrün játék volt ez. Komoly és mélyértelmű játék.“ Aki ösmeri József Attila költészetét, annak ez a jelenet bevilágít a legmélyébe lényének, még azt is megérteti, hogy ez a tragikus játék az örülettől való félelemben és végül az öngyilkosságba kergette ezt a felzaklatott lelket. Csak Dostojevskij lányának leírásából kapunk hasonló kísértetes látományt apja önmarcangolásairól. Csak ha megtudjuk azokat a belső viharokat, melyeket az orosz író az életben az élettől elszenvedett, nagy csalódásait, első felesége hűtlenségét, egy diáklánnyal átélt megaláztatásait, kiábrándulásait az anarkisták fékevesztett, vadul száguldó elgondolásaiból, jutunk lelkéhez közel. Mikszáthné előadása úgy odasímult férje szelleméhez, mint inda a fájához. Még a keserves szétválásuk gyötrelmeinek szétteregetése is pipatóriumi hangulatot ébreszt. A lélekbúvár ezekből az apró megfigyelésekből mélyebben ösmeri meg a költők—művészek képzeletfolyamatait, mint a cselekvéstani kísérletek szakszerű leírásaiból. A költő lelke állandó izzásban van, ha alkot. Enélkül a belső izgalom nélkül képzelete meg nem mozdul. Azonban az izgalom csak a motor, az alkotás abban a titokzatos kohóban folyik le, melyet az izgalom alagyújtott. Ahogy Fernande Olivier leírja az első világháború előtti párizsi bohémélet kavargását, jobban megértjük a kubizmust, mint bármilyen tudákos elemzésből. Az éjjeli Párizst revolverlövésekkel

felverő Picasso lelkialkatát ezek a spanyol vére hajtotta, bikaviadalhoz szokott étellel való játékok úgy bevilágítják, mint az éjjeli eget besugárzó fénycsóvák. A tréfából komoly játékot csinált művészetében is, mely úgy változtatta formáit, mint Oscar Wilde az ingeit. Asszonyszemmel nézték az előttük lefolyó tragédiákat ezek a költőfeleségek, hugok és menyasszonyok, s hűséges feljegyzéseik a lélektani tudománynak felbecsülhetetlen dokumentumai. Mikor Degas, a nagy francia festő, azt mondta Mallarmé-nak: „Uram, tele vagyok érzéssel és gondolattal, mégse tudok verset írni,“ — a költő így felelt: „Uram, de hiszen verset nem érzéssel és gondolattal írunk, hanem szavakkal.“ Mit jelentett Kosztolányinak a szó? Felesége beszéli, hogy nem lehetett egyik eselédjüket elküldeni, a leglustább lényt, kit életre hívott a végzet, mert ízes magyar beszéde volt, s Kosztolányi egyre hagyta beszélni. Reviczky azt írja egyik strófájában, hogy valakinek kedvese meghalt. — Kosztolányiné elmondja, hogy az urának ennél a strófánál mindig könny fakadt a szeméből, nem a gondolat, a szó hatotta meg:

*A kis lovag húsz év előtti párja
 (Idő — az útján percig sem henyél)
 Elhervadt, mint Paulin ifjú korába'
 Meghalt, mint ő, a kedves kis személy.*

A kedves kis személy... a költőt a jámbus lüktetése, a az e betű sodródása, a lány hullám meghatotta. Képzeletében a szavak táncolnak. Ha egy mélyebb gondolat foglalkoztatja, ezt az elmerülést így zengi:

*Amíg az élet záporozva hull rám
 s a lelkem
 viszi a hullám — — —*

— persze, hogy a rím szülte a képet, így lesz nála játékká a költészet. Ezt, — a gyermek örök, fáradhatatlan játékosságát, mely költészetének egyetlen igaz tápláló forrása, csak a felesége könyve teszi előttünk érthetővé. Hogy dülhatnak az ilyen lélekben háborgó indulatok? Miért bántanak az ilyen érzésvilágba elmerülő lelket a lét nagy problémái? De hogy miért, hogyan, miképp alakult, fejlődött, bomlott virágjába ez az érzéskör, azt csak az asszony látta és látta. Így van az József Attilával is. A homlokegyenest más síkon élővel. Akit az élet tépáz, mert szembeszáll vele. A világ legmegfoghatatlanabb jelenségei tüzes vasként égetik a bécsi utcasarkon ujságot áruló és Nietzschevel viaskodó költőt, aki Párizsban kenyéren és vízen élve azon gondolkodik, hogy mi a gondolkodás, — mi? Az, amit ő oselekszik, hagyja, hogy a képzetek felmerüljenek benne, s azért zseni, mert csak a neki megfelelő tartja meg, a többit eldobja, elfelejti. Erről ír hugának abból a Párizsból, ahol korgó

gyomorral önmagát elemzi, — az öngyilkosságig. Ezt a huga könyve nélkül sohase értettük volna meg. Persze, hogy érzése a motor minden művésznél, de csak motorral nem lehet repülni. Ezen feneklik meg Brandenstein Béla *Művészfizológiája*, mikor megreked az érzésnél és a képzeletfolyamat titkai előtt megtorpan. Ha az érzelem maga a művészet szíve, vére, legbelső élete, lelke (243. I.) akkor Degasból nagy költő lehetett volna, pedig még Michel Angelóból sem lett. Hogy mi megy végbe alkotás közben, miért lesz az egyik ilyen, a másik amolyan művésze a szónak, még akkor is, ha feltehetően egyaránt mély érzések dobogtatják keblüket, azt sem az érzés heve, sem viselkedésük meg nem érteti. Az asszonyszem sok apró részletet meglátott, de csak a felületet. Leblanc asszony elbeszéli, hogy Maeterlinck éveken át minden délután eljárt hozzá, beült az öblös karosszékbe, szívta a pipáját és órákon át egy szót sem szólt, csak nézett maga elé, szótlánul elment és másnap átadta neki a hangtalansága alatt megfogant költeményt. Maeterlincknek, hogy egy halk sikolyt, halálfélelmet, borzongást fejezhessen ki, oda kellett ülnie az asszony öblös székébe, körülötte esend, de éreznie kellett a szeretett nő közellétét, a halk, elsuhanó mozdulatokat. A székébe temetkezett költő viselkedéséből nem lehetett volna a *Halál* költőjét megsejteni. De az asszony leírásából, az apró részletek felsorolásából, a mozaikszemek egymás mellé rakásából a lelke mélyében turkáló költő képe bontakozik ki. Babitsné egyik cikkéből vált érthetővé a költő egyik Esztergomban átélt, de szimbolummá felemelt költeménye is. (*Keresztül-kasul* kötetben.) Milyen más, ha férfi jegyzi fel a költő életének külsőségeit. A Goncourrotok naplójegyzetei egyetlen társuk lelkébe sem világítanak be, feljegyzéseikből a hűvös impresszió, a kollégiális irigység, csak nagynéha egy odavetett megjegyzésben rejtlő tűzesóva ha felvillan. Az asszonyszem, még ha a gyűlölet el is homályosítja, a mellőzöttségen érzett elkeseredés mint Maeterlinck kedvese szemét vagy a fizikai romlásan érzett forrongó düh, ami Sacher-Masoch felesége írásából kitetszik, az asszonyszem olyan emberi vonásokat vesz észre, melyek valóban felérnek az amerikai lélekbúvárok állatkísérleteivel. Sőt felül is múlják őket.

Dr. Lázár Béla.

PETŐFI ÉL. Alig pár hete, hogy a nagy ölelkezés, a két ország ölelkezése, amelyről Petőfi egyik legszebb költeményét írta, megtörtént s máris tömegével érkeznek a bizonyítékok a Petőfi-társasághoz, hogy huszonnégy esztendőn keresztül sem felejtette el a Királyhágón túli magyarság, mivel tartozik Petőfi emlékezetének. Petőfi csodálatos életében és még csodálatosabb halálában az a legszebb, hogy ez az élet és a halál valóban két ország ölelkezése volt. A szabadságot szimbolizáló áldott, magyar Alföld adta az országnak a költőóriást s a délibábok szülöttje az erdélyi bércek között talált és kapott pihenőt és sírt. Az üstökös, amely a kis-kőrösi parasztházból szökött fel a magyar égre, a segesvári csata-

síkon tünt el örökre a halandók szeme előtt s a költőt, aki rajongott a nyílt és szabad Alföldért és nem szerette a zordon Kárpátokat, a zord hegyek fogadták be és ölelték magukhoz a hősi halál koszorújával. Az Alföld anyyi kincse mellé még egy kincset kapott Petőfi bölesőjével és Erdély anyyi kincse mellé még egy kincset kapott, Petőfi sírjával. A két ország, az Anyaország és Erdély úgy ölelkezett Petőfi életével és halálával, ahogy ő megénekelte.

Nekünk, akik huszonkét esztendőn keresztül erdélyi testvéreinktől elszakítva élünk, mindig különös vigasztalásunk volt, ha híradás jött a Királyhágón túlról, hogy itt is, ott is fellobbant még az elnyomatás alatt is a Petőfi kultusz-mécese. Az évről-évre visszatérő segesvári gyászünnep legszebb bizonyossága volt annak, hogy az erdélyi magyarság soha, egy pillanatra sem szakadt el az Anyaországtól s most, hogy az unió ismét megtörtént, egyre jönnek a bizonyoságtételek arról, hogy Erdély városaiban és legkisebb falvaiban ma is él Petőfi. A Petőfi Társaság egyre-másra kapja a meghívásokat és felszólításokat, hogy segítsen helyreállítani azokat a Petőfi emlékműveket, amelyek a visszatért területeken valaha fennálltak, akár szobrokként, akár emléktáblákként, akár egyszerű feliratokként. A magyar városok és falvak ismét büszkélkedni akarnak Petőfi-emlékeikkel, de már kaptunk levelet eldugott kis székely községből is, amely arra kér minket, hogy ajándékozzunk neki Petőfi-szobrot. A Petőfi-Társaság mindent elkövet, hogy a kéréseket teljesíthesse. Amennyiben módjában áll, segít visszaállítani a lerombolt vagy eldugott Petőfi-emlékeket. Ahová csak tud, küld Petőfi-arcképeket vagy szobrocskákat, a legkisebb falusi gazdakörnek vagy legényegyesületnek is. Gondoskodott arról, hogy a Koszorúnak mostani száma többszörösen felemelt példányszámban jusson el az erdélyi városok könyvtáraiba és a kis falusi olvasókörökbe. A Petőfi-Társaság annakidején erdélyi tagjait külön kolozsvári ünneppel akarja bevezetni a Társaságba. Egyszerűen a Petőfi névvel eljegyzett és megszentelt nemzeti irodalmat kívánja szolgálni a visszatért területeken is. Mindez programmunk és hisszük, hogy valóra váltható programmunk.

De ezeken túl, mint vigasztaló tényét és valóságot, le akarjuk szögezni az erdélyiek felénk áradó szeretetéből és érdeklődéséből, hogy Petőfi nem halt meg, hanem él. Ime most a Királyhágón túl nemesak a rögök mozdulnak meg, hanem a lelkek is, azok a rögök és azok a lelkek, amelyek huszonkét esztendő minden poklán keresztül éheztek és szomjúhozták a szabadságot. Meg vagyunk győződve arról, hogy ezeknél a rögöknél és ezeknél a lelkeknél Petőfi neve jelenti a szabadságot s kívánjuk, hogy azok a helyek, ahol a költő élt, boldog volt, szeretett, hős katonaként vagy boldog férfiként megfordult és hősi halált is halt, ismét apró kápolnái legyenek az egyetemes magyar és nemzeti szentegyháznak. S a költő, aki a ma még rab segesvári csatasíkon alussza örök álmát, bizonyára boldog büszkeséggel néz le arra a meggyötört földre, mely annyit szenvedett, s amely az ő porladó csontjait is takarja,

hogyan annyi baja és szenvedése közben sem felejtette el őt. Ő valóban elmondhatja magáról, hogy az a költő, aki nemzete szívében él s akinek nagysága annyi szorosán összefűző kapocs között, amely a két országrészt összetartja, talán a legszebb és a leg-halhatatlanabb.

(G. J.)

POLITIKA ÉS MAGYAR NYELV. Ha valaki időt és fáradságot szánna arra, hogy kikutassa: milyen hatással volt a mindenkori politika a magyar nyelv fejlődésére, változására vagy hanyatlására, nagyon furesza megállapításokra jutna. Esztendőök óta van nyelvtisztító mozgalmunk, amelynek szakavatott katonái és vezérei nem egyszer kimutatták azt, hogy a napi élet rohanása s a napi politika hullámozása milyen furesaságokkal, magyartalanságokkal, nyelvtani szörnyűségekkel és a politikai bukfenckhez illő nyelvészeti szaltókkal telítette a magyar nyelvet. Ez alól, sajnos, a parlamenti élet sem kivétel. A parlamenti harcok forró légkörében egyre-másra olyan kifejezések kapnak polgárjogot, amelyek cseppet sem magyarosak, sőt ellenkezőleg: szeges ellentétben állanak a magyar nyelv törvényeivel. Ezek a nyelvújítási szörnyűségek aztán a parlament nyilvánosságából, vagy a politikai szószékek magasságából belekerülnek a napisajtó még nagyobb nyilvánosságába, nemkívánatos közkinccsökké lesznek úgyannyira, hogy hovatovább már külön szótárt kell készíteni a politikai szónoklatok és nyilatkozatok, vagy azok hallgatói vagy olvasói részére. Ennek a folyóiratnak egész berendezése olyan, hogy távol áll a napi politikától és tisztán csak a nemzeti irodalmat s vele, benne és általa a magyar gondolatot kívánja szolgálni. Ha tehát a politika nyelvromboló hatását itt szóvátesszük, nem a politika művészetébe akarunk beavatkozni, hanem csak fel akarjuk hívni olvasóink figyelmét azokra a visszasságokra, amelyekről a magyar nyelvet féltjük.

Legutóbb például elhangzott egyik politikai párt hivatalos programadása, amelyről a napisajtó is bőven beszámolt. Minket nem érdekelnek, hogy azok a politikai elvek, amelyeket a pártprogram kifejtett, jók-e vagy nem, megfelelnek-e a magyar célkitűzéseknek vagy nem, de meg kell állapítanunk, hogy ez a programadás oly különös magyar nyelven történt, hogy az egyenesen az érthetlenség határát súrolta. Elolvastuk a programot nemcsak a kérdéses politikai párttal éles ellentétben álló napilapokban, de elolvastuk a párt hivatalos közlönyében is és meg kell állapítanunk, hogy sem a bizonyos kárörömmel kiválogatott szemelvényekben, sem pedig a hivatalos lap összefüggő szövegében nem tudtunk eligazodni. A nyakatekert kifejezéseknek, a hajmeresztő szófűzéseknek, a magyartalan szóösszevonásoknak és szócsontításoknak olyan dandárja hemzsegett szemünk előtt, hogy kezdtük azt hinni: nem is magyar nyelven hangzott el az a bizonyos programbeszéd. Az a szerény véleményünk, hogy ha valaki a magyar közéletben szerepet akar vállalni és tömegek vezére kíván lenni, akkor a magyar

tömegek nyelvén kell beszélnie egyszerűen, tisztán, érthetően és magyarul. Mert igaza van a közmondásnak: szóból ért a magyar. Ebből az összekuszált, gyökértelenül magyartalan szóegyvelegből, amelyet a napilapokban olvashattunk, pedig nem lehet semmit sem érteni. És félős, hogy ha ez a politikai nyelv tovább terjed a tömegek fülében és száján, a végén a pártvezérek és a hívek meg sem tudják egymást érteni. Pedig a politikai mozgalmaknak mégis csak az volna a céljuk, hogy vezetők és követők egymást megértsék. Vagy nem?

(—ö.)

IRODALMI TÜKÖRKÉPEK

HERCZEG FERENC: ELLESETT PÁRBESZÉDEK

Az Ellesett párbeszédek leginkább olyan kérdéseket feszegetnek, amelyekről annakidején egész Budapest beszélt és amelyekről soha senki sem mondta meg a teljes igazságot. Legalább a nyilvánosság előtt nem.

Nem ujság, hogy az igazság csak kiöltözött és kendőzött alakjában szalónképes; a meztelen igazság pedig bántó tapintatlanságnak hat. A polgári társaság tulajdonképpen csak egy alkalmat ismer, mikor a szólásszabadság korlátlan, olyankor szabad tapintatlannak lenni, sőt igazat is mondani; ez a kivételes alkalom az álarcos mulatság.

Erre való tekintettel a szerző az Ellesett párbeszédek rovatában időközönként kis álarcoskomédiát rögtönzött, amikor is egy pergőnyelvű asszonyságot léptetett föl a diabolus rotae szerepében. Az író úgy vélekedett, hogy olyan szerény maskarában is, amilyen a női köntös, könnyebben úszhatja meg a felelősséget.

Ennyiből is nyilvánvaló, hogy az Ellesett párbeszédeket nem író, hanem zsurnaliszta írta. Még pedig fiatal zsurnaliszta... A kurta dialógok a mult század utolsó évében kezdtek megjelenni; némely embert megnevettettek, másokat arra készttettek, hogy a fogukat szívják.

E sorok írója akkoriban kormánypárti képviselő volt és mikor megjelent a „Gotterhalte és a pécsi hadapródok“ című párbeszéde, a szabadelvű párt tiszteletreméltó elnöke azt mondta neki: „Te ugyan sohasem fogsz politikai karriert csinálni!“ A tiszteletlen válasz: „Annyi baj legyen!“

Ha a szerző most megállapítja, hogy „barátai unszolására“ gyűjtötte kötetbe a párbeszédeket, akkor a táblabíró-idők egyik mosolytkeltő frázisát melegíti föl, de azért szó szerint igazat mond. Csakugyan két jóbarátja, a kiadója és a szerkesztője, vette rá, hogy jelentse meg a könyvet. A könyv ellen szól, hogy az aktualitásai kissé már divatjukat multák, mellette — a jóbarátok szerint — hogy a párbeszédekben valami szívósabb életre született igazság lappang és ezért talán korfestő értékű is lehet.

Az olvasó majd szíves lesz dönten, kinek volt igaza.

GALAMB SÁNDOR: „SOROMPÓ“

Sorompó c. darabomban olyan tudós ember életének tragédiáját akartam megrajzolni, aki a szenvedélyektől, érzelmi viharoktól irtózva, tudatosan zárkózott életet teremt magának. Sorompót emel a maga élete és a külvilág közé. Az élet azonban áttöri a korlátot és elejti a tudóst. Csakhogy összeomlása előtt még át kell élnie és végig kell szenvednie mindazokat az érzéseket, amelyek elől meg akart futamodni: a szerelmet, a féltékenységet és az apaságnak gyötrelmes gyönyörűségét.

Darabomban a mondanivalón kívül formakérdések is erősen érdekelték. Egészen más felépítésű darab lebegett célként előttem, mint aminő az *Első diadal* volt. Szélesen szétágazó, sok színhelyen történő, hosszabb időt egybemarkoló, sok szereplő között lefolyó mese helyett egészen rövid időt és kevés szereplőt igénybevevő, egyszerű, epizódmentes cselekményt akartam a néző előtt lepergetni.

A Nemzeti Színház művészei nagy elmélyedéssel, kedvvel játszóak a darabot. Munkájuk elsőrangú művészi teljesítmény.

SIK SÁNDOR: ZRINYI MIKLÓS

Mikor a Franklin-Társulat avval a kéréssel fordult hozzám, hogy a meginduló *Magyar Írók* sorozata számára Zrinyi életét megírjam, kétszeres örömmel fogtam munkához. Zrinyi alakja — az emberé is, az íróé is — régóta foglalkoztatott. Az első világháború alatt fiatalos szenvedéllyel tanulmányoztam végig az egész Zrinyi-irodalmat, mert őt éreztem a legidősebb és leggondolkoztatóbb magyar vatesnak. Alakja lassankint szimbólummá, a magyar végzet szimbólumává nőtt bennem, a magyar tragikum legtisztább, időtlen hőségévé. Így történt, hogy több mint hat évvel ezelőtt tragédiát írtam róla. *Zrinyim*, amelyet még Ambrus Zoltán igazgatása alatt a Nemzeti Színház készült előadni, de amely bizonyos okokból mégsem került színpadra, szintén a Franklin-Társulat kiadásában jelent meg 1922-ben. A hős alakja azonban tovább is foglalkoztatott. Néhány éve külön kétféléves kollégiumban adtam elő róla a szegedi egyetemen. Mikor pedig Pázmány-könyvem tanulmányai során többéves munkával dolgoztam bele magam a XVII. század világába, elhatároztam, hogy előbb-utóbb feldolgozom a kor másik nagy íróját, régi szerelmemet, Zrinyit is. A *Magyar Írók* ajánlata így éppen kapóra jött.

A feladat azonban éppen nem volt könnyű. Megnehezítette már a célkitűzés is. Teljes tudományos igényű munkát kellett írni, de mégis olyat, amely első sorban művészi alkotás legyen; kielégítve a szakembert, de a széles olvasóközönséghez is szóljon. Aki

effélét próbált már, az tudja, hogy ez a szépen hangzó kikötés milyen nehezett, a lehetetlenség határához milyen közeleső dolgot kíván. És még hozzá megszabott, a tárgy arányaihoz képest szinte nevetségesen csekély terjedelemben! A magam kedve szerint olyanféle teljes, minden részletkérdésre kiterjedő monografiát szerettem volna írni, aminőt Pázmányról adtam. A kiadó azonban nyolcívés kis könyvecsét kívánt; végül is be kellett érnem a tizenegy ívet alig meghaladó méretekkel. Így aztán le kellett mondanom a részletekbe való belemerülés gyönyörűségéről és alig adhattam többet, mint életrajzot — a tervezett sorozat egyenesen így is célozta — a műveket pedig csak ennek során, mint az ember és a történelmi hős megnyilatkozásait tárgyalhattam, a hozzájuk fűződő irodalmi problémákat csak érinthettem. Valamelyes kivételt e tekintetben csak a *Szigeti Veszedelem* tárgyalásánál tehettem, mint amely nemcsak irodalom, hanem mindenestől — esztétikai értékeivel is — történelem is. Magamra kellett szabnom ezt az önmegtagadást azért is, mert Zrinyinek a tudomány mai színvonalán álló életrajza voltaképpen még nincs. Az egyetlen komolyan számbavehető Zrinyi-életrajz — Széchy Károly nagyérdemű és nagyterjedelmű munkája — t. i. majdnem fél századdal ezelőtt jelent meg és számos részében elavult. Az utóbbi évtizedekben felmerült számos új adatot és még számosabb új szempontot feldolgozó életrajz egyelőre minden további Zrinyi-irodalomnak legsürgősebb feltétele.

A legnagyobb, mert legbelsőbb nehézség azonban még ezután támadt fel: hogyan függetlenítsé magát a történetíró a költő élményétől? Azt a Zrinyit, akiről egyszer tragédiát írtam, akinek életét, mondanivalóját, tragikumát, végzetes magyar szimbólum voltát akkor átéltem, sohasem tudom többé másnak látni, érezni, éreztetni, mint akkor. Nem kell-e befolyásolnia annak a vízióknak szükségképpen a történetírói tárgyilagosságot, az elemzés szabatosságát, az egész rajz értékét? Az eredmény, úgy gondolom, itt is az lett, ami mindenütt, ahol művészi kompozíció nehéz, adott keretekhez kénytelen alkalmazkodni: a nehézségből érték válik. Azt hiszem, munkámnak épp abban van újsága, egyéni arca, talán — ha ilyenféle művel szemben egyáltalán lehet értékről beszélni — némi értéke is, hogy voltaképpen egyetlen történelmi vízióknak, egy roppant erejű, roppantul egységes, következetes, végzetesen és tragikusan egyenes pályájú lánghelmének szintétikus rajzát kísérli meg. Ez az egységes látás, az ember (egyben a hős, a politikus, a költő Zrinyiben mindez egy!) a pálya és a mű lényegének, egységének, végzetességének szimbolikus és örök magyarságának rajza, ez a fő benne. Zrinyi alakjához — most utólag úgy érzem — talán éppen ez a művészi forma illik, vele szemben ez az anyagszerű kompozíció, inkább mint a részletes elemzés lenne. Boldog volnék, ha ezen keresztül a magyar olvasóközönség jobban megismerné és minél többen rádöbbenének: milyen nagy, milyen magyar, milyen élő!

VÁLYI NAGY GÉZA: A MAGYAR KATONAKÖLTÉSNET

Egyik katonai jellegű, nemzetnevelő intézményunktól kaptam megbízatást a magyar katonaköltészet történetének rövid megírására. Nagy kedvvel és lelkesedéssel fogtam munkához, annál is inkább, mivel e tárggyal már egy negyedszázad óta foglalkozom. Nagy katonaköltőinket és íróinkat: Balassit, gróf Zrinyi Miklóst, Bessenyeit és a katonaköltészet tündöklő fénykorát: a kurucok líráját számos rádióelőadásokon és a Budapest Székesfőváros Népművelési Bizottságának előadássorozataiban igyekeztem közelebb hozni a népi tömegek lelkéhez. Nem tudományos művet, hanem egy népszerű, ismeretterjesztő, ifjúsági irodalomtörténeti útmutatót akartam írni, melyből a jövő katonanemzedékünk katonaköltészetünk multját megismeri. Végigkísértem gyásszal és dicsőséggel teli ezredéves történelmünket, százados önvédelmi és függetlenségi harcainkat, nemzeti küzdelmeinket; hadszervezési adatok figyelembevételével igyekeztem kimutatni, hogy az egyes korok milyen katonai vonatkozású költői terméket szültek, más-szóval különböző politikai és harci események hatása alatt hogyan szólalt, hogyan rezdült meg a katonalélek. Nagy gyönyörűséggel merültem el különösen a kurucidők költészetébe, mely a magyar katonaléleknek és a kor küzdelmeinek hű tükré; a katonaszemély gondolatának legszebben zengő hangszere. Törekedtem megmutatni, hogy a katonaköltészet a pogány kortól napjainkig egységes lánc, melynek szemei sohasem szakadtak meg. A harcias kemény katonalélek mindig daltermő volt és ellentétben a latin szállóigével: nálunk békében és háborúban egyformán csengett a dal. Minden kor, minden eszmeáramlat, minden önvédelmi harc kitermelte a maga dalmokát. Irodalmunk egét a katonaköltők fénylő csillagsora ragyogta be. Azt mondanom sem kell, hogy művemben az irodalomtörténetírás mestereinek és különösen nagymesterének, Pintér Jenőnek minden értékítéletét és kutatásaik minden eredményét a legnagyobb tiszteletben tartottam, velük ellentétes megállapításokat nem tettem, csupán a korszakok felosztásánál kellett változtatást csinálnom és a közelmúlt történeti eseményeit és katonai szempontjait is figyelembe vennem. A műköltészetten kívül kiterjeszkedtem a Habsburg-házi királyok korának népi katonaköltészetére is és ezt tartom a mű egyik legérdekesebb részének. Rámutatok, hogy a magyar fiú nem szívesen állott az idegen nyelvű és szemlű császári hadseregbe, bár ősi természetét ott sem tagadta meg és hősiességének sokszor ragyogó példáját adta. A császári magyar katona érezte, hogy idegen érdekekért harcol, de nótázó kedve mégse hagyta el. Dala panaszos, kesérgő, de korántsem katonaelles. Nótáiban dac és faji öntudat izzik.

E szerény sorokkal s azon boldog hittel bocsátom útnak új kis munkámat, hogy a jövő katonanemzedék kezébe olyan — költői szemelvényekkel ellátott irodalmi tájékoztatót adtam, mely faji öntudatát, katonás szellemét erősíti és katonaköltészetünk — a hősi léleknek eme bibliája — iránt érdeklődésre ösztönzi.

HARSÁNYI ZSOLT: XIV. RENÉ

Néhány évvel ezelőtt regényt írtam XIV. René címmel. Ezt először az Uj Idők, később németül a Pester Lloyd közölte folytatásokban, majd könyvalakban is megjelent, egy „Életre-halálra“ című másik regényemmel együttes kötetet alkotva. A kötetnek nem kis siker jutott osztályrészül: mikor most a regényből készült színdarab szereplőit figyelmes szerzőként meg akartam lepni a könyvvel, kitűnt, hogy a könyv egyáltalán nem kapható, teljesen elfogyott, egyetlen hivatalos példányt őriz a kiadócég.

Ha e siker okát keresem, nem annyira a regény könnyed és tréfálkozó hangjában vélem igazán megtalálni, hanem abban a komolyabb mondanivalóban, amelyet a mókák háta mögé dugtam. Szétmálló, korhadt társadalmat akartam megírni, korrupciót és balkáni rendetlenséget, vagyis háttérül azt a világot, amelyet a nemzeti eszmére ébredt új szellem ki akar söpörni, e háttér elé pedig az új akaratot állítottam: a tisztesség, tetterő, hazaszeretet, alkotó munka, katonás bátorság és határozottság, a praktikus gazdasági érzék akaratát.

Ezt a regényt most, évek múltán, színpadra vittem Zágon István, a jeles színműíró szerkesztési segítségével, hozzáadván Eiseemann Mihály dallambő, jókedvű muzsikáját. Az operettverseket magam írtam, mintegy pihenésképpen visszagondolva írói pályám regrutakorára. A darab idénykezdő mulatságnak készült a Vígsház számára. De szándéka, ha még rejtettebben is, ugyanaz maradt, mint a regényé. Témáeskája, amely köré a regény fiú-leány bonyodalma fonódik, nem is túlságosan fontos. Fontosnak azt találok, hogy a jókedvű darab egy helyén megfigyeljem a közönséget. Ez a hely az, mikor a színpadon megkérdezik a trónkövetelő György főhercegtől, hogy miért jött haza, mit okoskodik, mit akar ebben a kis országban.

— Mert én, — feleli az énekes vígjáték bonvivánja, — éppen ezt a kis országot szeretem. Nem hallottál még olyat, hogy valaki szereti a hazáját?

Ennél a mondatnál érdemes megfigyelni a nézőteret. A mondat hangja pajkos tréfájú énekes vígjátékban valóban szokatlan, ezt jól tudom. A közönség láthatóan meg is hökken rajta. De boldogan hökken meg. Csillogó szemmel, megélenkülő arccal. A közönség lelkét megérinti valami. Ez a pillanat számomra megéri az egész sikert.

Mert a siker nagy és erős. A legkomolyabb dolgokat nemcsak vezérekben lehet elmondani, hanem kisebbrangú műfajokban is. Aztán azt is figyelmebe ajánlom a nagyképűségnek, hogy ha a színház templom, mint ahogy az, illik gondoskodni arról, hogy ez a templom tele legyen, mert az üres széksoroknak hiába beszél a szószék. Aki úgy szónokol, hogy attól üres a templom, nem hasznos papja egyháznak.

A PETŐFI-TÁRSASÁG ÉLETE

PETŐFI KULTUSZA

A Petőfi-Társaság esztendőök óta irodalmi évadját mindig a Petőfi kultusz két fontos dátumának jegyében szokta kezdeni. Az egyik dátum Petőfi halálának évfordulója, a másik pedig az egyik legszebb magyar költemény, a Szeptember végén-nek születése. Az idei nyáron, július 31-én volt 91-ik évfordulója annak, hogy Petőfi a segesvári csatatéren örökre eltűnt a halandó szemek elől. Ezt az évfordulót ezidén is igen szép megemlékezésekkel ünnepelte meg az anyaországi és a megszállt területeken lévő magyar sajtó. A Petőfi-Társaság az évfordulón koszorút helyezett el a költő dunaparti szobrán, este pedig egy óra hosszáig kivilágította a költőről elnevezett Bajza-utcai házat: a Petőfi- és Jókai-múzeumot. Kegyeletes megemlékezésről érkezett hozzánk hír Kiskőrösről is, a költő szülővárosából és Segesvárról, ahol minden esztendőben meg szoktak emlékezni a fehéregyházi csatasík nagy hősi halottjáról.

A Szeptember végén-nek, amely 1847 szeptemberében Koltón született, most ünnepeljük 93-ik születési évfordulóját. Mostani megemlékezésünket az öröm hangjai szövik át, mert az augusztus 30-iki bécsi döntés következtében visszajutott az anyaországhoz északkeleti Magyarország és Erdély egy része a Székelyfölddel. Csupa felejthetetlen magyar városnév bukkan fel egyszerre huszonkét esztendő borzalmas távolságából: Nagyszalonta, Nagykároly, Szatmárné-

meti, Nagybánya, Erdőd, Koltó, Kolozsvár; csupa olyan hely, ahol a költő is megfordult s ahol életének legszebb és leggazdagabb idejét töltötte Szendrey Julia közelségében és oldalán. Az emberi boldogság e ragyogó városnevei mellett visszakerültek a Székelyföld vármegyéinek örökké emlékezetes helye is: Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Csikszereda, Kézdivásárhely, Bereck, Sepsiszentgyörgy, Kökös, ahol Bem oldalán a hős katonája, a 48-as honvédsereg őrnagya tartózkodott, örökre megszentelve emlékével a városokat és az apró székely falvakat hosszú-hosszú sorban egész Székelykeresztúrig, ahol 1849 július 31-én reggel a vendéglátó ház lakóinak csodálatos megérzéssel még elszavalta az «Egy gondolat bánt engemet» s elindult a fehéregyházi csataterre, ahol alig 12 óra múlva örökre eltűnt. Most, hogy megértük ismét azt, amiről ő egyik legszebb költeményét, a Két ország ölelkezését írta, örömtől duzzadó szívvel soroljuk fel azokat a helyeket, amelyek az ő lábanyomát őrzik és visszakerültek hozzánk, azzal a fogadalommal, hogy a Petőfi-Társaság legszebb költességének tartja felkutatni a huszonkétféves megszállás alatt elkallódott Petőfi-emlékműveket s azoknak újra felállítását szorgalmazza és szomorúan gondolunk arra, hogy az új határ mögött még sok olyan hely van, ahol Petőfi megfordult. De törhetetlen hittel hiszünk abban, hogy amint most huszonkét esz-

tendő után bekövetkezett Erdély egy részének visszatérése, az egyetemés anyaországi és erdélyi magyarság örömkönnyek közt fog még egyszer találkozni a fehéregyházi csatatéren. Petőfi szelleme, emberi és költői nagysága s költészetének soha nem hervadó és eleven fiatalága lebegjen addig is felettünk és kapcsolja össze a magyar lelkeket síkság és dombok, völgyek és hegyek felett.

Hogy Petőfi szelleme ma is az enynyire élő valóság, mutatják azok a legendák, amelyek az elmúlt nyáron is egyre-másra felbukkantak a sajtóban. A Petőfi-Társaság már többször foglalkozott ezekkel a legendákkal, amelyek évről-évre újjászületnek és bolyonganak a költő ismeretlen sírja felett. Nem újság, hogy már a huszas években a Szibériából hazatérő osztrák-magyar hadifoglyok száján útnak indult az a legenda, amely a múlt század hatvanas éveiben virágzott legjobban. Eszerint a legenda szerint Petőfi nem halt meg a segesvári csatásíkon, hanem az orosz seregek több ezer honvéddel együtt Szibériába hurcolták hadifogolyként. Az első hír egy bécsi lap nyomán röppent világgá, de adatait nem lehetett ellenőrizni. Barátosi Lénárt Lajos sajtónyilatkozatai nyomán körülbelül két évvel ezelőtt felelevenedett a legenda. Foglalkozott vele tudományos alapokon a Petőfi-Társaság is, de kénytelen volt visszatérni Ferenczi Zoltánnak, Petőfi életrajz-írójának tudományos és lelkiismeretes megállapításához, amely szerint Petőfi csontjai valahol a fehéregyházi csatatér tömegsírijában porlanak. Tavasszal a megszállott Arad vármegyéből Zoltán Béla úrtól kapott levelet a Petőfi-Társaság. Ez a levél Barátosi Lénárt Lajos híradását eleveníti fel, bizonyára az erdélyi magyar lapok nyomán, amelyekhez szintén eljutott a legenda. Ennek a levélnek lényege az, hogy Petőfi 1857 május 18-án halt

meg, Szibériában Alexander Stepanovics Petrovics honvédőrnagyként Kerezs nevű községben, amelyet 48-as honvéd hadifoglyokból ő alapított volna. Ezt a legendát Cholnoky professzor, az európai hírű földrajztudós oszlatta el két évvel ezelőtt, mikor a Petőfi-Társaság kérésére kimutatta, hogy Szibériának azon a részén, ahol az állítólagos Kerezs nevű község lett volna, száz és száz négyzetkilométer körzetben nemhogy falu lenne, de egyetlen egy pásztor vagy halászkunyhó sincs.

Az idei nyáron a Magyarság című napilap nyomán a Petőfi-legenda egy újabb változata látott napvilágot, amely bejárta nemcsak az anyaországot, hanem a jugoszláviai és a romániai magyar sajtót is. A cikk szerint Svigel Ferenc, orosz fogságba került 76-ik gyalogezredbeli katona olyan adatok birtokában van, hogy Petőfi sírja Oroszországban, a Werchneudinsztől 300 versztnyire lévő iliszunszki temetőben van. Svigel Ferencet egy, 1849-ben hadifogságba került Varga nevű magyar hadifogoly leszámazottja vezette a sírhoz. A sírfelirat szerint 1856-ban halt volna meg a költő a hadifogságban. A sírről 1916 augusztus 27-én az Amurszkaja Zsiszm és a Ruszkoje Slove című orosz lap is beszámolt. Svigel szerint a szabadságharc idején hadifogságba került magyarok több telepet és falut alapítottak Szibériában. Ilyenek a ma is meglevő Alakul, Kalács, Ivanovbor, Csizma, Mura, Medvesi, Movabalta, Vargasi, Csík, Balta, Béalova és Baja nevű helységek, a Bajkál-tó környékén. Svigel elbeszélése szerint Petőfi hosszú kálvária után jutott el Szibériába, Varga József nevezetű társával többször megkísérelte a szökést, de mindig elfogták. Omszkban sokáig börtönben ült, majd kényszer munkára ítélték és így jutott el a chotowskiji bányába. Itt Petőfi társainak nagy köhögésről és mellfájásról panaszkodott és kórházba került. Innét

ismét megszökött, előbb Alexandorszka, majd Werchneudinszka. Itt Petőfi kereskedést nyitott. Itt ismerkedett meg egy Tatja nevezetű leánnyal, akit 1854-ben feleségül is vett, akivel Ilizsunszka költözött, Petőfi boldog életet élt feleségével, de a mellfájás újra elővette s itt halt meg 1856-ban.

A Magyarság cikke nyomán Hagymássy István volt 101-es gyalogos is megszólalt és kijelenti, hogy a berezovkai osztrák-magyar hadifogoly táborban is sokat beszéltek Petőfi szibériai életéről és haláláról. A Magyarság cikke után a Pest is közölt cikket Petőfi szibériai élményeiről. Ez a cikk a bécsi Wochenaugabeben megjelent közel húsz éves híradás adatait eleveníti fel. Eszerint a cikk szerint egy osztrák katonatiszt, aki Csitában volt hadifogoly, Bargusinban látta Petőfi sírját. Jugoszláviai lapok híradása szerint több csitai hadifogoly beszélt egy Viktorovits Petro nevű orosz cári alezreddessel, aki Petőfi Sándor vérbeli unokájának mondotta magát. Eszerint a legenda szerint Petőfi egy csitai kereskedő leányát vette volna el s ebben a házasságból két gyermek született: egy fiú és egy leány: Viktor és Mavra. Ennek a Mavranak egyetlen fia lett volna Viktorovits Petrov alezredes. Ez az alezredes

elmondotta az osztrák-magyar hadifoglyoknak, hogy nagyapját, a nagy magyar költőt soha sem látta, de anyja sokat beszélt róla. Nagyapja után maradt is három kézzel írott kéziratcsomó, de Petőfi utolsó kívánsága az volt halála előtt, hogy ezeket a kéziratokat ne hozzák nyilvánosságra. E szerint a legenda szerint 1868 nyarán halt volna meg Petőfi Sándor. Ime, tehát a hivatalos Ferenczi Zoltán-féle adatok után, amelyek a segesvári csatáérra s 1849 július 31-ére teszik a költő halálát, három újabb hely és dátum: 1857. Kerecs., 1856 Ilizsunszk és 1868 Bargusin. A Petőfi-Társaság, mint a Petőfi kultusz hivatalos öre, természetesen, nyilvánartja az összes tudományos adatokat és ezeket a meg-megújuló legendákat is, s nem zárkózik el az elől, hogy megvizsgálja hol itt, hol ott felbukkanó és már a múlt század 60-as éveiben is Szibéria mesés távolságából útrakelt adatokat. Egyébként az a véleménye, hogy ezek a folytonosan felbukkanó mondák és legendák is azt bizonyítják, hogy Petőfi tulajdonképpen a segesvári csataterén sem halt meg, hanem örökkön él a világ minden egyes részében, ahol csak magyarok vannak, mert népszerűsége és zsenije örök és halhatatlan.

CSÁSZÁR ELEMÉR ELNÖK HALÁLA

Az elmúlt nyáron igen nagy gyász érte a Petőfi-Társaságot. Elvesztettük elnökünket, dr. Császár Elemért, aki miután 17 esztendőn át, mint alelnök vett részt a Petőfi-Társaság vezetésében, Pekár Gyula halála után átvette az elnökséget. Mindössze csak három évig állott a Petőfi-Társaság élén, a szervezetében lappangó kór július 3-án, a budakeszi Erzsébet királyné-szanatóriumban kioltotta sikerekben gazdag, áldásos és alkotó életét. Nemcsak

gyászbaborult családja, két leánya, két veje és szeretett unokái, nemcsak két fivére és a kiterjedt rokonság s nemcsak mi, a Petőfi-Társaság, hanem az egész magyar tudományos és irodalmi élet gyászolja. A hozzá legközelebb álló családon kívül gyászjelentést adott ki a Petőfi-Társaság is. A gyászjelentés, amelyet Havas István alelnökünk fogalmazott, a következőképp hangzik: «A Petőfi-Társaság mély fájdalommal adja tudtul nagyrabecsült és szeretett

elnöke, dr. Császár Elemér július 3-iki elhunytát. A Pázmány Péter Egyetem nagyhírű tudós professzora, anyai hazai és külföldi tudományos egyesülés tevékeny tagja, három évig volt a Petőfi-Társaság elnöke, 17 esztendőn át elnöke s ezidő alatt tudása és ereje teljes megfeszülésével, példaadó hűséggel és törhetetlen akarattal állott szolgálatában a halhatatlan Petőfi kultusz-nak. A Jókai Mór egykori elnöki székéből nagy tervekkel és szándékokkal indult el útjára három évvel ezelőtt; alig tette meg azonban első elnöki lépteit, a szervezetében lappangó kór mindinkább kezdett benítóan hatni munkásságára. Hiába jött segítségére a tudomány hatalmas eszközeivel, családja odaadó szeretetével, az Úr akarata teljesült és mi, fájdalom, elvesztettük benne a legkomolyabb munkaerélyt, a legszilárdabb vezető elmét, s azonkívül a leghívebb, legmelegebb szívű barátot. Vezérünk hűlt tetemét a református szertartás szerint július 6-án délután 5 órakor a Farkasréti temetőben adjuk át az anyaföldnek, a székesfővárostól adományozott díszsírhelyen. Szellemi alkotásai, haza és emberszeretete őrzik örök emlékéit a közéletben és Társaságunk kebelében. Budapest, 1940 július 4-én.»

Gyászjelentést adott még ki a Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem rektor magnifikusa és tanácsa, valamint a Bölcsészettudományi Kar tanári testülete és a Magyar Tudományos Akadémia.

Ez a hely nem alkalmas arra, hogy Császár Elemér elnökünk emberi, írói és tudományos érdemeit méltassuk, a Petőfi-Társaság alkalmat fog találni arra, hogy kellőképpen áldozzék elnöke emlékének. Itt a Társaság krónikása csak a megható temetés és gyász kegyeletes adatait sorolja fel. A temetési szertartás július 6-án délután 6 órakor volt a Farkasréti temető halottsházából. A temetési szertartást Haypál

Béla ref. lelkész végezte, az operaházi énekkar közreműködésével. A gyászszertartás befejezése után Kornis Gyula titkos tanácsos mondott búcsúbeszédet a Pázmány Péter Tudományegyetem, a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy-Társaság és az Egyetem Barátai Szövetsége nevében. A Petőfi-Társaság nevében Havas István mondott meghatott búcsút, a volt tanítványok részéről Berczik Árpád. A nyitott sírnál, amelybe nem is olyan régen elhunyt elnökünk szeretett hitvesét temették, *Agyagfalvi Hegyi* István, Társaságunk titkára szavalta el búcsúversét, majd Meggyes Ede legutóbbi tanítványai nevében búcsúzott. A temetésen a m. kir. kormányt Szily Kálmán kultuszállamtitkár képviselte, a Pázmány Péter Tudományegyetemet Domanovszky Sándor rektor magnifikus; jelen volt még Balogh Jenő, Ugron Gábor, Herczeg Ferenc titkos tanácsos, a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy-Társaság számos tagja, a debreceni Tisza István-, a pécsi Erzsébet- és a szegedi Ferenc József Tudomány Egyetem küldöttsége s a pályatársak és barátok hatalmas serege. És természetesen, jelen voltak Havas István alelnök vezetésével a Petőfi-Társaság tiszteleti, rendes, levelező és kültagjai közül mindazok, akik Budapesten tartózkodtak. A gyászeset alkalmából a Petőfi-Társaságnak részvétüket fejezték ki: Karafiáth Jenő főpolgármester, vitéz Haasz Aladár min. osztályfőnök, Szendy Károly polgármester, Némethy Károly székesfővárosi tanácsnok, Zoltán János, a Kiskőrösi Petőfi Kör elnöke, a pécsi Erzsébet Tudományegyetem rektora, a Turáni Társaság, a Luther Társaság, a pápai Jókai Kör, a debreceni Tisza István Egyetem rektora, a szolnoki Verseggy Kör, az esztergomi Balassa Bálint Társaság, Szinyey József a Magyar Tudományos Akadémia nevében, a Singer és Wolf-

ner Irodalmi Intézet és a Budapestről távollevő tagtársaink közül *Gulácsy Irén, Bán Aladár, Bókay János, Márkus*

László, Balla Ignác, Preszly Elemér, Kovács Sándor, v. József Ferenc kir. herceg és *Czóbel Minka*.

CSÁSZÁR ELEMÉR PÁLYAFUTÁSA

Császár Elemér 1874. augusztus 8-án született Budapesten. Tanulmányait a fővárosban végezte, itt volt előbb főgimnáziumi tanár, majd 1918-ban a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen, 1923-ban pedig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet nyilvános rendes tanára. Gyulai Pál katedráját örökölte s egészen haláláig hirdette a nemzeti irodalom alapeszméit és nagyjait erről a katedráról. Mint irodalomtörténetíró és esztétikus, nagy tekintélynek örvendett s fő iránya a magyar irodalomtörténet és a kritika, s emellett az esztetika és a magyar történettudomány volt. Nagyobb tudományos dolgozatainak száma meghaladta a hetvenet, kisebb cikkek száma a kétszázötvenet, bírálatainak száma pedig a hétszázat. Sokáig tagja és elnöke volt a Nemzeti Színház dráma-bíró-ló-bizottságának. Kritikáit hosszú éveken keresztül az *Uj Nemzedék* című napilapban írta. Önállóan megjelent tudományos műveinek száma huszonegy. Közöttük a nevezetesebbek: *Mikes törökországi leveleinek keletkezése, A firenzei praerafaelisták, Versegly Ferenc élete és művei, Kisfaludy Sándor, Anyos Pál, Katona Lajos, A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században, Shakespeare és a magyar költészet, A magyar irodalom fejlődése, amely francia és olasz fordításban is megjelent, A magyar regény története, Az irodalmi kritika, A magyar kritika története a magyar szabadságharcig.* Pályájának két legnagyobb sikere *A magyar regény története* és *A magyar kritika története* volt. A magyar regény története új, átdolgozott

kiadásban az Egyetemi Nyomda betűivel már betegeskedése idején jelent meg.

Tudományos pályáján igen sok elismerésben és sikerben volt része. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának, amely legutóbb igazgatóságába is beválasztotta, rendes tagja a Kisfaludy Társaságnak, előadója az Irodalomtörténeti Bizottságnak, hosszú időn keresztül szerkesztette az Irodalomtörténeti Közleményeket és a Nemzeti Könyvtárt s egész haláláig az Irodalomtörténeti Füzeteket. A *Petőfi Társaság* 1920-ban választotta rendes tagjává s egyben elnökévé. Mint elnök, tizenhét éven keresztül dolgozott Pekár Gyula elnök oldalán, akinek halála után 1937. december 12-én titkos szavazással, egyhangulag választották meg a Társaság elnökévé. Egyetemi tanári pályája alatt egy ízben dékánja volt a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karának s tudományos munkásságáért megkapta a Corvin-koszorút és a Greguss-érmét. Esztetikai és kritikai munkásságát a *Petőfi Társaság* 1925-ben a Tözsde Nagydíjjal tüntette ki, *A magyar regény története* című művét pedig ugyanabban az esztendőben a Kisfaludy Társaság tüntette ki a Greguss-díjjal. A dékáni tisztelet viselte az Erzsébet Tudomány Egyetemen is. Az egyetemen igazgatója volt a Magyar Irodalomtörténeti Intézetnek és az Esztetikai Gyűjteménynek, tagja volt az Országos Tanárvizsgáló Bizottságnak, tiszteleti tagja a Magyar Tudományos Akadémiának, ugyancsak tiszteleti tagja a Japáni *Petőfi Társaságnak*, a Budapesti Philológiai Társaságnak és a Magyar Pedagógiai Társaságnak, tiszteleti elnöke a

szolnoki Verseggy Körnek és a kaposvári Berzsenyi Dániel Társaságnak, tiszteleti tagja a boroszlói egyetem tanácsának és főtitkára a Pázmány Péter Tudomány Egyetem Barátai Szövetségének. Hosszú időn keresztül tagja volt az Országos Mozgóképellenorzó Bizottságnak is.

Alkotó és sikerekben gazdag életét a Mindenható boldog emberi sorssal jutalmazta meg. Felesége *Hajnik* Mária, aki két évvel ezelőtt halt meg, megértő élettársaként állt mellette. Boldog házasságából két leánygyermek született, dr. *Hochenburger* Emilné sz. Császár Erzsébet és *Rédly* Pálné sz. Császár Margit. Első leánya öt, a második hat unokával ajándékozta meg, akik hosszú és

nehéz szenvedésének mindig kedves viaszai voltak. Amíg egészségét a kór ki nem kezdte, sokat utazott, sokat járt külföldön. Sokszor megfordult *Pekár* Gyulának daruvári birtokán Szlavóniában és nagyon szerette az Adriát, amelynek szigeteit gyakran kereste fel barátja és volt tanártársa, *Pauler* Ákos társaságában. Sirigtartó igaz és őszinte barátság fűzte a legnagyobb magyar íróhoz, *Herczeg* Ferenchez. Pályatársai, a tudósok, tanárok és írók mellett, őszinte gyásszal kísérték el utolsó útján tanítványai és volt tanítványai, hiszen előbb Pozsonyban, majd Pécsen, később pedig Budapesten egész sokaságát nevelte a magyar tanároknak.

HAVAS ISTVÁN A PETŐFI-TÁRSASÁG ELNÖKHELYETTESE

Császár Elemér elnökünk emlékének az 1940—41-ik irodalmi évad küszöbén, a szeptember 22-én tartott első felolvasóülésen áldoztunk. Az ülésen, amely az Akadémia felolvasótermében volt, nagyszámú közönség jelent meg, a család tagjain, dr. *Hochenburger* Emilné sz. Császár Erzsébeten és *Rédly* Pálné sz. Császár Margiton, valamint fivéreim, dr. *Császár* Károlyon és dr. *Császár* Ernőn kívül igen nagyszámban jelentek meg barátai és tisztelői is. Az elnöki székben *Havas* István alelnök ült, aki meghatott szavakkal emlékezett meg a Petőfi-Társaságot ért nagy gyászról. A jelenlevők felállással áldoztak *Császár* Elemér emlékének, majd *Gáspár* Jenő főtitkár, aki az egyetemen az elhunyt tanítványa volt, emlékezett meg főtitkári beszámolójában kegyeletes szavakkal a halál körülményeiről és a temetés lefolyásáról. Bejelentette, hogy a Petőfi-Társaság még módot fog találni arra, hogy egyik ülésén méltassa *Császár* Elemér tudományos munkásságát. Az ülés során *Agyagfalvi Hegyi*

István titkár felolvasta azt a költeményét, amelyet a temetés alkalmából a sírnál is elmondott s amelyet folyóiratunk mostani számában közlünk.

A felolvasóülés után a jelenlevő tiszteleti és rendes tagok zártülésre ültek össze. Az ülésen az elnöklő *Havas* István indítványára jegyzőkönyvben örökítették meg az elhunyt elnök érdemeit és elhatározta a Társaság, hogy az októberi felolvasóülésen *Lázár* Béla rendes tag méltatja *Császár* Elemér tudományos munkásságát. Elhatározta a Társaság azt is, hogy kegyeletből néhány hónapig nem tölti be az elnöki széket, mint ahogy ez *Pekár* Gyula halálakor is történt. Egyben *Gáspár* Jenő főtitkár indítványára egyhangulag az elnöki teendők ellátásával, mint elnökhelyettes, *Havas* István alelnököt bízta meg, aki az új elnök megválasztásáig irányítja a Társaság munkáját és a székküresedés ideje alatt végzi mindazokat a feladatokat, amelyek vagyoni jogilag is az elnök hatáskörébe tartoznak.

FELEKI SÁNDOR R. TAG HALÁLA

Még más gyász is érte a Petőfi-Társaságot. Szeptember 1-én meghalt dr. *Feleki Sándor* rendes tagunk, a kiváló költő és műfordító. 29 éven keresztül volt tagja Társaságunknak. 1865 október 31-én született Lovasberényben. Középiskoláit és az orvosi egyetemet Budapesten végezte, ugyanitt tett le a tisztiorvosi vizgát is. 1894-ben a Székesfehérváros törvényhatósága kerületi orvossá, 1900-ban pedig tisztiorvossá választotta. Orvosi elfoglaltsága mellett főmunkatársa volt a Magyar Génius, a Magyar Szalón és az Otthon című szépirodalmi folyóiratoknak s ez utóbbinak később segédszerkesztője is. 1897-ben jelent meg első verskötete Vándorfelhők címmel, 1904-ben Árnyak és sugarak című kötete, 1906-ban Lenau műfordításainak első része, 1908-ban Német balladák és románcok című újabb műfordítás kötete, 1912-ben az Én mezőm című verses kötete. 1902-től 1904-ig írta meg a Székesfehérváros kiadásában a háromkötetes Budapest egészségügyére vonatkozó rendeletek című szakmunkáját. Körülbelül 2000 verse jelent meg a köteteken kívül a különböző lapokban, legutóbb pedig lefordította Lenau minden lírai versét. A hatalmas kötet elé Herczeg Ferenc írt előszót.

Feleki Sándor élénk részt vett a Petőfi-Társaság életében. Esztendőkönyv kerestül tagja volt a számvizsgáló bizottságnak is. Szeretetremlő, kedves modoráért nemcsak betegek szerették és beszéltek róla rajongással, hanem, ami ritkaság, íróársai is megbecsülték. Egész életében a jó ember típusának legszébb példája volt, aki csak jót tudott tenni embertársaival s jó véleményvel volt mindenkiről, még azokról is, akik valaha vétettek ellene. Hetvenöt évét meghazudtoló elevenséggel és fűgességgel járt-kelt az emberek között még az utóbbi hetekben is, örökké vi-

dám, optimista kedélyét nem tudták megviselni a nehéz idők sem s baráti körben sokszor élvezték a régi közéletet és irodalmi multat megelevenítő anekdotáit. A gyászeset alkalmából a Petőfi-Társaság özvegyének részvétét fejezte ki, koszorút küldött koporsójára, s temetésén, amely szeptember 3-án volt a rákoskeresztúri temetőben, *Lázár Béla* tagtársunk mondott utolsó Isten hozzádot a Petőfi-Társaság nevében. Beszéde így hangzott:

— Közel 50 esztendő óta a társág és 24 esztendő óta együttműködés a Petőfi-Társaság életében kapcsol engem hozzád, kedves Sándor, de ezt az emberi sors végzettségére hirtelen ketté vágta. A Petőfi-Társaság elküldött most ide, hogy tőled, szeretett társunk, végső búcsút vegyek a magam és társaim nevében. Mindenki tisztelettel és szeretettel vett téged körül, mert hiszen nem tettél te egyebet egész életed során, mint sebeket gyógyítottál, vigyáztál embertársaid életére, mint tisztiorvos, s altató dalokat dúdoltál, mint költő a magyar gyermekeknek, a szeretet halkán duruzsoló igéit hirdetted, a nemes érzések soha ki nem alvó fényeit csillogtattad fel költeményeiben, s fordítani is azt a költőt választottad, Lenaut, aki magyar földön született és azt a földet sohasem tagadta meg.

— Mindig ünnep volt, ha felolvasóasztalunknál a szív egyszerű, de igaz hangjait hallattad, anyádra emlékeztél, vagy a «jó orvosra», apádra, vagy hazád sorsán borongtál, a nemesveretű, tiszta magyar szavak finoman csengő hangjain. Elmentek mellőled rendre szeretteid, de a mi szűkebb baráti körünk igyekezett kárpótolni veszteségeidért, hogy megnyugtassanak a baráti szeretet hangjai, melyek feléd áradtak a Petőfi-Társaság tagjai köréből akkor is, mikor körülöttünk az ádáz gyűlölkö-

dés velőkg hasító sítái kíozták beteg szívedet. Isten veled, kedves Sándor! Szép, hosszú életet éltél, de utol-

jára bizonyára azt sóhajtottad Madách-csal: «Csak ez a Vég, csak ezt tudnám feledni!»

TOMPA MIHÁLY SZOBRA A MARGITSZIGETEN

Permetező esőben, fák zúgása és a levelek halk pergése közben avatták fel szeptember 28-án, délelőtt 11 órakor a Margitszigeten Petőfi és Arany nagy költőtársa, *Tompa Mihály* szobrát. Keresve sem lehetett volna alkalmasabb időpontot találni a költő szobrának felavatására, mint ezt a szeptembervégi, borongós délelőttöt. A Sziget közepétáján, nem messze Arany János szobrától, állított emléket a Tompa Mihály Szoborbizottság a nagy költőnek, aki ugyanúgy, mint Arany, rajongott a szabad természetért, a fákért, a virágokért.

Tizenegy óra előtt már előkelő közönség volt együtt, amelynek sorában ott láttuk *Augusztá* kir. hercegasszonyt, *József* kir. herceget, a kormány képviselőtében *Fáy* István titkos tanácsos, kultuszállamtitkár, *Karafiáth* Jenő titkos tanácsos, főpolgármestert, *Bessenye* Zénó titkos tanácsost, a Közmunkatanács elnökét, továbbá *Szendy* Károly polgármestert, *Herczeg* Ferencet, *Hadsz* Aladárt, *Preszly* Elemért és sok más közéleti és irodalmi előkelőséget. A Petőfi-Társaság nevében *Havas* István elnökhelyettes jelent meg, aki koszorút is helyezett a szoborra, továbbá *Hegedűs* Lóránt t. tag, *Petri* Mór és *Szathmáry* István r. tag. Képviseltette magát az Akadémia, a Kisfaludy Társaság, Gömör és Kishont vármegye és több kulturális intézmény is. *Karafiáth* Jenő, a szoborbizottság elnöke, megnyitóbeszédében megemlékezett a bizottság megalakulásáról és működéséről, amely célul tűzte ki, hogy sok évtizedes mulasztást pótolva, szobrot állít a fővárosban Tompa Mihálynak. A szoborbizottság további terve az, hogy a városligeti

állandó virágkiállítás területén «Tompa Emlékpádot» létesít, ahol a költő legkedvesebb virágai hirdetik majd Tompa soha el nem muló emlékét.

Finkey Ferenc titkos tanácsos, ny. koronaügyész mondotta el ezután ünnepi beszédét. Méltatta Tompa Mihály költői munkásságát, akinek hírnevét a népregek és a mondák alapították meg, a szabadságharc után írt elégiáival, illetőleg allegóriáival pedig valósággal nemzeti missziót teljesített, mert hitet és önbizalmat öntött az elalélt nemzetbe. A szónok végül köszönetet mondott a szoborbizottság elnökének, *Karafiáth* Jenőnek, aki egy év felforgása alatt szobrot teremtett Tompának.

A szobrot *Fáy* István államtitkár avatta fel. Beszédében kiemelte, hogy mint minden magyar ember élete, Tompáé is tele volt küzdelemmel, üldözéssel, szenvedéssel. Tollát filozófiai elmélyülés, vallásos hit és törhetetlen magyarsága vezette. Nem csapott perzselő lángokkal az egekig, mint jóbarátja, Petőfi, de Vesztá-tűzként ápolta idealizmusát és erős nemzeti érzését. Költészete nemesak örökszép, halk, lírai dalokat zengett, hanem a *nemzet kétélv-tizedes elnyomatása idején a magyar jövő harangszava volt*. Ezért támadt fel emléke annyiszor a magyar sors újabb tragikus két évtizede alatt és ezért részese ma örömnünknek is a sorban visszatérő, hitüket megtartó testvéreinkkel való boldog találkozásunkban. Emlékét ez a szobor is hirdesse minden idők magyarja előtt. Szelleme legyen példaképe a magyar életideálok hűséges szolgálatának, a nemzet jövőjébe vetett sziklaszilárd hitnek.

Az államtitkár ezután a szobor elé helyezte a kormány koszorúját, majd *Bessenyei Zénó* a Közmunkatanács és a Margitsziget nevében átvette az emlékművet. A szobor *Pásztor János*, a kiváló szobrászművész alkotása. Borongós kedélyű költőnket megkapó vonásokkal örökítette meg haraszi mészkőben. A mellszobor mellékalakja a föld népét szimbolizáló magyar kobzos. A szobor előtt bájos vízmedencét létesítettek és poétikus gyöngédséggel *virággal ültették körül*. A virágregék költője virágok közt, óriás tölgyek, égbeszökő jegenyék, ezüstös nyárfák társaságában álmodik immár a Szigeten halhatatlan költőtársával, Arannyal együtt.

A PETŐFI-TÁRSASÁG ERDÉLYI TAGJAI.

A bécsi döntés következtében azonfelül, hogy 44 ezer négyzetkilométer északkeletmagyarországi és erdélyi terület tért vissza az anyaországhoz, külön öröm érte a Petőfi-Társaságot erdélyi levelezőtágjainknak hazatérésével. Rendes tagtársaink között 1921 óta helyet foglal *Remenyik Sándor*, költői nevén *Dégyvári*, akinek lélekbemarkoló költeményeit a huszas években országszerte szavalták. Most, hogy Kolozsvár visszatért, felveheti ismét a Remenyik nevet s a Végvári álnév, mint fájdalmas emlék marad meg olvasói lelkében. Levelezőtágunk hat volt Erdélyben és mind a hat Kolozsvárott. A legrégibb közöttük *P. Jánossy Béla* és *György Lajos*; az előbbi népszerű regényíró, poeta és szerkesztő, a másik kitűnő eszteta és irodalomtörténész, Császár Elemér tanítványa, a kolozsvári híres Marianum leánynevelő intézet tanára, egyetemi m. tanár. Mind a kettőt 1930-ban választottuk tagunkká. Harmincnégyes kelettel lett tagtársunk *Gallay Domokos*, a zamatatos erdélyi regényíró, novellista és szerkesztő, akinek *Magyar Nép* című

hetilapja huszonkét esztendőn keresztül töltött be fel nem becsülhető kultúrmissziót a magyar nép körében. Ugyancsak 1934-ben választottuk tagunkká *Gyalui Farkast*, a volt kolozsvári Ferenc József Tudomány Egyetem utolsó magyar könyvtárigazgatóját és *Kristóf Györgyöt*, a tudós irodalomtörténészt, aki a román megszállás alatt a kolozsvári román egyetemen volt a magyar nyelv és irodalom tanára. És végül 1938-ban lett levelezőtágunk *Nyirő József*, a mindkét hazában ünnepezt regényíró és színpadi szerző, aki sokáig Székelyudvarhelyen élt, jelenleg pedig a kolozsvári Keleti Újság főszerkesztője. A Petőfi-Társaság idei közgyűlése gondoskodni fog arról, hogy mind a hat hazatérő tagtársunk, akik csak azért nem lehettek rendes tagjaink, mert idegen állampolgárok voltak, a rendes tagok sorába iktattassanak.

A szeptember 15-i ünnepélyes kolozsvári bevonulás alkalmával már üdvözlőtük is társainkat. A bevonuláson a Petőfi-Társaság képviselőjében megjelent *Gáspár Jenő* főtitkár és *Agyagfalvi Hegyi István* titkár, továbbá v. *József Ferenc* kir. herceg, *tiszteleti tagunk* és *Raffay Sándor t. tagunk*.

TAGTÁRSAINK IRODALMI SIKEREL.

Az elmúlt nyáron tagtársaink közül a következőknek volt irodalmi sikere: *Herczeg Ferenc* tiszteleti elnökünknek legújabb könyve: *Ellesett párbeszéd* címmel jelent meg a Singer és Wolfner Irodalmi Intézet kiadásában, a Petőfi-Társaság könyvsorozatában. Társaságunk büszkesége ebben a kötetében a Horkayné nevével összeforrott szellemes csevegéseit gyűjtötte össze.

Csathó Kálmán rendes tagunkat a Magyar- és az Andrásy-Színház az évad elején igazgatójának hívta meg.

Galamb Sándor rendes tagunk, a kiváló kritikus és színpadi szerző legújabb színművét: a *Sorompót* a Nemzeti Kamara Színház mutatta be nagy sikerrel.

Kállay Miklós alelnökünk a most megindult *Hid* című szépirodalmi képes hetilap szerkesztését vette át.

Mariay Odön rendes tagunk a most meginduló *Szépművészet* című képzőművészeti folyóiratnak lett a főszerkesztője.

Sik Sándor rendes tagunk nagyobb-szabású munkát írt Zrínyiről, a költőről, amelyben a Zrínyiász szerzőjének irodalomtörténeti jelentőségét új adatokkal világítja meg.

Vitéz Somogyváry Gyula rendes tagunk a szerzője az *Erdélyi indulónak*, amelyet most országszerte, különösen a felszabadult területeken a magyarság apraja-nagyja olyan lelkesen énekel.

Vályi Nagy Géza rendes tagunk a magyar katonaszellem erősítésére megírta katonaköltészetünk teljes történetét a pogánykortól napjainkig.

Cyalui Farkas levelezőtágunk az ifjúság számára megírta Petőfi nagy barátjának, gróf Teleki Sándornak regényes életét.

A Vigszínház nagy sikerrel mutatta be évadnyitó vígjátékát, amelynek címe *XIV. René*, s amely *Harsányi Zsolt* r. tagunk hasonló című regényéből készült.

A PETŐFI-TÁRSASÁG GYUJTÉSE THORMA JÁNOS KÉPÉRE.

Még az 1940. április 14-i zártulésen bejelentette a főtítkár, hogy a Petőfi-Társaságnak megvételre kínálták a nagybányai festőiskola egyik büszkeségének, Thorma Jánosnak egy vásznát, amely a híres *Március 15-ike* című Thorma János képnek első vázlata. Az özvegy a képért nyolcszáz pengőt kért. A Petőfi-Társaság *iffj. Hegedűs Sándor* indítványára elhatározta, hogy társadalmi gyűjtést indít a kép megvásárlására s

támogatást kér a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumtól is. Mindkét akció sikerrel járt s sikerült összesen 900 pengőt összegyűjteni, úgyhogy a kép megvásárlására Thorma János özvegyének 800 pengőt fizetett ki a Petőfi-Társaság s még 100 pengő fenn is maradt a gyűjtésből. Ezt az összeget a Petőfi-Társaság külön számlán helyezte el az Országos Földhitelintézetnél e képzőművészeti alapként, amelyből és az esetleges újabb adományokból, szükség esetén újabb, Petőfire vonatkozó műtárgyat vásárolhat meg. Az adakozók adományait itt nyugtázzuk:

A m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterium	200.— P
TEBE	350.— P
GYOSZ	100.— P
Lipótvárosi Kaszinó	100.— P
Vida Jenő	100.— P
Weisz Fülöp	50.— P

Osszesen: 900.— P

A Petőfi-Társaság az adakozóknak adományait már megköszönte, de ezúton is köszönetét fejezi ki azért, hogy a nagyértékű Thorma-kép megvásárlását lehetővé tették. Ezúton is köszönetünket kell kifejeznünk *iffj. Hegedűs Sándor* rendes tagunknak, aki a gyűjtést megszervezte s a 900 pengőt a gyűjtés útján előteremtette.

RAFFAY SANDOR FELSZÁZADOS JUBILEUMA.

Csendes visszavonultságban érte meg közéleti munkásságának ötvenedik évfordulóját *Raffay Sándor* m. kir. titkos tanácsos, felsőházi tag, a bányai egyházkerület köztisztviselője álló evangélikus püspöke. Mint a ceglédi egyház segédlelkésze indult el pályáján, amelyen ötven esztendő alatt megszerezte nemcsak hívei nagy taborának, hanem az egész országnak becsülését is. Cegléden született, bár családja a Zágon melletti Csókfalváról származik. Ez a község is a bécsi döntéssel most vissza-

került az anyaországhoz. Közéleti pályáját Cegléden kezdte meg huszonöt éves korában. Innen rövid időre a beszercebányai evangélikus gimnáziumhoz került tanárnak, majd Tápiszentmártonban kapott lelkészi állást. Innen került a pozsonyi teológiai akadémiára, ahol 1896-tól 1908-ig az újszövetség tudományok tanára volt. 1908-ban Budapestre hívták meg a Deák-téri templom lelkészének. 1918 óta a bányai egyházkerület püspöke.

Raffay Sándor, mint egyháztudós és szónok szerzett magának vezető helyet a magyar evangélikus egyházban. Az ő nevéhez fűződik a magyar evangélikus istentiszteleti nyelv megújítása és egységesítése. Mint egyháztudós a bibliafordítás és az egyházi diplomácia terén szerzett magának nevet. Elnöke az Evangélikus Lelkész Egyesületnek. Huszonkét éves püspöksége alatt buzdítására közel negyven templom épült kerületében. Mint egyháztudóst, a soproni evangélikus és a debreceni református hittudományi kar disz doktorsággal tüntette ki. A Petőfi-Társaság irodalmi és szónoki érdemeiért választotta tiszteleti tagjai közé még 1920-ban. Az ő nevéhez és munkásságához fűződik az aszódi Petőfiről elnevezett evangélikus gimnázium újjáépítése és az aszódi Petőfi-szobor létesítése, amelyet Társaságunk nevében ő avatott fel.

ÉVADNYITÁS

A PETŐFI-TÁRSASÁGBAN.

A Petőfi-Társaság a nyári szünet után, amely ezidén is három hónapig tartott, szeptember 22-én kezdette meg az 1940/1941. irodalmi esztendőjét. Az első felolvasó ülés szeptember 22-én délelőtt fél tizenegy órakor volt a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó termében a következő tárgysorral: 1. Megnyitó: *Havas* István alelnök. 2. *Petőfi*: Két ország ölelése. *Kiss* Ferenc t. tag, a Nemzeti Színház örökös tagja. 3. Főtitkári jelentés: *Gáspár* Jenő főtitkár. 4. Elbeszélés: *Babay* József r. tag. 5. Költemények: *Agyagfalvi Hegyi* István titkár. 6. Aranybogaram (vígjáték egy felvonásban): *Iffy Hegedűs* Sándor r. tag. 7. *Petőfi*: Szeptember végén. *T. Mátray* Erzs, a Nemzeti Színház örökös tagja.

Az októberi felolvasóülés október 13-án volt a Magyar Tudományos Akadémia felolvasótermében, a következő tárgysorozattal: 1. Megnyitó: *Havas* István alelnök, elnökhelyettes. 2. Főtitkári jelentés: *Gáspár* Jenő főtitkár. 3. Emlékezés Császár Elemérré: *Lázár* Béla r. tag. 4. Gyermekversek: *Gyököcssy* Endre r. tag. 5. Halálugrás (elbeszélés): *Zádor* Tamás r. tag. Bemutatja *Gáspár* Jenő főtitkár. 6. Költemények, *Vályi* Nagy Géza r. tag.

A PETŐFI-TÁRSASÁG LEGÚJABB PÁRTOLO TAGJA I

Kézdivásárhelyi Papp Mária nyug. áll. óvónő, Mezőkaszony. Salgótarjáni Üvegyár Olvasóköre, Salgótarján. Abai Nagy Sándor tüzerhadnagy, Pécs. Zurbek Klára áll. tanítónő, Csongrád. Bertók Zsigmond igazgató-tanító, Karesava. M. Kir. Áll. «Gróf Zrínyi Miklós» polgári fiúiskola, Nagykanizsa. Arató Alajos Máv. főszertárnok, Budapest. K. Péczely Ignác pü. irodatiszt, Zalaegerszeg. Döme István vár. irodatiszt, Zalaegerszeg. Nagy István vár. adótiszt,

Zalaegerszeg. Mohos Antal pü. számv. ir. főtiszt, Zalaegerszeg. Gáspár Jolán áll. tanítónő, Zalaegerszeg. Fi korn Sándor áll. vízmester, Munkács. Nemesvári József Máv. áll. felv., Ungvár. Ratimovszky Sándor vill. művek üzletvez., Komárom. György István titkár, Érsekújvár. Györfly Zoltán, Ungvár. Pataki Lajos, Munkács. Papp Antal m. kir. adótiszt, Munkács. Petricska János adóhiv. s. tiszt, Munkács. Nagy Károly üzletvezető, Csap. Jónás István cég-

vezető, Ungvár. Várszegi Anikó áll. tanítónő, Kőrösmező. Szabó György főjegyző, Kőrösmező. Bíró Endre közs. jegyző, Kőrösmező. Ozoróczy Nándor István, Kőrösmező. Wilkovits Nándor, Kőrösmező. Dr. Bach Rezső orvos, Kőrösmező. Dr. Tendler Simon orvos, Kőrösmező. Kiesler Rezső gyógyszerész, Kőrösmező. Petráskó Simon iparisk. igazgató, Kőrösmező. Kapinszky Konstantin polg. isk. igazgató, Kőrösmező. Adasek Teréz fővédőnő, Bátyu. Berecz József áll. tanító, Tiszabogdány. Sárkány Jenő m. kir. erdőmérnök, Tiszabogdány. Csordás Miklós m. kir. erdőmérnök, Tiszabogdány. Baksányi Károly m. kir. erdőmérnök, Tiszabogdány. Birosz Emil m. kir. erdész, Ti-

szabogdány. Dr. Radnai Nándor m. kir. állatorvos, Raho. Dr. Csekán Tamás szolgabíró, Raho. Kovács Miklós pü. fővigyázó, Takesány. Dezséri Bobok Rezső főerdész, Takesány. Cserneczky Ödön adótiszt, Raho. Juhász József adótiszt, Raho. Bablena Gyula tanár, Budapest. Ágoston László tanító, Cserlenő. Nagy Imre áll. tanító, Tiszabogdány. Zelinszky Dezső áll. tanító, Kőrösbogdány. Kovács Margit áll. tanítónő, Poroskó. Estók Bertalan tanár, Ungvár. Dr. Újhelyi Mihály tanár, Ungvár. Hegedűs Kálmán tanító, Ördarma. Húzó László g. kat. lelkész, Alsópapsa. Soós István áll. tanító, Tiszafejéregyháza. Borka György áll. tanító, Tiszafejéregyháza.

A PETŐFI TÁRSASÁG ELNÖKSÉGE ÉS TISZTIKARA:

Elnök: —

Tiszteletbeli elnök: Herczeg Ferenc.

Alelnök: Havas István, Kállay Miklós.

Főtítkár és a Petőfi-Ház igazgatója: Gáspár Jenő.

Títkár: vitéz Bodor Aladár, Agyagfalvi Hegyi István.

Pénztáros: Bán Aladár.

Ellenőr: Falu Tamás.

Vagyonkezelő: Országos Földhitelintézet.

Jogtanácsos: Dr. Váradi Jenő.

A PETŐFI-TÁRSASÁG TAGJAI:

Tiszteletbeli tagok:

Csengery János (Budapest), Hegedűs Lóránt (Budapest), Horánszky Lajos (Budapest), v. József kir. herceg (Budapest), v. József Ferenc kir. herceg (Budapest), Kéky Lajos (Budapest), Kiss Ferenc (Budapest), Kornis Gyula (Budapest), Kovács Sándor (Budapest), Lőrinczy György (Budapest), Pap Károly (Debrecen), Preszly Elemér (Budapest), Raffay Sándor (Budapest), Szász Károly (Budapest).

Rendes tagok:

Agyagfalvi Hegyi István (Budapest), Babay József (Budapest), Baja Mihály (Debrecen), Balla Ignác (Milano), Bán Aladár (Budapest), v. Bodor Aladár (Budapest), Bókay János (Budapest), Bónyi Adorján (Budapest), Czóbel Minká (Anares), Csathó Kálmán (Budapest), Dutka Ákos (Budapest), Falu Tamás (Ócsa), Farkas Imre (Budapest), Földi Mihály (Budapest), Galamb Sándor (Budapest), Gáspár Jenő (Budapest), Gulácsy Irén (Buda-

pest), Gyökössy Endre (Budapest), Harsányi Lajos (Győr), Harsányi Zsolt (Budapest), Havas István (Budapest), itj. Hegedüs Sándor (Budapest), Herczeg Ferenc (Budapest), Jankovics Marcell (Budapest), Kállay Miklós (Budapest), Kosáryné Réz Lola (Budapest), Lázár Béla (Budapest), Mariay Ödön (Budapest), Márkus László (Budapest), Mécs László (Királyhelmec), Molnár Ferenc (Genf), Nadányi Zoltán (Nagyvárad), Oláh Gábor (Debrecen), Petri Mór (Budapest), Pintér Jenő (Budapest), Sik Sándor (Szeged), v. Somogyváry Gyula (Budapest), Szathmáry István (Budapest), Szécsi Ferenc (Budapest), Szitnyai Zoltán (Budapest), Szöllösi Zsigmond (Budapest), Terescesényi György (Budapest), Török Sándor (Budapest), Vályi Nagy Géza (Budapest), Voinovich Géza (Budapest), Végvári (Kolozsvár), Zádor Tamás (Budapest).

Levelező tagok:

Gyallay Domonkos (Kolozsvár), Gyalui Farkas (Kolozsvár), György Lajos (Kolozsvár), P. Jánossy Béla (Kolozsvár), Kristóf György (Kolozsvár), Nyirő József (Kolozsvár).

Kültagok:

Balázs Árpád, Csók István, Dvortsák Győző, Horváth Henrik, Jekkel Péter, Kisfaludy-Stróbl Zsigmond, Landgraf Lőrinc, Lux Elek (Magyarország). — Aage Madelung (Norvégia). — Herbert Eulenberg, Ludwig Fulda, H. Glückmann, Hedwig Lüdecke, Philipp Aug. Becker (Németország). — Umberto Norsa, Emilio Pavolini, Ettore Jani, Franco Vellani-Dionisi, Silvino Gigante, Antonio Widmar (Olaszország). — H. A. C. Beets-Damsté, Jan Vreede (Hollandia). — Boleszlava Jarosevszka, Jan Dobrowszky, Adam Kozlovski (Lengyelország). — Mich. Arnaudoff, Fehér Géza (Bulgária). — K. E. Sööt, Gustav Suits (Észtország). — Karl Wilh. Schöldström, Fredrik Böök (Svédország). — Otto Manninen, Larin Kyösti, Veikko Antero Koskenniemi (Finnország). — P. Jose Olea, Erinquo Diaz Canedo (Spanyolország). — Kemény György (U. S. A.). — Watson Kirkconnel (Kanada). — Metzger-Watanabe Nándor, Naokazu Nabeshima (Japán).

A Petőfi Társaság alapítási éve: 1876.

Székháza: Budapest, VI., Bajza-u. 39. Telefon: 121—061.

A Társaság felolvasó üléseit (szeptembertől májusig) a Magyar Tudományos Akadémia üléstermében tartja.

A szerkesztő bizottság tagjai:

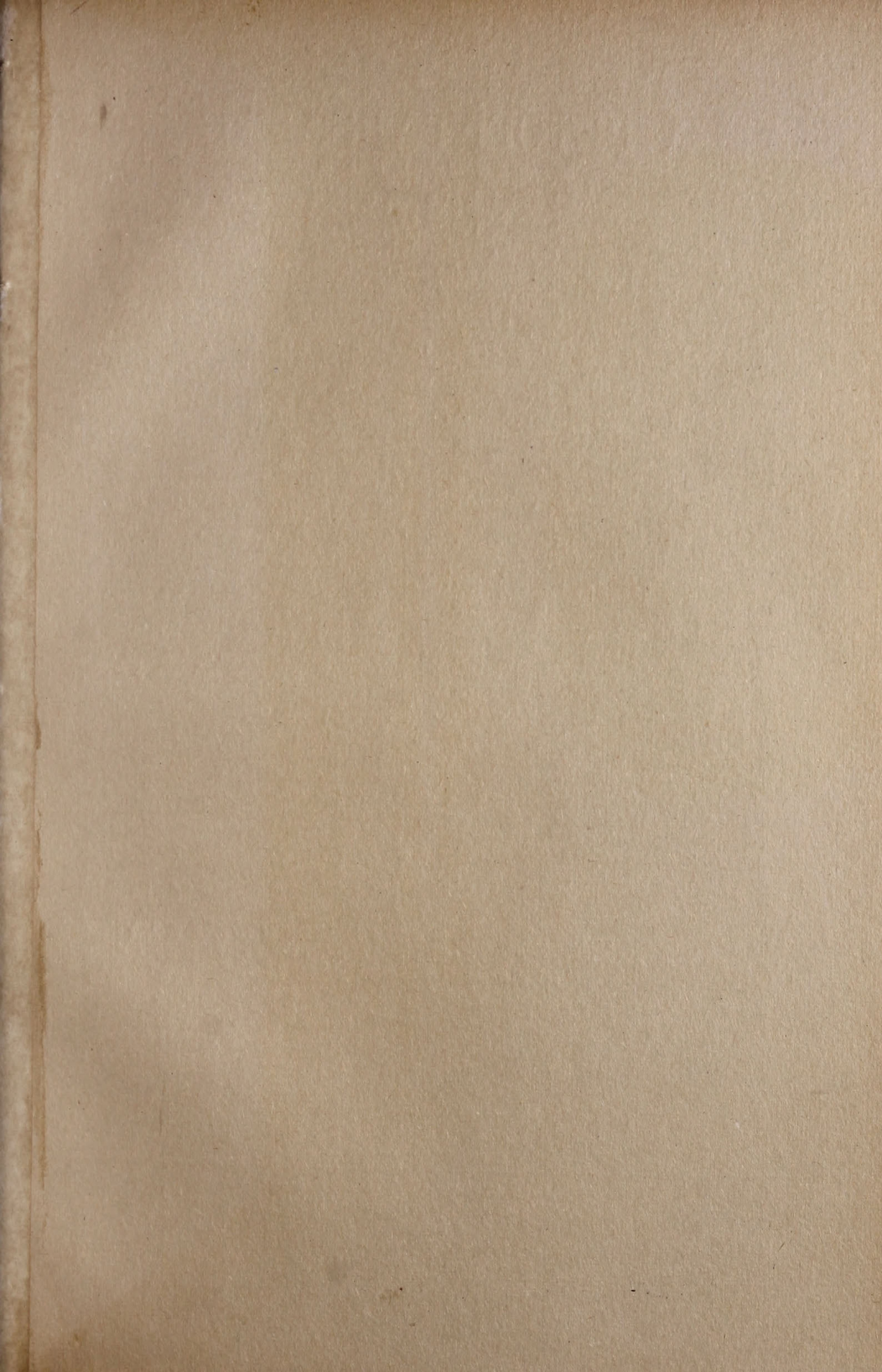
GÁSPÁR JENŐ, HAVAS ISTVÁN, LAZÁR BÉLA.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: GÁSPÁR JENŐ.

Szerkesztőség: Budapest, VI., Bajza-utca 39.

Kiadóhivatal: Budapest, VI., Andrásy-út 13.

Budapesti Hírlap nyomdájá. — Felelős nyomdavezető: Nedeczky László igazgató.

A PETŐFI-TÁRSASÁG

országos mozgalmat indított

a nemzeti irányú irodalom ujjaélesztésére.

Ezt a célt szolgálja, amikor a Petőfi-Társaság pártoló tagjai részére járó illetményköteteket nagy gondnal válogatja össze, a magyar irodalom legjáva terméséből.

*

1940. évi illetményköteteink:

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN: NAPOSTÁJAK.

(Január.) A magyar parasztirodalom megteremtőjének és utólréhetetlen művésznének válogatott elbeszélései. Keményre kovácsolt, remekbe faragott paraszt-novellái a világirodalom legnagyobb népies írói mellett jelölik ki Tömörkény helyét.

BARABÁS GYULA: KÖD A MAROSON.

(Február—március.) A „magyar csodának“ a modern matematikai szemlélet megalapítójának, Bolyai Jánosnak szerelmét írta meg ebben a hatalmas regényben Barabás Gyula. Megindítóan költői és megrendítően drámai írás.

HERCZEG FERENC: HORKAYNÉ.

(Április.) Horkayné Herczeg Ferenc legszellemesebb, legbölesebb és legmulatságosabb nőalakja. Állásfoglalása társadalmi, irodalmi, politikai téren alakító hatással volt a magyar közvéleményre. Ez a kötet válogatott „ellessett“ párbeszédeit tartalmazza.

DÁNIELNÉ LENGYEL LAURA: HÁGÁR A PUSZTÁBAN.

(Május.) Az anyaság és a művészet, e két csodálatos, de teljes embert és teljes életet követelő hivatás küzd egymással a regény hősnőjének lelkében. Az anyaság győz és áldozatul kívánja a művészetet.

LYKA KÁROLY: MAGYAR MESTEREK.

(Július.) A legnagyobb élő magyar esztétikus, művésznevezdékek nevelője és a magyar közönség képzőművészeti izlésének kifejlesztője, ebben a könyvében pompás, színes portrékat ad nagy magyar festőkről.

BALASSA IMRE: DÉRYNÉ.

Egy régi színész nőjele. (Szeptember—október.) A magyar „Biedermeier“ regénye. Csupa poézis, színes romantika és finom szentimentalizmus. Déryné ifjasszony változatos és gazdag élete a magyar művészet hőskorát idézi az olvasó elé.

MAJTHÉNYI GYÖRGY: AJÁNDÉK.

(November.) Mély és művészi téma, lebilincselő mese, a sok élő pompásan megmintázott figura az érdekes és eleven miliőrajz és a meghékítő megozdás sok szép órát és komoly művészi élvezetet szerznek az olvasónak.

CSATHÓ KÁLMÁN: ELBESZÉLÉSKÖTET.

(December.) Csathó Kálmán válogatott novelláinak gyűjteménye. Mindegyik valóságos miniatűr regény: olyan gazdag a meséjük, olyan elevenek a figuráik, annyi művészi és emberi tanulság és annyi teljes és befejezett sors tárul ki bennük az olvasó előtt.

A Petőfi-Társaság az 1940. év folyamán a TIZ KITŰNŐ MAGYAR KÖNYVET és folyóiratát, a „Koszorú“-t mindazoknak elküldi, akik évi 20 pengőt ajánlanak fel a nemzeti irodalom pártolására.

Ez a pártoló tagsági díj havi 2 pengős, vagy negyedévi 5 pengős részletekben is törleszhető.

A köteteket a pártoló tag részére, kívánságára bekötöttjük, sötétkék egyszíves kötésbe. aranynyomással és ebben az esetben a bekötésért kötetenkint 1 pengő 60 fillért számítunk.

A köteteket kiadóhivatalunk:

Budapest, VI. kerület, Andrássy-út 16. sz. küldi el.

A belépési szándék is itt jelentendő bel!

A Koszorú, a Petőfi-Társaság közlönye egy irodalmi évben négyszer jelenik meg: október, január, április és június hónapokban. Előfizetési ára egész évre 4 pengő.

A Koszorú kiadóhivatala: Budapest, VI., Andrássy-út 16. Távbeszélő: 1-266-83. Felelős kiadó: Gáspár Jenő.

42

KÖSZÖRÜ

A PETŐFI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE

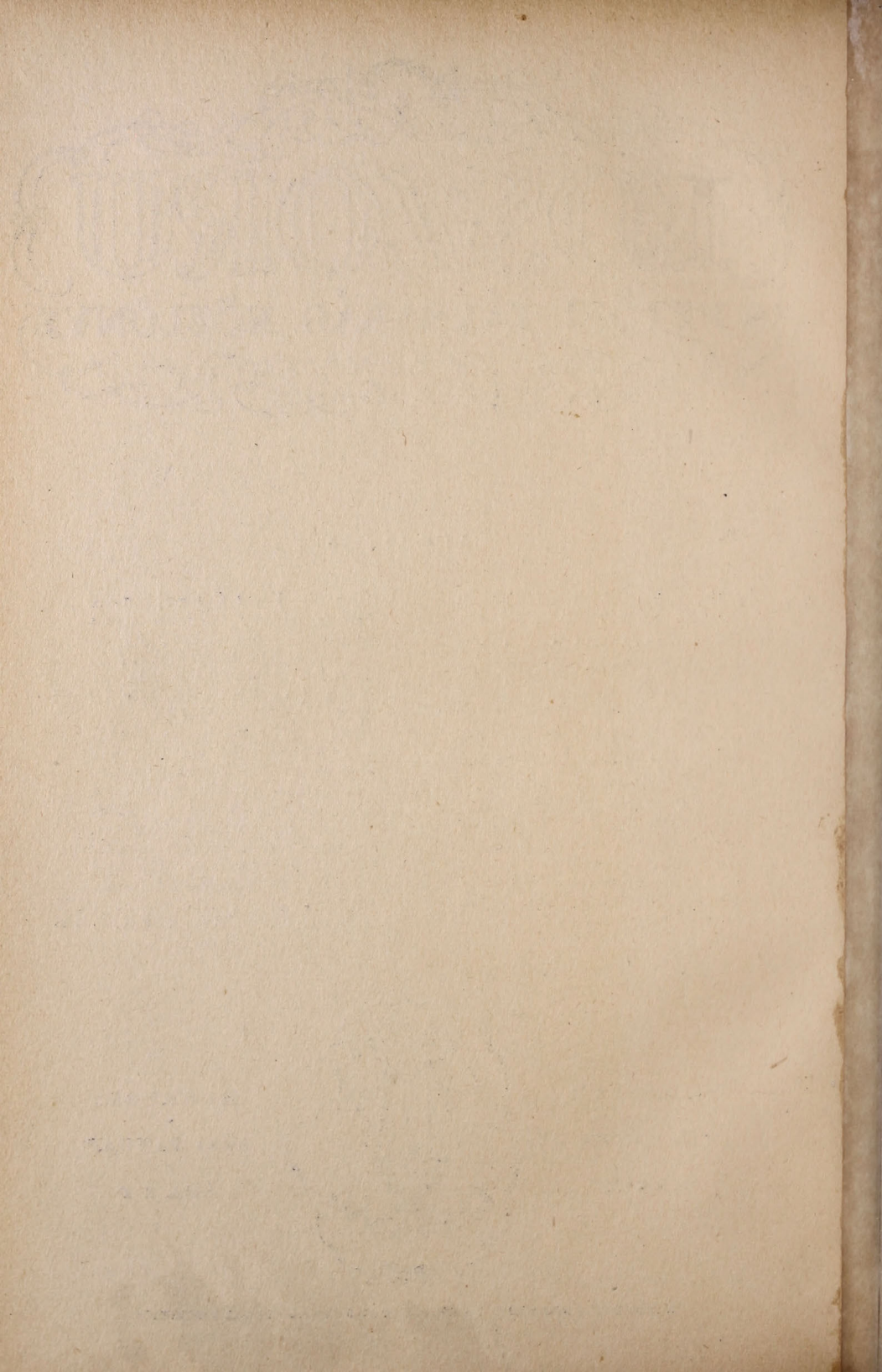
TARTALOM

- Kornis Gyula*: A Petőfi-Társaság feladata. (Elnöki székfoglaló beszéd.) 65
- Vályi Nagy Géza*: Versek. (Erdély, A juhász, Falusi kóborlás, Gvadányi lovasgenerális hívogatója.) . 75
- Lázár Béla*: Emlékezés Császár Elemérre, az íróra. (Tanulmány.) 79
- Gyökössy Endre*: Gyermekversek. (Horthy Miklós katonája, Bujj, bujj, zöld füvecske, Édesanyám tanítása, Ping-pong-dal, Sóhajtozik a táska, Köszönöm!, Csengő barack, Égi kapu, nyílj ki, Jancsi síel, Kutyából a Hortobágyon, Három alma meséje.) . . . 91
- FIGYELŐ**: *Kornis Gyula* új könyve. (*Havas István.*) — *Pekár Gyula* posthumus novellái. (*G. J.*) — *Kis női csukák*, hallgassatok! (*Dr. L. B.*) — *Szaboleska Mihály* halálának 10-ik évfordulója. (*Gy. E.*) 95
- IRODALMI TUKORKÉPEK**: (*Falu Tamás*: Kikötő. — *Jankovics Marcell*: Fél száz névtelen magyar. — *Török Sándor*: Különös éjszaka. — *Bán Aladár*: Az észt költészet virágai. — *Földi Mihály*: Egy barátság története. — *Ifj. Hegedüs Sándor*: Lángelmék árnyékában. — *Harsányi Lajos*: Fejjel nagyobb mindenkinél.) 102
- A PETŐFI-TÁRSASÁG ÉLETE . . . 108

UJ FOLYAM
*
VIL KÖTET
*
2. SZÁM

BUDAPEST
*
1941 JANUÁR
*
ÁRA 1 P

A PETŐFI-TÁRSASÁG FELADATA

ÍRTA: KORNIS GYULA

Elnöki székfoglaló a Petőfi-Társaság 1941. évi január hó 12-én tartott felolvasó ülésén.

1.

Európában az első irodalmi társulatokat a renaissance humanizmusa teremti meg. Így a *Mediciek* firenzei Platon-Akadémiáját, amely a humanista költőket és tudósokat (a kettő akkor egyet jelent: *poeta doctus*) egyesíti. Ehhez az első irodalmi társuláshoz már a magyarságot Hollós Mátyás alatt sok szellemi szál fűzi. Még közelebb áll hozzánk a XV. század végén alakult Dunai Tudós Társaság (*Sodalitas Litteraria Danubiana*), mely az akkoriban Bécsben és Budán élő humanisták egyesülése. Feladataul tűzte ki a humanizmusnak nemesak tudományos és költői, hanem társadalmi szervező szolgálatát is. Tagjai latin költeményeket, sőt színműveket is írtak, amelyekben mint műkedvelők maguk is szerepet játszottak. Budai és bécsi fiókjukat (contubernium) a történet sivár szele már a XVI. század elején szertelűjta.

A humanizmus irodalmi társulatai latin nyelvüknél s egyetemes szellemi irányuknál fogva *nemzetköziek*. Ellenben már a *nemzeti* nyelv művelése az 1635-ben Richelieutől alapított *Académie Française* feladata. Nálunk is a XVIII. század végén a francia felvilágosodás szellemi éghajlata alatt az irodalmi társaság gondolata *Bessenyei* kezdeményezésére nemzeti nyelvművelő célyzattal indul meg. A tudomány és a szépirodalom feladatköre ebben az időben még egybeolvad: a *litteratura* szó mindkettőt jelenti. Még a Magyar Tudományos Akadémia 1830. évi alapszabálya is azt a célt tűzi ki, hogy a tudós társaság „a tudományok és szépművészségek minden nemeiben“ csakis a nemzeti nyelv kiművelésére törekszik. De jellemző, hogy, bár „tudós“ társaság, kezdettől fogva nagy szerepet játszanak benne a költők is, hisz a nyelvművelés legfőbb területe a gondolatok és érzelmek árnyalatait a leghajlékonyabban és zenei erővel kifejező költészet. Minden nyelv legszebb kivirágzása a szépirodalom. Vörösmarty és Czuczor költők, de egyben az Akadémia legfőbb nyelvészei.

A költők azonban, bár az Akadémia megalakult, érezték, hogy mégis csak más a tudomány s más a költői művészet. Kisfaludy Károly maga köré gyűjti az Auróra-kör tagjait, amelyből

halála után alakul a Kisfaludy-Társaság. Eredetileg 1836-ban az új irodalmi társaság a maga célját alapszabályainak mindjárt első cikkelyében úgy tűzi ki, hogy ez nem egyéb, mint „*fiatalabb*” írókat évenkénti jutalmak által a szépliteratúrai pálya gondosabb megfutasára ösztönözni s így a literatúrát aesthetikai és költészeti eredeti és fordított jeles dolgozatokkal gazdagítani“. Az első magyar szépirodalmi társaság megfogadásának szellemére jellemző, hogy a *fiatalabb* költői-írói sarjadékot akarja buzdítani, másrészt az *esztétikai-kritikai* öneszmélést óhajtja terjeszteni. A fiatal társaság vezetői az esztétikai szemponton kívül az irodalomnak a nemzet lelkét formáló mély erkölcsi hivatásától is át vannak hatva, amikor első pályatételül ezt tűzik ki: „Mi befolyása van a drámai literatúrának a nemzet erkölcsi életére?“. Az irodalom szemükben nem merőben élvezeti cikk, esztétikai kéjelgés eszköze, szellemi csemege, hanem a nemzet életébe vágó etikai erőforrás, magasabbrendű életformát kimunkáló és gazdagító tényező, a nemzeti idealizmusnak egyik legjelentősebb hajtóereje.

Csakhamar megérzi a Társaság, hogy ezt a feladatot pusztán pályatételek kítűzésével hatékonyan nem szolgálhatja. Már 1842-ben „Magyar Szépirodalmi Intézetté“ alakul át: felolvasó üléseket tart, hogy az ifjabb tehetségek közöljék munkálataikat, egymást bírálják, eszmét cseréljenek. Kritikai lapot alapítanak, a kiváló költők és írók műveit kiadják. A Társaság jeles tehetségeket fedez fel s útjukat egyengeti: pályázatára csillan fel Arany Toldi-jának fénye, később égisze alatt lát napvilágot Madách történetfilozófiai tragédiája. A Társaság már a negyvenes években megindítja a népköltési gyűjtemények kiadását, mert meg van győződve arról, hogy eredeti és értékes magyar nemzeti irodalom nem idegen irodalmak utánzásából sarjad, hanem csakis a magyar népi-nemzeti hagyományok talajából: a népről a népnek a nép hangján kell írni, hogy az irodalom termékeit a nemzet *egésze* érthesse, a költészet az *egész* magyarság lelki emelkedését szolgálja, ne legyen áthidalhatatlan szakadék az ú.n. művelt réteg és a nép között. Ennek gazdag nyelve és művész-költői formái, amelyek lelkéből önkénytelenül századokon át fölfakadtak, a nemzeti irodalom megújulásának igazi forrásai. Petőfi és Arany mindjárt ragyogó mintákkal igazolta ezt az irányt. Ma, amikor a népi gondolattól visszhangzik a világ, a népi jelszót ajkán hordozó tömegből kinek jut eszébe, hogy éppen

száz esztendővel ezelőtt egy magyar irodalmi társaság indította meg a népköltés tanulmányozását, hogy ennek alapján segítse megújítani a nemzeti irodalmat? Milyen korszerű, eleven, a népit ma felfedezőik szemében új törekvés ez és mégis régi, a Kisfaludy-Társaság százéves hagyománya.

2.

Petőfi nem tagja sem az Akadémianak, sem a Kisfaludy-Társaságnak. Az utóbbi 1846-ban felajánlja neki a tagságot, de elhárítja. Ugyancsak a következő évben is. Úgylátszik, nagyon érzékeny lelkében valamilyen személyi mozzanat szegült ellen. Mert jó maga nem volt elvben ellensége az irodalmi társulásoknak. Ugyanebben az időben (1846) maga is alakított kis irodalmi kört. „Petőfi — mondja Jókai Mór 1877 január 1-én, Petőfi születésnapján, az éppen megalakult Petőfi-Társaság első nagygyűlésén elhangzott megnyitó beszédében — felszólította kilenc pályatársát, akikkel legjobban rokonszenvezett, hogy vele együtt irodalmi társulatot alakítsanak. Ez meg is alakult a *Tizek Társasága* cím alatt. S ennek elnöke volt Petőfi. A Tizek Társaságának ugyanaz volt a célja, ami a Petőfi-Társaságnak. A szépirodalmat, mint életpályát emancipálni és önállásra juttatni. A Tizek Társasága életbe is lépett, de nem élt tovább.“

Miért alakult meg a Petőfi-Társaság? Már Jókai hangsúlyozza idézett beszédében, hogy „nem vetélytársa a Kisfaludy-Társaságnak, sem nem ambíciója, hogy az Akadémiával versenyezzen.“ Egy hónap múlva Lukács Móric, a Kisfaludy-Társaság elnöke, e társaság közülésén mondott megnyitó beszédében megrázó szavakkal festi a magyarság világpolitikai helyzetét az akkori balkáni bonyodalmak történeti levegőjében: fenn tudja-e tartani magát a magyarság az ellenséges népek tengerében? nem iparkodnak-e majd a szomszédok beolvasztani? A veszélyben forgó nyelv és nemzetiség megmentésében különösen jelentős szerepet tulajdonít az irodalomnak. Ebben pillantja meg a magyar írók és irodalmi testületek sajátos hivatását. Ezért örömmel köszönti a Kisfaludy-Társasággal hasonló célra akkor alakult Petőfi-Társaságot: „Hadd induljon meg — kiált fel nemes pátozzsal — a verseny közöttünk, melyben vesztes egyikünk sem lehet: bármelyiknek sikeres törekvése és munkássága közös nyereség mindnyájunknak, mert közelebb visz a közös célhoz. Hiszen nem egymás ellen, hanem egymás mellett küzdünk, nem vagyunk el-

lenségek, sem üzleti concurrensok, hanem hazafias célú versenytársak, de egyszersmind szövetségeseik. Mielőtt a versenyt megkezdendők, fogjunk tehát baráti kezét. Versenyünk, reményem és kívánom, ne érjen véget soha.“

A Kisfaludy-Társaság a nagy nemzeti reformkorszak lázában született; a Petőfi-Társaságot a kiegyezés nyomán felpezsdült magyar élet lendülete teremtette meg; újabban számos más országos irodalmi egyesülés virágzott ki. Valamennyinek végső célja egy: az irodalom művelésével a nemzeti öntudat kimunkálása.

Ehhez a célhoz többféle út vezet. Az első út, amelyen járva, az egyes irodalmi társaságok *sajátságos* jellemüket kidomborítják és külön hivatásukat betöltik, annak a nagy költői szellemnek kultusza, akinek nevét a Társaság homlokán viseli. A mi Társaságunk, amelynek címében a legnagyobb magyar lírikus lángelmének, a XIX. század egyik leghatalmasabb költői géniuszának neve ragyog, első feladatának ismeri a rávonatkozó ereklyéknek, történeti emlékeknek egybegyűjtését, gazdag változatosságú életének felbúvárolását, művei szépségeinek, nemzeti és egyetemes emberi értékeinek elemzését, magyar és világirodalmi hatásának kinyomozását s mindennek itthon és a külföldön a köztudatba emelését. Szegés gonddal vigyázunk arra, hogy Petőfi-nek magyar nemzeti egyéniségét megoltalmazzuk mindazzal a felfogással szemben, amely mint a nemzetközi szociálmusnak első költő-prófétáját akarja feltüntetni, mind pedig azzal a naív kísérlettel szemben, amely a legforróbb vérű magyar lantost a szláv nemzetiség számára próbálja kisajátítani.

Társaságunk második feladata az irodalomnak mint nemzetfenntartó erőnek ápolása az irodalom iránt való érdeklődés és fogékonyság emelése és fokozása. Célunk nem valami hivatalos irodalom tenyésztése, a költői és írói szabadságnak eleve megszábotott esztétikai mértékrendszer szerint való megrendszabályozása, valamiféle szellemi diktatúra gyakorlása. Tiszteljük és valljuk a költői szabadságot, az egyéniség szabad kibontakozását. Ennek csak két korlátját ismerjük: a magyar nemzeti érzést és az erkölcsi felelősségtudatot. Társaságunk rokonlelkek szövetkezése, de nem önérdekű klikk; a tehetségek kiemelését és elismerését akarja, de nem a kölcsönös csodálatot; méltányos, megértő, független és előkelő hangú kritikára törekszik s nem pajtáskodásra; nem gyömöszöli bele mereven az írókat és irányokat esztétikai

és társadalmi rubrikákba, osztályozza fölényesen kataszterekbe. Az irodalmi társulás nem annyit jelent, hogy lehetségesnek tartanók a kollektív szellemi munkát a költészet terén: a költői-irodalmi mű mindig az egyéniség legbensőbb magvának öntörvényű kivirágzása, amely személyes szabadságot követel. Ennek a szabadságnak tiszteletére a legegyénibb és legeredetibb költőnek, Petőfinék, neve is kötelez bennünket. A nagy költői egyéniségek, mint valaki megjegyezte, olyanok, mint a tűzhányók: a tűzhányók pedig csak abban versenyezhetnek, melyik tud szebbet hányni.

Az egyéniség megbecsülése azonban csak addig a határig terjedhet, amíg a nemzeti hagyományokkal szemben a személyi erők féktelen kiélése nem jelent szétesést és cinizmust. A nemzeti irodalmi hagyományokat az irodalmi társulatok akkor oltalmazzák bölesen, ha az új áramlatokat, amennyiben értékfelfogásuk nem merőben ellentétes, a maguk szellemében beolvasztani iparkodnak; nem erőszakkal visszaszorítani törekszenek őket (ami úgysem lehetséges, ha van jogos életerejük), hanem meg-nemesíteni, a multtal való folytonosságukat helyreállítani. Azonban a szertelen új egyoldalú türelmetlenségének nemzeti hagyományaink szeretetén és hitén meg kell törnie. Az irodalmi életben is természetes a küzdelem: ez az élet. De a küzdelem csak akkor lehet nemes és termékeny, ha a felek legalább egyben megegyeznek: a nemzeti hagyomány törzsvagyonának történeti szellemében. Csakis ekkor lehetséges, hogy az irodalom a közélet diszharmóniája helyébe az esztétikai öröm hídján át teremtsen harmóniát s a társadalmat szétrepesztő lélekrianás helyett a magyarság egységes nemzeti öntudatát termékenyen kimunkálja. Csakis így emelkedhetik az irodalom a nemzeti öfenntartás és önkifejtés hatékony eszközévé, játszhatik irányító szerepet a magyar közlélek formálásában.

S ezért az irodalmat mélységes felelősségtudatnak kell áthatnia. A költő lelke a kor nagy kérdéseinek s a nemzeti társadalom sorsfordulatainak érzékenyebb szeizmográfja, mint más emberé. Erősebb hangszúllyal, gyorsabb ritmusban, szemléletesebben, nagyobb intuitív erővel, igazabban és gazdagabban érzi meg a körülötte zajló élet érzéseit, vágyait, követeléseit, veszedelmeit, jövő alakulatait. Látnok-természeténél fogva ezért mélyebben kell éreznie a felelősséget is. A nagy összeomlás után a porba-sújtott magyar lélek érezte, hogy számon kell kérnie az irodalom-

tól vajjon mi része volt a szörnyű katasztrófa előidézésében? helyes eszményeket tűzött-e ki a magyar szellem elé? hogyan irányította és formálta lelki habitusát? íróink egy része a nemzeti-történeti talajt lába alól kirúgva, nem futott-e nemzetközi ideálok sáppadt délibábja után? nem faragott-e a magyar lélek elé idegen bálványképeket? Ehhez a mi szellemi tetemrehívásunkhoz hasonló számonkérés folyik most a lelkileg megtört francia nemzet fóruma előtt: nem hamis képet festett-e irodalmuk a francia társadalmi életről s ennek sorsdöntő kérdéseiről? nem pusztán csak hízelgett-e a nemzeti hiúságnak? meg volt-e benne a bátorság a nemzetet eleve figyelmeztetni életébe vágó történeti problémáira és hibáira?

Ez a szellemi tetemrehívás intó példa számunkra is. Érezzük-e, hogy az első s a törökvész utáni második honfoglalás után most Trianon nyomán a harmadik honfoglalást kell végbevinnünk? Voltakép a mi geopolitikai helyzetünkben, földünkre ezer esztendő óta éhes idegen népek közé ékelve, a magyarságnak mindenkori békés munkája is *örök honfoglalás*. Minden magyar nemzedéknek igazában testi és szellemi munkájával elülről kell kezdenie a honfoglalást, mert csak így tudja megtartani az őstől ráhagyott örökségét. Ezt az állandó honszerző és honalakító ösztönt és munkát a nemzeti irodalom táplálja s avatja tudatossá, amikor folytonosan belekapcsolja az egymást felváltó magyar nemzedékeket a nemzeti hagyomány értékközösségébe és saját-szerű étoszába.

Az irodalom azonban csak úgy tudja ezt a nemzetfenn-tartó történeti szerepét betölteni, ha magában a nemzetben, az olvasóközönségben megvan a magyar irodalom iránt való kellő fogékonyság és lelki ráhangoltság. S e ponton őszinte panaszra nyílik ajkunk. Nagy remekíróinknak, akik a magyar nemzeti szellemnek örök klasszikus letéteményesei s a magyar történeti tudat folytonosságának mindenkori lélekbevésői: Zrínyinek, Vörösmartynek, Petőfinek, Aranynek, Kemény Zsigmondnak stb. kultusza maholnap inkább az iskolák sokszor csak kikényszerített olvasmányainak hivatalos tárgya, semmint a felnőtti nemzedék önkénytelen lelki szükséglete. Szépirodalmunk nagy része divatos külföldi írók műveinek fordítása, mert ez után kapkodolvasóközönségünk jelentékeny tömege. A magyar szerzők műveit eleve lekicsinyli és fitymálja. Irodalmi társaságaink egyik legkomolyabb feladata régi remekíróink és mai jeles íróink mű-

veinek megszerettetése, az olvasásukra való hajlam és kedv széleskörű felébresztése.

3.

A trianoni határok megszilárdulása után sokan aggódtak, hogy külön felvidéki, erdélyi és délvidéki magyar irodalom keletkezik, amely idők jártával fokozatosan elszakad az anyaország irodalmától és szellemében idegenné válik. Ez az aggodalom a magyarság két évtizedes babiloni fogsága alatt nem bizonyult jogosultnak: a magyar irodalom megőrizte szellemi-történeti közösségét és folytonosságát, az elszakított területeken minden akadályt legyőzve a nemzeti öntudat legfőbb ébrentartója maradt. Sőt Erdély égboltján a nagyszerű költők és írók egész csillaghalmaza gyulladt ki, mely fényét a határokon át ide is sugározta. Hogy más színe, íze, zamata van országtájak szerint a költészetnek, az természetes. Régebbi költőink is más szellemi árnyalatot és ízlésformát virágoztak ki aszerint, hogy a Dunántúlon, a Nagy-Alföldön vagy az erdélyi bércék között ringott bölcsőjük. Ez nem szakadása, hanem színekben való gazdagodása irodalmunknak. Az irodalomnak tájváltozatait újabban jelentős elméletek iparkodnak rendszerbe foglalni.

Az a jóslat sem vált be, hogy a nagy katasztrófa előtt már érzett szakadék irodalmunkban a trianoni nyomorúság sanyarú viszonyai között a megmaradt földön is csak tágulni fog: a szakadék egyik szélén áll a nemzeti hagyományokhoz híven ragaszkodó irodalom, a másik szélén a multtól, ennek nagyságaitól és értékrendszerétől elforduló, az örök emberi nevében nemzetközi eszmények új ösvényén járó irodalom. Ha voltak is az utóbbinak tollforgatói, a nemzeti tragédia síri szava hangjukat fokozatosan kioltotta. Ma nincs ilyen szellemi szakadás irodalmunkban. Ma minden, nevére méltó költőnk és írónk őszintén nemzeti alapon áll; aki nem áll a nemzeti érzés talaján, az nem magyar író, ha tollát nyelvünkön forgatja is. Tüzetesebben szemügyre véve, a *nemzeti* szellemű irodalomban sohasem következhetik be szakadás. Mert ha feszülnek is benne ellentétes irányok, sőt forradalmi megmozdulások, ezek csak ugyanannak a titokzatos és halhatatlan nemzeti léleknek különböző arckifejezései, ugyanazon nemzeti akarat hullámverésének különféleképp megjelenő szellemi modusai, ezeknek csak a hangsúlyuk és reliefjük változik a jelenben és a történetben szétosztva. Valamikor Petőfi iránya

is irodalmi forradalom volt. Ezt abban a korban sokan végzetes szakadásnak érezték. Ma ennek a szakadásnak neve: fejlődés.

Ha ma ellentét forog fenn az öregebb írógárda és a fiatalabb, ú. n. népi írók csoportja között, ez inkább csak a tárgy és a hang fokozati különbsége, de nem a nemzeti gondolat igénye vagy tagadása. Sőt a népi nem egyéb, mint a nemzetinek erősebb hangsúlya, mert ami a nemzetiben őseredeti és tősgyökéres, az éppen a népi. Éppen ezért, ha az ízlés, vagy a politikai felfogás stílusa elválaszt is többeket közülünk azokról az íróktól, akik büszke öntudattal, sőt támadó fölényvel a magyar földműves nép drámai forráságú problémáit, gazdasági és társadalmi fölemelésének módjait, az új magyar társadalomnak bizonyos koreszmék értelmében megfogalmazott irányelveit és eszményeit lehellik bele lírájukba, regényeikbe, vagy drámáikba, sohasem szabad őket értékükben eleve lefokozni, jóhiszeműségüket kétségbevonni, a népi réteg fölemelésére törekvő buzgóságukat, ennek akár esztétikai, akár társadalmi értékét és funkcióját kicsinyelni. A szépirodalom nemcsak gyönyörködtető művészet, hanem a nemzet jelentős szolgálata is. A népi írók a magyar földet, vizet, napfényt, levegőt éneklik meg. Ezek természeti ereje elsősorban a falu, a szabad ég és föld emberében, a rögtúró magyar parasztban, ennek természetes észjárásában és kedélyvilágában munkálódik. Az aszfalt-irodalom embere tehát nem tekinthet le gőgösen azokra az írókra, akik a nép társadalmi és gazdasági életének kérdéseit teszik meg munkáik gerincévé és ostromolják a jelennek szociális berendezéseit. Kétségkívül irányrgényeket és iránydrámákat írnak. De nem ezt tette-e vajjon br. Eötvös József s számos társa egy századdal ezelőtt? Sokszor túlzásba esnek, a tendenciát érvényesítik az esztétikai érték rovására, a parasztot egyoldalúan eszményítik s Dózsa Györgyöt történeti hőrosszá emelik. De nem kérdezte-e meg Petőfi is a maga korát, hogy hallotta-e Dózsa György hírét? Izzó trónon elégették, de szellemét a tűz nem égette meg, mert ez maga a tűz. Népbarát érzése önzésről vádolja az uralkodó osztályt, több jogot követel a népnek:

Az alkotmány rózsája a tiétek;

Töviseit a nép közé vetétek;

Ide a rózsza néhány levelét

S vegyétek vissza a tövis felét!

De Petőfi nemcsak Dózsa szellemét idézi, hanem Rákócziét s többi történeti nagyjainkét is: történeti alapon áll, ennek folytonosságát még forradalmi lázában sem akarja megszakítani, a nemzetet a maga egészében nézi s érte vérét áldozza. Most hasonló történeti fordulóponton állunk, mint egy századdal ezelőtt. Új társadalmi szerkezet és berendezés körvonalait alakítja ki az Idő. Természetes, hogy ebből a munkából részt kér a magyar *genus irritabile vatum* is. De ha részt kér a nemzeti lélek formálásából és az eszmények kitűzéséből, akkor a nagy történeti felelősséget is kell éreznie: az újat nem a réginek romjai fölött, hanem meglévő falaiba kell beépítenie.

S itt lép előtérbe az irodalmi társaságoknak, a Petőfi-Társaságnak is, harmadik feladata: a *kritika*. Az egyéni féktelenséggel s a kornak sokszor nem igazi mély, hanem csak divatos esztétikai és társadalmi irányzataival szemben nagy a szüksége a bírálóknak, a kételyek felélesztésének, a várható következmények végiggondolásának. Nálunk ennek szüksége még nagyobb és követelőbb, mint más nemzeteknél. „Amit a mi nemzetünk — írja Gyulai Pál — elhisz, az el van híve, amit megszeret, az meg van szeretve, legyen eszme, személy, könyv vagy intézmény s nem igen állhatja, ha boncolni merészlik.“ Ezért gyakran az igazi értékeket nem becsüljük s mesterkélten faragott képeket, hamis bálványokat imádunk. Ugyancsak Gyulai Pál hangoztatja, hogy „az ízlés dolga nem magánügy, sőt nemzeti ügy, amely szoros kapcsolatban van az állam és a társadalom igen fontos erkölcsi érdekeivel“. Gyulai rettenthetetlen, de tárgyilagos szellemében újra meg kellene teremtenünk a magyar irodalmi kritikát, amelynek első kelléke nem lehet sem a furkósbót, sem a tömjénillat.

4.

Irodalmi társaságainknak ezek szerint megvannak a maguk sajátzerű és egyetemes feladataik és funkcióik az irodalompolitikában. Mégis sokszor olyan szó hallatszik róluk, mintha idejüket mult, elvénhedt, korhadt intézmények lennének, amelyek kimerülnek felolvasó ülések formális rendezésében s amelyekbe bejutni s munkálkodni a fiatal írói nemzedéknek már nem becsvágya.

Valamely intézmény értékéről úgy ítélkezhetünk a legalaposabban, ha meggondoljuk, mi minden nem kelt volna történeti

életre és hiányoznék, ha az intézmény meg nem született s nem munkálkodott volna. Ez a legjobb próbaköve a Petőfi-Társaság értékének és létjogosultságának is. Mi hiányoznék a magyar irodalmi művelődésből, ha Jókai és társai nem keltik életre Társaságunkat? Nem lenne Petőfi-ház a sok történeti ereklyével; nem lenne benne Petőfi-könyvtár, amely egybefogja a halhatatlan költőnkre vonatkozó bel- és külföldi irodalmat s szellemének nagyságát és világirodalmi elismerését kézzelfoghatóan tanúsítja; nem lenne megóva az idők viszontagságaitól Petőfi kiskőrösi szülőháza, nem hirdetné költőnk dicsőségét sok szobor, emléktábla s a Társaságunktól kiadott könyvek hatalmas sorozata; nem lett volna külön szerv arra, mely felolvasó ülések, matiné, vándorgyűlések, centenáriumi bel- és külföldi ünnepek útján tudatosan és szervezeten belesugározza a lelkekbe Petőfi géniuszának nagyságát. De ha a mienkénél négy évtizeddel öregebb Kisfaludy-Társaságot tesszük erre a próbakőre, hasonló eredmények tárulnak elénk. E Társaság hijján a magyar irodalomnak aligha lett volna oly korán nagy népköltési gyűjteménye, sok remekíró-kiadása, írói életrajza, Shakespeare-, Molière-, Sophokles-, Platus- és sok egyéb világirodalmi klaszszikus fordítása.

Társaságunk feladata és szellemi iránya benne lakozik eszményében, Petőfiben: tisztalelkűségében és önzetlenségében, lángoló nemzeti érzésében és népbarát érzületében, odaadásában és önfeláldozó szellemében, lelkes idealizmusában s ebből őszintén felfakadt halhatatlan műveiben. Van Petőfinek egy költeménye, amely a legszebben a legszívbemarkolóbban s ma a legidőszőrűbben jelképezi a trianoni völgy mocsarát s az ebből való föl-emelkedést: *A ledőlt szobor*. Ott állott a szobor a magas hegy tetején, derekát felhők övezték, vállán pihent meg délben a nap. Európa föltekintett rá és tisztelte. De földindulás jött, alapját megingatta s a szobor a magasból a mélybe dőlt alá. S fejét, melyet hajdan koszorú gyanánt csillagok övezték, most az ingovány férgői borítják.

*De félre, bú, de félre, gyász, el, el!
Nincs a mocsárban már a szent szobor,
Fertő-ágyából kiemeltük őt,
Kihoztuk őt a tiszta levegőre.*

Minden magyar most újra szeplőtelenre mossa, az asszony
könnyel és a férfi vérrrel, hogy régi fényében ragyogjon:

*Föl kel emelnünk a szobrot megint
A hegyre, melyen egykor tündökölt,
A melyről oly méltóságosan
Nézett alá a bámuló világra.*

Az országépítésnek ebben a Petőfitől sugallt hangulatában
nyitom meg ülésünket.

Versek

Irtá: Vályi Nagy Géza

Erdély

*Őszi nap aranyló verőfénye árad,
Isten szeme nevet; mosolyog az ég. —
Zúgnak a harangok, lobogók lobognak,
Az arcokon öröm rózsapirja ég!
Vértelen diadal ujjongása zendül,
Üdvrivalgás harsog, mint a zivatar, —
Millióknak szíve egy ütemre dobban.
Erdélyország újra szabad és magyar!*

*Börtönök kinyíltak... láncok szétszakadtak,
A hazugság kártyavára porba hullt, —
Véget ért a húsz év szégyene, keserve,
És lidércnyomásos álom csak a múlt!
Szent találkozóra készülnek a lelkek,
Megmozdulnak csontok, sírok és rögök, —
Trombitaszó harsán, magyar ima szárnyal,
Daliás honvédek lépte dübörög...*

*Visszajöttél drága havasok világa;
Égbenyuló ormok, hósapkás hegyek, —
Halmok enyhe zöldje, szüzi tájak völgye,
Erdők koszorúja felénk integet.
Mienk vagy Mármaros messzeködlő bérece,
Szatmár ősi földje, sugaras ege, —
Erdőd lankás bája, vadregényes Koltó,
Szerelem, boldogság tündérligete!*

*Mienk vagy Nagybánya ódon, régi saslak,
Rádtapadt a tűnő, nagy idők moha. —
Nagyvárad, te híres „körösparti Páris“,
Szent László és Pázmány büszke városa!*

*Kapuja voltál a Tündérváros honának,
Ahol a szabadság napja ragyogott,
S bős tusákról, véres, zordon századokról,
Regélnék: várfalak, bástyák és romok!*

*Köszöntünk: vén Szilágy száz hepehupája,
Virágos Zilah és tűzború Meszes,
Szamosvölgyi kis Dés, varázsos Beszterce,
Hol Hunyadi várán zászlónk lengedez,
Köszöntünk; színek és szépségek tanyája:
Kalotaszeg szíve, te álomvilág, —
Köszöntünk Kolozsvár, ezeréves bástya,
Fellegvárunk, büszkén tekintünk reád!*

*Üdvözlégy Vásárhely: Bolyaink földje,
S Székelyország annyi ékes gyöngyszeme,
Melynek minden zugát Bem és Gábor Aron
Dicsősége, hősi lelke lengi be.
Üdvözlégy: Boeskay, Bethlen sziklafészeke,
Bölcső és koporsó, élet és remény:
Üdvözlégy: legendás, diadalmas Erdély,
Te legszebben zengő, szent hősköltemény!*

*Tündöklő fényesség támad fent az égen:
Egy ragyogó csillag gyűl Zágon felett, —
Megdobban a vén föld — harcocsik robaját
Visszhangozzák erdők, völgyek és hegyek!
Ágyúk dübörögnek, huszárok nyargalnak,
Szikrázik a patkó az utcák során, —
Valósággá vált egy szép, ígésző álom:
Horthy jár az élen táncos paripán...*

*Zúgjak, zúgjak ünnepi harangok,
Szárnyaljon egekbe hálaszózatunk,
Tárujjon ki karunk testvérölelésre,
Hisz egy test, egy lélek: magyarok vagyunk!
Boruljak le a véráztatott rögre
Könnyes áhitattal, múltba révedőn, —
Boldogabb jövőnk gránithidja épül:
Magyar honvéd áll őrt fent a bérctetőn!*

A juhász

*Király vagy — büszke, hatalmas király,
Ki a Mindenség füves trónusán
Magányos göggel, mozdulatlan áll...*

Szemed: talányos messziségbe lát, —
Erőtől, dactól sugárzó fejedre
Fénylő nap éget izzó koronát...

Kampósbotođ, mint királyi jogart,
Úgy forgatod, — míg hű alattvalód:
Nyájnéped — árnyas delelőre tart...

Palástod: feshő hajnal bíbora.
Ékköveid: gyémántos harmatgyöngyök,
S a mámorító éj csillagpora...

A harcot állod minden pillanatban.
S ha rád ront zúgó, nyári fergeteg:
Kemény fejedről a jég visszapattan...

Csacsid hátán a Végtelent bolyongod.
Szavad lesik farkcsóváló pulik,
S körülbókolnak, mint az udvaroncok...

Király vagy, büszke, hatalmas király,
Ki álmodozva — délibábos réten —
Botjára dőlve — mozdulatlan áll...

Birodalmad szent, — síma, mint tenyér: —
A gémes kúttól — láthatárig ível.
Ahol az ég, a földdel összeér...

Fatusi kóborlás

Kihalt utcákon fáradtan bolyongok, —
Kuvik rikolt... az óra éjet üt:
Lélekfojtó csönd, álom mindenütt,
Felhő fedi a bágyadt holdkorongot...

Elöttem kékes félhomály borong,
És fáj a síró szegénység szaga, —
A zsuppos házak vert vályogfala,
A vedlett templom... porlepte falomb...

És fáj a sok-sok tűzhely — ravatal,
Az elnémult dal és gyermekkacaj,
Annyi megölt hit, sorvasztó jelen...

S mintha minden kín bennem vérzene:
Fáj, fáj fajomnak bús, örömtelen,
Robotba, sárba süppedt élete!

Gvadányi, lovasgenerális hivogatója

Nemes és nemzetes, vitéz generális,
Kit megcsodált egykor Pádova, meg Páris,
Várja Kegyelmed a régi kalamáris,
Gyűjjék hát, gyűjjék hát, mert későn van már is!

Nyergeltesse tüstént hóka paripáját,
Kösse derekára rozsdás fringiját, —
Meg ne retiráljon, ha útját is állják,
Amíg el nem éri fényes Budavárát!

Ugrasson vágtába kedves Urambátya,
Felfordult a világ: száz „új módí“ járja, —
Szegény magyaroknak lőn nagy pusztulása,
Bizony nem ártana, ha rendet csinálna!

Rugtasson ki egyszer az kőpromenádra,
Nézzen a sok kényes, kendőzött dámára,
Latrokra, cenkekre s végtire meglátja,
Hogy szükség vagyon a rozsdás fringiára!

Szépkeblű leányink hajuktól megválnak,
Arcukra meg folyvást új tavaszt pingálnak,
Az arszlánok pedig maskarába' járnak,
S mint a kerge birkák, parkettán ugrálnak.

És Uram teremtőm! hogy tere-ferélnek,
Híre-hamva sincs a zamatos beszédnek, —
Izes szavainkból kilopták az ércet,
Dali táncunkból a régi hetykeséget!

Most tehát Kegyelmed ne ismerjen mókát,
Markolja meg egy-két ficsúr bugyogóját —
Hiszen úgy tudom, hogy huszárember vót, hát
Végezze is amúgy huszárosan dógát!

Vagyon Kegyelmedhez még számos kérésünk,
Mit elvettek tőlünk, adja vissza nekünk!
Legyen újra mienk: hitünk, lelkünk, vérünk,
Nótánk, deli táncunk, muzsikás beszédünk!

Ne nyugodjon Kelmed se nappal, se éjjel;
Világítson ösvényt fürge elméjével,
Andalítson pajkos, varázsos mesével;
Örök napsugaras lelke melegével!

Vitéz generális, ha romlásunk szánja:
Tanítson bennünket magyar tudományra, —
Magyaros módira, magyaros szokásra,
Hogy ne legyünk soha: idegen prédája!

Gvadányi „Egy falusi nótárius budai utazása“ c. műve megjelenésének százötvenéves évfordulóján.

EMLÉKEZÉS CSÁSZÁR ELEMÉRRE, AZ ÍRÓRA

ÍRTA: LÁZÁR BÉLA

Még itt áll előttünk szikár alakjával, nyugtalan hangjával, ideges kézmozdulataival — szeme a csip tetőn át beleszűrt a véle beszélő lelkébe és kitapintotta annak gyengéjét, de felismerte egyidejűleg annak igazát. Ilyen volt az elindulásnál és ilyen maradt véges-végig. Már az utolsó egyetemi évemet jártam, Gyulai, Beöthy és Heinrich megtiszteltek azzal, hogy szemináriumuk vezetőjévé tettek, ma úgy mondanák, tanársegéd voltam. Az első stilusgyakorlati órán, Beöthy Zsolt szemináriumban történt, hogy egyik társunk felolvasása után a professzor feltette a szokásos kérdést: „Van-e valakinek hozzászólni valója.“ Felállott egy nyurga ifjú, gólya, első éves és szólásra jelentkezett. Felszólalására Beöthy megjegyezte: „Önök éles megkülönböztető tehetsége van. Szemmel fogom tartani.“ És szemét attól fogva le nem vette róla. Beöthy felismerte egy szempillantásra az ifjú felszólaló tehetségét.

Császár Elemér fejlődése, — mert ő volt az ifjú felszólaló, — inentől kezdve nem volt egyéb, mint ennek a tehetségének fokozatos kialakítása. Ehhez tanulmány kellett, elmélyedés, a látókör kiszélesítése, anyaghalmozás és szempontok kibontakozása.

Egy ilyen szó, mint a Beöthy Zsolté, miként a Davy-lámpa, a sötétet eloszlatja és tudatossá teszi önmagunk előtt, ami rejtve volt, bevilágít lényünkbe és célt tűz ki elibénk. Ez történt Császár Elemérrel is.

Most, hogy előttünk a Mű, belenézhetünk a gépezetbe. Tegyük úgy, mint az órás, ki szétszedi az alkotó részeket, hogy megismerje a szerkezetet. Nem a tudós, ki anyagát gyűjtötte, de az író, ki azzal dolgozik, legyen ez írás tárgya.

Császár Elemér minden írásában kritikus. Első fellépésétől az utolsó írásáig az irodalmat a kritikus szemével nézte, mert tudta, hogy erre született. Életfeladatának azt tűzte ki, hogy tollal istápolja nemzete szellemi javait. Arra törekedett, amire minden vérbeli kritikus: *gyomlálni*, mint a jó kertész, hogy szabaddá tegye a kifejlés útját a nemes növényzetnek. Ezt a célt

sokan sokféle módon igyekeztek elérni. Az egyik szinte belevette magát az író lelkébe, felkutatta annak titkos redőit, felaprózta gondolatait, kereste, miként fogantak, mint alakultak, mely hatás, milyen környezet befolyásolta, miféle ösztönök táplálták az író alakját, a szokásait, a barátait és az ellenségeit, mindent számba vett, hogy a Mű létrejöttét megértve, megérthesse és megértesse az író. Mindent megérteni, mindent megmagyarázni, mindent megbocsátani akart. (Sainte-Beuve.) Voltak aztán, kik felfedező útra indultak, csak abban tudtak gyönyörködni, ami új, különös, ha ritka példány volt. Minél jobban elvált a mű társaitól, mint ritka növény virágos kertben, bármilyen formában is jelentkezett — gyönyörködni tudtak benne. Az excentrikus volt nekik a szépség. (Ignotus.) Ha nem is értették, mégis elfogadták, csak a titkos illat bódította el őket.

*Ich liebe, was niemand erlesen,
und alles, was seltsam und krank.*

Az ilyen kritikus nem keresi az értelmet, beéri a szóval, s a *Fekete zongora* olvastán felkiált: „akasszanak fel, ha értem, de akasszanak fel, ha hat-hét irodalomban sok vers akad ilyen“ — nos milyen? „Ilyen egész értelmű.“ Nem mondja tovább, de Karácsony Sándor a magyar észjárásról írt könyvében megmondja, felfedi a rejtett értelmét. (162. l.) Elég baj, azóta banalitás lett a misztikumból.

Volt aztán olyan kritikus is, aki azt hirdette, hogyha megismeri a környezetét, a fajtát és azt az időpontot, melyben az író alkot, menten az alkotás velejébe nézhet. (Taine.) Ha szembe kerültek írókkal, művészekkel, kik ugyanazon korban éltek, ugyanazon fajtájúak voltak, ugyanolyan levegőt szívtak, mint társaik, de annyira mások voltak, mint a többiek, mint ahogy Shakespeare sem olyan, mint Marlow, Rembrandt sem olyan, mint van Goyen, tehát meg kellett állapítaniok, hogy ahhoz, hogy Shakespeare Shakespeare-ré, Rembrandt Rembrandt-tá lett legyen, valami másnak is kell bennök lenni, mint amit a faj, a környezet és az időpont adott nekik. Persze, hogy kellett — mondotta egy másik kritikus —, bizony kell, s menten megnevezte ezt a más valamit, mondván: a műfajok fejlődnek. Az epika, a dráma, a regény, a líra, mindmegannyi külön való egyén, s ahogy a természetben dül a létért való harc és csak az marad meg, ame-

lyik erősebb, felkészültebb, úgy van ez az irodalomban is. A dráma továbbfejlődött és Shakespeare-t adta, a festészet továbbfejlődött és Rembrandt-ot adta. Azt nézte tehát, ki milyen? Megfelel-e azoknak az örök törvényeknek, melyek az egyes műfajok számára az idők folyamán kitermelődtek. (Brunetiére.) Tehát vannak a műfajoknak is örök törvényeik, mint ahogy vannak természeti törvények, csak meg kell őket keresni.

Hogy ismeri őket fel a kritikus? Ez a kérdés Császár Elemért kezdettől fogva foglalkoztatta. Már legelső kritikai írásában, amelyek a *Politikai Hetiszemlében*, majd később az *Egyetemes Philologiai Közönyben* jelentek meg (1896—1900) látjuk, mint viaskodott e problémával.* Végül is összefoglalta elgondolásait *Az irodalmi kritika története a szabadságharcig* (1925) c. művében.

Meg nem szűnt a kritika elméletével is foglalkozni. Az elmélet azonban nem döntő, döntő a gyakorlat. Császár végigkutathatta elődei módszereit, kigondolhatott volna egy új formulát, ha a maga gyakorlatában nem tudta volna végigvezetni, írott malaszt maradt volna. Taine értekezése *Angol irodalomtörténete* elején — bármilyen ragyogó tollal megírt fejtegetés is — üresen kongott volna, ha könyve fejezeteiben nem igazolta volna tételit. De mivel azok az arcképek, melyeket könyvében az angol írókról rajzolt, igazi embereket ábrázolnak, visszahatottak elméletére, de kiderült, hogy senki se cáfolta azokat meg jobban nálánál. Az elmélet suta, a fényes tollal megmintázott alakok nem fedik az elméletet. Shakespeare-t nem a környezete, nem a faja, nem a maga kora magyarázza, alkotásait csak a nagy angol költő teremtő képzelete kelthette életre.

Császárt nem *Verseghy Ferenről* (1903), *A deákos iskoláról* (1905) vagy *Anyos Pálról* (1912) írt korai műveiből ismerjük meg. Itt merőben történeti alapra helyezkedett, s kritikájában tudatosan relativista. De *Kisfaludy Sándorról* (1913), főleg azonban *A magyar regény története* (2. kiadás, 1940), *Arany János* (1939), *Arany képzelete* (1927) című művei, valamint apróbb tanulmányai *Várad Antalról* (1936), *Petőfi: Szeptember végén c. költeményéről* (1935), *A magyar irodalom fejlődéséről* (1919). *Irodalmunk nemzeti jelleméről* (1925); *A százéves Bánk-bánról*

* Kritikus és kritikusok (1896), Kritikai irányok (1896). Az irodalom fejlődése (1897), Egyéni stílus (1898), Kölesey, mint kritikus (1918), Beöthy Zsolt az irodalomtörténetíró (1922) stb.

(1935) voltak azok a munkái, melyekben teljes kialakulásában lép szemünk elé.

És mit látunk?

Amit Beöthy Zsolt beható tekintete első felszólalásánál felismert, az *éles megkülönböztetés* valóban uralkodó tehetségként az alkotó eleme, az eszköz, mellyel dolgozik, mellyel jellemez, mellyel lényegbe hatol s melynek segítségével ítéleteit fogalmazza. De milyen alapon? Nem eleve megállapított, dogmává merevedett szabályok alapján. Amit Ignotusék persekutor esztétikának neveztek, mely egyetlen irodalmi irány, egyedül jogos voltát ismerte csak el, a *népnemzetiest*, azt Császár nem fogadta el. Tudta és megállapította, hogy ha ebben a szellemben alkotnak is a magyar irodalom egyes nagyjai halhatatlan remekeket, mint Petőfi és Arany, ők sem ebben a szellemben alkották mindenik művüket s Jókai művében már sok a kivétel, azonban Eötvös, Kemény Zsigmond, maga Rákosi Jenő nem hagyták Pegazusukat ebbe a szekérbe befogni. Császár Elemér ezt tisztán látta s mikor a hagyomány útján való továbbhaladást követelte, a hagyomány gazdagságát, sokrétegűségét és változatosságát magyarázta. Az ő multtisztelete nem ebben a szűk felfogásban gyökeredzett.

Császár — s ezt kiolvashatjuk a magyar regény történetéről írt könyve mindenik lapjáról — a nemzeti hagyományt nem merevítette meg, nem balzsamozta be. Élő, fejlődő, egyre szélesebb medret ásó eleven erőnek látta s finoman elemző elmével mutatta ki a magyar regény fejlődésében, de magának Arany műveinek elemzésében is, mennyi sok helyről fakadó vizekből folyt egybe a nemzeti hagyománnyá alakult hatalmas folyam. Miért ne lehetne ezt újabb patakokkal gazdagítani? De ennek az újnak elegyülnie kell, egészen és fenntartás nélkül, a nemzeti hagyomány szellemével, ami csak akkor lehetséges, ha az új is nemzeti érzésben fogantatott. Császár tehát éles elmével vizsgálta mind a régieket, mind az újonnan érkezőket s a magyar regény történetében folyton folyvást a Davy-lámpa fénye csillan meg, hogy bevilágítsa metsző fényével az alkotások legbelsejét. Ilyenkor, ha vegyi elemzést végzett, az ő nagy szétbontó, különböztető ereje jelentős szolgálatokat teljesített. Arany Jánosról írt előadásának egy helyén (35. l.) olvassuk: „Hogy tisztán lássuk Arany szellemének munkáját, *három* szempontból akarom őt vizsgálat alá venni.“ Hogy tisztán lássuk Császár szellemének munkáját,

ezt a szétbontó, különböztető eljárást kell megfigyelnünk. Mindjárt az első lapján regénytörténetének olvashatjuk, hogy a regény nemcsak a kor lelkét, de a kor embereit is bemutatja, amint az egyes korokban változik. De nyomban hozzáteszi: „(mindezt) érdekesebbé teszi két egymással kapcsolatos körülmény“. (7. l.) Egy lappal odébb a műfaj, a regény magyarországi életét veti egybe a külföldivel, a hasonló és ellentétes vonások kimutatásával.

Amikor az antik és modern regény különbségeire mutat rá, három különbségbe foglalja. (14. l.) Dugonics *Etelkájának* fejtegetése előtt annak hatását mérlegeli és a regény iránt felébredt érdeklődés okait két körülményben ismeri fel. (46. l.) Majd a szentimentális irány korai jelentkezését látva, két következményt ismer fel. (72. l.) Hogy Jósika a történeti regényhez fordult, két okesopontra vezeti azt vissza: a főúr családi hagyományaira és külföldi mintákra. De ez utóbbi oknál is kettős hatást lát: Walter Scott és a francia regény hatását. (117. l.) Eötvös regényei két szempontból keltik fel figyelmét (160. l.) A kérdés eldöntésénél, mely körül heves viták zajlottak le, hogy pesszimista vagy optimista volt-e Eötvös, ez az ő hajszálfinom különböztető tehetsége fényes próbát áll ki. „Talán akkor járunk a leghelyesebb nyomon — írja (166. l.) —, ha a *Karthauziban* élesen elkülönítjük a költő világfelfogását attól a világtól, melyet benne nyújt.“ Ugyanígy állítja a szolgálatába ezt a tehetséget, mikor Eötvöst Jósikával veti egybe. Amiben Eötvös Jósikát felülmúlta, csattanós pontosan kimutatja, de azért hozzáteszi: „Ne legyünk azonban igazságtalanok Jósika iránt.“ (175. l.) Mikor Kemény Zsigmond íróművészetét elemezi, nem az essay-író eljárását követi, ki rendszerint kiragad egy-egy jellegzetes elemet, s azt többé-kevésbé elmélyedő részletezéssel ízekre szedi. Császár itt is hű marad a maga különböztető módjához és Kemény művészetének nemcsak minden oldalról való tömör bemutatására, de a fény- és árnyoldalak plasztikus kidomborítására is ügyel.

Amikor Kemény elemzéseinek *túlzásait* mutatja ki, nem éri be azokra való egyszerű rámutatással, hanem szétszedi az elemeket, kifeti, hogy az egyrészt lelki vergődéseket túlrészletezi, másrészt hőseit a maga széleskörű műveltségével, nem egyszer szónoki hévvel beszélgeti. (206. l.) Ugyanígy jár el Jókai bemutatásánál, a fény- és árnyoldalak éles szétválasztásában. Izzó képzelete csodás száguldásait, a valóságnak és fantasztikusnak, az

idillinek és a szörnyűnek összetevődését egy merészségében is logikus mesévé, pl. az *Aranyemberben* fényoldalnak ismeri fel, de szembeállítja jelenkori regényeinek azt a fogyatékoságát, hogy az emberi lélekkel és annak hatalmas vívódásával“ nem gondol. (226. l.) Ezzel olyan kidomborító képet ad Jókairól, hogy a Davy-lámpa rásugárzó fényében szinte kézzelfogható valóságban áll előttünk. Gondoljunk arra a bevilágító essay-szerű tanulmányra, melyet ifj. Hegedüs Sándor mutatott be a Petőfi-Társaságban Jókairól, a mesemondó Jókairól, s ezt a kizárólagos egy szempontot vezette végig erős elmélyedéssel.* Császár nemcsak szempontjainak gazdag átabotájából szülte az arcképét, de a szempontok még gazdagabb árnyalataival mintázta ki alakját.

Ezt látjuk aztán véges-végig; minden írói arcképében ilyenentéknép rajzol! Ha *Just Zsigmondról, Beőthy Zsoltról, Váradi Antalról* vagy *Bárd Miklósról* szól, a festői eljárásban clair-obs-cure-i hatásokkal dolgozik. „Váradi Antal lírájának két jellemző vonása van: a bensőség és tisztaság.“ (Koszorú, II. 80.) Vagy: lírájának igazi hangja *három irányból hangzik felénk*“. (U. o. 81. l.) s. i. t.**

Mert — olvassuk egyhelyt — (*A magyar regény története*, 337. l.) —, az igazi jellemkép olyan, mint a sztereoszkop bemutatta fénykép, melynek a kettős lencse megadja a harmadik dimenziót, a testiség látszatát, a szoborszerűséget, úgy, hogy szinte megfoghatónak érezzük. De ő, mint láttuk, ha kellett, három, sőt négy lencsével is dolgozott.

Fokozott mértékben igaz ez *Arany János*-ról szóló előadásaira, melyeket tanítványai tettek közzé (1938). Minúntalan olvassuk: *Három* szempontból vizsgáljuk kompozícióit. Vagy: *Toldi* eltéréseit a régebbi eposzoktól a *következő* pontokban figyelhetjük meg. *Buda halálának* eseményeit Arany *három* úton tette fenségessé. (88. l.) Az elburkolásnak *két* módját használja Arany lírájában. (137. l.) Arany lírájának változatosságát *több* körülmény összejátszása magyarázza. (140. l.) Lírájának kései virágbaborulása *két* ok együttműködésére vezethető vissza. (141. l.)

Minőnek mutatja be mindez Császár szellemének munkálkodó módját?

* Megjelent „Lángelmék árnyékában“ (1940) e. művében.

** L. A Császár- emlékkönyvben Kozocsa Sándor bibliográfiáját Császár irodalmi munkásságáról.

Elméje logikus hajlandóságát figyelhettük meg. Mielőtt fejtegetne, eleve kitűzi a fejtegetés sorrendjét, ami azt bizonyítja, hogy már elvégezte bensejében a logikás műveletet, amit ad, az csak a kész eredmény. Innen nyelve tömörsége, stíljének felépítő jellege, mely kerüli a kongó vagy akár a zengő szavakat, mindig tisztán és világosan beszél, hasonlatai is csak arra valók, hogy jobban megvilágítsa velök gondolatait. Elmondhatta volna Goethevel:

*„Gleichnisse dürft ihr mir nicht verwehren,
Ich wüsste mich sonst nicht zu erklären.“*

Nem szereti a hivságos piperét. Ha azt akarja mondani, hogy a magyar regény fejlődésének útja nem olyan egyenes, mint a külföldié, akkor azt mondja, hogy nem olyan, mint a folyam munkája, mely állandóan hordva a fővényt a tengerbe, fokozatosan emeli a talaj szintjét. A magyar regény ugrásszerűen fejlődött, mint mikor a föld belső heve egy-egy lökéssel veti magasra a kérget. (8. l.) Ez a világossá tevő beszéd nem henye dísz nála. A magyar elmaradottság példázására azt írja a XVI—XVII. század költőiről, hogy „ültek, mint a verebek a táviróhuzalokon, s nem hallották a századok zenéjét“. (U. o. 31. l.)

Nem meglepő ezek után, ha kritikáiban gyakran találkozunk az összeméréssel, hogy a munkák és íróik értékét egymással lemérje. Egyik ragyogó megoldása a Jósikáról szóló.

Az öreg Jósika műveit az ifjúkoriakkal veti egybe és így szól: „Az öregkoriak valóban elmaradnak a fiatalkoriak mögött, de, hogy olyan mélyen alatta látjuk, az némileg a mi optikai csalódásunk: régi regényeit Dugonicséihez mérjük, a későbbiek Jókaiéhoz. Ez igazságtalanság, de az élet és fejlődés nem ismer könyörületet.“ (131. l.)

Figyeljük meg, hogy bele tud látni nemcsak az írók, de a körülmények mérlegeléseinél is, a kérdés velejébe. Milyen pontos határvonalakat tud húzni szelleme toledói acéljával, amely, minél többet forgatta, nem kopott, de élesebb lett. Sokat foglalkoztak irodalmunk bűvárai a *János vitéznek* Aranyra feltételezett hatásával. Császár ezzel az ő röntgenszemével a kérdést megoldja, megoldja pedig úgy, ahogy a gordiusi csomót, egyszerűen ketté vágja. Arany János — mondja — a maga költészetét a korabeli szobaköltészet szellemével ellentétesnek érezve, sokáig huza-kodott és nem mert fellépni. Mikor azonban látta, hogy a *János*

vitész milyen általános tetszést aratott, maga is felbátorodott. „A Toldi — írja Császár — nem a *János vitész* mintájára keletkezett, hanem annak ösztönző hatása alatt.“ (Arany János, 33. l.)

Egy másik ilyen ragyogó megoldásával a *Szeptember végén* körül felmerült vitánál találkozunk. Sokat vitáztak azon, milyen élmény hatása alatt fogant meg a költemény, hogy lehet, hogy a mézeshetek lázában, az elmúlás, sőt a másvilági élet sötét gondolataival viaskodék a költő?

Császár társaságunkban mutatta be lélektani meggondolásra felépített megfejtését. Itt is *két* kulccsal nyitja a rejtély zárját. Ez a két kulcs: Petőfi *jelleme* és *helyzete*. Petőfiben a komoly, jellemes férfi felelősségérzete ébredt fel, ráeszmélve, hogy a gazdag házból való urileány sorsát a maga bizonytalan, mozgalmassorsához kötötte. Melancholiájának bizonyára ez egyik forrása. Nemesak ebben a versében, de minden Koltón írt versében ott ég ez az aggodalom, melyet a lefojtott félelem csalt a költő ajakára. Nem irodalomtörténeti alakra támaszkodik tehát, megoldása lélektani ismeretén alapult. Mennyire más módja ez nemesak a szokványos kritikának, de elüt az irodalmi kritika nem egy jelesének elmefolyamatától is. Jó rég volt, mikor társaságunkban bemutatni igyekeztem a Pintér Jenőét, aki finom kontúrrajzokkal véski alakjait, éles profilokban, a háttér síkjára rávetítve, gondos elemzések, idézetek, bibliográfiák fioritúraival kiegészítve.*

Császár Elemér arcképrajzoló módja szögesen ellentétes. A művek érdeklők, a tartalom és a bennük megnyilatkozó eszme, de mindenekfelett a költők emberábrázoló erejét kutatja, s ami ezzel egyet jelent, kutatja azt, mennyiben tudja felnyitni a költő az emberi lélek zárait, mit látott meg a szív titkaiból, milyen mélyen tudott elmerülni az eszme és szív rejtelseibe? Ez az a mérték, mellyel ítélkeznek, a világmeglátás milyenségét és mennyiségét teszi latra, s a művész teremtette világ embereinek lélekét, miben igazak és milyen mélyek, szóval *tartalomesztetikát* űz, Herbart és Lotze vagy Ruskin és Fechner szellemében, velük egy hajóban evezve, a képzeletet is ennek a tartalomnak inventív megtalálásában, bonyolításában, fokozásában keresve. „Fantáziája Vas Gerebennek nem volt“ olvassuk egy helyt (*A magyar regény története*, 279. l.), „mert eseménysorozatot nem tudott köl-

* Egy magyar obeliszk (Pintér Jenő irodalomtörténete), Koszorú II. 95. l.

teni.“ Viszont Arany Jánost megvédi önmaga ellen, aki megtagadta képzelőerejét, mert, mint Gyulainak (1854) írta, „tégla és mész nélkül nem tud költeni“. Ezt pedig rendszerint idegenből kell vennie. Császár ennek a kérdésnek külön tanulmányt szentel. (*Arany képelete*, 1927), azt állítva, hogy Arany tévedett, mert a képzelet szerinte éppen a mesebonyolítás, a lélektani megokolás, s ebben Arany páratlan nagy művész, mert lelki folyamatok villamos áramával életet vitt bele a téglákba belesejtett alakokba és viharálló lélektani mélységet, azaz erősen megmintázott lelki mésszel egybeforrasztott alakokat teremtett. Mivel ez volt Császár felfogása a képzeletfolyamatról és a korabeli esztetikusok, kik ugyanezt vallották (Volkert), megerősítették nézetében, nem csoda, ha az elvont lelkiműveletet többre tartotta, mintha a realista művész „konkrét tényeket fűz egymáshoz mesévé“. (*Arany képelete*, 25. l.) A képzeletfolyamatot tehát nemcsak szemléli, de értékeli is. A képzelet kérdése, mint látjuk, erősen rászorult a tisztázásra. Hiszen a teremtő képzeletnek legfőbb működése éppen a tégláknak mésszel való egybeforrasztásában áll, de ez a folyamat kétféle, mind kiindulásában, mind anyagában, mind lefolyásában. Más a folyamat az absztrak és más a konkrét képzeletnél. Jó példa erre Császár és Pintér képzeletjárása. Pintér, mikor kontúrokkal dolgozik és csak a nagy, a lényeges, csak a formadöntő vonásokat emeli ki, elvonatkozva minden fölös részletezéstől, s elemzések helyett a nagy formákkal beéri — minő más a képzeletfolyamata, mint annak a Császár Elemérnek, aki szinte belebujik alakja leglelkébe, finom lélekrétegeket kutat, azt egy, két, három szempontból is megvizsgálja, értelme Davylámpájával besugározza s a fény és árny erejével plasztikai, háromdimenziós valóságában, szinte kézzelfoghatóan élénk állítja.

Mert abban nincs igaza Császárnak, mikor a képzeletfolyamatot magát értékli, az egyiket a másik fölé emelve. (*Arany János képelete*, 25. l.) Nem azon fordul meg az érték, hogy milyen képzeletfolyamatban állítja élénk a költő az emberalakot, a kritikus a költőt vagy a művészt, hanem azon, hogy milyen igazzá tudja formálni. Nem a *mi*, de a *hogyan* az esztétikai mérték. És abban a pontban is nagy hiányt látok Császár kritikai eljárásában, mikor minden erejét a tartalom, a mese, az invencio, az eszme értékelésére fordította és a formát, a költő kifejező erejét, nyelvét, a szó mágiáját mellékesnek tekinti. A műtörténeti

kritika Fromentin óta felismerte azt az igazságot, hogy a művészt, lelkét és lényét, kifejező eszközein át ismerjük meg igazán. A francia kritikában ez hagyomány. Már Boileau azt mondta, hogy csak a forma az, ami maradandó. A modern francia kritika (Albalat óta: *L'art d'écrire*) átvette ezt a felismerést. A magyar irodalmi kritika idáig még nem jutott. Ha szabad kissé Császár stílusában beszélnem, azt mondanám, hogy nála ezt a hiányt két körülmény összejátszásának tulajdoníthatjuk: *először* is éles elméjének, mely az izgalmak, az ábrándok, a szenvedélyek világtól távol tartotta. Ebből következik *második* okként, hogy leginkább a regényhez, aztán a drámához fordult érdeklődésével, a líra titokzatos világát éppen ez az ő éles elméje zárta el előle. Hiszen, mint egy francia költő, Mallarmé, mondta, nem gondolatokkal írunk verseket, hanem szavakkal. Nézze csak fölötte szerette Arany Jánosát, micsoda vesződsége volt neki a szóval, mekkora tanulmányt fordított a magyar nyelv kérdéseire, hogy kutatta a magyar észjárást, nézze csak Vörösmartyt, milyen szófantáziája volt, Jókainak milyen töménytelen sok szava, Petőfi egész új nyelvet teremtett, vagy nézze — ellenpéldaként — Keményt, hogy viaskodott a szóval, mely vagy áradott az ajkán, útvesztőkbe csalva bele vagy megrekedt benne. A forma a képzeletfolyamatnak nem kiegészítő része, több az annál, lénye, veleje. Ezt a felismerést Császár elhanyagolta, kénytelen volt vele, ez lénye lényege.

Még egypár percet kérek, hogy ezt megvilágíthassam. Talán ott találunk rá a kulcsra, mely Császár Elemér szellemi alkának legtitkosabb fiókját felnyitja.

Kétségtelen, hogy a *forma* közelebb áll az érzelmekhez, mint a *tartalom*. A költő már megtalálta tárgyát, a forma kialakítása izgatja. Ha nem izgatja, ha idegen formát követ, ha kitaposott útra lép, ha a formába öntés nem zaklatja fel idegeit, képzelete lenn fog vergődni a földön. A remekművek formáit a költők izgatott lelkivilágukban fogant képzeletfolyamatban teremtik. Gondoljunk arra, mily nagy szerepet játszott a legutóbbi időkig a francia és angol költészetben a strófák szerkezetének kérdése, — mennyi változáson ment át, míg végre a szimbolisták, ma a surrealisták kezében teljesen felbomlott. Egy új angol költő már azt hirdeti: „before verse can be human again, it must learn to be brutal“, azt értve alatta, hogy a vers ősi formájáig

menjünk vissza. Valóban minden igaz költőt lelke mélyén mindig a forma izgatta.

Az azonban ismert tény, hogy az izgatott ember nem lát tisztán, hogy szemére ködfátyol simul, hogy benyomásai összefolynak, de éppen ez érteti meg valójában az új képkapcsolatokat, a költők-művészek új elképzeléseit, az eredeti alakok teremtését. Csak az izgalom veri fel a képzeletet. Ha Schiller képzeletét a rothadó alma szaga tartja izgalomban, ha Poe-t a bor mámora, ha Ady mámorában azt hallja, hogy a fekete zongora, e bolond hangszer sír, nyerít és bűg, — mindig az izgalom-felverte elképzelés jelensége előtt állunk.

De az ősi ösztönök, a szervezet adottságai, szóval az egyéni alkat szerint ez az izgalom-felverte képzeletfolyamat alapján két típusban zajlik le, *ötvöződhetnek* is, — bár az igazán nagy művészeknél, — költőknél tiszta típusban jelentkezik. Egy Michelangelo vagy Corneille absztrakt életfölötti, vagy egy Correggio vagy Shakespeare konkrét, életből kiemelő képzeletének polaris ellentétes voltát ez magyarázza.

Így van ez a kritikussal is?

Mikor a kritikus egy-egy költő vagy művész jellemképét alakítja, ő is kénytelen képzelete parancsszavára hallgatni. Látjuk ezt Császár és Pintér arcképrajzolásánál is. Pintér Jenő reliefeket mintázva, mint említettem, a háttér síkjára rakja fel alakjait, arra törekedve, hogy egy szempillantással foghassuk fel a nyugodt állásba helyezett alakokat, csak a lényeges vonásokat foglalja a konturok pántjaiba. — Császár eljárása más.

Gyulai Pál azt írta egyszer Arany Jánosnak: „Én némi felindulás, némi szenvedély nélkül képtelen vagyok írni.“ Ez a vallomás rávilágít Gyulai alkotásmódjára. Nem tudja a megítélt költőt minden oldalról, nyugodt folyamatosságban szemlélni, mert ezt az a némi felindulás, ez a némi szenvedély nem engedi.

Mindig egyetlen szempontból tekinti az író, egyetlen oldalát figyeli meg, izgalmában elhanyagolja annak sok jó vagy rossz tulajdonságát, ami azt jelenti, hogy egybefolyik nála az íróról kapott szemléleti kép, de ezt az egyedüli szempontot behatóan elemezi, világos és eleven, bár egyoldalúan megragadott alakba önti. Ez érteti meg velünk Jókaival szemben elfoglalt álláspontját, meg azt is, hogy neki a szabatosan komponáló Pálffy Albert

jelentősebb költő volt Jókainál, az egyetlen szempont ilyen túl-
zásba ragadta

Császárnál ezzel nem találkozunk. Ez kritikáinak kulcsa. Az ő éles megkülönböztető tehetsége nem izgalomban gyökeredett. Nem álomképeket vizionál, nem emel hatalmas jellemfelépítéseket, nem formál megdöbbentő életes íróábrázolatokat, mint Taine, nem apró téglákból rakja össze íróinak lelkiberendezését, mint Saint-Beuve, de nem fojtja szépen a zengő szavak árájába se a költők lélekrajzát, mint Beóthy Zsolt. Császár úgy dolgozik, mint az a szobrász, ki forgatható állványon mintáz, a profilok egyre változó sodrából emeli ki, gyúrja meg és rakja fel az alakot, ahogy egykor Benvenuto Cellini követelte, hogy 42 nézet egymásba folyásából adja meg a szobrász a végső formát és szemlélni is úgy kell alakjait, mint a három dimenziós szobrot, a maga terébe állítva azt be, melyben folyamatos tartamban az egymásután folyton változó, de egymásba folytatott profiljaiból alakul az ki.

Császár is megfigyelte alakjait, sok oldalról, nyugodt elemzéssel, semmi izgalommal, igyekezett minél több szempontból hozzájuk férkőzni és mint az agyagban dolgozó szobrász, egyre forgatta az állványát, hogy a profilok egybefolyjanak, hogy a sok különböző szempont összhangozzék, így jutva egységhez, s alakjait nem mint Pintér, éles körvonalakba, de mind súlyosabb tömegbe foglalva.

Ezzel a módszerrel nem adhatott lázas elképzeléseket, de adhatott hús és vérből álló egyéneket, nem adhatott félhomályba merített sejtelmes álomképeket, de adhatott a fény és árny ellentéteiből felbukkanó tiszta jellemrajzot, mely éles plasztikájával domborodott ki szemünk előtt szemünk elé, mert megérteni akart, hogy ítélhessen, az írók célját keresve, hogy ítélhessen, eljuttak-e oda, ahová eljutni akartak, megnézte, fel voltak-e készülve elégségesen arra, hogy amit maguk elé tűztek, elérhessék? A vértetüket nézte, a lelki berendezettségüket vizsgálta, s mint már említettem, soha eleve megfogalmazott elvek alapján, hanem az írók céljának felkutatása után, a maguk szempontjaival közeledt feléjük, nem mint Brunetiére, a saját világfelfogását erőltetve rájuk, de az írók világképét szemlélve, hallotta ítélkező szavát.

Császár Elemér el tudta fojtani indulatait, mert írásaiban az értelem volt a motor, a logika a fegyvere, a tisztánlátás az

ereje. Hogy fegyverét jóra használhassa, arról meg erős magyar érzése gondoskodott. Ezért tudott ő minden olyan alkotáshoz közelférközni, melyben a nemzeti gondolat lüktetését, a magyar szív megdobbanását, a magyar észjárás egyszerű és világos formáit megérezte. *Igaz és egyenes* ember volt, mikor felvette pen-náját, ahogy azt Kármán József követelte *A nemzet csinosodásá-ról* írt művében már 1794-ben.

Gyermekversek

Írta: Gyökössy Endre

Horthy Miklós katonája

Vitéz Horthy Miklós

Vigyáz a hazára,
Nem is mer most senki fia
Kardot kapni rája.

Becsületünk megnőtt

Az egész világon...
Csak két araszt nőjnek én is!
De nehezen várom.

Meg is követem

Horthy Miklóst szépen:
Fogadjon el katonának
Vitéz seregében.

Magyar fiú vagyok,

Nem vall szégyent velem,
Szép hazámért az övé lesz
Szívem és fegyverem.

Százezer lovából

Adjon egyet alám,
Vitéz magyar huszár leszek,
Úgy védem meg hazám.

Vagy fölparancsolhat

Gyors repülőgépre,
Elrepülök egyenesen
Az ősi Erdélybe.

Vagy a harcikocsi

Vezetője leszek,
Ha száguldok: meglapulnak
Kis hegyek, nagy hegyek.

Hazám, szegény hazám

Nem vagy te már árva:
Reád vigyáz Horthy Miklós
Minden katonája.

Bujj, bujj, zöld füvecske!

Bujj, bujj zöld füvecske!

Haza jött a karsú fecske,
Keresi a régi házat,
Nagy volt az út, nagyon fáradt.

Bujj, bujj zöld füvecske!

Itt csivog a vándor fecske,
Régi fészke meg van épen
Az istálló eresében.

Bujj, bujj zöld füvecske!

Örülhet a fürge fecske,
Nevet a nap, a ló legel,
Szép a mező, lesz eledel.

Bujj, bujj zöld füvecske!

Vidám már a boldog fecske,
Itt is, ott is bogár szalad,
Csiv-csere-csiv, finom falat.

Édesanyám tanítása

Az én édesanyám csupa szeretet!
Ezt a drága kincsét
Folyton osztogatja, mégse kevesebb.

Pazarán szórja szét, ide és oda.
És egyre öletőbb
És egyre áldottabb szelíd mosolya.

Igy tanítgat: — Olyan kincs a szeretet,
Ha sokat adsz másnak,
Mindjárt megjutalmaz: több marad neked.

Ne sajnáld, gyermekem, nem fogy el soha!
Az igaz szeretet
Kenyér, víz, orvosság, imádság, csoda.

Megpuhul tőle a kemény, barna rög,
Beszéde biztatás,
Fegyvere békesség, élete örök.

Nyisd ki hát előtte kicsi szívedet!
Mert nem élt hiába,
Aki jóban, rosszban mindig szeretett.

Ping-pong-dal

Ping-pong, repül a labda,	Ping-pong, most földre koppan,
Ping-pong, ne hagyd még abba!	Ping-pong, vigyázz hát jobban!
Éles legyen szemed,	Majd sikerül holnap,
Ügyes legyen karod,	Ha ma nem sikerült,
Úgy szálljon a labda,	Csak maradj holnap is
Ahogy te akarsz...	Bátor, bizó, derült...
Ping-pong!	Ping-pong!

Sóhajtozik a táska

Lassan érik már a dió,	Az udvar is vígan várja,
Hosszú volt a vakáció.	Mikor veri fel a lárma?
Sóhajtozik a kistáska:	A tanító bácsi frissen
Mikor megyünk iskolába?	Kiáltja majd: Adjon Isten!
Fürge fiúk, lenge lányok,	S örül, hogy ránk mosolyoghat.
Soká kell még várni rátok?	Szedjük hát az irkát, tollat.
A padokon új a festék,	Testben, észben megújulva,
Az iskolát kimeszelték.	A tanulást kezdjük újra!

Köszönöm!

Ügyes fiú Jámbor Jancsi,
Se nem sánta, se nem kancsi,
Nem is lusta, nem is balog,
Befutja a falut gyalog.
Mindegy: nyár, ősz, tél vagy tavasz,
Akár esik, akár havaz;
Dörög az ég, vagy ragyog,
Vigan mondja: — Itt vagyok!
Ide benéz, oda benyit,
Nyitva tartja száját, szemit,
Itt is, ott is egy falatka,
Amit adnak, be is kapja,
Dereng arcán az öröm,
Azt mondja rá: — Köszönöm!

Csak őt küldik a Hangyába,
Bevásárolt hamarjába,
A legelső szóra pattan:
Várja gyufa, ecet, szappan,
Petróleum, kocsikenőcs,
Paprika, só, bors is, erős,
Friss élesztő, gomolya
És a Hangyás mosolya.
Megvesz mindent, ahogy kéri
És elszámol egy fillérig,
Dicsérő szót kap is érte:
— Kisbíró lesz, csak mégérje!
Kigyúl arcán az öröm,
Büszkén mondja: — Köszönöm!

Csengő barack

Mese, mese! Csengő barack!
Végig mondom, ha jó maradsz.
Most itt csenget, most ott csenget.
Szereti a szíves csendet...
Jaj, de szép lesz, — hallga, hallga!
Mosolyogni a barackra!

Katica néz, Katica szól,
Rám nevet a lombok alól.
Csengő barack nem kell néki,
Szebb és jobb a kecskeméti.
Ha nem cseng is, — hallga, hallga!
Azt legalább bekaphatja!

Égi kapu, nyílj ki!

Almos már a mező,
Aludni szeretne
Várja a takarót
Vetésre, rögekre.

Didereg a búza,
Úgy lesi az eget,
A szürke felhőknek
Boldogan integet:

„Égi kapu, nyílj ki,
Ereszd rám a havat
És hagyd itt paplannak,
Míg a rügy nem fakad.

Meleg takaró kell
Minden porcikámnak
S jövőre jóízű
Kenyérrel megáldlak.“

És az égi kapu
Ki is nyílik lassan,
Hull a hó, hull a hó
Fehér zuhatagban.

Elalszik a búza,
Az eget nem látja.
Így készül az áldott
Kenyértermő nyárra.

Jancsi síel

*Ma jártam Jancsinál,
Hogy megnézzem: mit csinál?
Kis hegyek, — nagy hegyek,
Nem volt otthon a gyerek
No, hát utána megyek!*

*Hegyről a völgybe le
Hogy repült a si vele!
Boldogan tudja már:
Miért örül a madár,
Mikor ide-oda száll.*

Kutyabál a Hortobágyon

*Kis kutya, nagy kutya
Nem ugat hiába,
Fillér is, Pengő is
Így készül a bálba.*

*Pengő nagy komondor,
Pici puli Fillér,
Indulnak a bálba,
Mulatnak majd ingyért.*

*Nem volt Hortobágyon
Ilyen farsang soha,
Debrecenből készül
Ezer kutya oda.*

*Kis kutya, nagy kutya
Urfi és kisasszony,
Hogy a havas pusztán,
Táncoljon, mulasson.*

*Kedvére forgatja
Küvasz az agarat,
Vizsla a tácskóval
Bokázik az alatt.*

*A pines meg a doggal
Lejti el a tangót,
Farkas-kutya, kopó
Követeli: hogy volt!*

*Még lehet, magam is
Benézek a bálba...
Kis kutya, nagy kutya
Nem ugat hiába...*

Három alma meséje

*Három alma beszét a magasban
A fa hegyén egyre hangosabban.*

*Szól az egyik: — Én vagyok a nagyobb!
A másik így: — Pirosabb én vagyok!*

*A harmadik mondja csak szerényen:
— Bánom is én, csak az ősz megérjem.*

*És egy sápadt gyerek asztalára
Kerüljek majd egyszer uzsonnára...*

*Arra repül most két rigó éppen,
Meggípihennek a fa tetejében.*

*A két almát megvagdálja csőrük...
Hullott alma lett hamar belőlük.*

*A harmadik szépen megért őszre,
Sápadt gyerek pirosabb lett tőle.*

KORNIS GYULA ÚJ KÖNYVE. Egy négyszázötven oldalas nagy kvartalakú könyv látott napvilágot most a könyvpiaccon, melynek impozáns külsejét azonban a benne megnyilatkozó organikus gondolatok és eszmények ragyogják be. A könyv címe: *A magyar politika hősei* és szerzője a magyar filozófiai irodalom egyik legnagyobb alakja: *Kornis Gyula*, Társaságunk nagyérdemű tiszteleti tagja és szellemi vezére.

A műben a magyar politika tizenhárom hőset világítja meg, de a fénynek oly átvilágító tisztaságával, élességével és melegével s a nyelvnek oly kifejező gazdagságával, ahogy csak *Carlyle* tudta megrajzolni és értékelni a maga hőseit. Zseniális konturjaiban, művészi vonalzatában úgy elevenednek meg az alakok, hogy eszmények és küzdelmek is élményesülnek lelkünkben. Valóban részesei, vagyis megértői akarunk lenni annak az életnek, amelynek szelleme árad belőlük a felfedezésnek, az új megállapításnak, valamint szemléltetésnek e lukulluszi torán.

Már maga az is érdekes, hogy kiket választott ki a bemutatásra a szerző. Íme, a tizenhárom hős: Szent István, az országépítésznek, Mátyás király a magyar humanizmusnak, Pázmány Péter a vallásos és tudományos kultúrának, Rákóczi Ferenc a magyar szabadságnak, Széchenyi István a magyar reformkornak, Kölcsey Ferenc a magyar politikai bölcseségnek, Fáy András a magyar építő józanságnak, Eötvös József a magyar népnevelésnek, Apponyi Albert a magyar politikai világnézetnek, Tisza István a politikai akaratnak, Klebelsberg Kunó a művelődéspolitikának, Horthy Miklós az országgyarapításnak és végül a magyarság a maga egészében, mint a világtörténetnek a hőse.

A zajló nemzetóceánnak e világítótoronyai hogyan tették meg kötelességüket a nagy fény birtokában, mit adtak nekünk és mit vettünk mi tőlük a küzdelmes éjszakák kaoszában: ezt tárgyalja ez a monumentális kötet a meglátásnak és megértésnek, szóval a bölcséleti tudománynak oly intenzív írói lángjával, amelyet ma Kornis Gyulán kívül meggyujtani tán senki sem tudna.

A könyv megjelenése alkalmából Herczeg Ferenc, a Pesti Hírlap vezető cikkében a többi közt ezt írta a szerzőről:

„A magyar kultúremlékek fölfigyelnek, mert ez az író olyan tulajdonságokat egyesít magában, melyeket a közhit ellentéteseknek, sőt összeférhetetleneknek ismer. Erő és szárnyaló könnyedség, tudományos mélység és megragadó érdekesség, a rhetor rá-

beszélő lendülete és a filozófus hüvös elfogulatlansága, a politikus rohamra kész harciassága és a történetíró távlatot kereső higgadt-sága, — más szóval: a tudós, a költő, az államférfi egész értelmi és érzelmi klaviatúrája zsong, harsog és énekel a könyvben.“

A költőfejedelemnek ez a hódolatos szava a mű értékeiről: valójában figyelmeztetés a nemzetnek, hogy e válságos időben el nem csüggedve, forduljon azok felé a világitótornyok felé, melyekből a fény kiolthatatlansága árad felénk a Mester ihletett szavaiban, épp ma, épp most, mikor világtörténeti küldetésünkről kell bizonyosságot tennünk, megmenteni a multunkat és megcsinálni jövőnket. A *ma* két nagy e' méjének ez a találkozása: már magában véve is sokat mond. Az irodalom bennök önönmagára talál, az az irodalom, melynek hivatása, hogy a nemzet ébresztő és irányító szava legyen.

Ennek a megnyitónak nem lehet se célja, se rendeltetése, hogy Kornis Gyula nagy művének szépségeit és igazságait teljes érdemében tárgyalja itten. Erről sok lelkes szó fog esni még ország-szerte. De szólottunk róla, hiszen e könyv szavai szerint: „A magyarság több, mint ezeréves ittléte alatt katonás, kemény, büszke, egyeneslelkű és nagylelkű, művelődésre fogékony népnek bizonyult, amelynek megvan a maga történeti hivatás- és méltóságtudata, fejlett jogérzéke s amely a történet csapásait hol huszáros neki-vágással, hol passzív hősi türelemmel védte ki. A világnak új színt adott itt, amelyet más nép nem adott. Kicsiszolta nyelvét, s világ-mérték szerint is értékes irodalmat, művészetet és tudományt teremtett.“

Úgy érzem, hogy íme a rhetor lendülete és a filozófus hüvös elfogulatlansága a könyv és e három mondatában is szinte zeng felénk a vérbeli író szaván. A magyar le'kiség államfenntartó hatalmának ebben a könyvben a filozófus tudása: márványnál maradandóbb eméket emel, midőn köztudattá világceodik bennünk, hogy ezeréves ittlétünk alapja nem egyedül a vitézi voltunk, hanem lelki kiválóságunk, az a törhetetlen, újra és újra alkotó szellem, amelyet csak nagy teljesítések véghezvitelére küldetett népnek ad a Gondviselés. Erre a ragyogó gondolatra hull itt a böle-slet átvilágító ereje.

Havas István.

PEKÁR GYULA POSTHUMUS NOVELLAI. A karácsonyi könyvpiacnak igen érdekes meglepetése volt az a novelláskönyv, amely a Singer és Wolfner Irodalmi Intézet kiadásában jelent meg. A könyv címe *A kékszakállú herceg*, és szerzője néhai Pekár Gyula, a kitűnő író a Petőfi Társaság volt e'nöke. Mindig megható, ha valamelyik írónak halála után jelenik meg könyve. Olyan a hatás, mintha messze-messze idegenbe távozó valakitől jönne üzenet. És különös is, hogy az író, aki már régen porlad a föld alatt, szelle-mével még mindig világit s halála után is él frissen az az írásmű-vészet, amellyel életében annyira hatott. Azok, akiket néhai Pekár Gyula megtisztelt barátságával, tudják, hogy volt neki egy úgy-

nevezett írói notesze, amelyben tömérdek regény- és elbeszélésvázlat volt felskiccelve. Némelyik téma csak éppen körvonalalaiban élt, a másik félig kidolgozva, a harmadiknak egész gondolatmenete papírra vetve. Pekár Gyula, aki hosszú, értékes és változatos pályáján a világ minden részében megfordult és a világ összes kultúrnepeivel anyanyelvükön tudott beszélni, tömérdek táj és néplélekét, alapvonását ismerte meg, útijegyzeteiben meg is örökítette őket, hol egész kidolgozásban, hol vázlatosan.

Ő, aki nemesak kitűnő előadó volt a zöld asztalnál, hanem még pompásabb csevegő a fehér asztalnál, ezer és ezer színes változatban tudta barátainak elmondani útiélményeit, történelmi, filozófiai, vallástörténeti, vagy egyházjogi tanulmányait, amelyekben mindig volt valami olyan érdekesség, ami az emberi mindig eredetiségével fogta meg. Ez a csevegő Pekár Gyula, nemes arcán a mosolyoknak és nevetésnek egész skálájával köszönt most a novellás könyvével az olvasó felé. Az írásművészet a régi, Pekáros. Nyugtalan, impresszionista ez az írásművészet, amely a dráma sodró erejével ragadja magával az olvasót. Témaköre most is változatos, egy-egy remekbe készült miniatűr minden novellája, nagyszerű lélekbúvár, aki nemesak az emberi életet, hanem földrészek és nemzetek lélektanát is kitűnően ismeri. Akár tragikus, akár humoros tárgykört dolgoz fel, otthonosan mozog művészetével a koturnusban éppen úgy, mint a fínom francia cipellőben. Ennek a szinte túlvilágról érkezett könyveknek éppen olyan nagy sikere lesz, mint az élő Pekár által írott könyveknek s kívánjuk, hogy az a bőséges és kifogyhatatlan notesz még a jövőben is árassza a síron túlról is Pekár Gyula írói művészetének nagyszerű kettősségét: a magyarságot és az európeriséget.

(G. J.)

KIS NŐI CSUKAK, HALLGASSATOK! Egy kedves társunk, Jankovics Marcell beszélte (azokon a meghitt szombat délutánok egyikén, amikor társaságunk tagjai gyülekeznek, kiönteni szívüket), hogy a megboldogult csehszlovákiai uralom idején, valamilyen jótékony célra kiállítás rendeztek Pozsonyban. Mikor a kiállításon megjelent, a fő-fő rendező belékarolt és vonszolni kezdte egy vitrin felé. „Jöjjön kérem, Önre nagy meglepetés várakozik. Megösmérheti Ady leveleit, melyeket Léda asszonyhoz írt.“ „Megtorpantam, — mondja Jankovics, — és kihúztam karomat karjából. Nem megyek és nem olvasom el a levelet, mondtam. Engem sem Ady, sem Léda asszony nem jogosított fel arra, hogy bensőséges leveleikbe beletekintsek.“ Ez a felfogás a magyar úré. A lélekbúvár nem ilyen kényes, főleg akkor nem, ha olyan valaki leveleiről van szó, akinek élete nyitott könyv, kilépett szobája magányából a nap-sütötte nyilvánosság elé, s ha költő volt és alkotott, feltárta vérző szívét. Ennek a szívnek minden sajjgása versritmusban visszhangzott; nagyon lehet, hogy csak valamelyik sora ilyen titkos levélnek nyitja fel a megértés hét pecséttel lezárt zárát. Az angol lélekbúvár, ha hőse életrajzát írja, ezekhez a levelekhez menekül. Régi

től fogva az a szokás Angliában (de aztán másutt is), hogy az életrajz már címében utal erre: *X. Y. his life and letters*. (X. Y. élete és levelei). A német lélektan egyik mestere, Dilthey sietett erre rendszert kovácsolni, s az élménykutatás özöne megindult. Kétségtelen, hogy egy-egy ilyen önkéntelen vallomás a lélek mélységeibe világíthat be, ami által megvilágosodnak a költőnek tudat alá fojtott érzelmei. Hiszen ezek a titkos érzések keltette izgalmak gyűjtötták fel a költő képzelet-folyamatának sodró árnját, s a lélekbuvár-életíró csak ilykép juthat hőse akár tetteinek, akár alkotásainak legeslegközelébe. A tudományos megismerés vágya összeütközhet a gentleman finom érzékenységgel. Emlékszem a viharra, mely Brandes körül felesapott, mikor közölte annak a bécsi lánynak levélváltását Ibsennel, akivel egy tiroli fürdőhelyen ismerkedett meg és a hamvába hullt parázs még egyszer, ha hirtelen, ha perenyi valóra, fellángolt. A költő felesége vígasztalhatatlan volt, s keserű zokszók áradatát indította (vagy indíttatta) Brandesre. Pedig ez a levelezés mély léleksíkját tárta fel az északi bárdnak. Utolsó színműveinek kulesát ez szolgáltatta, s Brandes erre hivatkozhatott. Ha Brandes a levelezésből csak azt emeli ki, amire a költő alkotásainak átvilágításához szüksége volt, tudományos érdeke feljogosította volna eljárására, — annál is inkább, mert az egyik fél, a leány, bocsátotta rendelkezésére a leveleket. Jankovics Marcell hajszálfinom úri érzékenységének félig tehát eleget is tett. De Brandes az egész levelezést, a sok fölös és kényes részlettel együtt közölte, világot vetett olyan mozzanatokra is, melyek Ibsen feleségének érzékenységét méltán megkarcolták. Mikor én Zichy Mihály közel kétezer levelét tanulmányozhattam át, melyek a zeni esendő ember voltát, a maga hívságos alakulataiban tükrözték, nagy gonddal ügyeltem arra, hogy mind csak azt szedjem ki belőlük, melyek alkotásai titokzatos kiformálására vetnek, ha röntgen-sugarat is. Mit csinált volna Zichyből, ha ezek a levelek egy Ady-kolompos fajtájú lélekbuvár kezébe kerülnek? Hiszen Leonardo feljegyzéseinek egyetlenegy sora: *Katharina temetésének költségei*, arra indította Freudot, hogy ebben a Katharinában, Leonardo édesanyját látva, akit szintén Katharinának hívtak, a művész sexuális életének titkáról igyekeztek lerántani a leplet. Pedig Leonardo anyja nem egy ezzel a milánói Katharinával, „ki csak egy esztendeig élt Leonardo házában“, s ha pompával temettette is el, éppen az ellenkezőjét igazolja annak, mint amit Freud állít, hogy infantilis anya-libidoja perverzitásba fajult; ellenkezően azt igazolja: milyen rendes volt a művész testi és lelki világa. Ady kolomposai gazdag zsákmányra leltek a költő magánéletének sok elképesztő részletében, melyeket mind a baloldali, mind a jobboldali hívek igyekeztek és igyekeznek csupaszra kitergetni, akár alkalmas, akár nem, a költő lelki életének szétboncolására. Mi szükség van ahhoz, hogy a költő titkos lényét megismerjük, részletesen és pontos időrendben felsorolni, mikor kenegette Léda a költő luetikus sebeit? Vagy színté szadista módon szemléltetni a költő hűvösvölgyi szanatóriumi szobájának feldult

belsejét valamelyik kis csukájával átdorbézolt éjszaka után? Hiszen mégha Dosztojevszkij lélekbélátó szemével tárnák is fel a költő meztelenre vetkőztetett lelkeségét, akkor sem találhatnánk mentéséget a költészetet nem érdeklő, torz részletek felhánytorgatására. De nem, kolomposai csak a pikantériára éhes közönséget vélik kiszolgálni ezekkel a fölösleges, semmit sem igazoló, s hősünket beszenyenező szenzációk kitergegetésével. És mindennek nincs se vége, se hossza. A riportázs finom szimata elől semmi sem maradhat jótékony homályban. Minekutána a Lédához írt leveleket Pozsonyban fakszimilében kiadták, ilykép ezek az *Ady-dokumentumok* közközen foroghatnak és ki-ki szabadon belenézhet ennek a „viszornak“ rejtelmeibe. Következett nemrég, a Karácsony ünnepi hetében, egy Csinszka-levél sorozat. Egy svájci nevelőintézetben izguló tizenhat éves kislánynak barátnőjéhez írt vallomásai ezek. Valamelyes fény vetődik belőlük a költői lelkére is, bár alig csillan fel költészetében visszfénye. Ezek a levelek csak a költő későbbi feleségére vetnek bengáli fényt. Bizonyos igaz, hogy sok sejtelmet beigazolnak. Ez a tizenhat éves fruska példaképe az „olvasmányok hatásának“. Amit erről eddig tudtunk, csak halavány körvonalakban állott előtünk. Nagyapáink megérezték, hogy nem lehet mindenfajta könyvet, válogatás nélkül, az ifjúság kezébe adni, a pedagógia óvta is tőle az embereket, mert tapasztalta és hirdette, hogy a költői mákony rombolhat is. Vajjon az a libertin szellem, mely Csinszkat a svájci intézetben dugva olvasott könyvekből elfogta, s melynek súlyos következményeként életével fizetett, nem oka, forrása és hajtóereje volt-e élettragédiájának? Leveleiben ennek a szellemnek nem egy „bűnös virágával“ találkozunk. Azt írja egy helyt: „Küldheted őket (t. i. a sóvárogva vágyott köteteket), mert a kultúra papnői behunyják szemüket“. Elég baj! Ám a svájci intézet papnői nem tudhattak magyarul s ilykép nem ellenőrizhették a lányka olvasmányait, s így nem is hibáztathatjuk őket. Különben is a tizenhat éves kislánnyal — ki azt írja magáról: „céljaim most is a régié, csak perverzebb-nyugtalanabb és korbácsoltabb lett a vérem“ — aligha boldogultak volna. Hiszen az apai intelem, sőt a szigor sem használt. A tizenhat éves lány álma a nagy szerelem volt, a *grand passion*, mikről oly sokat olvasott, aminő az egyik tanárnőjét rázta meg, akiről a leveleiben szó esik. Ez a Julianna, aki, úgy látszik, rossz útra tévedt, — írja a levelek kommentátora — a lányok fantáziáját az említett *fleurs du mal* illatával izgatta. „Láttam Juliannát, — olvassuk az egyik levélben, — szép volt, elegáns, köszönt, egy negyvenéves férfivel volt, sokáig néztem utána, néztem a lábát, szép teste oszlopát, elkísértem a ringó, fehér kis csudát, s amikor semmit sem láttam már belőle, azt éreztem, hogy sajnálom, mert (csak) napjai vannak, de *irigylem*, mert joga van az élethez.“ Ez az, irigylí és jogot formál az „élethez“, már amit ő tartott életnek. És ez a megbódult vagy megbódított életfelfogás vált végzetévé. A tanulság kínos és nagyon elszomorító. Ki akar ám ma tanulni, az egyetlen igaz tanítómestertől, az Élettől? A riportázs semmiesetre.

Az csak szaglász tovább. Hátha fel lehetne még kutatni újabb részleteket? Kinél volt Győrött a költő? Megszólaltatnak egykori ösmérsőket, az eredmény semmi, a dátumok nem esnek össze, az egykori ösmérés bizonyít, de a riportázs ezzel nem törődik. Hiszen hallja a sóhajt: „mily kár, hogy egykor Váradon nem hallgattam meg a kis borzást? A közönség kuncog. Ne gondoljuk, hogy ez a szimatolás magyar különlegesség? Dehogy, külföldről szivárgott be ez is. Mi mindent felkutattak Verlaine életéből? Hetet-havat összehordtak ott is, — nem a költészete titkait, de a mindennapi szennyesét teregették ki. Félő, hogy az Ady-szenzációknak még mindig nincs vége. Hiszen hol maradtak a többiek, a kis női csukák? Még megérjük, hogy ők is megszólalnak. Ha Mylitta, Arany és társai, a többi kis csuka mind előkerülne, ha mindenk elbeszélne a lázas együttlét vérforraló emlékeit, — a gyűrött lepedőkkel, — ez volna csak a nagy fogás! Nem, nem és százszor nem. Elég volt ezekből a hálófülke leleplezésekből, utig elég! Ha valóban annak tartanak Adyt, aminek bekolompolják, a XX. században „a magyar szó legnagyobb mesterének“, akkor ezt a felhajtást meg se kísérelnék, se barátai, se egykori kompániája, dáridózó és őt vesztébe veszejtő pajtásai, nem hajszolnák azt, ami lelki megindultságaira, költői hevénnek tisztaságára, erkölcsi felháborodására való jogosultságára árnyékot vet, ami miatt nemcsak Bartha, a maga szerzette *Magyar Irodalom kistükrében* ívszámra utálkozik, de minden kifinomult ízlésű ember csak nagy lelki küzdelmek között, önmagát legyőző ellenszenvvel tud csak a költő kötetéhez nyulni. Ady ma közprédája a riportázsnak. Úgy bánnak vele, mint a francia Baudelairel, kéjelegve a szegény beteg borzalmas kínjaiban, amint paralizisában, szavát vesztve, egyre csak *cré-nom, cré-nom* krákokta. A költők végzetes emberi gyöngeségeit, melyek izgalmas lelki életük tragikus kihangzásai, nem lehet útszéli szenzációk bitangjára hagyni. Nem, legyen már vége, a kis csukákból elég volt. Még gondolatnak is elképesztő, hogyha ilyen „barátai“ lettek volna Petőfinek, Arany-nak vagy Vörösmartynak, kik ahelyett, hogy — mint Gyulai tette Vörösmartyval — nem arra szorítkoztak volna, hogy a hősök életéből csak azt beszéljék el, ami azok költészetét és képzeletfolyamatát bevilágítja, mikor pl. Gyulai elbeszéli, hogy a *Szép Ilonkát* egyetlen sor felbukkanása indította el, — ahelyett Gyulai az agg Vörösmarty élete végső szakainak nagy keserőségeit úgy kitergette volna, mint tették azt Amerikában Poe-val, kiről az amerikai riportázs kéjjel beszélt el, mint szedték fel az utca sarából részegen, napról-napra, a rendőrök. Az efajta „irodalomra“ valóban nincs szükség. A költészet nemes hívatásának érzetében tiltakozunk ellene. A lélekbúvárt zavarba hozza, az olvasót visszarettenti, és a kolomposok is célt tévesztenek. Akár balról, akár jobbról kongatják, a jobb érzésűeknél süket fülekre találnak. Nem ez az útja az irodalom megszerettetésének. Amit a színházak világában talán még el lehet viselni (a színész sikere tisztavirágéletű), az irodalom nem tűrheti. A költő csak írásaiban a közönségé, a köznek csak azt van

joga firtatni, ami a költő megértését szolgálja. Azoknak az élményeknek ismertetése, melyek a költőt alkotásra ihlették, ha magához az alkotáshoz közelebb visznek bennünket, lehet szükséges és így a lélekbúvár-életíró annak kikutatását feladatának is tekintheti. De a magánszemély ajtaja zárva van előtte, főleg a hálószobájáé, ahová nem szokás a vendéget bevezetni. Ne kutassuk fel a kis csukákat. De a kis csukák is hallgassanak el. Hiszen a költő is azt énekelte:

Most elbocsátlak, kis női csukák!

Falánk szátokkal, hogy bänni nem tudtam,

Nem leszek most már továbbat az útban...

Vizek vannak, ússzatok vizeken.

(Dr. L. B.)

SZABOLCSKA MIHÁLY HALÁLÁNAK 10-IK ÉVFORDULÓJA. Szaboleska Mihálynak nem ártott a halála óta elmúlt 10 esztendő. Nem ártott, mert ha Csokonai a derű, Petőfi az ujjongás, Ady a nyugtalanság, Szaboleska az áhítat nagy költője.

Költeményeinek friss íze, akácfavirág illata, most-sült-kenyér melege, borúlatlan kék ege ma is áhítatba segít, akár Piroskát hívják, becézik, siratják ezek a versek, akár az ég, a hajnal, az erdő, a Tisza szépségét öltöztetik egészen új rímek ruháiba, akár a karácsony, a nagypéntek, húsvét, pünkösöd Krisztushoz emelő erejét éneklük megejtő egyszerűséggel, akár az édesanya és szülői ház sosepótolható szeretetét és melegét lehelik viruló életté szívünkben. Magyar költő nem tudott azóta se, azelőtt se annyi jobbító és termékenyítő áhítatot kiárasztani költeményeiből, mint Szaboleska Mihály. Ezért írom le bátran, hogy ha Csokonai a derű, Petőfi az ujjongás, Ady a nyugtalanság, Szaboleska meg az áhítat nagy költője.

Szaboleska Mihály ma már az irodalomtörténeté. Az irodalomtörténeté élete is, költészete is. Bizonyos, hogy tiszta és szép életének részleteivel és egészével sokat foglalkozik még az irodalom nem egy munkása Császár Elemérnek, a „Petőfi-Társaság“ elhunyt elnökének már 1935-ben, a költő halála ötödik évfordulóján, Szaboleska Mihály költészetét összefoglaló, jellemző és értékelő kisebb tanulmányát közölte a „Budapesti Szemle.“ Kardos Albert 1936-ban írta meg „Szaboleska Debrecenben“ c. tanulmányát. Már ma megállapítható, hogy a „Mért nem születél te a mi kisfalunkban“, — „Az a mi kis kedves házunk“, — a „Balla Maris“, — a „Piroska beteg“, — „A kormányzó leánya“, — „Dal a kis Demeter Rózsikáról“, — a „Grand Cafféban“, — a „Minek turbékoltok bűgő vadgalambok“, a „Tele van a város akácfavirággal“, — a „Salzburgi csapszékben“, — a „Jött a király“ és még igen sok Szaboleska-vers olyan hervadhatatlan szépségű, hogy a költő halhatatlansága nem lehet vitás.

A „Szarvasi Öregdiákok Szövetsége“ decemberi összejövetelén szép ünnepség keretében emlékezett meg Szaboleska Mihály, a volt szarvasi diák élő és áhítatott sugalló költészetéről, halála tizedik évfordulóján. A „Petőfi-Társaság“ is meghatottan gondolt rá, volt halhatatlan nevű tiszteleti tagjára.

(Gy. E.)

IRODALMI TÜKÖRKÉPEK

FALU TAMÁS: KIKÖTŐ

Regényt az emberek főleg azért olvasnak, hogy felejtessenek, a lírát azért olvassák, hogy emlékezzenek. Mint hogy mindenkor több azoknak száma, akik felejtetni akarnak, a regényolvasók serege hatalmas armádiát jelent a versolvasók kis, de előkelő különítménye mellett. Így van ez nemcsak nálunk, hanem a nagy nyugati országokban is.

A lírikus akusztikáját hol bővítik, hol szűkítik a korok, de ezt az akusztikát végleg betemetni sohasem lehet. Líra az, amikor a pásztor a mezőn elfütyüli kedvenc nótáját, s líra, amikor a finom újjú dáma leül a zongorához a magános alkonyatban. A líra együttél és együttthal az emberrel.

Személyesen is tanu lehetek rá, bizonyára nem egy költőtársammal együtt, hogy a verseskönyvek is fogynak, sőt elfogynak. Ez indított arra, hogy „*Ki ötő*” cím alatt összegyűjtsem legutóbbi verseskönyvem megjelenése óta szépirodalmi lapokban és folyóiratokban közzétett költeményeimet.

JANKOVICS MARCELL: FÉLSZÁZ NÉVTELEN MAGYAR

Szeretem a névtelen magyarokat. Ők a kalász, a sok millió kalász; ők adják a mindennapit. Ők a sok millió huiló falevél; belőlük lesz a jövő humusza, melyből kisarjadzik az elvetett eszme. Ők a nemzet csillagfényes tejútja; a magasra jutottak távolságából aprónak, sokszor csak ködnek látszanak, de ha közel jutunk hozzájuk, nagy csillagok, világító napok is lehetnek belőlük.

Ebből a szeretetből született ez a könyv. Alakjaival találkoztam elhagyott faluk csendes határában, begyepesedett dűlőutakon, — a nagyvárosi utcák kínzó zsvajában. Találkoztam velük magyar határon innen, magyar határon túl, mikor a sokszor csalóka remények pászortüzének világánál, vagy meghiusult remények utáni kínzó nehéz órákban éreztem a legédesebbet, amit az ember a földön érezhet: az összetartozást, mely összeköt minden tüzön és vizen, határokon, poklokon keresztül.

Ezekben a szegény ördögökben, rongyos emberekben mindig azt kerestem, ami lelkükben szép napsugár. E könyv mindegyik alakját ismertem, mert találkoztam vele, — valamennyit megszerettem, kezeltem vele, megöleltem, de mindig meghallgattam őket.

Kérem, szeressék a névtelen kis embereket, úgy, ahogy én szeretem. Mert mi magyarok gyámolítjuk, istápoljuk, kegyelmesen pártolgatjuk a névteleneket, — vagy legalább állítjuk, hogy ezt tesszük, — de nem szeretjük őket eléggé. Kérem, szeressük egymást jobban mint eddig. Hogyha két magyar kéz melegebben fog cirógatni, vagy melegebben kézszorítást váltani, ha két ember őszintébben és jobb szemmel fog egymásra nézni, ha mind többen fogjuk érezni azt, hogy összetartozunk, akkor boldog lesz a névtelenek Anonymusa, — e könyvnek igénytelen szerzője.

TÖRÖK SÁNDOR: KÜLÖNÖS ÉJSZAKA

Az éjszaka — mely alatt új regényem lejátszódik — azért különös, mert ezen az éjszakán néhány órára visszatér családjá körébe az oly igen szeretett és annyira siratott „megboldogult“. Megjelenése egyébként az élők között egy csöppet sem kísérteties. A boldogult költő volt, míg élt, s most azért tér vissza, hogy bizonyos kötöttségek alól feloldozza az élőket — maga is fölszabadulva ezáltal — s elmondja mindazokat a dolgokat, melyeket egy élő ember nem mond el legközelebbi hozzátartozóinak, feleségének, gyermekeinek, barátjának, sőt legtöbb esetben még önmagának sem. Visszatértében újra érzi azokat az elégedetlenségeket és sérüléseket, amelyek életében nyugtalanították, való életének hazugságait és félreértéseit s most tisztázni akarja feleségével, fiával, leányával és barátjával. Teljes őszinteséggel beszél, kíméletlenül is, felzaklatja az egész családot, kemény dolgokat mond nekik, de éppen ezzel kiegyenlíti mindazokat a feszültségeket, amelyek a családot nyugtalanítottak.

A vérszegény képzelgőknek és nagyképűeknek megmondja ezen az éjszakán: „Én csakugyan költő voltam, tehát nem csináltam olyan nagy dolgot ebből. Az irodalomnak a kezében van az eszköz — önmaga —, mellyel felfújja magát, hogy ő olyan fontos, olyan kiváltságos! S mennél alacsonyabbrendű munkása valaki, annál pompázatosabban adja a kiváltságosat. Hát miért, miről van szó tulajdonképpen? Ezt is el kell végezni. Órát is kell csinálni, fogat húzni, ruhákat szabni és cipőt s az uszodában kell néhány ember, aki bezárja a kabinokat és a cipókanalat kézbeadja. S így hát... mesélni is kell. Rögzíteni a kort és embert, szoborban, képbén, zenében; gondolkodni is kell mások helyett és elesíteni a múlt időt s tovább adni az utánunk következőknek. Vallani a többi helyett, aki jaj, mind vallani akar, de talán szemérme tiltja s nem kapta meg a készséget hozzá, a szavakkal való bánást, az eszközöket. Kell az ember, aki bezárja a kabint, kell a másik, aki a gázcsapokat igazítja és kell a harmadik, aki néz a csukottszeműek helyett, aki hall a süketek számára. Bevallja a kétségeit is: — Ó, hogy próbáltam menekülni az írás kínjai elől, Mindhiába. Korán kellett kelnem mindig, hogy időm legyen újra és újra, mindennap előlről kezdeni a borzalmas esatát a mondanivalóval és a formával. Kibúvókat

kerestem... hogy megmeneküljek, s jaj, ne kelljen, ne kelljen! Egy-egy órát piszmoztam ve'e, míg kitergettem a jegyzeteimet, ceruzát hegyeztem, vizet ittam, kimentem, visszajöttem, lestem a csodát, valami csak közbejön talán és megmenekülök, jaj, megmenekülök! Hátha fontos levél jön, kidobhatatlan látogató, vagy távirat érkezik és utaznom kell! Volt úgy, hogy eszembe villant: meghal valaki a családban! — s akkor ma nem kell írnom. És fejemet a padlóba verve könyörögtem: ne haljon meg, ne haljon meg, jó, írok, írok, írok, csak ne haljon meg! Jaj, azok a reggelek, mikor vártam a váratlant, hogy ne kelljen teleírnom a fehér lapokat, itt előttem, s talán megtarthatom magamnak, amit gondolok, megtarthatom tisztának, igaznak. Ellenkeztem az anyaggal órák hosszat, míg rendre-rendre elmúlt körülöttem minden és végre meg tudtam adni magamat. Másnap újra előlről! — irtózza meredt az íróasztal lapjára: — Milyen nagyok az apró kétségek! Mikor az ember rádöbben, hogy egy pohár vizet milyen nehéz leírni, hogy az csakugyan egy pohár víz legyen, sőt éppen az a pohár víz legyen! És hát a nagy kétségek!... A pohár víztől mondjuk önmagamig s az emberig és Istenig magáig! És hogy kell-e ez egyáltalán?... Van-e értelme, viszi-e előbbre az embert önmagához, a többiekhez s a megismeréshez Isten felé?

S ezzel egyben feleltem is a kérdésre, amit a *Petőfi-Társaság* egy-egy mű megjelentésekor számonkér az írótól, hogy tudniillik milyen cél vezette, mit akar adni az olvasónak? — Ismét valamelyes utat, legalább ösvényt, akarok adni egymás, önmagunk s végsőfokon Isten keresésére. A cél ez: megtalálni az összhangot! Vagy csak keresgélni legalább...

BÁN ALADÁR: AZ ÉSZT KÖLTÉSZET VIRÁGAI

A három finn-ugor kultúrnép közül a legkisebb: az észti ismét elvesztette függetlenségét, melynek rövid, két évtizedre terjedő korszaka alatt csodálatraméltó fejlődést mutatott fel a művelődés minden ágában. Mint legközelebbi testvére: a finn, ő is gazdag népköltési termékei révén lépett be a múlt század közepe táján a világirodalomba s ezért e kis nemzetnek mindenkor fő törekvése volt népköltészetének virágait egybegyűjteni s tudományos módszerrel feldolgozva hozzáférhetőkké tenni a folkloristák számára. Az észti népszellemlnek leghatalmasabb alkotása a világszerte ismert naiv éposz, a *Kalevipoeg*, melynek fordítását tizenegy évvel ezelőtt adtam a magyar olvasóközönség kezébe. Jelen kis gyűjteményemben pedig tíz románc- és balladaszerű népvész fordítását foglaltam össze, hogy a magyar folkloristák és népköltéskedvelők figyelmét fölhívjam a kis rokonnép költészetére, mely mind tartalmi, mind formai tekintetben párját ritkítja az egész világon. Különösen érdekes, hogy az észti népvészekben a *gordol ti elem* oly mélyenjáró, mint a nagy műköltők alkotásaiban — mint, teszem, ebben a kis dalban:

Tanács.

Ünnepen ne menj kérőbe,
vasárnapon lánynézőbe;
lányok mind szépek vasárnap,
mikor vendégekre várnak.
Menj ki inkább a mezőre,
ha kaszálnak és aratnak —
ott válassz arát magadnak!

A gyűjtemény másik részében kilenc költeményt mutatok be az észti líra legjellemzőbb és legjelesebb képviselőitől. Világraszóló tehetség nincs köztük, de egy kicsiny, feltörekvő kultúrnép igaz érzéseit keresetlen őszinteséggel fejezik ki. Ezek a lelki virágok mindennél ékesebben bizonyítják, hogy az észti népet méltón illeti meg külön hely az emberi művelődés munkásai között.

FÖLDI MIHÁLY: EGY BARÁTSÁG TÖRTÉNETE

Ez a regényem két férfinak, két férfi lelki átalakulásának a története. A két férfi e század elején ismerkedik meg egymással, 1904-ben, az egyik fővárosi gimnázium első osztályában, ahol a sors egy padba ülteti le őket. Mi lesz ebből a két fiúból, mire felnőnek, mit élnek át, hogyan fejlődik, alakul a barátságuk, mi történik velük, a családjukkal, a társadalmukkal, azzal az egész világgal, amelyből származnak és amelyet képviselnek, — ezt igyekeztem megírni. A két férfi, Kaszás János és Pap György, barátságuknak majdnem negyven esztendején át, érintkezésbe kerül a magyar élet sok nevezetes közéleti, társadalmi, szellemi kérdésével; elveikért küzdenek és harcokba keverednek; majdnem mindig egymás mellett és egymásért is harcolnak, de az élet végül olyan konfliktust teremt, amely már-már élesen szembe állítja őket egymással: ez a konfliktus és ennek megoldása egy bizonyos drámai színezetet ad könyvemnek és a negyven esztendő barátság történetét drámai keretbe fogja össze. Ezeken a korokon és eseményeken kívül szerettem volna megírni a barátság és a hit érzésének helyzeteken, eseményeken, korokon diadalmaskodó erejét is; azt a meggyőződésemet, hogy a lelki értékek két ember kapcsolatában fontosabbak a külső eredményeknél, melyeket egyik-másik esetleg egymás ellen vagy nélkül elérhet; szóval, szerettem volna megírni azt a hitemet és reményemet, hogy a hit az igazi emberi eszményekben és igazi férfiak mélyen átérzett barátsága a legtragikusabb konfliktusokat is megoldja és a legnagyobb veszedelmeket is túléli, ha másképp nem, hát áldozatok árán, melyeket ma elkerülhetetlenül meg kell hoznunk. Hogy ezt a szándékomat sikerült-e megvalósítanom, már az olvasó és a bírálólat döntésére vár.

IFJ. HEGEDŰS SÁNDOR: LÁNGELMÉK ÁRNYÉKÁBAN

Ez a munkám tulajdonképpen 40 év emléke. 1899-ben találkoztam New-Yorkban Rudyard Kipling-el és attól kezdve gyűjtöttem emlékeimet úgy a hazai, mint a külföldi lángelmék ismeretköréből. Mert nem véletlen az, hogy ezek az óriási géniuszok száz és száz millió ember fölé emelkedtek és az egész földön közismertté lett egyéniségük, — de mert ő bennük rejlett valami „emberfeletti“, amely a többi kortársában nem volt meg, s amely csak az ő lelkükben élt. Ezért van azután az, hogyha ezek az emberek a legegyszerűbb dolgokról beszélnek is, mégis mást és újszerűt mondanak, mert hisz' a lelkük egyéni ereje világítja át a dolgokat. Szerencsés körülményeim révén körükben élhettem külföldön Kipling-en kívül: Shackleton, Amundsen Scott, Piccard, Lagerlöf Zelma, Straus Richard, idehaza Jókai, Munkácsy, Liszt, Mednyánszky, Mikszáth, Vajda János körében s én azután ezeknek mondásait ellestem, életfelfogásait összegyűjtöttem ebbe a könyvbe, amely tulajdonképpen nem az egyszerű könyv, hanem 40 év kultúrtörténetének visszfénye.

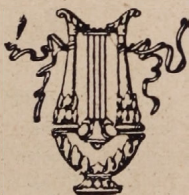
HARSÁNYI LAJOS: FEJJEL NAGYOBB MINDENKINÉL

Az életrajzregény: tükör. Az olvasó lát benne egy nagyembert, lángelmét, nagy jellemet. Ha akarja, összehasonlítja magát vele. Az összehasonlításból felemelő, vagy lesújtó érzése támad. Mekkora példa! — mondja a tisztalelkű. Milyen törpe vagyok én! — gondolja az irigy. Az életrajzregény nevelőhatású, művészi eszközökkel pedig irodalom is. A bírálók és nevelők egy része azonban gáncsolja e műfajt, mert azt tapasztalja, hogy közülük igen sok: torztükör. Az író számításból, irigységből, vagy néha romboló szándékból, — azon az ürügyön, hogy az *embert* keresi, — inkább az árnyoldalakra összesíti a figyelmet. Leszállítja a nagyembert magas díszoszlopáról. Feltárja, sőt felnagyítja esetleges emberi gyarlóságait. Az alacsonyabblelkű olvasó örül, hogy a nagyember se volt sokkal különb nála.

Negyedik életrajzregényem, a „Fejjel nagyobb mindenkinél“, a magyar középkor legendás lovagkirályának, Szent Lászlónak hiányosan ismert életét deríti fel. A hézagos történelmi adatok csupa szépet, nagyot, dicsőt mondanak róla. Nagy rosszakarat kellene hozzá, hogy bármely világnézetű író is szeplőt tudna ejteni a megvakított Vazul unokáján, akik lelki, erkölcsi és testi képességeivel egyenesen az országalapító Szent István mellé nőtt és alig két évtizedes uralkodása alatt a testvérharcok és külső ellenségek állandó támadásai közt is európai értelemben vett, szigorúan keresztény felfogású birodalmat alkotott Magyarországból.

Sok munkába került, míg ez a regény elkészült. A hős életének egyre duzzadó folyója, hol a lengyel mezőkön, hol az erdélyi hegyek közt, hol a Dunántúl lankáin kanyarog. Néha el is tűnik.

A hétszáz éves mult ködéből csak nehezen lehetett az egész életfolyamot figyelemmel kísérni és a kor hiteles mellékalakjait feltámasztani. Pedig arra törekedtem, hogy a történelmi hűség ellen ne vétsek. Csupán a nagy király gyermekkori játszótársa, későbbi testőrispánja a költött szereplő. A királyharcok szele sodorta ezt a rábaközi jobbágygyereket az Árpádok udvarába. Az ő hűséges, tisztánlátó szeme lett az a szem, mellyel az óriás kiály alakját látatni és a mai emberhez közelhozni akartam. Bírálóim azt állítják, hogy ez a jobbágy Pető a regény igen sikerült alakja, aki a főhős mellé nőtt. Hogy a mű fárasztó ne legyen, a kor sok háborúját igyekeztem a háttérben elviharoztatni. A színen inkább a dráma villámai cikáznak és a ködbefult erdélyi és a kékegü dunántúli tájak idilljei adnak egyhületet. Hogy sikerült-e e művem, nem én állapítom meg. Eddigi bírálóim mind dícsérték. Sőt a Magyar Kultúrszemle decemberi számában egy statisztikát olvastam, mely a fővárosi könyvkereskedésekhez intézett körkérdés eredményeként azt állapítja meg, hogy a „Fejjel nagyobb mindenkinél“ a karácsonyi könyvpiac száznál több újdonsága között a tizenhét legkeresettebb magyar könyv között van. Ilyen megállapításnak minden író örül, aki mondani akar valamit nemzetének.

A PETŐFI-TÁRSASÁG ÉLETE

PETŐFI KULTUSZA

Szilveszter éjszakája örök időkre emlékeztet minden magyar előtt, mert 1822-ben az éjfélti percekben született Kiskőrösön a legnagyobb magyar lírikus: Petőfi Sándor, akiről Társaságunk nevét vette. Szülőhelyének, Kiskőrösnek közönsége Szilveszter napján bensőséges kegyelettel ünnepelte meg a 118-ik évfordulót. Délután a község előljárósága rendezett ünnepet Petőfi szülőházánál, amelyet ebből az alkalmából fényoszlopokkal világítottak meg. Éjjelkor a társadalmi és hazafias egyesületek zárandokoltak el a költő szülőházához, koszorút helyeztek el abban a szobában, ahol Petőfi Sándor született, majd megkoszorúzták Petőfi szobrát.

Budapesten esztendőök óta kegyeletes szokás, hogy a költő születés- és halála napján a Petőfi-Társaság kivilágíttatja a Bajza-utcai Petőfi-Házat. Ezidén is egy óra hosszat égtek az éjfélti perctől kezdve a megemlékezés gyertyái a Múzeum helyiségének ablakaiban. Az idei gyérvilágítású Szilveszter-éjszakában messze elvilágítottak a pislákoló gyertyafények s az ó- és újesztendő találkozásának mámoros perceiben a járóelők meghatva álltak meg a ház előtt, gondolva arra a hideg Szilveszter éjszakára, mikor 118 évvel ezelőtt a magyar Betlehemben, Kiskőrösön megszületett Petőfi Sándor.

A szeptemberi ülésen beszámoltunk mindazokról a legendákról amelyek minden esztendőben a nyári hónapok alatt a magyar sajtóban fel szoktak bukkanni. A legendákkal kapcsolatban hangot adtunk a Petőfi-Társaság hivatalos felfogásának is, amely mindaddig míg valaki elfogadható adatokkal a Ferenczi Zoltán által lenyomozott segesvári hősihalált meg nem cáfolja, nemcsak a Petőfi-Társaságnak, hanem az egész magyar tudományos és irodalmi életnek a véleménye. A szeptemberi felolvasóülésünk után zárt ülésünkben foglalkoztunk ezekkel a legendákkal és a zárt ülés határozata ugyanezt állapította meg. Mint érdekességet említjük meg, hogy Huzella Ödön nagyváradi ujságíró az Esti Ujság című napilapban megkezdte azoknak a leveleknek közlését, amelyeket annak idején Ferenczi Zoltán is felhasználott, mikor kétségtelenül megállapította Petőfi segesvári hősi halálát. Ezek a levelek a minden szakértő által ismert gróf Haller-, Gyalóka-, Szkurka-, Zeyk- és Heydte osztrák császári ezredes adataira vonatkoznak. A Petőfi-Társaság örvend annak, hogy az Esti Ujság ezeket az adatokat most a nagyközönség elé viszi, mert így legalább ellensúlyozni lehet a többi napilap által közölt legendákat.

A legendák ügyében egyébként nyilatkozott Szendy Károly, Budapest szé-

keszfőváros polgármestere is. A polgármester úr igen korrektül a következőket mondotta a Magyarság munkatársának:

— A Magyarságban Petőfi iliszunszki sírjáról megjelent cikkeket kivizsgálás végett Lázár Imre gróf főjegyző útján eljuttattam Némethy Károly tanácsnokhoz, a főváros művészeti ügyeinek főnökéhez. Ha az adatok elfogadhatók, a sír felkutatásának ügyét magamévá teszem. Mindenesetre az a kérésem, hogy a sírra vonatkozó összes bizonyítékokat juttassa el a Magyarság Lázár Imre gróf főjegyzőhöz. Én volnék a legboldogabb, ha halhatatlan költőnk sírját tényleg megtalálnók és hamvai magyar földön, az általa anynyira szeretett Pesten, méltó helyen nyernének nyugalmat.

A legendáknak híre, amelyek a magyar sajtóban láttak napvilágot Petőfi szibériai fogságával kapcsolatban, eljutott a külföldi sajtóba is. Így több olasz lap hírt adott arról, hogy újabb kutatások szerint Petőfi nem halt meg a segesvári csataterén, hanem 1856-ban a Kaukázusban halt meg, mások szerint Szibériában. Az olasz lapok budapesti értesüléseiben azt is megírták, milyen állást foglalt el a Petőfi-Társaság a nyár folyamán felbukkant Petőfi legendákkal szemben. A Telegrafo egyik legutóbbi számában ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy Petőfi életének legméltóbb befejezése volt az, hogy hősi halált halt a segesvári csataterén. Petőfi alakja így valósággal legendássá nőtt és egész mithosz alakult ki körülötte. Ezt a legendát akarják most szertefoszlatni azok, akik ki akarják kutatni, hogy nem halt hősihalált a csataterén.

A vita Petőfi szibériai fogságáról és haláláról, egyébként döntő stádiumba érkezett. A Magyarság című napilap egész cikkanyagát, amelyet Svigel Ferenc nyomdász, volt hadifogoly vitt

fel a szerkesztőségbe s amelyet a Petőfi-Társaság eddigi ülésein részletesen ismertettünk, eljuttatta Budapest székesfőváros polgármesteréhez, hogy vizsgálja meg és ha szükségesnek látja, kuttattasson Petőfi szibériai sírja után. Szendy Károly Budapest székesfőváros polgármestere az egész anyagot, mint a legilletékesebb fórumhoz, átküldötte a Petőfi-Társasághoz. A székesfőváros polgármestere által hozzánk eljuttatott csomagban nemcsak Svigel Ferenc, hanem Sándor József és Barátosi Lénárt Lajos adatai is ott vannak. Jellemző az egész legendára, hogy mind a három adatszolgáltató más és más szibériai helyen fedezte fel Petőfi sírját, némelyek még fényképmásolatokkal is. A Petőfi-Társaság december 8-án tartott rendkívüli közgyűlése foglalkozott a Szendy Károly polgármester úr által megküldött anyaggal és az anyag megvizsgálására hármastagú bizottságot küldött ki. A bizottság elnöke Kornis Gyula, tagjai *Voinovich Géza* és *Gáspár Jenő*. A bizottság most vizsgálja át az egész anyagot, majd határozatát megküldi Szendy Károly polgármesternek.

A Petőfi-kultusznak még egy igen érdekes hírlapi polemiájáról számolhatunk be. Az Esti Kurir című napilap egyik száma: «Hogyan került román kézre a koltói Teleki-kastély» címmel cikket írt, amelyre gróf Teleki János országgyűlési képviselő az Esti Ujságban válaszolt. Megállapítja, hogy az Esti Kurir cikke elejétől végig kitalálás és a valóságnak nem felel meg, majd a következő pontokban foglalta össze cáfolatait:

1. A koltói kastély sohasem került román kézre, Tibil Joan képviselő kezére, hanem ma is idősebb gróf Teleki János, aki 1938 őszén budapesti tartózkodása alatt halt meg, gyermeki kezén van. A birtok 9/10 részét a román agrárreform kisajátította. Idősebb

gróf Teleki János halála után a maradékot, mivel gyermekei magyar állampolgárok voltak, a román törvények szerint nem örökölhették volna és így dr. Tibil ügyvéd kapott «parcellázási megbízást», aki a leboncolást a család intenciói szerint igen lassú tempóban végezte. E lassúságnak köszönhető, hogy a kastély egy-kétszáz hold földdel a mai napig a jogos örökösök kezén maradt.

2. Dr. Tibil egy napra sem költözött a koltói kastélyba, annál kevésbbé, mert ehhez semmi joga sem lett volna. A könyvtárt és a műtárgyakat idejekorán elszállítottuk. A román mozgószínház alatt azonban egy román gyalogezredet kvártélyoztak a kastélyba s elég gondot fog okozni nekünk a helyreállítás.

3. Bem és Garibaldi szárnysegédjét, gróf Teleki Sándor 48-as ezredest, nagyapámat nem Tibil hantoltatta ki, hanem atyám, még életében. A román törvények okozta bizonytalan helyzetben atyám nagyatyám sírját biztosabbnak látta családunk koltói sírkertjében, ahol többi családtagjaink is pihennek, mint az elkobzás veszélyének állandóan kitett koltói kastély kertjében. Az újratemetés nagy ünnepélyességgel folyt le.

4. Teleki Ferenc annakidején sohasem volt birtokosa Koltónak, annál kevésbbé, mert nagykorúságát csak két évvel ezelőtt érte el. A kritikus időben iskolai tanulmányai végett jött egyszerűen Pestre. Atyánk halála után a többi testvérekkel együtt egyötöd részben tulajdonosa Koltónak.

5. A koltóiknak a román csendőrrökkel Petőfi emlékéért vívott és jó fantáziára valló poétikus harcáról semmit sem tudunk.

6. A koltói birtokot nem Mária Terézia korában kapta a család donációban és a kastély sokkal régebben épült. A birtok már Teleki Mihály kancellár tulajdona volt és a Kővári-várhoz tarto-

zott. Donációt sem kaptak a Telekiek soha.»

A Petőfi-Társaság örömmel regisztrálja ezt a cáfolatot és örömeinek ad kifejezést, hogy a koltói kastély Petőfitől megszentelt emlékeit semmiféle kegyeletlenség nem fenyegeti.

A Petőfi-Társaság októberi zárt ülésén Gáspár Jenő főtitkár indítványára elhatározta, hogy ezentúl minden felolvasó-ülése végén, hogy ezzel népszerűsítse a költőt, megszólaltatja Petőfi verseit. Ez az újítás mostani, novemberi felolvasóülésünkön lép életbe. A Petőfi-Társaság határozatához híven minden alkalommal az ország legnevesebb művésznői és művészei adnak elő Petőfi-verseket. Eddig is szokásban volt, hogy a márciusi nagygyűlésen elhangzott a *Nemzeti dal* és a szeptemberi felolvasó-ülésen a *Szeptember végén*.

Petőfi ma is élő hatására mi sem jellemzőbb, hogy amikor a magyar színészek nemes foglalkozásuk kifejezésére himnuszt kerestek, Petőfihez fordultak, akinek *Színészdal* című költeményét Béber Sándor erdélyi zeneszerző zenésítette meg. A színészhimnuszt november 11-én este mutatták be először Kolozsvárott Kiss Ferencnek, a Színművészeti Kamara elnökének intézkedésére. A m. kir. Operaház ugyanis november 11-én kezdte meg vendégszereplését a kolozsvári Nemzeti Színházban s ezt a vendégszereplést vezette be a *Színészhimnusz*, amelynek Petőfi által írt szövege a következő:

Minden művészetek
Fején a korona,
A mi művészetünk:
Ellen kimondana?
Mi szép, mi szép, mi szép
A mi földadatunk!
Legyünk büszkéek reá,
Hogy színészek vagyunk.

Csak árny, amit terem
A költőképzelet;
Mi adjuk meg neki
A lelket, életet.

Mi szép, mi szép, mi szép
A mi föladatunk!
Legyünk büszkék reá,
Hogy színészek vagyunk.

Miénk a hatalom
Az emberszív felett:
Idézni egyaránt
Mosolyt vagy könnyeket.
Mi szép, mi szép, mi szép
A mi föladatunk!
Legyünk büszkék reá,
Hogy színészek vagyunk!

Apostotok vagyunk
Az erköles mezején,
Apostoli szavunk
Téged kiált: erény!
Mi szép, mi szép, mi szép
A mi föladatunk!
Legyünk büszkék reá,
Hogy színészek vagyunk!

De a mit színpadon
A népnek hirdetünk,
Ne hazudtolja meg
A cselekedetünk.
Ha meg nem tesszük azt,
A mi föladatunk:
Akkor gyalázat ránk,
Színészek nem vagyunk!

A Petöfi-Jókai Múzeum egyébként új,
igen értékes múkinccsel gyarapodott.
Horthy Béla festőművész, Horthy Mik-
lós kormányzó unokaöccse, felajánlotta
a Petöfi Múzeum részére *Szeptember*

végén című híres nagy képét, amelynek
szimbolikus vételáraként 200 pengőt
kért. A Petöfi-Társaság a TEBE nemes-
lelkű adományából 200 pengőért meg-
szerezte a képet, amelyet a Petöfi Mú-
zeumban helyeztünk el és a tavasszal
megnyíló reprezentatív kiállításunk ke-
retében mutatunk be a nagyközönség-
nek. Jankovics Marcell rendes tagunk
két levelezőlapot ajándékozott a Petöfi-
Múzeumnak. Az egyik Jókai Mórt áb-
rázolja Feszty Edit 1937-ben készült
rajzának lenyomataként, a másik pe-
dig a pozsonyi Dunapart egy részét Pe-
töfi nyárfájával, a «Dunapart bokré-
tájá»-val. Ez utóbbi levelezőlapot Kol-
már József néhai tagtársunknak követ-
kező verse díszíti: «Éz az agg Petöfi
nyárfa, A Dunapart bokkrétája, Most
hatvannyolc esztendeje, A költő, hogy
itt hüsele, E szép nevet adta rája.»

Sziklay János, a magyar költők és
ujságírók doyenje *Szabadság, szerelem*
címmel hőskölteményt írt Petöfiről. Az
ősz költő október 24-én este 6 órakor
mutatta be a hőskölteményt az Otthon
Körben. A hősköltemény Petöfi életét
és halálát mondja el s a hős mögött
kialakul a szabadságharc ideje, a kor
eszméivel és a történelem formáló eröi-
vel.

KORNIS GYULA A PET ÖFI-TÁRSASÁG ÚJ ELNÖKE

A Petöfi-Társaság, miután a Császár
Elemér elhunyt elnökünk emlékének
kijáró többhónapos tiszteleti idő letelt,
december 8-án rendkívüli közgyűlést
tartott, amelynek egyetlen tárgya az
elnöki szék betöltése volt. Az elnök-
választó rendkívüli közgyűlés vezeté-
sére a Petöfi-Társaság *Herczeg* Ferenc
tiszteleti elnökünket kérte fel, aki an-
nakidején Pekár Gyula halála után is
vezette az elnökválasztó közgyűlést és
beiktatta az elnöki székbe a megválasz-

tott elnököt: Császár Eleméért. Köz-
vetlenül a rendkívüli közgyűlés meg-
nyitása előtt távirat érkezett, amelyben
Herczeg Ferenc 39 fokos lázára való
hivatkozással bejelentette, hogy nem je-
lenhet meg a közgyűlésen, de az új el-
nököt beiktató beszédét elküldötte. A
Petöfi-Társaság vezetősége ugyanis előre
informálta Herczeg Ferencet, hogy a
tagok egyhangú bizalma minden bi-
zonnal *Kornis* Gyula tiszteleti tagot
választja meg elnöknek.

Herczeg Ferenc távollétében Havas István elnökhelyettes vezette a rendkívüli közgyűlést, amelyen harmincan jelentek meg a tiszteleti és a rendes tagok közül. Az elnök *Voinovich Géza* vezetésével jelölőbizottságot küldött ki. A bizottság, amelynek tagjai *Gáspár Jenő* főtitkár, *Preszly Elemér*, *Galamb Sándor* és *Gyökössy Endre* voltak, néhány percre visszavonult, majd *Voinovich Géza* bejelentette, hogy a bizottság egyhangúlag *Kornis Gyula* tiszteleti tagot jelölte elnöknek. Ezután Havas István elnökhelyettes az alapszabálynak megfelelően elrendelte a titkos szavazást. A szavazatok megszámlálása után az elnök általános éljenzés közben hirdette ki az eredményt, amely szerint a *Petőfi-Társaság elnökévé az összegyűlt tagok Kornis Gyulát választották meg*. *Raffay Sándor* tiszteleti tag vezetésével, *Horánszky Lajos* és *Voinovich Géza* küldöttségként ment *Kornis Gyuláért*, akit a terembe lépésekor nagy taps és éljenzés fogadott. Havas István elnökhelyettes köszöntötte a megválasztott elnököt és felolvasta Herczeg Ferenc üdvözlő és beiktató beszédét, amely a következőképp hangzott:

— *Nagyméltóságú Uram, szeretett Barátom!*

— A *Petőfi-Társaság* ma tartott rendkívüli közgyűlésén Téged egyhangú lelkesedéssel elnökévé választott. Nekem jutott a nagy kitüntetés és öröm, hogy a *Társaság* nevében köszöntselek. A *Társaság* 64 esztendővel ezelőtt a *Petőfi-kultusz* jegyében alakult. Mit jelent nekünk *Petőfi*? Jelenti a szabadságot, a bátor szókimondást, a nagyszívű emberszeretetet, a lángoló nemzeti érzést, a semmi áldozattól vissza nem riadó, hazafias áldozatkészséget, jelenti a lendületet, a tüzet, jelenti végül a meghódolást a női nem előtt. Mindez együtt véve nem egyéb, mint *ifjúság*, miként az egész költészet talán nem is

egyéb, mint nosztalgia az örökifjúság után. Ifjúságról van szó, de nem fizikai, hanem lelki ifjúságról; nem az egyén, hanem a nemzet ifjúságáról; nem arról az ifjúságról, amely hitelt követel az élettől, hanem arról, amely kötelelességeket vállal.

— A régi helléneknél az örömmel vegyes bánat, amellyel a gyorsan muló ifjúság gondolata a szívet eltölti, az Adonis-kultuszban talál kifejezést. A germánoknál a *Szigfrid-mondakörben*. Azt az örök emberi ideált, amit hellének és germánok csak a költői képzelet szárnyán tudtak megközelíteni, a magyar népnek mint nagyszerű történelmi valóságot ajándékozta a *Gondviselés*, *Petőfi Sándor* tüneményes alakjában. *Petőfi* mitológiai hős és legendák herosza, a magyar Adonisz, a keleti *Szigfrid*, az ifjú levente, aki huszonhat esztendőskorában már halhatatlan, aztán fölemelkedik a csillagok közé, hogy örök gyászt és sóvárgó vágyat hagyjon vissza nemzetében. Aki a *Petőfi-Társaság* tagja, az eljegyezte magát az ifjúságnak. Az antik Adóniák papja őszüstökű ember is lehetett, fontos csak az, hogy megértse, átérze és ápolja azt, ami a nemzet lelkében örök-fiatal.

— *Kegyelmes Elnök Úr, Kedves Barátom!* Te, aki egészen kivételes írói egyéniség vagy: Te, aki egyesíted magadban a tudóst a költővel, az igazságot a szárnyaló képzelettel, az író-toll erejét a szépséggel, Te arra születted, hogy vezér légy minden helyen, ahová a *Sors* állít. Nem kételkedem benne, hogy a dolgok logikája azért kínálta fel Neked a *Petőfi-Társaság* elnökségét, mert fontos küldetést szánt neked az irodalmi életben. Azt hiszem, nem lépek túl hatáskörömet, ha arról biztosítalak, hogy a *Társaság* tagjai híven és lelkesen fognak követni az úton, melyet Te kijelölsz a számukra. Legyen ez az út Neked és a *Petőfi-Társaságnak* a dicsőség útja!

A nagyhatású beszéd után, amelyet az új elnökök és a tagok állva hallgattak végig, Kornis Gyula megköszönte a tagok beléje helyezett bizalmát és a következő beszéddel foglalta el az elnöki széket:

— Igen Tisztelt Társaság! Rendkívüli megtiszteltetésnek érzem, hogy elnökké választani méltóztattak. A kitüntetés erejét csak fokozza, hogy tiszteletbeli nagy elnökünk, Herczeg Ferenc, szavai, amelyeket az alelnök úr ajkai tolmácsoltak, tartottak méltónak arra, hogy új, tisztségemben köszöntsenek. Irodalmunknak már életében klasszikussá magasodott alakja, aki Társaságunk elnöki filiációját személyesen közvetlenül Jókaiig vezet vissza, Petőfinek, mint az örök ifjúság költőjének szellemi szobrát véste ki most előttünk, akinek ígérete nemzeti irodalmunk örök renaissance-a. Hálás köszönetem a Társaságnak a nagy kitüntetésért s a remek üdvözlő szavakért. Ígérem, hogy a Herczeg Ferentől megjelölt úton iparkodom minden erőmet a Társaság céljainak elérésébe belefektetni.

— Amikor először értesültem elnökké választásomnak megtisztelő tervéről, azon töprengtem, vajjon nem hivatottabb-e ennek a tisztségnek betöltésére valamely kiváló szépíró vagy költő? Nem köti-e a Társaságot Jókai, Herczeg, Pekár személyi hagyománya? Boldogult utolsó elnökünk irodalomtörténész és irodalmi kritikus volt, tehát közelebb állott a Társaságnak közvetlen feladatához, mint a filozófus.

— Két indíték azonban, Tisztelt Társaság, megnyugtató. Először is a Társaság legfőbb feladata és törekvése a Petőfi-kultusz. Ez pedig elsősorban a szervező erőn és buzgóságon fordul meg, amelynek sikeres mértéke független attól, vajjon valaki szépíró-e, vagy essayista, avagy filozófus. Mindnyájan magasztos

célunknak és becsvágyunknak tartjuk, hogy egyik legnagyobb nemzeti büszkeségünknek, a legeredetibb magyar költőnek s a XIX. századi világirodalom egyik legnagyobb lírikusának emlékét és tiszteletét ápoljuk, mert «az ő költészete — mint Herczeg Ferenc mondta a százéves Petőfiről — arany tükörré vált, amelyben a nemzet saját eszményített arcát csodálja». Ma, amikor a népi gondolat Európaszerte akkora hangsúlyra tett szert a lelkekben s minden nemzet a maga specifikumát iparkodik kidomborítani, a Petőfi-kultusznak különös jelentősége van: mert ő nemcsak a maga egyéniségét juttatta költészetében kifejezésre, hanem a magyar nép tősgyökeres egyéniségét is, a magyar nép érzés- és gondolatvilágát, sajtúszerű elmejárást és vágyait, tüzeit, humorát és melancholiáját, még pedig a magyar népköltésnek eredeti formáiban, hangjában és ritmusában, de a világművészet legnagyobb fokára emelve.

— A másik ok, amiért vakmerő vagyok az elnöki tisztséget elvállalni s a költő-elnökök helyét elfoglalni, a költészet és a filozófia mélyebb szellemi rokonsága. A költő és a filozófus a világgal és az étellel szemben való állásfoglalását tükrözi, csakhogy az egyik szemléletes képekben, a másik inkább fogalmakban. A világnézet, mint rendszer, művészi alkotás s az igazi művészet világnézet. A filozófia a különöst, az egyedit az általánosnak formájában, a költészet az általánost a különös, az egyedi alakjában ábrázolja. A költészet egyedi tárgyakat és élményeket ragad meg, de úgy, hogy az egyedit, a különöst az általános, a tipikus, az örökkévaló, a platonai ragyogja át. Ez Petőfi költészetének is művészi ereje és varázsa. Minden benyomásnak, minden tárgynak nemcsak hangulati mozzanata cikázik át lelkén, hanem rögtön eszmei jelentősége is: szubjektíve fogja fel mint lírikus a világot, de

mindjárt az örökkévalóság fényébe is állítja. Ezért vált költészete maga is halhatatlanná és örökkévalóvá. A költészetnek és a filozófiának ez a benső rokonsága is egyik oka annak, hogy a filozófus vállalkozni merhet a Petőfiről nevezett irodalmi társaság vezetésére. Ebben a munkában a Társaság valamennyi t. tagjának, elsősorban elnöktársaimnak s a főtitkár úrnak, baráti támogatását és buzgó közreműködését kérem.

A Petőfi-Társaság tagjai hosszasan megéljenzették az elnököt, akinek első ténykedése az volt, hogy indítványozta: a Társaság mondjon köszönetet *Havas István* alelnöknek, aki Császár Elemér

halála után öt hónapon keresztül vezette nagy körültekintéssel a Petőfi-Társaság ügyeit. A rendkívüli közgyűlés egyhangú lelkesedéssel járult hozzá az elnök indítványához. Kornis Gyula elnökké való megválasztásának igen nagy visszhangja volt az egész magyar irodalmi és közéletben, valamint a sajtóban. Igen sokan keresték fel gratulációikkal a Petőfi-Társaságot, így többek között a Franklin Társulat igazgatósága s a napilapok és a folyóiratok megemlékezéseiből az a hang csendült ki, amit mi is remélünk és hiszünk, hogy Kornis Gyula elnöklésével új korszak kezdődik a Petőfi-Társaság történetében.

CSÁSZÁR ELEMÉR EMLÉKEZETE

A Gyöngyösi István Irodalmi Társaság december 19-én délután tartotta évi közgyűlését az Országos Kaszinóban *Preszly Elemér* m. kir. titkos tanácsos, t. tagunk elnöklésével. Az ülésen *Kiss Gábor* szolnoki árvaszéki ülnök, helyettes polgármester tartott megemlékezést Császár Elemérről, a Petőfi-Társaság elhunyt elnökéről, aki a Gyöngyösi Társaságnak tagja volt. A megemlékezés így hangzik:

— *Mélyen tisztelt Közgyűlés!*

— A Gyöngyösi Társaság elnökségének mélyen megtisztelő rendelkezése szerint azt a megbízást kaptam, hogy a Társaság ezévbeli nagy halottjáról, Császár Elemérről, a Gyöngyösi Társaság tagjáról, a Petőfi-Társaság elnökéről tartsak megemlékezést, akiben a magyar irodalmi, szellemi és tudományos élet ez év július 3-án egyik legnagyobb kiválóságát veszítette el.

— Amikor a megbízatásnak eleget téve, szavaim elindulnak, hogy megoldjam saruját annak a dícsőségek, mely Császár Elemér nemesen szép életét,

irodalmi és tudományos működését meghatározta, s amikor szólanom kell arról a férfiúról, akinek irodalomtörténeti nagyságához, emberi kiválóságához csak a latin klasszikusok halhatatlan soraival közelíthetünk, mélységes hálával tölt el emléke iránt, hogy Császár Elemér irodalmi munkásságát Szolnok nagy költőszülőttjének — emléképolásával indította el, 1903-ban adva ki első nagyobb irodalmi művét *Verseghy Ferenc* élete és munkái címmel, — majd ugyancsak a szolnoki *Verseghy-kör* kapott örök díszet általa, hogy Császár Elemérben díszelnökét tisztelhetette, e mellett ő volt az, aki megengedte, hogy «Majtény után» című verskötetem az ő színvonalában irodalomtörténeti értékű előszavának fényjelével induljon útnak olvasói elé.

— És ha nem is tudjuk szavakba foglalni pompáját és teljességét annak a tiszteletnek, mélyen hálát-viselő lelünknek mélyén iránta vagyunk, beszélni fognak helyettünk szellemének, lelkének és tudásának idegen nyelve-

ken is közkinccsé vált alkotásai, — beszélni fognak arról a férfiúról, aki nevének halhatatlanságával nemcsak bevonult a magyar irodalomtörténetbe, hanem ihletett lélekkel írta is azt, márvány-megítélések remekébe foglalva azt az író-t vagy költőt, akinek emlékét korszak-ölelő tudással élénk tárja, vagy azt a korszakot, melyet lebilincselő színezéssel, kincses és tanító tudással mesteri tollára emelt.

— Hogy Császár Elemér kije volt a magyar irodalomnak, a magyar irodalomtörténetnek, megérthetjük abból, ha tudjuk, hogy a Petőfi-Társaság elnöki székében valamikor Jókai Mór, az irodalomtörténet egyetemi katedróján pedig Gyulai Pál voltak elődei. De gyászoljuk benne a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagját, — Corvin-koszorús mesterét a tudományoknak, az egyetemi dékánt, számos irodalmi és irodalomtörténelmi tanulmány legavatottabb mesterét. — De mégis nekünk, a Gyöngyösi Társaságnak marad lesújtó gyászunkban is legnagyobb büszkeségünk, hogy a magyar szellemiségnek ez a káprázó kiválósága a Gyöngyösi Társaság tagja is volt, — lelkiületének magasrangúságában, missziós jelentőségű működésében mindenkor azt a szellemet képviselve, mely a mi irodalmi összefogásunkat, a Gyöngyösi Társaságot áthatja.

— Elnöke volt a Petőfi-Társaságnak. És megállapíthatjuk, hogy az ő elnöksége alatt éli legszebb virágzását a kultusziszteletnek az a teljessége, mely figyelemmel kíséri a Petőfi-émlékek legkisebb rezzenését is.

— Eljegyezte lelkét irodalmunk legjobbjainak emléképolásával. A XVII. század nagy magyar költője, Gyöngyösi István és Császár Elemér közt éppen társaságunk tagsága az összefonó kapocs. A XVIII. századbéli Verseyghy Ferenc Császár Elemér vas-szorgalmú, úttörő munkájából kap méltó életraj-

zot és avatott értékelést a magyar irodalomban, — a XIX. század fé.isten költőjét, Petőfit, Petőfi Sándor üstökös-sorsát, világirodalmi jelentőségét szám-talan alkalommal jeleníti meg beszé-deiben és írásaiban.

— A Gyöngyösi Társaság sok-ravatalos évében, «nagy temetések idején» hűnyt el Császár Elemér. Elment köszönteni Gyöngyösi csillagát, a Pálos barátának, Verseyghy Ferencnek égben békülését, — s elment felragyogó magyar csillagok között megkeresni az egyetlen találhatatlant, Petőfi Sándor csillagát, mely megoldott titkok mennyboltozatán, fent az örök dicsőség kárpitján is oly káprázóan ragyog, hogy földi szem nem láthatja meg.

— És ő, aki annyit fáradozott azon, hogy megfejtse a magyar üstökösnek égre-süvöltő titkát, ott áll már a halhatatlanok csillagban, ott áll a kiválasztottak mennyei Helikonában, és Petőfi csillaglelkének jobbán már ismeri a titkot, amitől újra felzendül a Petőfi-legendák kertje. — Ott áll «az igazi haloványak táborában», ahol holtak honában, halálon túli fényességben a halhatatlanok örök dicsősége fogadta a Magyar Pantheon új ékes-ségét: Császár Elemért, a Gyöngyösi Társaság tagját. *Aldott legyen emléke örökké.*

Igen megleghangú megemlékezés jelent meg az Egyetemi Nyomda *Diarium* c. folyóiratában is elhunyt elnökünkről. A szép cikket *Romhányi* Gyula írta a «Tallózás» c. rovatban. A cikk a következő:

Császár Elemér negyvenhat esztendő munkáinak küzdelmes útján járta mindig a maga tervszerű útját. Eletének erőforrását örökké önmagából merítette. Tehette is, mert az Úr megáldotta az emberi jótulajdonságok annyiféleségével, hogy a szerence minden változásai közt, hitével, szeretetével szépnek, jó-

nak, nemesnek látta az emberi életet. Az eszményibb színvonal felé emelkedett minden akarásával és éppen ez az örökké tartó jobbra, szebbre törekvés tette élménnyé benne a madáchi célt: a küzdést.

Negyvenhat munkás esztendő sok problémája vetődött fel és oldódott meg tudós tollán, de nem is ez a lényeges, hanem, hogy ez a munkás élet oly híd ívelése volt, amelynek pillérei nagy szellemi messzeségben voltak egymástól. Egyik a kilencvenes évek liberális, gründoló világába rakódott, mint jobboldali intőjel, a másik pedig napjaink új világ-váró, lelki tisztulást idegesen kereső, keresztény-magyar-szociális társadalmat építő hullámszámba ékelődött. A munka nemes ívelésű hídján lépdelt végig ő félévszázadon át és most, midőn már csak enyhe földomborulat jelzi, hogy a nagy út befejeződött, önkénytelenül átpillantunk e hídon: honnan jött, hogyan jött, milyen célt vágyott és ért el Császár Elemér.

Budapesten született, élt és diákoskodott. Budapesten hallgatta az egyetemet és éppen a millenium romantikus ünnepélyessége évében lépett ki az Alma Mater kapuján. 1918-ig itt tanárkodott és éppen a milleniumtól az öszeomlásig tartó, pezsgő élet forgatagában állt merészen, meg nem alkuvoán mindennel szemben, ami hite szerint ártott a magyarságnak. Mint esztétikus és kritikus, mint irodalomtörténetíró és szerkesztő kezdettől fogva arra munkált, hogy tollával világosabbá tegye az utat és kritikai késével irtsa a konfárságot.

1918-ban a pozsonyi egyetemre került tanárnak, majd 1923-ban a nagynevű Riedl Frigyes tanszékére hívták meg, ahol haláláig hirdette az irodalom minden műfajában gazdag és alapos tudományát. Még a századfordulón a művészettörténet és irodalom iránt

táplált vonzalma mindkét területen nagyobb munkára készíteti: ír a *Firenzei praerafaelistákról és A középkori szobrászat és festészet történetéről*, közben azonban elkészül a *Verseghy Ferenc élete és művei*, utána *A deákiskola*.

Később egészen áttér az irodalomtudomány művelésére és a külföldi hatások kutatása mellett főképpen a dráma, regény és kritika lép érdeklődése középpontjába. Nagyobb munkáinak száma harminc körül mozog, értekezései közel százat, kritikái és kisebb cikkei majd ezret tesznek ki. Szinte hihetetlen az a ki nem merülő munkakészség, amellyel egész életét elfoglalta, betöltötte, kiegyensúlyozta. A rohanó idő szinte megcáfolja a kétségtelen valóságot is, miképpen tudta a nap huszonnégy óráját oly gazdaságosan beosztani, hogy közismerten nagy irodalomtörténeti munkássága mellett, a szerkesztés gondjain kívül, kitűnően tevékeny tagja tudott lenni tudományos társaságainak is.

Soha nem volt fáradt, soha nem volt kimerült, sohasem kereste a semmittevő pihenést. Mert számára az lett volna a legnehezebb robot. Örökké kutató, logikai kapcsolatokat kereső elméje szinte arra indíthatta volna, hogy a matematikának szentelje életét. Ítéleteinek könnyed gyorsasága — mondhatni — elkápráztatta a hallgatóságát, környezetét. Míg más a részek egészbe illesztésével bíbelődött, ő már a kész ítéletet kapcsolta be a következtetések további láncolatába. Mosolygás villant ilyenkor csillogó szemüvegén és a kicsattanni kész fölény feloldódott az emberszeretet hibásimogató jóságán. Katedrán és vizsgálaton, tanácsadásban és pártfogásban mindig friss és készleges volt ő. A huszas-harmincas évek új generációt termő idején éppen tanárelnöke volt a bölcsészethallgatók Segítőegyesületének. Senki tőle el nem ment meghallgatás vagy támogatás nélkül. Közről látta a növekvő ifjúság

Trianon-verte kúszaltságában napjaink kirobbanó új világát. Soha nem nyúlt fájó sebet ejtő ellenszerhez, amikor zajos megmozdulásokban vezette le az ifjújág a magyar sors felhőző nyomását.

Császár Elemér hatvannégy év terhétől mitsém szenvedve, üde frissességgel tervezte még sok-sok munkájának formábaöntését. Szülői szeretettel fogadta *Arany Jánosról* tartott egyetemi előadásának megjelenését és mintha csak érezte volna, hogy most az egyszer sietnie kell, aggodalmas sietséggel, szerető aprólékossággal adta ki *Regénytörténetének* második, bővített kiadását.

A sors egyszer csak megkopogtatta ablakát és elszólitotta mellőle hűségeselettársát. Az erő, a fizikum ekkor megroppant a tele-lélek súlya alatt... és azután napról-napra közeledett a Vég...

A kezéből kihullott tollat vajjon ki veszi fel hozzá méltóan? Tanítvány szokta ebben követni az elmúló mestert. De éppen ez itt a probléma! Az idő nagyot fordult velünk. Azt, amit Császár Elemér elvégzett, elvégezte úgy, hogy tarlóböngészésnél nem sokkal jutna több adat-eredmény a kételkedőknek.

Az analízis becsületes művét szintézisbe is foglalta ő teljes biztonsággal. Az ő iskolájának tovább kell építenie az utat, amelyen félszázadon át tanított, harcolt, vitatkozott a jobb magyar életért. Hogy a tőle tanult sok-sok ívetlet, összekapcsolás és rendszer szeres él-ménnyé és biztos tulajdonná válják ben-nünk, magunknak is meg kell járnunk a becsületes analízis eredményeire épít-tett szintézis síkját és az új világ küszöbén is örökké például vegyük az ő nemesen kiélt programját: minden erőnkkel a magyar nemzetért!

Császár Elemér többé nincsen közöttünk. A megnyíló kapukon hiába várja már őt az Alma Mater. A júliusi szomorú alkonyatban magunkkal hozott gyász most megégyeszer felszakad, most, midőn Egyetem, Tudós Társaságok új életre tárják kapukat. Az ő mindenkor friss, tevékeny, szeretett tudós alakja méltóan elnyert helyét.

Tiszteletreméltó élete után elmondhatjuk róla, miként ő búcsúztatta Szabolcska Mihályt: «új, fénylőbb álmokat lát, s szereteteit az idők távolán át végtelenül ölelheti».

HERCZEG FERENC KORNIS GYULA ÚJ KÖNYVÉRŐL

Kornis Gyula elnökünk *A magyar politika hősei* c. nagyszabású könyve igen nagy feltűnést keltett a magyar könyvpiacra. Jellemző a könyv jelentőségére, hogy a *Pesti Hírlap* 1940 november 17-i számában Herczeg Ferenc t. elnökünk vezércikkét írt róla. A vezércikk így hangzik:

Szokatlanul erőcs zengésű hang szól bele a helikoni hangversenybe: *Kornis Gyulának* új könyve jelent meg. A magyar kultúremberek fölfigyelnek, mert

ez az író olyan tulajdonságokat egyesít magában, melyeket a közhit ellentéteseknek, sőt összeférhetetleneknek ismer. Erő és szárnyaló könnyedség, tudományos mélység és megragadó érdekesség, a rhetor rábeszélő lendülete és a filozófus hűvös elfogulatlansága, a politikus rohamra kész harciassága és a történetíró távlatot kereső higgadsága, — más szóval: a tudós, a költő, az államférfi egész értelmi és érzelmi klaviatúrája zsong, harsog és énekel a könyvben.

A magyar politika hősei című művét tizenhárom remekbe készült essayból róttá össze. A tanulmányok túlnyomó részét egy-egy ünnepi alkalomra írta és ez nagy erőssége az egésznek, mert áhitattal, lendülettel, forró aktualitással, lüktető étellel tölti el. Kornis könyvében tizenkét politikai hős plasztikus lelki arcképe jelenik meg; tizenharmadik hőse a magyarság, «mint a világtörténet hőse».

Ha elvonultatjuk szemünk előtt a szemképráztatóan fényes díszmenetet, akkor jogos büszkeség foghat el minket, magyarokat. Nem csoda, hogy a nép, amelynek mélységeiből ilyen hatalmas szellemi és erkölcsi erőök buznognak, ezer éven át meg tudta tartani kiváltságos helyét Délkelet-Európában. Mert azzal legyünk tisztában, hogy a magyar, ha mindenkor férfias és fegyverkedvelő fajta volt is, a sorsát alakító győzelmeit nem a csatamezőkön, hanem a gondolatok világában szerezte. *Kornis* hősei elsősorban a gondolat hőrszai.

Három nagy katona van köztük: Szent István, Mátyás király és II. Rákóczi Ferenc. — de Szent István nem a háborúival, hanem a nemzeti keresztény állameszmével, Mátyás király sem a hódításaival, hanem mint a renaissance-kori magyar humanista kultúra megalapítója, Rákóczi fejedelem pedig halhatatlan hazaszeretetével és emberfeletti áldozatkészségével lett halhatatlanná.

A három halhatatlanon kívül kiket ismer el politikai hősöknek az író? Pázmány Péter, a magyar vallási és tudományos kultúra hőse; gróf Széchenyi István, a reformkor hőse; Kölcsey Ferenc, a politikai bölcsesség hőse; Fáy András, az építő józanság; gróf Apponyi Albert, a magyar politikai világnézet; gróf Tisza István, a politikai akarat; gróf Klebelsberg Kunó, a művelődés politikai hőse; végül Horthy

Miklós kormányzó, az országgyarapítás hőse.

Nagyon jó, hogy a nagyok megint egyszer a közvélemény szeme elé lépnek. Mert Isten a lángelmék ajkával szól a népekhez és a vezérek szívében alakítja az országok sorsát. Az éretlenek és zavarosfejúek hirdetik csak, hogy a Má-nak nincs köze a Tegnaphoz. Az igazság az, hogy mult nélkül nincs jövő, a nemzeti élet alapja a közös történeti tudat. Fák és nemzetek csak a saját gyökerekkel élhetnek. A halhatatlanok a hősök addig élnek köztünk, míg él az eszme, amelyet képviseltek. Szent István élő valóság, míg lesz magyar ember, aki ragaszkodik a szentistváni eszméhez; Rákóczi Ferenc pedig addig él, míg ideál marad a magyar szabadság.

A nagyok sírontúli életének, a mult és jelen együttélésének, meglepő hangjai zendülnek ki Kornis Gyula könyvéből. Mint az óceáni szigeten elénekelt dalt a mi rádióvévőnkből. Tisza Istvánról szólva például ezeket mondja: «Az 1918 októbertvégi földindulás nagy részét a jól szervezett, titkos földalatti aknamunkának eredménye volt, amelyben vállvetve vettek részt — tervszerű öntudatossággal vagy naív tudatlansággal — magukat népbáratoknak hívő, még inkább annak kikiáltó főurak, idegen eszmeáfiummal itatott és lázított munkások, jelszavaknak könnyen hívő, tapasztalatlan ifjak, a politikai élet doktrinér eunuchjai, a radikalizmust önérdékből kiaknázó desperádók s a megszaladt elméjű alkalmi politikai gondolkodók...»

Úgy hisszük, *Kornis Gyula* a könyve megírásával nagy szolgálatot tett nemcsak a magyar irodalomnak, hanem a magyar politikának is. Ez a könyv toronyként emelkedik a hétköznapi fölé, tetejéről tekintve ugyancsak törpének hat a pártpolitika minden izgága nyüzsgése.

PINTÉR JENŐ HALÁLA

Nagy gyász érte a magyar tudományos világot és a Petőfi-Társaságot. November 8-án reggel hosszas szenvedés után meghalt Pintér Jenő irodalomtörténetíró és esztétikus, Társaságunknak 17 éven keresztül rendes tagja és egyik büszkesége. Pintér Jenő 1881 január 25-én született Cegléden. Középiskoláit Budapesten és Lőcsén végezte, felsőbb tanulmányait a budapesti egyetem filozófiai karán. 1905-ben kezdte meg tanári szolgálatát. Előbb Jászberényben, majd Budapesten tanított. 1911-ben többedmagával megalakította a Magyar Irodalomtörténeti Társaságot, 1912-ben megindította az Irodalomtörténet folyóiratot, amelyet haláláig szerkesztett, 1914-től kezdve hadiszolgálatban volt, 1916-ban a Magyar Tudományos Akadémia és a Szent István Akadémia választotta tagjává, 1919-ben kinevezték a budapesti tankerület főigazgatójának, 1922-ben a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tiszteleti tagjává választotta, 1923-ban pedig a Kisfaludy-Társaság és a Petőfi-Társaság választotta tagjai közé.

Pintér Jenő gyönyörű pályafutását három babér övezi: a tudósé, a pedagógusé és a nyelvtisztítóé. Már egyetem-hallgató korában eljegyezte magát az irodalomtörténet tudományával. 1903-ban egyetemi pályadíjat nyert Szent Adalbertől szóló pályamunkájával, 1908-ban megkapta a Magyar Tudományos Akadémia Semsey-díját tüzetes magyar irodalomtörténetének két bevezető kötetével, 1924-ben pedig a Petőfi-Társaság irodalomtörténeti centennáris nagydíjával tüntette ki. Mint irodalomtörténetíró és kutató, rendszerbe szedte az egész magyar irodalom történetét kezdettől fogva napjainkig. Életének legfőbb munkája a hétkötetes Magyar Irodalomtörténet, az úgynevezett «Nagy Pintér», amely több ezer oldalon keresztül tárgyalja a magyar irodalom törté-

netét. Mai barátai tudják, hogy ennek a nagy munkának a nyolcadik befejező kötete teljesen nyomdakészen fekszik íróasztalának fiókjában. Ez a kötet a XX. század magyar irodalma. Csak halála utánra engedélyezte megjelenését. Reméljük, hogy most már megjelenik, s ezzel befejezést kap az a mű, amelynél nagyobb a magyar irodalomtörténetben Toldy Ferenc óta nem jelent meg. Ugyanennek a munkának egy rövidített kiadása, A magyar irodalomtörténet kézikönyve 1922-ben jelent meg, majd ismét kibővítve, szintén két vaskos kötetben 1938-ban. A középiskolák számára írt magyar irodalomtörténete négy kiadást ért meg s ezenkívül a művelt közönség számára is írt magyar irodalomtörténetet 1924-ben. Irodalomtörténeti munkásságán kívül számos tanulmány, emlékbeszéd, bírálat és kisebb cikke jelent meg tudományos folyóiratokban. Mint tudóst és irodalomtörténészt a legszorgalmasabb és legalaposabb adatgyűjtés jellemezte és az a kristálytisztá előadási mód, amely ellentétben a régi irodalomtörténeti szakkönyvek nehézkes és túlcifrázott stílusával, nemcsak tudományos körökben és a tanulóifjúság között, hanem a nagyközönség előtt is közkedvelté és élvezetessé tette a Pintér-könyveket. Tudományos érdemeiért nyugalombavonulása-kor nyilvános egyetemi tanári címmel tüntették ki.

Mint pedagógus, hosszú évtizedeken keresztül összeforrt a magyar tanulóifjúsággal és örök időkre beírta nevét a magyar pedagógiai tudomány kitűnőségei közé. Mint tanárt, rajongásig szerették tanítványai, mert megérezték a tudányszakért rajongó művészt. 1919-ben, aránylag fiatalon került az ország legelső és legnagyobb tankerületének, a budapestinek élére. Húsz éven keresztül vezette a budapesti tankerület kö-

zépiskoláit, mint főigazgató. A legnehezebb időkben, két forradalom züllesztő utórezgései között vette át a tankerületet s rövid idő alatt eltüntetvén a forradalom emlékeit úgy a tanári kar, mint a tanulóifjúság lelkületéből, mint a főigazgatósággá építette ki a budapesti tankerületet. A fennhatósága alá tartozó gimnáziumok száma meghaladta a negyvenet s a magyar tanügyi közigazgatás reformjának bevezetésével, amelynek munkálataiban szintén oroszlanrésze volt, felügyelete alá kerültek az összes budapesti középfokú iskolák. Ezt a horribilis munkát nagy lelkiismeretességgel hozzáértéssel, szívélyes modorába takart eréllyel látta el, úgyhogy tanárok és növendékek egyaránt rajongtak érte. Vezetőszerepet vitt a Magyar Pedagógiai Társaságban is, amelynek egészen az utolsó időkig elnöke volt. Ő vezette be és rendszeresítette az országos tanulmányi versenyeket, a magyar középiskolai tanulóifjúságnak ezt a lelki olimpiáját, amelynek nemcsak idehaza, hanem külföldön is nagy visszhangja volt. Két évvel ezelőtt a jólvégzett munka tudatával vonult nyugalomba. Mosolygó, friss kedéllyel hangoztatta, hogy most minden idejét kedvenc szaktárgyának, a magyar irodalomtörténetnek szentelheti. Nyugalombavonulásakor Horthy Miklós kormányzó a II. osztályú érdemkereszttel tüntette ki, előzőleg már elnyerte a Budapest Székesfőváros Kazinczy-érmét is. Budapest Székesfőváros törvényhatóságában, mint a tankerület főigazgatója irodalom és tudományos ügyekben hosszú éveken keresztül mint szakértő működött.

Pintér Jenő tudományos pályájának és közéleti munkásságának egyik legszebb oldala volt a magyar nyelv tisztaságáért indított mozgalma. Megalapította és szerkesztette a *Magyarosan* című folyóiratot s a folyóirat köré lelkes gárdát szervezett, akik nemcsak az irodalmi- és sajtónyelv burjánjait ir-

tották, hanem a magyar kereskedelmi ipar szaknyelvét is megtisztították az idegen kifejezésektől. A Kazinczy nyelvújítási mozgalom óta nem volt a magyar irodalomban ilyen szép és megérdemelten gyümölcsöző nyelvtisztító hadjárat, mint a Pintér Jenőé. Egymás után jelentek meg nyelvvédő könyvei tízezres példányszámokban s mutatja a nagy érdeklődést és sikert az az eredmény is, hogy a magyar olvasóközönség minden kiadást elkapkodott. A nyelvvédő és nyelvtisztító mozgalmat a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából végezte, s most, annyi más szép munkahely után üresen maradt halálával ez az őrség is.

A nyári hónapok végén kezdett betegeskedni. Először Galyatetőn keresett gyógyulást betegségére, majd a budai Vöröskereszt Kórházban, legutóbb pedig a Siesta Szanatóriumban, ahol november 8-án reggel a 60-ik esztendő küszöbén befejezte munkás és áldásos életét. A Petőfi-Társaságban is, mint mindenhol, közszeretetnek örvendett s bár többször megkínáltuk magas tisztséggel, mindig elhárította ezeket magától azzal, hogy közkatona kíván maradni, s majd ha nyugalomba vonul, akkor vállal közszereplést. Mikor betegségére gyógyulást keresett, azzal búcsúzott el, ha gyógyultan tér vissza, akkor örvendeni fog, ha a Petőfi-Társaság szolgálatára állhat. Most elvesztettük őt is. Temetése november 10-én volt a Kezpesi-úti temetőben, ahol a Petőfi-Társaság képviselőiben Havas István alelnök, elnökhelyettes vezetésével jelentek meg tagtársaink. A Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság és a Petőfi-Társaság nevében *Kéky* Lajos tiszteleti tagunk mondott gyászbeszédet a koporsó fölött. Gyászbeszédet mondott még *Oberle* József, *Kristóf* György, *Pap* Károly, *Bernolák* Kálmán, *Bartha* József, *Kalmár* Elek, *Viszota* Gyula és *Simon* Lajos.

A magyar tudományos és irodalmi világon kívül, amelynek nevében a Magyar Tudományos Akadémia adott ki gyászjelentést, gyászolja családja is, özvegy Pintér Jenőné Battlay Borbála, továbbá leánya Pintér Vilma és fogadott fia, Dr. Batizi László. Emléke a Petőfi-Társaságban mindig élni fog.

Pintér Jenő elhalálózása alkalmából

Kovács Sándor tiszteleti tagunk, a dunáninneni ev. püspök, a Luther Társaság elnöke, meglehangú részvétellelben fejezte ki együttérzését a Petőfi-Társaságnak. Ugyancsak részvétellel kereste fel Társaságunkat Kolozsvárról tagtársunk: *Kristóf* György, a kolozvári Ferenc József Tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet tanára.

MÉCS LÁSZLÓ R. TAG SZÉKFOGLALÓJA

Mécs László r. tagunk 1940 december 8-án tartott felolvasó ülésünkön tartotta meg székfoglalóját. Először tag-elődjéről, *Juhász* Gyuláról és költészetéről emlékezett meg igen meleg szavakkal, majd néhány költeményét adta elő, igen bensőséges hatással. Mécs Lászlót *Havas* István elnökhelyettes fogadta a tagok sorába, a következő beszéddel:

— Kedves társunk!

— A költő lelke a közösség és a nemzeti egyetemesség szelleméből születik, és ha megszólaltatja a teremtés műsája a hódító nyelv erején, belőle mindenki kap, de tán legtöbbit a nép, mely árvaságában mindenkor vár reá.

Te az elszakított országrészt területének, mint az 1923-ban megjelent *Hajnali harangszó*d tanúsítja, koránlettél vígasztalója, mint kőborló elődöd, az egykori Lantos Sebestyén, kinek nagysága az Idők távolában nemhogy fogyatkoznék, hanem egyre nő. Rávonatkoztatva írtad egyik ércebevaló versben:

*Kőbor lantos lettem, lantomnak szavára
figyelt már Kolozsvár, figyelt Patak*

[*vára,*

Munkács, Ungvár, Pozsony, Léva, Losonc

[*vára,*

a magyar vágyaknak voltam a jutára.

— Igen, ezek az évszázadok óta felzengő magyar vágyak: hol a zsolozsmák kegyes énekeiben, hol a vitézi dalokban, szerelmi sóhajokban törtek fel a szívek ajkáról és lettek borús időben csillagaink, derűben delelő napok, mi alatt mi, az érzések istenadta magyarjai, sohasem nélkülöztük őket. A dal lelkünk mindennapi kenyere; csak így érthető, hogy lett nekünk Tinódi, Balassink, Csokonaink, Vörösmarty, Petőfink és Aranyunk, kiknek sora azonban nem ér itt véget. Mindenkori időnknek megszülettek mindenkori dalnokai is. A világháborúban darabokra tépett országunknak külön is támadtak lantjai, amikről az örökmagyar hit ütemei: mannaként hullottak a rabszolgaságba jutottaknak fiúi keblére.

— Téged korán ismertek fel, hangod, mint a próféta szava, az új időnek megfelelően új volt, égő, bátor, elszánt és feltörő; ájtatos, istenes és bensőséges; olykor tárogató volt, majd orgona; olykor Tinódi halhatatlan őszinteségét, olykor Petőfi magasra lobbanó szökkenését éreztetted velünk, — nem, nem jól mondtam: a *Mécs László* lelki hangszerét zendítetted meg te, amikor szíved az Istené és a hazáé lett egyaránt és egészen; hang lett a toronyhegyen, ahogy te énekelted, az üveglenda százharú hóse.

— Mennyi hangot találsz, amikor *Vigyázz-állásban* megállítod az élet fel-felbukó eseményeit a dübörgő vagy szelíd mindennapiságokban, és szemlélteted számunkra a mindent, fényben és isteni összetartozásában, vagy világtükközésében, s mi halljuk a kiemelkedő *Mindenség balladáját*, mely felbúg, mint egy hatalmas orchester, mint ahogy nagy nemzeti elmarasztalásunk fájdalma felbúg méltósággal a kicsinek látszó *kirándulás elmáradásában* is. *A királyfi három* bánatában a mese csodaédes hangjain a valót muzsikálsz fülünkbe: a fiú elkötelezettségét az anya szeretetéről, aki, idézlek:

*Maga adta nékem edessége tejét,
úgy ajándékozta anyasága tejét,
hogy egyszer a földnek bennem
[kedve teljék.*

— Ugy van, közülünk, költők közül az lesz a milliók hangadója, aki a milliók igazságát szólaltatta meg a megértés, a sugallat, ösztön és a hit tudatos útjain; aki együtt vérezve szenvedett a porbasújtottaknak ellenálló erejével és herkulesi küzdelmében; aki meglátta a szépséget az igazságban, a halhatatlanságot a jóságban; aki megtalálta a nyelv közvetlenségét, a szavak titkokat rejtő új zenéjét, megadva nekik azt az új veretet, melynek fénye annyi

vaklelkű testvérünkbe is gyujthat világot és vágyat: az egyre újuló jelességek megértésére.

— Téged ezen az úton láttunk elindulni, amint ott a Felvidéken, Kassán innen és túlra jártad a könny- és véráztatta lankákat, hegyi ösvényeket, a Rákóczi útjait, miközben énekeddel eljutottál az anyaországba, a külföldre. Párizsba is, ahol költősikered még láthatóbbá tette alakodat. Mindez a maradandóság értékeit revelálta, költészeted pedig, forrongó küzdelmén átkelve, megtalálta önnönmagában s élményeid ihletében a konzerváló formát.

— Szókincsöd patinájából a váratlanság friss meglepetése szól hozzánk, érceknek művészi verete. Verssoraidban mintha szándékosan törnéd össze a hagyomány utadban álló formáit, de ennek ellenére is az elragadottság lángjának tüneményeszerű hirdetői. Új színeknek és illatoknak gazdag tárat hordják magukban, és mi odaadó várakozással nézünk fenn-ívelő pályádra, becsülünk és szeretünk, ezért is választottunk tagjaink sorába. Jöjj, vár Petőfi kultuszának tűzhelye, várja benned egyik őrállóját, midőn ma taggá fogadlak a Petőfi-Társaság nevében!

A szép fogadó beszédért *Mécs* László meleg szavakkal mondott köszönetet, hangoztatván, hogy mindig hű katonája lesz Petőfi zászlójának.

TAGTÁRSAINK KITÜNTETÉSE ÉS IRODALMI SIKERE

A kolozsvári Ferenc József Tudomány Egyetem ünnepélyes megnyitása alkalmából, amelyen a Petőfi Társaságot *Kállay* Miklós alelnökünk képviselte, jelentek meg azok az irodalmi kitüntetések, amelyek Corvin-lánccal és Corvin-koszorúval tüntették ki az erdélyi tudományos irodalmi és művészi

világ jeleseit. A Petőfi Társaság tagjai közül Corvin-láncot kapott *Reményik* Sándor, aki a huszas években *Végvári* álnévvel írt költeményeivel tette ismertté nevét Erdélyben és az Anyaországban. Corvin-koszorút kapott *Cyallay* Domokos tagtársunk, aki mint regényíró és újságíró, főleg az er-

erdélyi népiirodalomban szerzett hervadhatatlan érdemeket, *Nyirő* József, a kolozsvári Keleti Ujság főszerkesztője, az ünnepelt novella-, regény- és drámaíró, továbbá *György* Lajos és *Kristóf* György irodalomtörténet-írók. Mind a kettőt egyébként a Ferenc József Tudomány Egyetem helyreállításakor nyilvános rendes tanárrá nevezte ki Horthy Miklós kormányzó a kolozsvári egyetem irodalomtörténeti tanszékére.

Herczeg Ferenc tiszteletbeli elnökünk *Aranyborjú* című színművét november 9-én este mutatta be a Nemzeti Színház. A színművet évekkal ezelőtt a Vígyszínház is előadta s most, hogy az ország első színházába költözött át, a bemutatót, mint nemzeti irodalmunk újabb gyarapodását könyvelhetjük el.

Az Országos Protestánsnapok ünnepésein nagy sikerrel működött közre *Harsányi* Zsolt tagtársunk.

Az erdélyi írók estjén a Városi Színházban *Reményik* Sándor és *Nyirő* József szerepelt tagtársaink közül.

Hegedüs Lóránt tiszteletli tagunknak most jelent meg legújabb munkája, melynek címe: *Ady és Tisza*.

Kornis Gyula tiszteletli tagunk hatalmas munkát írt, amelynek címe: *A magyar politika hősei*.

Babay József rendes tagunk, akinek egyik darabját *Haranghalló János* címmel nemrég mutatta be a szegedi Városi Színház, nagysikerű filmjével szerepel a budapesti közönség előtt. A film címe: *Rózsafabot*.

Bán Aladár rendes tagunk a *rokonépek költészetéből* műfordításokat mutatott be a Gyóni Géza Irodalmi Társaság egyik legutóbbi ülésén.

Bókay János rendes tagunk legújabb darabját, amelynek címe: *Négy asszonyt szerettek*, december 7-én mutatta be nagy sikerrel a Nemzeti Színház.

Csathó Kálmán r. tagunk legújabb könyve *Vadászsákmány* címmel most jelent meg a Singer és Wolfner Irodalmi Intézet kiadásában.

Falu Tamás rendes tagunk legújabb verskötete most jelent meg a karácsonyi könyvpiacra.

Földi Mihály rendes tagunk *Egy barátság története* címmel regényt írt, amely most jelent meg.

Ijji Hegedüs Sándor rendes tagunk *Lángelmék árnyékában* című könyve szintén most jelent meg.

Jankovics Marcell rendes tagunk *Félszáz névtelen magyar* című könyve ugyancsak most jelent meg.

Sik Sándor rendes tagunk nagy sikerrel szerepelt a Dugonics Társaság decemberi ülésén, amelyen verseket olvasott fel.

Török Sándor rendes tagunk *Különös éjszaka* címmel regényt írt, amely ugyancsak a karácsonyi könyvpiacnak egyik nyeresége.

A nagyváradi Szigligeti-Színház november 7-i ünnepélyes megnyitó ünnepélyén, amelyet a rádió is közvetített, *Agyagfalvi Hegyi* István, társaságunk titkára mondotta a prologót.

A fejérmegyei *Nagyveleg* község dr. *Kovács* Sándor dunáninneni ev. püspököt, társaságunk tiszteletli tagját, mint a község szülöttjét, díszpolgárává választotta.

Bán Aladár rendes tagunk, pénztárosunk, legújabb munkája *«Az észt költészet virágai»*, most jelent meg.

Vitéz *Somogyváry* Gyula rendes tagunk több darabját nagy sikerrel adta elő az az alkalmi színtársulat, amely *Harsányi* Rezső vezetésével most járja Erdély nagyobb városait.

Kornis Gyula elnökünk a Magyar Írók Körének felkérésére nagysikerű előadást tartott *Kölcsey* Ferencről, a Himnusz költőjéről.

József Ferenc kir. herceg tiszteleti tagunk legújabb verskötete, amelynek címe: «*Szavak a tó felett*», most jelent meg.

Kovács Sándor tiszteleti tagunk *Madách történetiszemlélete* című tanulmánya, amely a Pannónia című folyóirat 4-ik számában látott napvilágot, különnyomatként is megjelent.

Bókay János rendes tagunk *Négy aszszonyt szeretek* című vígjátéka, amelyet a Nemzeti Színház mutatott be nagy sikerrel, a főváros legújabb színházában, a Madách-színházban folytatja diadalmas útját. Bókay János egyébként jelenleg Bécsben tartózkodik, ahol egyszerre két darabjának bemutatására készülnek.

Bónyi Adorján rendes tagunknak *Öméltósága* című regénye szintén most jelent meg.

Gyallay Domokos tagtársunk «*Hívó hegyek*» címmel erdélyi tárgyú regényt írt, amely most jelent meg.

P. Jánossy Béla kolozsvári tagtársunk *Elesántcsont lélek* címmel írt Páduai Szent Antalról regényt.

Mécs László tagtársunk legújabb verseskönyve «*Forgószinpad*» címmel jelent meg.

Szitnyay Zoltán rendes tagunk «*Aszszonyka*» című regénye most jelent meg a könyvpiacón.

Pekár Gyula néhai elnökünk egyik posthumus novellás könyve *A kékszakállú herceg* címmel most jelent meg.

Kéky Lajos tiszteleti tagunkat a Magyar Tudományos Akadémia hivatalos lapjának, az Akadémiai Értesítőnek szerkesztőjévé kérte fel. Ezt az állást haláláig néhai elnökünk, Császár Elemér töltötte be.

Bókay János rendes tagunk *Feleség* című darabját tüntette ki a Magyar Tudományos Akadémia az idei Vojnits-

díjjal. A bizottság nevében, amelynek elnöke hosszú éveken keresztül *Császár Elemér*, néhai elnökünk volt, *Rédey Tivadar* méltatta a *Feleség* érdemeit. A bizottságnak tagjai voltak még *Szinnyey Ferenc* és *Alszegehy Zsolt*.

Csathó Kálmán rendes tagunkat a Budapesti Színigazgatók Szövetsége elnökévé választotta.

Harsányi Lajos rendes tagunknak a Révay Irodalmi Intézet kiadásában most jelent meg legújabb munkája, amelynek címe: *Fejjel nagyobb mindenkinél*. A történelmi regény Szent László király életéről szól.

A Pesti Hirlap erdélyi verspályázatának bírálóbizottságába két tagunkat hívta meg: *Bán Aladárt* és *Jankovics Marcellt*.

Harsányi Zsolt rendes tagunk új hatalmas regényt írt. A négykötetes regény címe *Élni jó* és *Rubens* életéről szól.

ARANY JANOS EMLÉKEZETE.

Mint minden esztendőben, október 22-én, Arany János halálának évfordulóján, ezidén is emlékvacsorát rendezett a Kisfaludy Társaság. Az emlékvacsorán, amelyen a Franklin Társulat, a költő műveinek kiadoja által ajándékozott Arany János emlékkerleggel az ünnepi beszédet *Zilahy Lajos* mondta, a Petőfi Társaságot *Havas István* alelnök, elnökhelyettes és *Gáspár Jenő* főtükár képviselte. Az emlékvacsorán egyébként *Csathó Kálmán*, a Kisfaludy Társaság elnöke bejelentette, hogy 1941 január 1-én Arany János műveinek kiadói joga felszabadul.

Arany Jánosról emlékezett meg szülővárosa, Nagyszalonta is, amely 22 éves rabság után visszaérkezett az Anyaországához akkor, amikor november 3-án délelőtt 11 órakor a magyar királyi

honvédség áldozatkészségéből emelt talpazaton ünnepélyes keretek között felhúzta az országzászlót. A városháza tanácstermében először díszközgyűlés volt, majd ezután az ünnepi közönség felvonult az Országzászlóhoz. Az ünnepséget a Szalontai Társaság rendezte s az ünnepi beszédet vitéz dr. *Bonczos* Miklós belügyi államtitkár, a menekültügyek országos kormánybiztosa mondotta.

DUGONICS ANDRAS EMLÉKEZETE.

Dugonics Andrásnak, az első magyar regény megalkotójának 200-ik születésnapját október 18-án ünnepelte a magyar irodalom. Az évforduló alkalmából október 20-án, vasárnap délelőtti 11 órakor a szegedi Dugonics Társaság a városháza közgyűlési termében ünnepi ülést tartott. Az ünnepi ülésen az elnöki megnyitót *Sik* Sándor alelnök, Társaságunk rendes tagja mondotta. Az ünnepi előadást *Balanyi* György egyetemi tanár tartotta. Szavalat és ének számok tarkították még az ünnepi megemlékezés műsorát, délben fél egy órakor a város közönsége és a Dugonics Társaság megkoszorúzta Dugonics András szobrát. Az *Etelka* szerzőjének 200-ik születésnapjáról a Petőfi Társaság novemberi felolvasó ülésén emlékezik meg és az ünnepi megemlékezésre *Sik* Sándor rendes tagunkat, a szegedi Horthy Miklós Tudomány Egyetem irodalomtörténet tanárát, Dugonics András rendjének, a magyar piarista rendnek egyik legnagyobb büszkeségét kérte fel.

KEGYELETES MEGEMLEKEZÉS.

Halottak napján a Petőfi Társaság, eddigi kegyeletes szokásához híven, koszorút helyezett el a Kerepesi-úti te-

metőben a Petőfi-család sírján. Ugyancsak koszorút tettünk le *Pekár* Gyula volt elnökünknek a Kerepesi-úti temetőben lévő sírján és *Császár* Elemér volt elnökünknek a Farkasréti temetőben lévő sírján.

HERCZEG FERENCZ ADOMANYA A PETŐFI-HAZNAK.

Herczeg Ferenc tiszteleti elnökünk a Petőfi-Ház és -Múzeum megalapítója, könyvtárából igen értékes könyvsorozatot és Petőfi cikkgyűjteményt ajándékozott a Petőfi-Ház könyvtárának. Az ajándékküldeményben Petőfi-kötetek, német, angol és olasz Petőfi-fordítások, irodalomtörténeti szakmunkák, szaklapokból és folyóiratokból kivágottnak vannak, amelyek igen jelentékenyen gyarapítják szakkönyvtárunkat. Az értékes ajándékért ezúttal is köszönetet mondunk.

HAVAS ISTVÁN RAFFAY SÁNDORRÓL.

Havas István elnökhelyettes októberi felolvasó ülésünket a következő szavakkal nyitotta meg:

— Amikoor megnyitom mai ülésünket, erkölcsi kötelességnek érzem, hogy ezen a helyen szeretettel emlékezzem meg *Raffay* Sándorról, aki a Gondviselés kegyéből most érte meg születése 75. évfordulóját. Kiváló társunk és tiszteleti tagunk, a kornak e gazdag ajándékát, mint egyházának kiváló püspöke: az Úr legközvötlenebb mezején, a hitélet terén tette értékké, amikor hívói nagy táborát az egyesítés nagy eszméjében segítette: a diadal felé s amikor hivatalos és irodalmi műveiben mint író, a nemzeti nyelv szépségeit és tisztaságát juttatta példa-

adó érvényre, ami nemzeti szempontból is valódi érdem.

Az író-püspök az irodalomban a mi nagy Petőfi-kultuszunknak volt mindenkor kimagasló egyénisége, tisztalelkű harcosa, amiért húsz évvel ezelőtt tagjaink sorába avattuk. Azóta hűséges, munkás ragaszkodásával Társaságunk törekvéseinek egyik legtelesebb szószólója mind a szó, mind az írás hatalmával. Megragadjuk tehát ma az alkalmat és szívből kívánunk neki friss szellemi erőt és egészséget, hogy egyházát, az irodalmat és a Petőfikultuszt továbbra is, érdemeit gyarapítva, nagy sikerrel szolgálhassa!

A DEBRECENI CSOKONAI KOR JUBILEUMA.

November 21-én ünnepelte fennállásának 50 éves jubileumát a debreceni Csokonai Kör. A jubiláris ünnepség november 21-én, délután 5 órakor volt a debreceni Déry-Múzeum dísztermében. A jubiláris ülésen *Pap* Károly tiszteleti tagunk, a Csokonai Kör elnöke elnökölt. tagtársaink közül *Oláh* Gábor és *Baja* Mihály olvasott fel az ünnepi ülésen. A Petőfi-Társaságot az ünnepségen *Baja* Mihály rendes tagunk képviselte.

A «PETŐFI-HÁZ».

Gyökössy Endre r. tagunk a magyar vasutasok lapjában, a «Szárnyas Kerék»-ben a következő cikket írta a Petőfi-Házról:

A legelőbb magyar költő Petőfi ma is; ő ilyen fiatal, lobogó marad holnap is, holnapután is. Holnap alatt és holnapután alatt is egy-egy új évszázadot értsünk.

Egy év óta tele van a világ új és újabb Petőfi-legendával.

— Petőfi Oroszországban falut szervezett. Ott még sokáig élt.

— Petőfi sírját is látták. Lefényképezték. El is küldték Magyarorszába.

— Petőfi újra megnősült.

— Ma is él még Petőfi egyik orosz-származású unokája.

— Két kötetre való Petőfi-kézirat is van Oroszországban, Petőfi rokonainál. A költő megtiltotta ezeknek a verseknek a kiadását.

A tudós Petőfi-kutatók ezeket a híreket csak legendáknak mondják. Azt mondják ma is: régen tisztázták és bebizonyították, hogy Petőfi Segesváron hősi halált halt.

De ezek a legendák mégis igazolnak valamit. Azt hirdetik, hogy Petőfi a legelőbb magyar költő ma is. Igazolják ezek a legendák azt is, hogy Petőfinek a halhatatlanságon kívül semmi sem sikerült. De halhatatlansága úgy sikerült, hogy a világirodalom legnagyobb költőit is alig lehet hozzá mérni.

*

A «Petőfi-Ház» a Bajza-utcában van. Csendes múzeum. Alig illik Petőfi ma is robogó és lobogó életéhez. Pedig nagyértékű múzeum. A szeretet és lelkesedés és tudás hordott oda mindent össze, az örökéző Petőfi-versekért: a János vitézért, a Hazámért, a Nemzeti Dalért, az Örültért, a Szeptember végénért, a Juhász legény, szegény juhász legényért, az Anyám tyúkjáért, a Vén zászlótartóért és száz és száz Petőfi-versért.

Illő volna, hogy ezt a «Petőfi-Ház»-at minden magyar jól ismerje. Többször is megnézzék. Szóba kellene állnia ott a képekkel, könyvekkel, kéziratokkal, bútorokkal: Petőfivel.

Én most csak a vasutasokat hivatgom. Egyenként, vagy egyesületenként.

Ha nálam egyszerre valamilyen vasutastáborból legalább 20—20 vasutas jelentkezik: el is vezetem őket a «Petőfi-Ház»-ba.

Szóval és szívvel segíték majd, hogy minél tökéletesebb legyen Petőfivel való találkozásuk.

A PETŐFI-TÁRSASÁG AZ ERDÉLYI KÖNYVTÁRAKÉRT.

A Petőfi-Társaság elhatározta, hogy szintén csatlakozik ahhoz az országos mozgalomhoz, amely az erdélyi könyvtárak kifosztott magyar anyagát akarja pótolni. Ezért felszólította tagjait, hogy részben saját munkáikból, részben könyvtárukból a nélkülözhető könyveket ajánlják fel az erdélyi könyvtárak megsegítésére. A Társaság a maga részéről a Petőfi—Jókai Múzeum anyagából, 100 példány Endrődi Sándor: Petőfi napjai a magyar irodalomban című kítűnő szakmunkát ajánlott fel. Az eddig összegyűlt többszáz kötet könyvet még karácsony előtt eljuttatták illetékes helyre.

LŐRINCZY GYÖRGY NYOLCVAN ÉVES.

Karácsony másodnapján, december 26-án érte el életének nyolcvanadik esztendejét Lőrinczy György tiszteleti tagunk, a magyar szép-prózának egyik legkiválóbb képviselője. Lőrinczy György hosszú időt töltött a magyar pedagógiai közigazgatás szolgálatában s mint tanfelügyelő, V. fizetési osztályú ranggal ment nyugdíjba. Pedagógiai szaktudásának nagy hasznát látta úgy a vidéki alsófokú közoktatásügy, mint a kultuszminisztérium, amelyben leg-

utóbb teljesített szolgálatot. Mint író, országos nevet vívott ki magának költeményeivel, de elsősorban regényeivel és elbeszéléseivel, egész hosszú sora jelent meg könyveinek, a legszebb és legizesebb magyarsággal. Lőrinczy György azok közé a magyar írók közé tartozik, akinek előadásművészete kristálytisza, tösgyökeresen magyar és világnézete kiegyensúlyozott. Mint fiatal író, Pósa Lajos baráti köréhez tartozott és nagy sikerrel művelte az ifjúsági irodalmat is. Esztendők óta teljes visszavonultságban él családjá körében Budán. Nyolcvanadik születésnapja alkalmából a Petőfi Társaság üdvözlőtávirattal kereste fel.

FEOLVASÓ ULÉSEINK.

A novemberi felolvasó ülés november 10-én volt a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó termében a következő tárgysorozattal: 1. Megnyitó: *Kállay* Miklós alelnök. 2. Főtitkári jelentés: *Gáspár* Jenő főtitkár. 3. Műfordítások (német és francia költők): *Horvát* Henrik k. tag. 4. Dugonics András emlékezete: *Sik* Sándor r. tag. 5. Költemények: *Falu* Tamás r. tag. 6. Petőfi költeményeiből: *Hettyey* Aranka, a Nemzeti Színház örökös tagja.

A decemberi felolvasó ülés, amely után az elnökválasztó rendkívüli közgyűlés volt, december 8-án volt a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó-termében, a következő tárgysorozattal: 1. Megnyitó: *Havas* István alelnök, elnökhelyettes. 2. Főtitkári jelentés: *Gáspár* Jenő főtitkár. 3. Költemények: *Csengery* János t. tag. 4. Névtelen magyarok. (Részletek egy most megjelenő könyvből): *Jankovics* Marcell r. tag. 5. Megemlékezés Juhász Gyuláról. Költemények. (Székfoglaló): *Mész* László r. tag. 6. Petőfi költeményei:

Szabó Margit, a Nemzeti Színház tagja. Az 1941 január 12-iki felolvasó ülés, mely ugyancsak a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó-termében volt, a következő tárgysorozattal zajlott le: 1. A Petőfi Társaság feladata. (Elnöki megnyitó): Kornis Gyula elnök. 2. Fő-

titkári jelentés: Gáspár Jenő főtitkár. 3. Költemények: Dutka Ákos r. tag. 4. Részletek egy történelmi regényből: Voinovich Géza r. tag. 5. Költemények: Babay József r. tag. 6. Petőfi költeményeiből: Eöry Kató, a Nemzeti Színház tagja.

A PETŐFI-TÁRSASÁG LEGÚJABB PÁRTOLO TAGJAI

Zonda Klótild, Budapest. Dr. Tóth Istvánné körorvos neje, Nagyigmánd. Özv. Király Dénesné, Kolozsvár. Adorján Gusztáv ref. ig. tanító, Óvári. Dr. vitéz Galambos József tizti orvos, Veszprém. Nemes Györgypály G. Sándor nyug. igazgató, Budapest. Özv. Kálmáneczhy Miklósné, kir. járásbíró özvegye, Vitka. Kékes Zoltán m. kir. hadnagy, Kolozsvár. Lesenczey Ernő m. kir. műszaki főtanácsos, Budapest. Madarász Béla középisk. tanár, Kapuvár. Dr. Miklós Gézáné, Zagyvapálfalva. Reiner Gyula püspöki tan. plébános, Győr. Száraz Sándorné ny. postafőfelügyelő neje, Budapest. Szelei Jánosné földbirtokos, Orgovány. Szopos Kálmán m. kir. áll. gimn. tanár, Szatmár. Tárník Menyhért áll. isk. igazgató. Sókút. Vereskői Gyuláné műszaki főtanácsos neje, Diósgyőr-Vasgyár. Alexander Kálmán gyógyszerész, Karcag. Arnóczky József hittanár, Szent. Fejes Gyula v. mérnök, Budapest. Györffy Gyula főjegyző, Mezőhegyes. Hutai Károlyné MÁV főintéző neje, Debrecen. Dr. Kemény Jenő orvos, Csány. Kiss Samu ref. lelkész, Nagybarát. Komáromy László tb. főszoigabíró, Oroszveg. Kontsek Kornélné, Debrecen. Vitéz Kontz Sándor nyug. altábornagy, Budatétény. Mihalics Imre bányafőmérnök, Aknasugatag. Vajna Imre földbirtokos, Pallagpuszta. Bóné Tamásné gyáros neje, Budapest. Dr. Csapó Józsefné, Budapest. Dr. Czier

F. Béla rendelőint. főorvos, Miskolc. Dr. Bál Gyula községi orvos, Baracs. Házfalvi Vilmos közs. állatorvos, Budakeszi. Dr. Kazal Antal József körorvos, Murakeresztúr. Lukács Ferenc gyógyszerész, Ko'ozsvár. Mayer Dezső s. lelkész, Akasztó. Romhányi Ferenc MÁV áll. előjáró, Alsóvisó. Stranz Erzsébet, lányközépi k. tanár, Szomba hely. Vitéz dr. Lázár János nyug. min. tanácsos, Budapest. Csordás Lajosné, Jászladány. Fáy Imre, Gubárt. Fodor Nándor főerdőmérnök, Zalaapáti. Gesztesi Rezsőné, Budapest. Ifj. Hollóházy Béláné, Kál. Nemes Körmendy István, Marosváárhely. Vitéz Somogyi Lajos esendőrfőhadnagy, Kézdiváárhely. Vitéz Széles János rendőrfőfelügyelő, Budapest. Sziklay László hadnagy, Munkács. Tavy Gézáné bányai igazgató neje, Királd. Böllöni Berta polg. iskolai tanárnő, Tótkomló. Tatár Géza főgimnáziumi tanár, Zilah. Tóth Lenke zöldkeresztes védőnő, Reesk. Forgách Ilona védőnő, Kócs. Hódossy Gyuláné védőnő, Vasszentmihály. Hódságy Béláné, Hódmezőváárhely. Koháry Ilona, Felsőgöd. Dávid János nyug. gazd. főintéző, Léva. Leveldi Kezma Istvánné főmérnök neje, Budapest. Papp Zsigmond ref. lelkész, Szárazberek. Dr. Perlaki János kir. ügyész, Ipolyság. Dr. Rác János tűzoltóparancsnok, Hajduböszörmény. Kontra Judit, Tahitótfalu. Gyökér Ferencné, Budapest, Egle Lajosné, Bátaszék.
(A névsort legközelebbi számunkban folytatjuk.)

A szerkesztő bizottság tagjai:

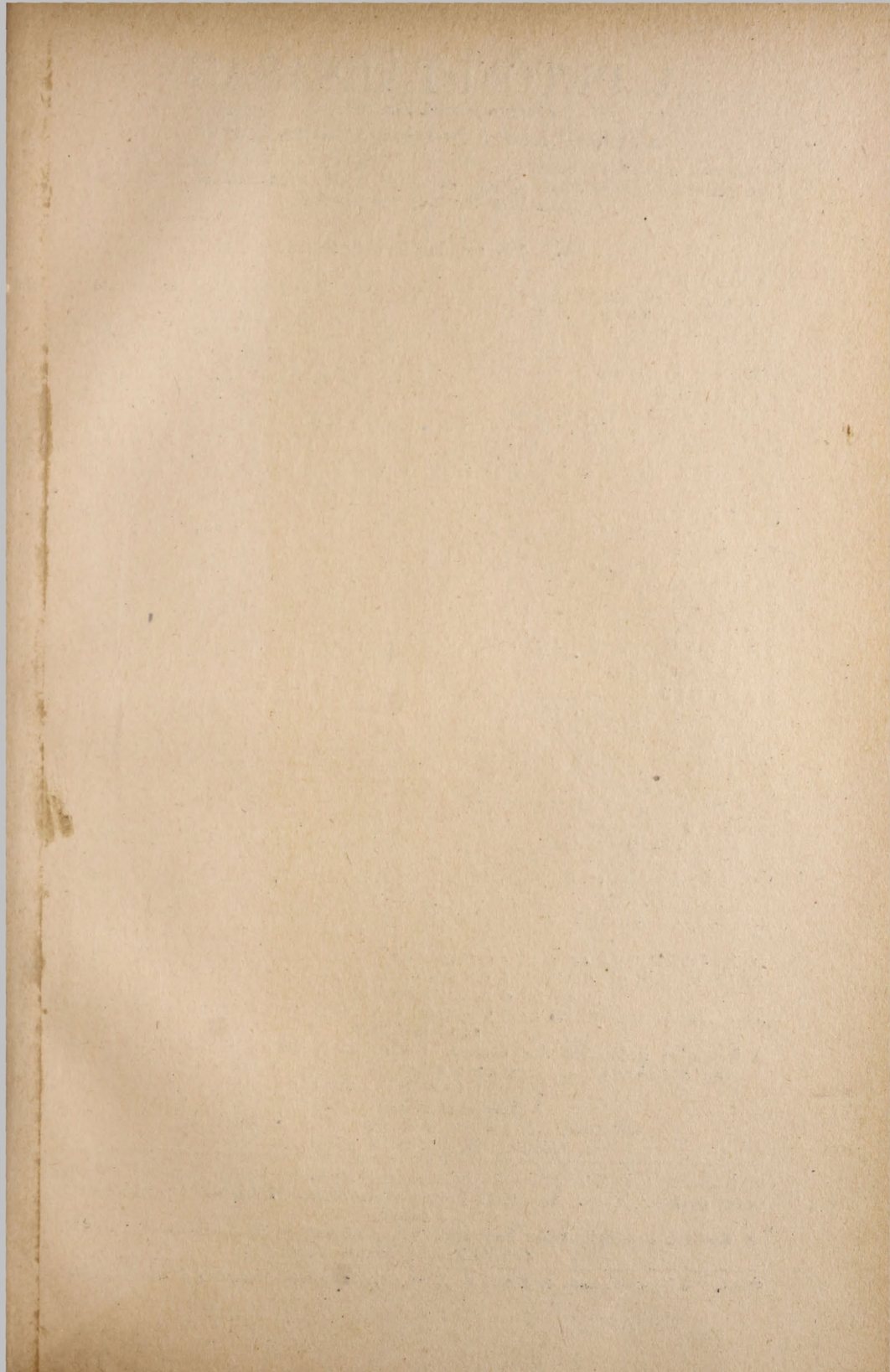
GÁSPÁR JENŐ. HAVAS ISTVAN, LAZÁR BÉLA.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: GÁSPÁR JENŐ.

Szerkesztőség: Budapest, VI., Bajza-utca 39.

Kiadóhivatal: Budapest, VI., Andrásy-út 15.

Budapesti Hirlapnyomda és Kiadó R.-T. — Felelős vezető: Nedeczky László igazgató.

A PETŐFI-TÁRSASÁG

országos mozgalmat indított

a nemzeti irányú irodalom ujjaélesztésére.

Ezt a célt szolgálja, amikor a Petőfi-Társaság pártoló tagjai részére járó illetményköteteket nagy gonddal válogatja össze, a magyar irodalom legjava terméséből.

1941. évi illetményköteteink:

JANUÁR

Gulácsy Irén: Erdély jogán

A nagy történelmi regényíró és a kiváló publicista, a letűnt időknek és izgalmas korunknak tisztáftéltű szemlélője tárja fel ebben a kötetben Erdély legmélyebb és legfájóbb problémáit.

FEBRUÁR

Ormos Gerő: Fekete barázda

A magyar föld költője, egyszerű emberek tiszta életének meleghangú krónikása Ormos Gerő. Új regényének is a magyar paraszt és a magyar föld a hőse.

MÁRCIUS

A Petőfi Társaság Herczeg Ferenc-Emlékkönyve

A Petőfi Társaság ötvenéves jubileumát ünnepli annak, hogy Herczeg Ferencet tagjául választotta. Ebből az alkalomból a Társaság tagjai megírták Herczeg Ferenzhez fűződő emlékeiket. A színes, finom, érdekes visszaemlékezésekből a nagy írónak csodálatosan eleven és pompás portréja alakul ki.

APRILIS

Kosáryné Réz Lola: Morzsiák

A magyar középosztály problémáinak, küzdelmeinek, kicsinységükben is fájdalmas tragédiáinak leghivatottabb, legköltőibb szószólója Kosáryné Réz Lola. Új regényében egyik legnépszerűbb művének hőseivel találkozunk.

MÁJUS

Babay József: Édesanyám

Babay József írásművészete az Édesanyjáról írt műveiben teljesedik ki leginkább. Ezeket a mélyen és megindítóan emberi, színes és költői írásokat gyűjtötte egybe ebben a kötetben a szerző.

A Petőfi-Társaság az 1941. év folyamán TIZ KITÜNÖ MAGYAR KÖNYVET és folyóiratát, a „Koszorú“-t mindazoknak elküldi, akik évi 20 pengőt ajánlanak fel a nemzeti irodalom pártolására.

En a pártoló tagsági díj havi 2 pengő, vagy negyedévi 5 pengő részletekben is törleszhető.

A köteteket a pártoló tag részére, kívánságára, bekötöttjük, sőtétjük egész-vászon kötésbe, aranynyomással; ebben az esetben a bekötésért kötetenkint 1 pengő 60 fillért számítunk.

A köteteket kiadóhivatalunk:

Budapest, VI. kerület, Andrásy-út 16. sz. küldi el.

A belépési szándék is itt jelentendő bel

A Koszorú, a Petőfi-Társaság közlönye egy irodalmi évben négyszer jelenik meg: október, január, április és június hónapokban. Előfizetési ára egész évre 4 pengő.

A Koszorú kiadóhivatala: Budapest, VI., Andrásy-út 16. Távbeszélő: 126—632. Felelős kiadó: Gáspár Jenő.

Budapesti Hírlapnyomda és Kiadó B.-T. — Felelős vezető: Nedeczky László igazgató.

KOSSZORÚ

A PETŐFI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE

TARTALOM

<i>Havas István</i> : A márciusi költő. (Tanulmány.)	129	<i>Jankovics Marcell</i> : Kossuth Lajosnál Turinban. (Tanulmány.) . .	156
<i>József Ferenc kir. herceg</i> : Versek. (Vallomások dombja, Esti dal.)	132	<i>Szathmáry István</i> : Versek. (Magyar Columbus, Ember, hová rohansz?)	165
<i>Galamb Sándor</i> : A százéves Kegyenc. (Tanulmány.)	134	FIGYELŐ : Egy új Ady-könyv. (—ő.) — Justh, Munkácsy és Pekár. (Dr. Lázár Béla.) . . .	167
<i>Csengery János</i> : Versek. (Hazajöttél, Uzenet.)	139	IRODALMI TUKORKÉPEK : (A Petőfi-Társaság tagjai: Herczeg Ferenc. — Csengery János: Aischylos tragédiái.)	174
<i>Iffy Hegedüs Sándor</i> : Az arekép. (Színmű egy felvonásban.) . .	141	A PETŐFI-TÁRSASÁG ÉLETE .	176
<i>Dutka Akos</i> : Versek. (Mit mond a szén?, Otthon Váradon.)	154		

UJ FOLYAM
*
VIL. KÖTET
*
3. SZÁM

BUDAPEST
*
1941 ÁPRILIS
*
ÁRA 1 P

A MÁRCIUSI KÖLTŐ

ÍRTA: HAVAS ISTVÁN

A szabadsághare utáni időben a nemzetiségében zaklatott, szabadságától megfosztott magyar néplélek nem tudta, nem akarta elhinni, hogy Petőfi meghalt. Várták, hogy a fegyverletételt követő zavarból felbukik valahol jellegzetes alakja.

Az „ember milliói“ nem hittek eltűnésében annak, aki legbensőbb emberi vágyaik megszólaltatója volt. Valaki, aki nem csupán magát akarta hallatni, hanem helyettük, az ő nyelvükben szólalt meg, az ő hangjukon, az ő sorsukat énekelve meg, úgy ahogy eddig még senki a költők közül. Nem költői szépségeiért várták vissza, hanem igazságaiért, melyekben az erő szava soha nem hallott varázslattal tört fel. Hangot hallottak, melyből világosság áradt, ők, akik eddig törekvéseik tartalmát nem tudták igaz nevének nevezni, tehát lendíteni sem tudhattak sorsukon. Így hathatott az első keresztényekre az evangéliumi írás közvetlen szava, mely növelte tudatukat, egyben erejüket is.

Kossuthról jöttek hírek, hogy él, megmenekült. De, hol van Petőfi? A lelkeket aggodalom fogta el, és ez a nyugtalan érzés szülte azt a sok mondát, melyek eltűnéséről, bujdosása rejtelméről, főképp az orosz fogságba való hurcolásáról keletkeztek. Haláláról senki sem akart beszélni, a nagy veszteséget mi-nek egy újabbal tetézni, súgta az emberi ösztön. Júlia népszerűtlen lesz az emberek szemében, aki keresi a valóságot. Őt, a feleséget sorsában, szívében is igazán közelről érintette ez a kérdés. Magárahagyott egyedüliségében, az anyagiak teljes hiányában: a gyűlölettel leigázott országban már-már a megsemmisülés örvényébe sodródott. Apja, az öreg Szendrey továbbra is érvényben tartotta kitagadását, pedig leányának, a szörnyű bizonytalanságban maradt asszonynak, a költő gyermekéről, a kisdéd Zoltánkáról is gondoskodnia kellett. Az elkényeztetett Júlia türelmetlen lépései elsősorban ebben is lelik magyarázatukat...

Az általános bizonytalanság, mely súlyával ránehezedett az országra, izgató hatással volt a képzeletre, de a nemzeti élni-akarás egyre szőtte, színezte a szibériai fogság Petőfi-alakját. Még napjainkban is fel-felbukkannak a képzeletszötte mesék foszlányai, melyek a hó és jég birodalmában egész magyar faluk, telepítések képét vetítik a lélek elé, s melyekben a költő alakja egyre újul, elevenül.

A népi környezetben élő s az étellel már zsenge ifjúságától kezdve birkózó költő lelke: kereste az élet valódi értékeit és eközben kiforrasztotta magában, egyre szilárdabban a férfijellemnek általa nagynak és igaznak tartott ismérveit. Meggyőződéseit változatlanul és szentül követte, s ebben a tekintetben is a nagyok egyik legnagyobbja volt. Herczeg Ferenc azt írja róla, hogy „költeményei érzéseiből fakadtak, mint villámok a felhőből, viszont ő annyira azonosította magát minden megírt sorával, mint a tisztességes ember az adott szavával“. Ez a korrektség nem volt semmiféle nyárspolgárság benne, legkevésbé a szűkvilágú biedermaier-kor erényeskedése, amint ezt egyik életírója felületesen felfedezni akarja. Öltözködése, viselkedésének különcködései, miket kezdetben a Pesti Divatlapnak nem egészen önzetlen szándékú szerkesztője is növelt benne, férfias jellemén semmit sem változtattak; valamint hirtelen haragja sem, mert minden tettének következményeit viselte. Az ilyen ember okul és mérséklődik az idővel együtt.

Ítéletünk szerint a legbensőbb meggyőződés szülte ezt a tiszta jellemet; a forradalmár Petőfi puritán akart lenni, az is lett, hiszen a nagy forradalmárok is azok voltak. Mint legemberesebb ember lett tehát, a talpraállítandó ország egyik legtevékenyebb alakja; oly mozgató ereje van, mint keveseknek abban az ébredő korban. Néha úgy tűnik fel, mintha egész költői tevékenységét csupán ezeknek a honfiúi céloknak szolgálatába szegődtené. Költő-művészetére igazán nem mondhatjuk, hogy öncélú volt. De nem öncélúság a forradalmársága sem, mely véreinek: a népnek felszabadításáért hevül; nem démoni erő ez nála, nem a szellem viharait szomjazza, sem a hiúságot, hanem egy nagy jótettet: a milliók felemeltetését. Ezt az egészséges valóságérzetet kevés költő tudta hozzá hasonlóan, a művészet formanyelvén oly hatékonyan kifejezni.

Nagy és megrázó korszaknak a kifejezője, oly élmények és vágyak hangadója, melyek már fogantatásukban izig-vérig őszinték és nem adódnak mindenkinek. Ő látta meg, ő vette fel lantjára őket és lett jajszó, vihar, korbács és harsona: költészetben és cselekedeteiben egyaránt. Vérbeli forradalmár-költő. Előljár a mozgallmokban, gyűlésekben, majd a hadak élén; karddal és tollal harcol az új világért, melyet a meglevőn fölépülve akar meglátni. A mult kiöléséről oly értelemben, mely később a világ proletárjai, sohasem szólt, hibáit, tökéletlenségét azonban kemé-

nyen ostorozta, hogy irtsa. *A magyar nemes-e*, melyet már 1845-ben írt, példa erre.

Tisztában volt vele, hogy a forradalmár szemében az Igazság a legfőbb szentség, a jellemesség több, mint a hősiesség. A forradalmárok új világot akarnak teremteni, tehát apostolok is legyenek, s amennyire törhetetlen harcosai az új közügynek, annyira ellenségei a lejárt kor politikájának. Felfogása szerint: az ő kora a nép ügyét nem szolgálta, sem odaadással, sem sikerrel és nem volt megelégedve sem Kossuthal, sem Széchenyivel. Gyökeres közeljárást akart a politikában, ezért akadályozták meg az új országgyűlésbe való bejutását is.

Dalai az önzetlenség, bátorság és megnemalkuvás tényeit oly mértékben hangoztatták a maga korában, hogy a szó szoros értelmében forradalmasítottak. Mindenki a forradalom élén látta őt, ami a világirodalomban is különleges költői helyzetet biztosít számára. Szabadságharcunk azonban elveszett s benne ő is, a tüneményes lángész. Szereplése, most már elmondhatjuk, nemzetéletünkben az első eset, amikor a költő szava állandó megmozdulásban tartotta az egész országot.

A vértelen Március Tizenötödikén, a *Nemzeti dal* hatása több volt, mint amennyit addig egy költemény hatásának tulajdonítani mertek volna; a 12 pontban az ő vezérlete alatt álló íróifjúság csupán realizálta azokat a konkrétumokat, amik ebben a megrázó énekben a szavak lángja alatt megmozdultak a milliók lelkében. Ez a költemény, meg a március 15-iki megmozdulás spontánsága tette közérthetővé és tűzte ki sürgősen napirendre mindazt, amiért a politikusok taktikázása, körülményessége addig harcolt. Ezen a napon az egész magyar közvélemény a maga teljességében tudatra ébredt. Bensőségesebb lelki megmozdulást történelmünkben nem is tudunk ennél. De jött a politika, s fájdalom, elveszett sok minden. A márciusi költő szelleme azonban tovább él és újabb tápláléka lesz mindenkor annak a köztevékenységnek és törekvésnek, mely a népeket az igaz embercélokhoz vezérli.

Ezt annál is inkább hirdetjük, mert Petőfi a legkívételesebb, egyedülvaló költő-egyéniség, kinek élete és költészete csodálatosan egybeolvadt, amint ezt már oly sokan elmondták. Hangulata, témái, tárgyai: élete és környezete eseményeiből fakadnak, de külső és belső kiformalódásukban, közvetlen hangjukban és nyelvezetükben oly annyira újszerűek, a fogantatás

tisztaságát és üdeségét annyira magukon viselőik, hogy bennük az ú. n. egyszerűség, klasszikus tökéletességben jelenik meg. Ez a ritka költői fény: hatásuk varázsának is magyarázója. Csak Shakespeare fejezte ki drámai nyelvén élete tartalmát a 38 színművében gazdagabban, mint Petőfi, ez azonban mint a lírának isteni kegyeltje, viszont közvetlenebbül jeleníti meg lelki tartalma tengergazdaságát.

Így lett ő nemesak korának, hanem a jövődőknek is egyik legnagyobbja.

Versek

Írta: József Ferenc kir. herceg.

Vallomások dombja

(Vámossy Zoltánnénak ajánlva.)

*Vallomások dombján lassan alkonyult
Beszélgetésünk éjszakába nyúlt,
Főnt lomha felhők sejtelve vonult,*

*Szavak, — fogalmak — mint testetlen árnyak,
Úgy vettek körül kitárt nagy szárnyak,
Végtelenbe nyúló színes vágyak.*

*A vallomások dombján lassan alkonyult,
Szavak fűzése lassan elvonult,
Mint a fölöttünk kigyúlt fehér tejút.*

*Fényoszlopok tartják az emlékeknek csarnokát,
Láttuk az élet nagy, utolsó szírtfokát.*

*Meghaltak hangja csendült vissza onnan,
Fények égtek titkon valahonnan.
Tűz lobog pattogva, fát emésztve,
Száll a lángja egek sötétjébe.*

*Alattunk, völgyben nagy folyó pihen,
Rajta zöldelő virágos szigeten
Megállt a nyár egy röpke pillanatra,
Mintha ott is lángokat aratna.*

*A nagyhomályú meleg éjszakában
Érik valami a teremtés szavában.*

*Érő kalászkokat sírol most a csend,
Nemsokára dől a vágott rend.
Muzsikája szól a bő termésnek,
Éjbe tévedt szerelem — és ének.*

Véges-végig békés, sima pára
Imádkozik pihenés szavára.
Házak ablakában szemét lehúnyta a fény.
Elpihent az élet, a remény.

Lantjába kapott a Teremtő,
A legnagyobb, az örökszavú költő,
Hét színeket szivárványba öltő.

Szavain megállt, megszépült minden.
A béke énekelt sok alvó szívhen,
Csak Isten szava ragyogott az égen.

A lantos mélyen zengő dallama beszélt,
A föld hallgatta ezt a nagy zenét,
A teremtésnek örök ütemét.

Lehúnyt szemekkel, vallomások dombján
Hallgattuk mi a csillagok szavát,
Hallgattuk mi a nagy lantos dalát,
Két vadgalamb pihent egy gyümölcsfán.

Esti dal

*Este. Szél a tavak tükrén csendesen már elfeküdt.
Gondja napnak, alkonyatban fáradtan már elmerült.
Megpihentem, asszonyomnak békés nagy szemében:
Bennem csak a boldogság, a hála van még ébren.*

*Este. Hallgatás a szívek mélyén már aludni tért,
Kettőnk élte, kettőnk vágya egymás mellé hogy elért.
Életünknek mély értelme gyermekáldással futott.
Nekünk béke boldog estje jutalmul jutott.*

*Tücsök lassú nótafája zsongja fülünkbe a szót:
Valamilyen andalian kedves altatót.
Mind a ketten egymás mellett vagyunk, mint két hegyorom,
Rajtuk pára, felhők szava — én a kezedet fogom.*

*Fogom, mint a rózsafüzért — évekkal imádkozom,
Minden szónak szentélyében hálámat hozom.
Este. Szél a tavak tükrén csendesen már elpihent —
Életemnek minden célja, szíved szentélyébe ment.*

*Életemnek minden harca lelked kertjébe került,
Esti felhő szép ruhája tested fölé elterült.
Ölelésem nagy békéje mindent eltemet.
Este. Szél a tavak tükrén örökre már elpihent,
Életemnek minden célja szíved szentélyébe ment.*

A SZÁZÉVES KEGYENC

ÍRTA: GALAMB SÁNDOR

Nem lehet őszintén nem örvideni literaturánk ily nyereségének — írta Vörösmarty Mihály száz esztendővel ezelőtt, gróf Teleki László *Kegyencének* megjelenése alkalmából. Az elismerő mondat egy bő és alapos bírálatnak mintegy összefoglaló ítélete. Maga az ismertetés azonban nem minden vonatkozásában dicséri a darabot. A nagy romantikus költő világos szemmel látja meg a tragédiának szertelenségeit és technikai fogyatkozásait.

Elsősorban a mesének éppen fordulópontján, az egész műnek legelhatározóbb jelentőségű mozzanatán ütődik meg. Petronius Maximus senator feleségére, a szép, fiatal Juliára szemet vet III. Valentinianus császár, a sírja felé tántorgó római világnak ez a jellegzetes alakja. A léha, elpuhult, csak a gyönyörök után szaladó fejedelem hamis kockajátékkal elnyeri senatorának jegygyűrűjét. Az ékszerrel magához hivatja az asszonyt, de célját nem éri el. Julia ellenáll, felt nem esik becsületén. Petronius Maximus azonban nem hiszi el, hogy felesége a császár palotáját érintetlenül hagyta oda. Rettentő bosszút fogad. Elhatározza, hogy Valentinianust ledönti trónusáról, megöli és maga ül a helyére. Tudja azonban, hogy csak akkor lesz képes a császárban maga iránt átmenetileg is bizalmat kelteni, csak akkor válhatik Valentinianus kegyencévé, ha Juliát odadobja karjai közé. Mivel az asszonyt úgysem hiszi már tisztának, el is követi a szörnyű tettet. Azután a császár kegyeibe férközve, felkelti ura féltékenységét Aetius, a hatalmas hadvezér iránt, akit bosszúműve egyetlen komoly akadályának tart. Valentinianus megöleti a hadvezért. Petronius most emberei útján elhitesi a néppel és a légiókkal, hogy ő maga ellene volt a hadvezér elpusztításának. Közben *asszonyért asszony* jelszóval elcsábítja a császár feleségét, Eudoxiát. Azután a zendülés vállán felemelkedve, elragadja a hatalmat a császártól, és megöli a gyáva és fajtalan uralkodót. Nem számolt azonban valamivel. A szerencsétlen Julia, aki mindvégig meg tudta őrizni ártatlanságát, a borzalmak hatása alatt mérget vesz be. Petroniusnak első házasságából származó fia, Palladius pedig a forradalmi csöcseléeknek esik áldozatául. A bosszú sikerült hát, de a bosszúálló lelke összetörik. Petroniust

felesége és fia holtteste fölött kiáltják ki császárrá. Kétségbeesetten zokogja: Ne gonyolj, Róma!

Vörösmartyt megkapta a darab merészsége, a tragikai eszme nagyszerűsége, a szenvedélyek megrázó rajza, a páratlanul gazdag korpép, de megütközött a szerzőnek formai járatlanságán, a cselekmény szálainak sokszor zavaros szövésén, s a drámai nyelvnek hol dagályba, hol pedig tulságos tömörségbe való el-eltévedésén. Legjobban kifogásolja, sőt visszatámasztónak találja azt a mozzanatot, hogy Petronius maga vezeti a császárhoz feleségét. „Lélekbántó eszköznek“ érzi Eudoxia elcsábítását is. Mégis, a hibák ellenére is a művet színpadon szeretné látni, és felszólítja az író, hogy darabján a „célszerű módosításokat“ tegye meg.

A tragédia valóban színre is került még megjelenésének esztendejében. A szerző azonban nem fogadta meg a tanácsokat. Nem végezte el az okvetlenül szükséges módosításokat, a színház pedig meglehetősen célszerűtlen módosításokat hajtott végre rajta. Mellőzhető mozzanatokat bennehagyott, igen fontos jeleneteket meg törölt belőle. A nyelv és diktáció nehézségén, az író stílbeli különöségein szintén nem segített.

A magyar műbírálat hosszú évtizedeken keresztül újra meg újra foglalkozott a Kegyenccel. Nagyjában ugyanazokat a kifogásokat ismételtette, amik Vörösmarty kritikájában jutottak kifejezésre. A dráma éppen olyan sokat vitatott probléma lett a magyar irodalomtörténetírás számára, akárcsak írójának, Teleki László egyénisége és tragikus sorsa is azzá vált a hazai történetírás előtt. A lelkiismereti bonyodalmak útvesztőjében eltévedő, az ötvenéves korában életének önkezével véget vető politikus éppen úgy, mint a Kegyene hőse, Petronius, talány maradt.

Az író és főalakja között megnyilvánuló lelki kapcsolatról mindjárt Teleki halálát követő évben egészen különös gondolatot fejezett ki Zilahy Károly. „Ami nekem legjobban feltűnt a műben — mondja —, azon majdnem izről-izre való hasonlatosság, mely Petronius Maximus és szegény Teleki jelleme, kedélye és minden mozdulata között mutatkozik. Akaratlanul is magát rajzolta a főszemélyben“.

Borzasztó megállapítás ez, és hogyha Zilahy Károly mondanását merev szószertiségében értelmezzük, igazságtalanul sértő és kegyetlen. A ravasz, a lovagiatlan, a bosszúszenvedély

vakságában a legszentebb családi érzést és hazája érdekét is lábbal tapodó Petronius lehet-e lelki rokona a nemes jellemű, a végletekig lovagias gondolkozású, a hazáját áldozatosan szerető Telekinek? Nem, ezt a gondolatot a maga odadobott és meg nem magyarázott formájában el kell utasítanunk.

Ha azonban Petronius Maximus és Teleki lelki megalkottóságának legalsó gyökerét vizsgáljuk, ha leszállunk a két személynek — az írónak és teremtményének — abba a lelki mélységébe, ahol bűn és erény még nem váltak ketté, ahol erkölcsi ítélkezés helyett bizonyos hajlamoknak pusztán elinduló sajátságait, szunnyadó lehetőségeit, az érzések rezzeméseit és ritmúsát csak éppen észrevenni van jogunk, ha nem az aktualitást, hanem csak a potencialitást, nem a valóra válást, hanem a lehetőséget tekintjük, — akkor, igenis, akkor van jogcímünk rá, hogy a két lelkeség között bizonyos rokonságot állapítsunk meg.

Mind a ketten — író és hőse — azok közé a lelkek közé tartoznak, akik ha egy parancsoló eszme, egy kényszergondolat mágikus körébe sodródnak, akkor ez a gondolat menthetetlenül úrrá lesz rajtuk. Szabadulni többé nem tudnak tőle. Feláldoznak érte mindent. Olyan göresösen markolja meg őket, úgy hozzátörlik lelküket, hogy benső életük minden más megnyilatkozása háttérbe szorul ez egyetlen gondolat-szenvedély előtt. A logikai fanatikusaivá válnak, a jobbra-balra nem tekintő szörnyű következetesség áldozataivá.

Teleki elvi konokságára semmi sem jellemzőbb, mint életének egy epizódja, amit Pulszky Ferenc beszél el az emigrációs időkből: „Politikájának alapelve az volt, hogy minden nemzetiségnek van joga önálló nemzeti életre, sőt territóriumra is, s ezt annyira vitte, hogy egyszer, ha jól emlékszem, 1851-ben, nagyobb társaságban a Golescuknak és Bratianuknak világosan megmondta, hogy még azon kérdés fölött is, vajjon független legyen-e Erdélyország, tartozzék-e Magyarországhoz, vagy Romániához akar csatlakozni, Erdélynek általános szavazati joga fog dönteni. Erre valamelyik, a jelenlevő magyarok közül megkérte, ne beszéljen ilyeneket, mert ha ezt otthon megtudják, hazaárulónak fogják mondani. Teleki lemérte, megfordult, felkereste a szalónban gróf Andrássy Gyulát, s megkérte, hívja ki nevében azt, aki őt most oly mélyen megsértette. Andrássy megígérte a segédkezést, de megkérdezte a sértés körülményeit, s mikor Teleki ezeket elmondta, megkérte, keressen magának

francia segédet, mert ily esetben magyar nem teheti meg neki a baráti szolgálatot, hiszen senki sincs közöttünk, aki Erdélyt bármily körülmények között odaadná a románoknak.“

Nem fekszik messze az a gondolat, hogy éppen emiatt az elvi megszállottságnak, az egyetlen irányító gondolat könyörtelen lelki uralmának e rajza miatt becsülte olyan sokra a Kegyen-
cet a legnagyobb magyar, Széchenyi István is. Naplójában nagy elismeréssel ír a darabról, és sokkal többre értékeli, mint Katona Bánk bánját.

Megjelenésének és színpadra kerülésének idején a Kegyenc nemcsak Vörösmarty Mihály figyelmét vonta magára, hanem más kiváló kritikai elméket is. Bajza József hidegebben ír róla, mint Vörösmarty. Elismeri a szerzőben mutatkozó írói hivatást, s a darabban megnyilatkozó „nem mindennapi erőt“, de hibáztatja, hogy a mű, elgondolása nem felel meg Aristoteles poétikai követelményeinek, s így sem a félelem, sem a szána-
lom érzése nem fakad fel nyomán. Bajzával egyidőben Hensz-
mann Imre is ír a darabról. A költő jeles tehetsége előtt meg-
hajlik, de az ő szemében meg az a hibája a munkának, hogy a korabeli francia drámai iskola hatása erősen érződik rajta.

A negyvenes években kibontakozó nagy színműíró tehet-
ség, Szigligeti Ede sokkal méltóbban nyilatkozik a Kegyencről. Látva színpadi sikertelenségét, ezeket mondja: „Ami nem sike-
rült eddig, hihetőleg sikerülni fog a jövőben; ami drámai bel-
beccsel bír, nem veszhet el; tetszhalott, de újra feltámad.“

Teleki László tragédiájának leglelkesebb méltatója Sala-
mon Ferenc volt. A technikai fogatkozások neki is szemet szúr-
tak, a több százból szőtt mese kuszaságát megrója ő is, de az
egészből kiáradó erőt, a korrajznak hűségét, a tragikus szenved-
élyek festését szinte feltétel nélkül csodálta. Különösen érde-
kes, hogy milyen elmésen mutat rá Teleki művének egyik jelleg-
zetes sajátására. Az egész darabon — mondja — „vérfagyaláló
gúny és veséig ható irónia vonul végig... Illik ez a tárgyhoz
is, mert a zsarnoksággal szemben a független lélek csak humor-
ral és iróniával viselheti magát.“ A híres ne gúnyolj, Róma!
befejezést is a gúnyos alaphang legkövetkezetesebb végakkord-
jának tartja.

A Kegyenchez a lefolyt száz esztendő alatt igen kiváló
elmék szóltak hozzá. Legkevesbbé szerette Rákosi Jenő, akinek
tragikum-elméletéhez sehogysem talált Teleki hőségnek sorsa.

Beöthy Zsolt is többször nyilatkozott a műről. Ő a tudós tárgyilagosságával mérlegelte sajátosságait. Látta hibáit, de nagy tisztelettel ismerte el a rendkívüli írói sajátosságokat. Nagyon érdekes, amit a darab 1880-iki felújításakor ír. Szerinte az előadás igen hibásan kurtította meg a szöveget. Fontos jeleneteket hagyott ki belőle, s a hőst alakító E. Kovács Gyula indokolatlan mozzanatokat játszott bele. Ha lehetetlen volt — úgymond — egyes részeket egészen meghagyni, legalább kivonatossan kellett volna őket közbeszúrni.

Ugyanezzel a felújítással kapcsolatban még egy nagyon becses bírálatot bírunk Péterfy Jenőtől. Megrójjá, hogy Petroniusnak veséjéig hatott a színházi romantika. Ő nemcsak boszút akar állani, hanem körmönfont és művészi bosszút. A császár kockán nyeri el tőle nejtét. Petronius azon van, hogy megmutassa Valentínianusnak, hogy ő a különb kockázó. A kifogások mellett azonban elismeri, hogy nagy tehetség munkája a darab. „Mély, tragikus világnézet, és gyötrelmes romantika, erős pátosz és körmönfont számítgatás, kitűnő expositio s folyton szálát vesztő, újra és újra nekilemdülő cselekmény, genialitás és meg nem tisztult műértelem“: ezek a Kegyenc fővonásai. A darab jelenségei közül Péterfy nagy hangsúllyal emeli ki a messzenyúló távlatú korrajzot.

A Kegyencről az elmúlt száz esztendő alatt két hosszabb tanulmány jelent meg. Az egyik Hoffmann Frigyesé, a másik Mérei Kálmáné. Aki a tragédia forrásairól, főképpen az angol Gibbon munkájának a cselekmény egyes motívumaihoz való vonatkozásairól akar filológiai felvilágosítást, nem tehet jobbat, mint ha ezekhez a tanulmányokhoz nyúl. A két munka közül a dicsérőbb elismerőbb a Hoffmann Frigyesé. Értekezése abban a zárógondolatban csattan ki, hogy — szavait idézem — „egyszerűen színre alkalmazni nem lehet... Minden becses részét megtartva át kellene dolgozni, hogy necsak érdekes olvasmány, hanem színpadunk állandó dísze legyen.“

A Kegyenc történetéhez hozzátartozik, hogy a kolozsvári színház is többször színrehozta. A budapesti Nemzeti Színház tizenháromszor kísérletezett vele. Legutóbb Hevesi Sándor, aki éppen úgy, mint Szigligeti Ede, hitt a darab színpadi jövőjében. A főhős szerepét olyan kiváló művészek játszották, mint Fánecsy Lajos, Egressy Gábor, E. Kovács Gyula, Szaecsvay Imre és Odry Árpád.

A Kegyene centenáriuma alkalmából nyomtatásban jelenik meg Romhányi Gyula sajtó alá rendezésében a műnek pár esztendővel ezelőtt napvilágra került első fogalmazása. Az eredeti forma még nehézkesebb, még alkalmatlanabb, mint a végleges szöveg, de érdekes, hogy egy-egy futó mozzanata színpadilag használhatóbb, s egy-egy mondata még erőteljesebb, mint amiben szerzője végül is megállapodott.

A Kegyene megjelenésének századik évfordulója és színpadi felújítása éppen olyan világtörténeti fontosságú korbaként esik, mint amit a tragédia maga szemünk elé vetít. A darab a nyugatrómai birodalom pusztulásának megrendítő képe. Egy világ omlik össze itten, hogy új világnak adjon lehetőséget. Ezt a világtörténeti rendkívüli jelentőségű eseménysort a mának embere talán nagyobb megértéssel fogadja, talán élénkebb visszhangot ver rája, mint az eddigi felújítások közönsége. Önkéntelenül is Schillernek azok az ajánló szavai jutnak eszünkbe, amiket Wallensteinje bevezetéséül írt. A körülöttünk zúgó történelmi eseményekhez méltóvá kell válnia a színpadnak is. A nagy időkhöz nagy tárgyak és grandiózus méretek illenek. Ha a színpad nem akar versenyezni a történelemmel, akkor féltő, hogy majd megszegyeníti az élet színpada.

Versek

Írta: Csengery János

Hazajöttél . . .

*Hazajöttél, Erdélyország,
Szívünkben nagy a boldogság.
Hazajöttél, szép Kolozsvár,
Zendüljön a hálazsoltár!*

*Nélkületek bénák voltunk,
Szomorú volt éltünk, holtunk;
Fájt a szívünk, fájt a lelkünk,
Már csak alig tengtünk-lengtünk.*

*Haj pedig be vágyakoztunk,
Hogy öleden vígadozzunk
S leborulva a szent földre
Csókot nyomjunk a rögökre.*

*Ó, más nap süt ott az égen,
Más fű terem ott a réten,
Tisztább ott a forrás habja,
Lelküncet is megitatja.*

*Akármerre járunk-kelünk,
Hegyet-völgyet megismerünk:
A madár is ott folytatja,
Hol húsz éve abbahagyta.*

*Szálljon hálaadó ének
A magyarok istenének:
Napsugaras kelet földje,
Élj, virulj te mindörökre!*

Üzenet

*Kik odaát maradtatok,
Testvéreink, ne sírjatok!
Hogy még tovább tart szenvedétek,
Azért a kétségbeesésnek
Örvényébe ne hulljatok!*

*Ne higgyétek, hogy itt nekünk
Hiánytalan az örömünk
S nem gondolunk búsan reátok,
Ti testvérek, ti jó barátok,
Hogy nem örülhettek velünk.*

*Ó nem szabad csüggednetek:
Mi ott vagyunk tivéletek,
Szenvedjük a ti Golgotátok.
Bármily nyomor sújt is reátok,
Hordozza büszkén lelketek.*

*Mert eljön a nap egykoron,
— Istenbe' bízva jósolom, —
Hogy véget ér a gyász, a rabság,
S felvirrad rátok a szabadság
Egy áldott, rózsás hajnalon.*

*S nem fogja bánni szívetek,
Hogy a honért szenvedtetek,
Mert kétszeres lesz a jutalma,
Ha az igazság drága napja
Új fénybe vonja keletet.*

AZ ARCKÉP

SZÍNDRMŰ I FELVONÁSBAN.

ÍRTA: IFJ. HEGEDŰS SÁNDOR

Személyek:

Manfréd

Eliz, a felesége

Róbert festőművész

Inas

(A szin egy férfi dolgozószobája, melynek egyik sarka szalón. Könyvszekrény, íróasztal, nagy székek képezik a berendezést. A másik sarokban egy sötét szalóngarnitúra, amely néhány darabból áll. A falon, értékes keretben, fiatal nő arcképe, alatta kis polcon vázákban és cserepekben virágok.)

(Történik ma, egy nagyobb városban.)

Eliz (bejön a középsajtón, két vázával a kezében, melyekben feltűnően szép virágok vannak. Odamegy a képhez, a két vázát szintén a kép alá helyezi. Azután hátralép és gyönyörködik a képben. Majd felvesz egy kis öntözőkannát és megöntözi a virágokat. Majd megint áhítatosan nézi a képet és gyönyörködik benne).

Manfréd (ezalatt megjelenik az ajtóban. Csendben és észrevétlenül és meghatottan figyeli ezt a néma jelenetet).

Eliz (kimeneni készül, megpillantja Manfrédet és halkán felsikolt): Ah, úgy megijesztett!

Manfréd (mosolyogva): Ugyan, kedves Eliz. Hát hogyan? Olyan rémes az én külsőm?

Eliz: Ne beszéljen csacsiságokat. Nagyon jól tudja, hogy miért ijedtem meg. Gondolatban most máshol, egészen máshol jártam.

Manfréd: Tudom, drágám. Csak tréfáltam. Nagyon jól tudom, hogy maga őszinte szívvel osztozik emlékemben, és az én igaz szerelmem ápolásában.

Eliz: Igen. Egészen furcsa, de nekem az az érzésem, mintha én is személyesen ismertem volna Mariennt. Az ön korán elhunyt, drága jó feleségét.

Manfréd (visszavezeti a nőt a szalón sarkába, ahol leülnek): Az én koromban, kedves Eliz, az ember már készül utolsó útjára. Észre se veszi s egyszerre csak elhagyja a körülötte lüktető világot. Úgy jár a mai emberek között, mintha ide-

tévedt volna, idegenek közé. S amint magára marad, visszasiet a multba, ahol mindenkit ismert és ahol nem akadt sehol idegenre.

Eliz: Ez szomorúan hangzik, kedves Manfréd. Remélem, jói érzi magát és nincsen semmi baja.

Manfréd: Máskülönbén igazán semmi bajom s ezt magának köszönhetem. Gondos, figyelmes ápolásának, az önzetlen szeretetnek, mellyel egy évvel ezelőtt talpraállított.

Eliz: Mondtam már, hogy zavarba hoz dícséretével. Nem tettem mást, csak amire vállalkoztam, a kötelességemet.

Manfréd: Többet tett ennél. Szerető mozdulattal a kezét nyújtotta és átsegített engem a sorvasztó bánaton, melyet egymagamban sehogy sem tultam leküzdeni.

Eliz: Maga annyira kedves, hogy nem riad vissza a túlzástól sem.

Manfréd: Ez nem túlzás, Eliz. Mariann szegény, fiatalon, váratlanul hagyott itt, nem volt semmi baja, legalább is nem tudtunk róla. Mire egy reggelen már nem nyitotta fel szemét. Álmában fejezte be földi életét. Ez úgy hatott rám, mintha kegyetlen kézzel fejbévágtak volna.

Eliz: Ne beszéljen erről, kedves Manfréd. Mert újra elfogja a reménytelen fájdalom.

Manfréd: Most már nyugodtan tudok erről beszélni, mert a gondviselés Önt vezette házamba, aki csodálatos megértéssel úgy ápolta velem Mariann emlékét, mintha ő nem halt volna meg, hanem itt élne mellettem.

Eliz: Ez önkéntelenül jött. Magam sem vettem észre. Amikor hallgattam a maga megemlékezését Mariannról. Egyszerre csak úgy éreztem, mintha jó barátnője lettem volna az elköltözöttnek. Mintha személyesen ismertem volna. Mintha felkeresett volna, mikor egyedül ültem szobámban és így szólt volna hozzám kedvesen: „Tudom, Eliz, hogy őszintén és igazán vonzódol szegény jó férjemhez, Manfrédhoz, s ezért én meg akarlak arra kérni, maradj mellette, ne hagyd el, vigyázz rá és gondozd, mint ahogy én tenném...” Ez a látomás többször is megisméltődött velem...

Manfréd: Erről maga nem szóit nekem soha.

Eliz: Nem szóltam, mert nem szerettem volna, ha félreérti.

Manfréd: Óh, drága Eliz, ezt tételezi fel rólam?

Eliz: Ezt nem is lehetne csodálni, hiszen az emberek ma önzőek és rosszak. Most már talán azt is megérti, kedves Manfréd, hogy miért nem voltam hajlandó mindjárt első kérésére a felesége lenni.

Manfréd: Tisztában vagyok önzetlenségével és azért nem tudom, hogy mivel hálálhatom meg nagy jóságát.

Eliz: Semmivel. Nem kell ezt meghálálni.

Manfréd (*derűsen*): Hogy mondhat ilyet?

Eliz: Mert hiszen meghálálta már azzal, hogy új életre kelt az én kedvemért. Együttal meleg, nyájas otthont adott nekem, kiemelt a mindennapi élet szennyes forgatagából, kicsinyes gondjaiból és rajtam megint csak bebizonyosodott az igazság, hogy amit az ember tesz, bármit is, végső eredményben mindig önmagának teszi!

Manfréd (*derűsen*): Mire kiderül, hogy mi nem tartozunk egymásnak semmivel. Akkor hát rendben van, zárjuk le a számlát, de azért mégis meg kell engednie, hogy megcsókoljam a kezét azokért a szép virágokért, melyekkel ma áldott emlékü Mariannom képét feldíszítette. Így ápolni az ő emlékét, csak maga tudja. (*Kezecsókol Eliznek, az szeretettel végigsimítja Manfréd homlokát. Kívül halk kopogás.*) Tessék!

Inas (*tálcán névjegyet hoz be*): Ez az úr szeretné tiszteletét tenni.

Manfréd (*nézi a névjegyet, majd örömmel felkiált*): Halló, Róbert, a vén cimbora! (*Elizhez fordul:*) Egy régi jó barátom, a híres festőművész, Róbert Lafitte, akit már nyolc esztendeje nem láttam. Ő festette ezt a képet.

Eliz (*megijedve*): Ezt? Jó, akkor én megyek, magukra hagyom magukat, nem akarom a viszontlátásukat megzavarni. (*Elmegy az oldalajtón.*)

Manfréd (*ezalatt kisiset a középajtón a látogató elé. Az inas utána megy és megáll kint az ajtónál. Künn az előszobában hallatszik az üdvözlés*): Isten hozott, drága öregem! Ez aztán kedves meglepetés!

Róbert: Örülök, hogy ilyen jó színben látlak, pajtás! (*Bejönnek, az inas beteszi mögöttük az ajtót.*)

Manfréd: Nagyon örülök, hogy fölkerestél. Mióta vagy itt?

Róbert: Tegnap jöttem meg.

Manfréd: Körülbelül nyole esztendeje, azt hiszem, hogy utoljára jártál nálam... Hihetetlen, hogy elszáll az idő.

Róbert: El... de tudod, Manfréd, talán így van ez jól!

Manfréd: És hol jártál mindenfelé? Eleinte irtál, de később abbahagytad még azt is.

Róbert: Fölváltva éltem idegenben, városokban, emberek között. Majd meg pusztán, erdőben, ahogyan, tudod, adódot... Az utóbbi időben már csak inkább magános helyeken töltöttem el az időmet, munkával.

Manfréd: Hát mi történt veled? Emberkerülő lettél?

Róbert: Hát, Istenem, mi más legyen egy portraifestő? Tanulmányozza mindenfelé modelljeit és végül megrémül tőlük.

Manfréd (*nevet*): Neked rossz tapasztalataid vannak.

Róbert: A tapasztalatok bizony, ritkán jók a mai világban. Tudod, hogy én drága festő vagyok. Akit én lefestek, annak azt meg kell fizetnie. A gazdag ember viszont rendszerint gonosz ember.

Manfréd: No, no!

Róbert: Hadd el. A vagyon a legtöbb esetben a szegény és szerény emberek zsebéből került elő. Már pedig kell ahhoz egy kis felebaráti szeretet, hogy ami a másé, azt ne vedd el, a magadét tedd el.

Manfréd (*nevet*): Ahogyan mondd, így igazad van.

Róbert: Én majdnem minden esetben ezt az arcvonás mögött lappangó hajlamosságot hámoztam ki áldozataimból és akarva, akaratlanul, ezt hangsúlyoztam ki a róluk festett arcképekben.

Manfréd: Képelem, hogy megörültek neki.

Róbert: Nem vették észre. Tudod, ezt a vonást rajtuk mindig csak *mások* látják meg. Ők maguk soha. De egyik-másik hozzáértő azt írta az arcképeimről, hogy valamennyi olyan madárféle kifejezést mutat, amely emlékeztet a keselyűkre... meg a karvalyokra...

Manfréd (*nagyot nevet*): Hát ezt jól megcsináltad, öregem.

Róbert: Ha aztán megcsömöröltem az emberarcoktól, akkor rávettem magamat a tájképre, hisz ott kínálkozik a ragyogó ég, a termékenyítő napsütés... no de hagyjuk ezt. Hát

te mit csináltál az elmúlt években? Gazdagítottad a tudományt egy újabb remek felismeréssel?

Manfréd: Nem én. Rájöttem valamire, ami nagyon elbűsített és kedvemet szegte.

Róbert: Cserbenhagytad tulajdon nagy tehetségedet?

Manfréd: Nem, csak felismertem, hogy a világ tótágasra áll és pedig reménytelenül. Azt, amit mi, békebeli emberek, szellemi munkának nevezünk, ma nem értékelik.

Róbert: Áhá, te is rájöttél erre?

Manfréd: Ma nem gondolnak azzal, hogy a kultúra minél hatalmasabban kibontakozzék, ma imádják és fáradhatatlanul fejlesztik *az erőt*, melyet a könyörtelen erőszak szolgálataiba állítanak. Mindenkit letipornak és mindenki a másik helyét akarja elfoglalni... És én ehhez nem értek. Ezért hagytam abba mindent, nincsen kinek beszéljek és senki sem hallgat rám. Hát minék...

Róbert: Hanem azért látom, hogy egészen jól vagy. Amit meg is lehet érteni, kedved szerint élhetsz itt csendben és boldogan... Ejnye, de hol van Marienn?... A kedves, drága Mariann?

Manfréd (*kissé elgondolkozva*): Mariannt kérdezed?... Négy éve halt meg, hirtelen, váratlanul.

Róbert: Ugyan ne mond. Erről nem tudtam semmit. Hogyan történt... Ez tragédia, Manfréd? Ej szegény barátom..

Manfréd: Megírtam neked és rosszul esett, hogy levelemre nem kaptam választ.

Róbert: Ezt a levelet én nem kaptam meg.

Manfréd: Végül én is így magyaráztam meg magamnak hallgatásodat... Egy májusi napon történt, hogy Mariann váratlanul meghalt... És én, magamra maradtam. (*Róbert némán megszorítja Manfréd kezét. Rövid szünet.*) Most talán még jobban megérted, édes öregem, hogy mennyire örülök látogatásodnak. Természetesen, itt maradsz ebédre és különben is rendbehozatom a vendégszobát s itt lakol nálam.

Róbert: Nagyon köszönöm szíves meghívásodat, elfogadom. És újra bevonulok abba a szobába, ahol addig laktam, míg Mariann arcképét festettem.

Manfréd: Én is így gondoltam.

Róbert (*fel s alá sétál a szobában*): Ez az arckép, azt hiszem, a legjobb munkám. Nagyon büszke, sőt hiú vagyok rá.

Nagy szeretettel festettem. Örülök, hogy jól sikerült, mert ez megvigasztal tégedet is. Látom, hogy most is díszítéd virágokkal, amit nagyon meg tudok érteni...

Manfréd: Ja, a virágok!... Igen, kedves barátom, de ez... ez egészen más... ez egy egészen sajátos történet...

Róbert: Nos, mondd. Mit hallgattál el, érdekel a dolog. Na, beszélj!

Manfréd: Amikor Mariann halála után szinte búskomor lettem és nagy beteg, a Gondviselés házamba vezényelt egy ápolónőt, akiről hamarosan kiderült, hogy valóságos jóttevőm.

Róbert: Aha, már kezdem sejteni.

Manfréd: Oh, dehogy, nem úgy volt az, ahogy te gondolod. Nem úgy volt! Ez a nő a legnagyobb odaadással, szeretettel ápolta engem, kitalálta minden gondolatomat, kívánságomat. Nyájas gondoskodással átsegített életúntságomon s amikor befejezte munkáját, szerényen és szinte észrevétlenül, úgy, ahogy jött, akart eltávozni.

Róbert: Valóban? Érdekes történet!

Manfréd: Úgy kellett őt *nekem* kérnem, hogy ne hagyjon el. Ehhez hozzájárult még az is, hogy Eliz sajátos módon, valahogyan emlékeztetett Mariannra, tudod, hasonlít hozzá...

Róbert: Milyen furcsa játéka a véletlennek.

Manfréd: S ami még a legjobban meghatott, az volt, hogy mennyire ápolta Mariann emlékét. Ő az, látod, aki ma is és mindennap a kert legszebb virágait hozza be és mintha oltárra tenné, úgy rakja oda Mariann képe alá.

Róbert: Milyen szép, hogy a mai önző világban akad olyan lélek, melyben ez a megható romantika megnyilvánul, most már kíváncsivá teszel rá, kedves barátom és szeretném mielőbb megismerni új feleségedet.

Manfréd: Mindjárt behívatom. (*Csenget, az inas meg jelenik az ajtóban.*) Kérem a nagyságos asszonyt. (*Az inas el.*)

Róbert: Úgy látszik, a Gondviselés minden sebre tesz balzsamot...

Manfréd: A jó sors a legnehezebb helyzetekből is meghozza az új életet. (*Eliz belép.*) Kedves Eliz, azért fárasztottam ide, hogy bemutassam magának régi jó barátomat, Róbert Lafitte urat, aki néhány napig a vendégünk lesz.

Róbert: Örülök, nagyságos asszonyom, hogy megismer-

hetem Manfréd barátom jó angyalát, s egyben bocsánatot is kérek, ha netalán alkalmatlan önnök az én vendégszereplésem.

Eliz: Szívesen látom, mert én hiszek a közmondás igazságában: „A barátaim barátaí az én barátaim is“ ..

Róbert: Hálásan köszönöm.

Eliz: Tessék, uraim, üljünk le. *(Leülnek a szalonrészben. Róbert a portréval szemben ül, melyet folyton néz.)*

Róbert: Kóborlásaim közepette nem csupán mást figyeltem meg, mint ahogyan ezt egy magamfajta festő szinte önkénytelenül teszi, hanem megállapítottam magamról is egy-két furcsaságot.

Manfréd *(vigan)*: Halljuk! Halljuk! Tudnia kell, Eliz, hogy Róbert egyike a legkitűnőbb elbeszélőknek.

Eliz: Érdeklődéssel hallgatom.

Róbert: Egy ilyen furcsaság történt meg most velem, holott hármunk közül bizonyára csakis én vettem azt észre.

Manfréd: Érdekes, nem tettünk mást, csak leültünk.

Róbert: Éppen ez az. Ösztönszerűen és nem feltett szándékkal csináltam ezt, hogyha én egyszer jártam valahol és évek múltán újra benyitok oda és a bútorzat még mindig ott áll azon a helyen, ahol évekkel ezelőtt állt, akkor egészen bizonyos, hogy arra a székre ülök megint, amelyen annakidején ültem. Művészember vagyok és nem érzem magamat maradinak, de viszont mintha a maradiságnak volna valami következménye.

Manfréd: Egyúttal rávall arra is, hogy kitűnő az emlékezőképességed.

Eliz: Talán arra is, hogy rendszerető ember. Mindent odatesz a maga megszokott helyére, még saját magát is.

Róbert: Így is lehet magyarázni s ez kissé megvigasztal... Egyszer viszont találkoztam egy kollégámmal, aki azzal a furcsa képességével döbbsentett meg, hogy nem tudott visszaemlékezni saját korábbi műveire. Ha eléje tettek egy régebbi festményt, rajzot, vagy vázlatot, akkor nagy érdeklődéssel nézte, értékelte benne azt, ami jó, kitűnő szemmel mutatott rá fogyatékokoságaira, csak éppen azt nem akarta elhinni, hogy az az ő műve.

Manfréd: Ilyet se halottam még. Főképpen festőnél. Mert úgy gondolom, hogy annak nagyon is jó emlékezőképesség kell, mert ez segíti munkájában... Remélem, a te memóriádban nincsen hiba.

Róbert: Nincs, — sőt elsőrangú. Nem csupán a munkáimra emlékszem pontosan, hanem tájakra is, interieurökre, architektúrákra és természetesen emberekre is, akiket megnéztem. Igen, igen jól emlékszem. Úgyhogy még arra is vállalkoznám, hogy fejből lerajzoljam újra egyikét-másikat. Az én szememet nem lehet becsapni!

Eliz: Most már értem, hogy miért néz engem néha-néha olyan vizsgálódó szemmel, talán le akar rajzolni.

Manfréd: Tényleg, lefesthetnéd Elizt is, úgy, mint Mariannt.

Róbert: Azért nézem, asszonyom. mert mindjárt első látásomra feltűnt nekem, hogy valamiképpen felejthetetlen kedves barátnőmre, Mariann asszonyra emlékeztet...

Eliz: Igazán? Manfréd ezt többször említette már, de én mindig azt hittem, hogy csak szeretetből teszi.

Róbert: Valóban emlékeztet rá, csak azt nem tudom még... de különben hagyjuk ezt...

Manfréd: Nem, nem, mondd csak ki...

Róbert: Igazán nem érdekes, de ha annyira kívánják, bevallom, de valahogyan nem hallik udvariasan...

Eliz: Azért csak mondja ki bátran.

Róbert: Hát kérem, azt akartam mondani. Nem tudom megállapítani önnél, asszonyom, hogy ez a hasonlatosság mennyiben a természet játéka, s mennyire szándékolt? Mennyire csinált?

Manfréd: Szándékolt?

Róbert: Hát igen, Mondjuk a ruhaviselettel, méginkább a hajviselettel, fejtartással, mozdulattal, járással, beszéddel... Így meg lehet közelíteni egy másik embernek a külső megjelenését, hasonlatosságot lehet felidézni, s nekem ez a hasonlatosság annál is inkább feltűnt, mert hiszen annakidején én, — én festettem meg Mariann arcképét, mely ott lóg eredeti helyén a falon. Ez volt egyik legjobb munkám. A büszkeségem! (*Nézi a képet a falon.*) De kissé ezt az arcképet fel kellene frissíteni, barátom, mert olyan, mintha be volna ütve...

Manfréd: Majd megnézed nappal. Jó világításnál. Azt hiszem, most árnyékok fekszenek rajta.

Róbert: Természetesen!... Aztán vannak a természetnek meglepő játéka is, tudod, amikor egymástól teljesen idegen embereket úgy teremt meg, hogy beválnak szinte ikreknek. Ilyen esettel is találkoztam már.

Manfréd: Én is, azt hiszem, ez nem is olyan ritka eset.

Eliz: Ejnye, még meg sem kérdeztem, hogy hol hagyta Lafitte úr a podgyászát, intézkedni kellene róla.

Róbert: Lent a Royal Szállóban. Ne tessék ezért fáradni.

Manfréd: Jó, hogy említéd, Elise, mindjárt szólok az inasnak, hogy telefonáljon érte. Pardon, egy pillanatra... (*Elmegy.*)

Eliz (*izgatottan*): Egy másodperere kérem szíves figyelmét, Lafitte úr.

Róbert: Rendelkezzék velem, asszonyom.

Eliz: Egy nagy kérésem van.

Róbert: Tessék!

Eliz: Ugyebár, ön testi-lelki jóbarátja Manfrédnek?

Róbert: Negyven éve vagyunk jó barátok.

Eliz: Láthatja ugyebár, hogy milyen boldog és megelégedett a nagy csapás ellenére, mely Mariann elhunytával érte.

Róbert: Tudom!

Eliz: Akkor bizonyára teljesíteni fogja kérésemet, arra akarom kérni ugyanis, hogy... ne...

Manfréd (*bejön*): A podgyászokkal is rendben vagyunk (*Elizhez.*) Róbert az emeleti két nagy szobában fog lakni újra.

Eliz: Értem.

Róbert: Ahogyan így elnézlek, kedves barátom, megelégedéssel állapítom meg, hogy jól vagy, nincsen semmi bajod, mégsem tudom azt sehogyan megérteni, hogy parlagon hagyod nagy tudásodat és alkotótehetségedet...

Manfréd: Mondom már, engem ezen a világon úgyszólván semmi nem érdekel többé.

Róbert: Rösszul mondod, mert míg az ember él és tud dolgozni, addig dolgozzék, ez a garanciája az *igazi boldogságnak!*

Manfréd: Kedves vagy, mikor így moralizálsz!

Róbert (*feláll, a festményhez lép*): Érdekes, tudod, Manfréd, most én járok úgy ezzel a képpel, mint az én ismerősöm, tudod, ez a feledékeny piktor, aki nem ismert rá később saját munkáira.

Manfréd (*nevet*): Azt akarod ezzel mondani, hogy ez az arckép idegenül hat most rád?

Róbert (*jobban nézi a képet*): Tisztára idegenül. Mert ez nem az én kezem vonása.

Manfréd: Ugyan ne bolondozz!

Róbert (*egy pillantást vet Elizre*): Mondja kérem, asszonyom...

Eliz (*feláll ezalatt és lassan Manfréd háta mögé kerül, most ujját szájához emeli és hallgatásért könyörög*).

Manfréd: No, mi az, miért hallgattál el? Mit akarsz Eliztól?

Róbert: Hát hiába, barátom, akárhogy nézem ezt a képet, meg kell állapítanom, hogy ezt nem én festettem!

Manfréd: Nem, ez hihetetlen.

Róbert: De nemcsak azt, hanem még azt is meg kell állapítanom, hogy ez az arkép nem Mariann arképe.

Manfréd: Tréfálsz, mégpedig, ne haragudj, izléstelenül.

Róbert: A legkomolyabban beszélek. Nagyon sajnálom, hogy azt kell mondanom, — itt egy egészen furcsa dolog történt.

Manfréd: Itt egyáltalában nem történt semmi... Te képzeldől!

Róbert: Itt az történt, hogy az én festményem helyére tették ezt — a máskülönben kitűnő portrét —, mely azonban nem a te első feleségedet ábrázolja, hanem Eliz asszonyt. Gyere csak ide és nézd meg jól, közelről.

Manfréd (*egy pillantást vet Elizre, aki, mint a tetten-ért bűnös, sápadt és remegve áll, rövid, feszült szünet*): Hogy történt ez, Eliz?

Eliz (*lassan kezdi mondani, de mindjobban belejön és védőbeszéde felfokozódik*): Amikor harmadfél évvel ezelőtt a főorvos ideküldött azzal, hogy gondjaimba ajánl egy nagyértékű tudóst, akit a bánat felől, mert nem tudja leküzdeni fájdalmát felesége elvesztésén, én gyanútlanul léptem be ebbe a házba és lelkiismeretesen fogtam hozzá feladatomból elvégzéséhez.

Manfréd (*halkan*): Ez igaz!

Eliz: Nem azért mondtam, hogy dicsérjem magamat, de éjt, nappalt egyé téve, fáradhatatlanul s a legnagyobb szeretettel ápoltam és gondoztam a rámbizott beteget. Észre sem vettem, amint munkám közben egyre jobban vonzódtam hozzá, mert megismertem finom lelkét és nemes gondolkodását és megtettem mindent, tőlem telhetőt, hogy kiragadjam a mélabú felőlő hangulataiból és megmentsem. A főorvos, aki időnként ellenőrizte munkámat, nagyon meg volt velem elégedve. Én folyton figyeltem betegemet és sokszor kaptam rajta, amikor itt ült

ezen a széken, órák hosszat magábaroskadva és nézte elhalt felesége arcképét. Ekkor megértettem, hogy ő *csodát* vár. Azt lesi, hogy ez a kép egy napon talán mégis csak megszólal, azt áhította, hogy ez egy csodálatos órában elhagyja a keretet, kilép belőle, hozzálép, megsimogatja, megvigasztalja, szól hozzá...

Manfréd: Egyre azt vártam...

Eliz: És erre nekem egy sajátságos ötletem támadt, elhatároztam, hogy szinte észrevétlenül, magamra öltöm a drága halott külsejét, úgy fésülködtem, mint ő szokott, úgy öltözködtem, mint azelőtt ő, és hogy ezzel a csalódást még teljesebbé tegyem, egy kitűnő festővel elkészíttetem az ön művének egy változatát, mely engem ábrázol, de mégis úgy hat, mintha Mariann asszony mása volna... Ezzel elértem azt, hogy Manfréd felismerte a hasonlatosságot közöttünk és ebben vágyának megvalósulását látta. Felemelt engem és az első felesége helyére tett és ez neki megnyugvást, sőt gyógyulást hozott.

Manfréd: Úgy volt.

Eliz: Ez volt az én bűnöm, Laffite úr, ezért cseréltem ki a képet, ezért loptam be magamat Mariann asszony helyébe.

Róbert: Végtelenül sajnálom, asszonyom.

Eliz: És mindezt nem jár nekem semmiféle jutalom. Dicséret, vagy elismerés, mert amit én akartam és tettem, azt önzetlenül cselekedtem... csaltam... bevallom, csaltam, de én nem tettem másképen. (*Eliz idegesen felsír és kisért.* *Kis szünet.*) De ezt... Ezt nem bírom el...

Manfréd: Mondd csak, barátom, ezekután is azt hiszed, hogy fontos az a te festményed lóg-e itt a falon?

Róbert: Bocsáss meg, még csak nem is sejtettem, hogy ennek a történetnek ilyen motívuma van. A meglepetés első percében, a művész önzése szólt belőlem. Fájt, megütött, hogy kicserélték a legszebb művet... Megsemmisítették. Nézd, nekem nincs családom, sem asszonyom, sem gyermekem. Én magam vagyok a világon és a munkáimban élek. És ha elpusztítják valamelyik művet, akkor úgy érzem, hogy nemcsak a lelkemből, de a testemből is leszakítottak egy darabot.

Manfréd: Ez a te hiúságod...

Róbert: Lehet, — az is lehet, hogy jobb lett volna ha hallgatok.

Manfréd: Nem... sőt jól van ezígy, mert én most tel-

jesen tisztában vagyok azzal, amit Eliz értem tett... Sok mindennel megbékített... Életben tartotta előttem Mariann emlékét és új életet adott nekem... Fájl, hogy most könnyes szemekkel ment ki a szobából.

Róbert: Röstellem a dolgot.

Manfréd: Nem baj... Majd szépen megbékül, lecsillapul, aztán mikor visszajön, légy hozzá kedves. A nők, tudod, nagyon érzékenyek... Ilyenkor magukra kell hagyni őket...

Róbert: Ebben megint a régi együttérzést veszem ki szavaidból Manfréd... Mert nekem is az az elvem, hogy sohasem szabad egy nő után menni.

Manfréd: Igen! hagyni kell, míg kiegyensúlyozzák lelkiüket.

Róbert: Úgy, ahogy mondd, barátom, csakhogy egy baj van mindig velük, olyan különös hangszer tudod a nő, hogy mindig más melódia csendül ki belőle, mint amilyent az ember szeretne... aminőt a logika következetessége diktálna...

Manfréd: Azért kell mindig várni, látod és várni... es egyszercsak magától visszajő a nő!

Eliz (*bejön, köpeny, kalapban, kezében hozza Mariann portréját, a képet a másik kép alá támasztja a falhoz. A két férfi elámulva néz rá*): Visszahoztam Mariann igazi arcképét neked, Manfréd. Ebből láthatja ön is Laffite úr, hogy nem pusztították el az ön művét. A leszámolás első része ezzel megvolna.

Manfréd: Ezzel be van fejezve az egész dolog, kedves Eliz.

Eliz: Manfréd, nincs befejezve. De be lesz fejezve... Én most elmegyek, kedves Manfréd. Beismerem, drágán fizetek meg egy tévedésemért. Azt hittem, pótolni tudom azt, amit az élet öntől elvett.

Manfréd: Ugyan, el akar menni Eliz? Itt akar hagyni? Miért?

Eliz: Mert a leleplezett csalónak az a büntetése, hogy kiteszik a házból.

Manfréd: De hiszen erről szó sincsen, Eliz.

Eliz: De erről van szó, éppen erről. Mikor kisiettem előbb a szobából, feldúlt lelki állapotban, azt hittem, maga utánam fog jönni és lesz egy megértő, jó szava hozzám. Amire nagy szükségem lett volna abban a pillanatban. Kedves Manfréd ez volt a fordulópont a mi életünkben, hisz eddig csak hétköznapi

megszokás volt közöttünk. De előbb eljött az igazi, a nagy pillanat, mikor meg kellett volna jelenni magában az érzéseknek, a szeretetnek, a szerelemnek, ami a házaselet alapja... Én szívdobogva vártam ezt magától. Szándékosan, lassan öltöttem, lassan vettem magamra a kabátomat, lassan tettem fel fejemre a kalapot, de maga nem jött... maga nem jött utánam, Manfréd.

Manfréd: Drága Eliz, hát értse meg!

Eliz: Nagyon jól megértettem mindent. Maga ezt az esetet megbeszélte régi barátjával, holott itt semmiféle megbeszélésnek vagy latolgatásnak nem volt helye. Itt a becsületes emberi érzésnek kellett volna diadalmaskodni mindenekfelett, a szerelem erejével... és ez nem következett be. Ez maradt el... Ez szakadt ki az életünkből... Én levontam a konzekvenciákat... Én elvesztettem a játékot... Én megyek... (*Sarkonfordul és kifelé megy büszke fejtartással.*)

Manfréd (*Felriadva*): De Eliz, maga nem hagyhat el engem.

Eliz (*Kifelé megy, az ajtónál visszafordul*): Sajnálom. Én már határozottam Manfréd... Isten vele. (*Becsukódik az ajtó, elmegy.*)

Manfréd (*Leroskad a székbe*): Ez lehetetlen... Ez borzasztó... Ez megmagyarázhatatlan.

Róbert *Melléje lép, tompa hangon*): Barátom.. Ez a nő...

Manfréd: De hát mi történt itten?

Róbert: Valami összeomlott... Valami, ami nem az igazságra volt építve...

Manfréd: Miért is szóltál te... Miért is szóltál...

Róbert: Kedves Manfréd, az én szavam csak egy olyan egyszerű koccanás volt, mint mikor Dániel próféta könyvében az az élő kavics megindul valahonnan és megy és megy... és nekiütődik a hatalmas agyaglábú, páncéltestű, aranyfejű koloszszusznak és az egy szempillantás alatt összeomlik.

Manfréd: De hiszen itt nem omlott össze semmi.

Róbert: De igen Manfréd, csak te túl közel vagy a tényekhez s a tények túl közel vannak tehozzád, azért nem tudsz tisztán látni saját ügyedben.

Manfréd: Ellenkezőleg, te vagy túl távol, Róbert, az én életemtől és így nem értheted meg azt, hogy itt mi történt.

Róbert: Mondom, összeomlott a hazugság vára, elment Eliz...

Manfréd: Nem... Nem Elizről van itt szó, de te ezt nem tudod megérteni, itt sokkal mélyebb és sokkal borzasztóbb dologról van szó. Mint az első pillanatra az feltűnik előtted.

Róbert: Nos miről?

Manfréd: Megmondom neked, Róbert, tudd meg a szörnyű igazságot. Most halt meg Mariann másodszor... Most halt meg Mariann örökre!

(Függöny.)

Versek

Irtó: Dutka Ákos

Mit mond a szén?...

Itt ülök fázó, felkavart szívemmel
Kályhám előtt, — s egy vén kosár ölen
Szurokszemével néz reám meredten,
Igéz, elaltat, úrrá lesz felettem
S beszélni kezd a Szén:

— Évezredek mult titkát rejti lényem,
Színem sötét, komor halotti gyász,
De iszonyú tűz alszik vén szívemben,
Gyermekgöggöd bár halottnak hisz engem,
Ember vigyázz!

Én őrzöm itt az őserdők haragját,
Elmult világból őrzöm a Napot.
Sötét palástom izzó fényt takargat,
Fényét, hevét az életadó Napnak,
Az alvó tűz vagyok.

Szerettelek, te nyughatatlan ember:
Világotformáló, építő erő.
Télen eljöttem melengetni téged,
Kazánok alján lelkem kedvvel égett,
Legyen tiéd a hő.

Tiéd a láng: Az éltető melegség,
Formálj belőlem újra életet,
Sötét palástom gyujtsd, szakítsd le rólam
S a millió szín új életre lobban,
Mit testem rejteget.

Csodákat szültem néked, földi ember,
Legyen éltedben több szín, több meleg.
Hiába volt! — Te rútúl cserbenhagytál,
Gyilkot kovácsolt kezed sugaramnál
S most bög a fergeteg.

Mert rabbá tettél, lenyügöztél engem
És Istened a hideg, holt Arany.
S oltárain pocsékolsz te engem,
Hitvány gögödben mindig telhetetlen. —
Én nem hagyom magam!

Én nem leszek a milliók igája,
Az én tüzem az égi Nap fia, —
Melegítő láng voltam, — nem átok
S te gyűlöletet fűtsz velem, te álnok,
Hitvány rög fia!

Most fázni fogsz, s az őserdők haragját:
Bolond tüzem' a szélnek engedem,
Diluviális szörnyeket köpök rád,
Földön, vizen, égi levegőn át
A lelked égetem.

Kohómba estél. Égni fogsz ölemben,
Gazdag világod minden szegletén,
Amíg kiég a múltad sok salakja...
Apám a Nap: az éltetőd akarja
S testvéred, én a Szén.

Otthon Váradon

Mindenki sírt, és újra nevetett,
Hogy újra bátran magyar lehetett.

Falta egymást sok könnyes régi szem
és dadogta a száj: emlékezem.

A régi ház, az utcák és terek
bomlottan zúgva mind keringenek.

S messziről, mint égi látomás
integet felém a fiatal Tamás.

A „Kis Pipának“ pállott kék ködén
Juhász Gyulát mintha sejteném.

Megyek, próbálom — új már a kilincs...
Rideg szoba, — a multból semmi sincs.

Megfordulok, egy árnyék suhan el,
húszéves, sápadt, néz és nem felel.

Lázasszemű karcsú garabonciás,
oly ismerős e földi látomás;

szalad előttem, — el nem érhetem...
A régi Várad s az én életem.

KOSSUTH LAJOSNÁL TURINBAN

ÍRTA: JANKOVICS MARCELL

Amit itt elmondok, nem valami mélyenszántó történelmi tanulmány. Szó sincs róla. Csak igénytelen részletek egy naplóból, melyet majdnem félszázad előtt valami lelkes gyerekeMBER írt Turinban. Ez a tizenhét éves gyerekeMBER én voltam.

Ma már alig él valaki azok közül, akik hallották Kossuth Lajos szépséges élő szavát. Bizonyos azonban, hogy én vagyok ma már az egyetlen, aki nem politikai nyilatkozatokat, vagy magyar zarándokokhoz intézett mélabús ékes és okos szót hallott ajkairól, hanem hallgathatta az embert, az életében már élő szoborrá vált száműzött, az eszmévé finomult legdaeosabb magyar, az égő lélek közvetlen szavait, turini otthonában, a családi kör meghittségében, a távolság megafonja és mikrofonja nélkül, melyek a megnyilatkozó és hallgatója között mindenkor nagy ürt teremtenek. Úrt, melyet az ünnepi alkalom, a történelem, a nagyság, a rajongás és más hasonló erők még be is ködösítenek.

Én hallottam Kossuth Lajost, fiatalságom forró napjaiban, mikor még nem ismertem a később rám szakadt — fájdalom — nagyon rút korok materialista sivárságát. Fél század telt el azóta, rettenetesen hosszú idő, még a mai rohanvást rohanó időkben is, de én ősz fejjel is úgy látok mindent, úgy hallok mindent, mintha tegnap lett volna.

Ma is hálásan érzem, hogy az ott, a csodaszép Piemontban, a Via dei Mille egyik házában átélt órák gyujtották meg lelkemben a magyar fanatizmus örökmécsét. Ennek lángja hosszú, sokszor kétségbeesett férfiküzdelemben, öt évtizeden át változatlanul égett bennem, mert vigyáztam e lángra és a széltől is óvtam, mint a firenzei *Pazzi*, aki a szent sírnál gyujtott fályát és égve hozta haza, hogy a dóm főoltárán világosságot gyujtson vele. Óvta ő is széltől, háttal lovagolt előre, beleütközött árokpartba, kőbe, falba, hitvány ellenségbe, de kezében a láng nem aludt el. Az én lelkemben sem aludt el az, amit Turinból hazahoztam.

Kossuth felesége, Meszlényi Teréz, édes húga volt öregapámnak, Meszlényi Jenő 48-as honvédezredesnek, aki férfikora legszebb éveit nehéz vasban töltötte Kuftseinban. Ez az atyfi-ság juttatott a turini napokhoz. A kilencvenesztendő's aggastyán 1892-ben és 1893-ban hozzámk üzent és azzal hívott magához, hogy

látni akar és megáldani. Két vakációmát élhettem otthonában, a marsalai Ezer Utcájának 22. számú házában. Ma is érzem, hogy boldog ember, aki életében legalább egyszer igazán nagy emberrel találkozhatott, férfiúval, akit a történelem logikája, az eszmék napfénye, nemzete örök szeretete emelt a nagyság magaslatára és nem külső rang, gyarló idők divatja, vagy függő és fizetett íródeákok tolla.

Akkor még ismeretlen volt a viaszlemezeken megörökíthető élő hang csodás találmánya. A mi korunkban például Barbusse saját temetésén Moszkvában viaszlemezről mondhat beszédet és a régen elporladt Caruso a szívünkbe markol ma is az Ayaya dalával. Nekem a régi időkből megmaradt az én szerény viaszlemezem, a fiatal diák naplója, melybe minden este feljegyeztem Kossuth Lajos minden szavát, valamint éjféltajt dolgozószobájának küszöbét elhagytam. Híven ismétlem ezeket a szavakat, mint akár a viaszlemez.

Mikor húsz évi trianoni száműzetés után először álltam halottak napján a Kerepesi-temető mauzóleumában, valahogy úgy éreztem, hogy fiatal éveimben sokkal jobban megrázott a Kossuth-család szerény sírköve a genovai temetőben, fönt a domboldalon, hol Kossuth Lajos hitvesének és virágkorában elhervadt leányának kis emléket állított, melyet önmagának is emlékül szánt. A kövön e szavak állottak: „*Patria memento cinerum extorrium dum libera eris*“. Hazám, emlékezzél e száműzöttek hamvairól, mikor majdan szabad lész. A Kerepesi-temetőben elpirultam, mert igazában a magyar nemzet még mindig nem állított valóságos mauzóleumot a XIX. század egyik legnagyobb államférfiának és a világviszonylatban is legismertebb magyarnak, mert négy és fél évtizeddel halála után még senki sem írta meg méltó életrajzát, holott epigonokról testes kötetek jelentek meg. A Kossuth-történetírásban még mindig csak a regényes korrajzoknál tartunk. Legalább Kossuth-breviáriumot össze lehetett volna szedni szellemi hagyatékából, hogy igéi beedződjenek későbbi nemzedékek szívébe.

Azok, akik turini zarándoklásaik vagy riportkirándulásaik után megemlékeztek Kossuthról, írásaikban mindenkor regényes ködben rajzolták meg alakját, mintha mindenkor koturnuson járt volna. Én ma is magam előtt látom igaz emberi mivoltában, mert ember volt, kiről nehéz megállapítani, elméje nemesebb-e, vagy a szíve. Ember volt, kinek egyéniségéből még a

kilencedik évtizeden túl is csodálatos varázs, mondhatom e szót, *báj* sugárzott. Én akkor 17, illetve 18 esztendő voltam. Ő túl volt a 90 esztendőn. Ez több mint 70 esztendő korkülönbség, több két emberöltőnél két élő ember között. Rettenetesen nagy, csillagászati távolság. Ő akkor is a magyar nép *édesapja* volt, — én még csak kiforratlan senki. Ezt a csillagászati távolságot köztem és közte végtelen kedves, jóságos közvetlenségével tüstént eltüntette.

Az első, ami lenyűgözőleg hatott, Kossuth Lajos külseje volt. Bevallom, hogy mikor 1892-ben először elébe állottam, hogy áldott kezére hajoljak, reszkettem az elfogultságtól. Pillanatok alatt ő hozott közel magához, kedves, tréfás hangjával. Dél volt. *„Ettél-e már fiam valamit? — Nem? — Nos, hiszen szép házigazda vagyok, akár Catullus, aki vendégeinek azt mondta: jó ebédet ehettek nálam, ha a jó fogásokat magatokkal hozzátok.“*

Mikor ebéd után behívott dolgozószobájába, lábujjhegyen lépkedtem utána, miközben esikorgott cipóm. Rám mosolygott.

Fiam, nem vagyok én Serbelloni tábornok, aki még osztrák adjutánsa esizmáinak is kommandált: — „Stiefel schweigen! Wenn Stiefel reden, kann ich nicht sprechen!“

Jóságos szemével végigmérte a zermatti és berni hegyek hócsúcsain barnára perzselt arcomat és így szólt: *„Izzadtál föl-fel? fáradtál fölfelé? Jól tetted. Mondd el életedben minden fáradságról és verejtékcöppről: — c'est non plaisir...“*

Pár szóval eltüntette azt a mérhetetlen távolságot, mit a kor és az emberi nagyság mért közénk.

Mikor 1893-ban másodszor érkeztem Turinba, Kossuth Lajos dolgozószobájában várt rám. Fáradtabb volt, mint előző évben. Tenyerére támasztotta szép ősz fejét és szunnyadott. Lélekzetemet is visszafojtva állottam előtte. Mintha Álmos vezért látnám, ki a magyar ígértföldről álmodik...

Fölrezzent és szeretettel simított végig homlokomon. Főllt, némán rám nézett és belém karolt. Úgy látom ma is magam előtt. Ekkor vésődött lelkembe igazi képmása, mely ma is élénkebb, mint akár Parlaghi Vilma vagy Karlovsky festménye.

Ember volt, akinek külsejét az emberi kor legvégső határan is tökéletes széppé avatta lelke szépsége. Termete csak keveset hajolt előre, 91 éves korában is. A férfi, aki ember előtt soha meg nem hajolt, a sors és a halál előtt sem akart meghajolni.

Minden mozdulata, járása előkelő. Hölgyekkel szemben késő aggságában is gavalléros, lebilincselő. Férfiakkal szemben szeretetreméltó, de fölényes, distanciát tartó. Kicsinyekkel, szegényekkel szemben jóságos. Homlokán 90 éves korában sem volt redő. Szakálla, fürtjei selymes ezüst. A szeme kék; benne szelidség és ha beszél, tüstént lobogó magyar tűz. 1848. és 49. év perzselő tüze. Néha az emigráció korának bánatos, esdeklő, magyar hazájának igazságot kérő tekintete, de mindig párosulva a számkivetett büszkeségével...

Délutánonkint megmutatta legkedvesebb emléktárgyait. Nagyon szerette a szép kis fafaragványt, a haldokló honvédet. Így magyarázta: „Fiam, ezt olyan szilvafából faragta egy magyar, melyet még én ültettem. Százezrével kellett volna a fákat ültetnem, hogy mindegyikből — magyar honvéd legyen...“. A legbüszkébb volt a fogadószobája egyik falán ékeskedő plaketra. Ez Tökölyt, Rákóczyt és Kossuthot ábrázolta e fölírással: „*Defensores libertatis.*“ A szabadság védői. „*Jegyezd meg, fiú, — úgymond — ez a legnagyobb cím és rang, amit valakinek adományozhatnak...*“. Nagyon szerette a kis könyvszekrényt, mely egy asztalkán állott. Shakespeare háza, benne a nagy angol drámaíró összes munkái. Ha jól emlékszem, a kis házon — naplóm szerint — ez állott: „*Shakespeare nyelve megújítójának.*“. Gyönyörű angolsága és angliai beszédei után kapta — munkásoktól. Mindegyik munkás egy pennyt adhatott csak, hogy többen lehessenek az adományozók. „*Ez a 9215 munkás — ennyi penny folyt be. — Közel jöttek szívemhez...*“ Szokta mondogatni.

Kossuth Lajos ismételten említette előttem, hogy legkedvesebb magyar könyve az *Ember tragédiája*. Úgymond, — kedves neki már a könyv címe miatt, mert az ember sorsa igazán tragédia. A magyar sors meg éppen tragédia. De szerette e könyvet utolsó szavai miatt: küzdj és bízva bízzál. Legkedvesebb könyve e pár szóért is, mert az édenkert óta az ember és emberiség minden lépése csalódás, de a befejezés mégis csak — mint hangsúlyozta — az „*akarát optimizmusa*“.

Különösen szerette az olasz műveket, melyek Róma és a renaissance műkincseivel foglalkoznak. Szerette angol könyveit, melyek elmélyedtek a természet titkaiba. Nagy gyönyörűséggel forgatta 90 éves korában is Burns skót költő zamatos, erőteljes költeményeinek gyűjteményét. Belőlük a legtöbbit fejből idézte.

De nem csak a történelem és böleselet magasságain járt nagy elméje. Rajongott a magyar népdalokért. Előttém sokszor párhuzamot vont a nápolyi népdalok és a magyar népdalok szépsége között. Mondván: „mindkettő —, hogy Montesquieurel szólnak, *proles sine matre creata*. Vagyis anya nélküli gyermek... A népdalnak nincsen anyja, — hanem igazában az egész nemzet gyermeke.“

Egyik estén Réclus Elysée *La terre*, a Föld című művét olvassgatta, melyet a világ egyik legértékesebb remekművének tartott. A nagy francia tudós egész életében majd itt, majd ott élt száműzetésben, mert majd Krapotkin kommunizmusát, majd Bakunin kollektívizmusát hirdette. Kossuth Nápolyban találkozott ezzel a nagy felforgató idealistával, mikor Afrikába utazott nagy kutatásokat végezni. E találkozást Kossuth szószerint így mesélte el:

„Réclus nem rég tért vissza Amerikából, hol falansztert teremtett abból a pénzből, melyet neki a *LA TERRE* című lángeszű műve hozott. Mikor fogytán volt pénze, Kedves kommunistái elkergették. Kérdeztem: most is szocialista? Inkább, mint valaha! — Azt feleltem neki: hogy a szocializmust valaki helyesen oldja meg, ahhoz igazán Istennek kellene lennie. Cher Réclus, kitől várja Ön a megoldást? — A közvélemény lassú cseppjei tengerré fognak nőni és ez rendbe hoz mindent. Felelte a francia. Hozzáteszem: a szocialistáké a jövő Oroszországban es biztos. Föl is forgatnak mindent, de vajjon építeni tudnak-e, azt kétlem.“

Ezt 1893-ban mondotta, — éppen 25 esztendővel a szovjet megalakulása előtt...

Ugyanakkor beszélt Olaszország földrajzi alakulatairól és a Como-tó búbajos szépségeiről. „Szegény boldogult feleségemmel szoktuk mondogatni: mindezt az Úristen mosolyogva teremtette...“

A Dunamedence kérdésének veszedelmeiről és gondjairól sokszor beszélgetett, néha keserű gúnnyal emlegette a tehetetlenséget és a Dunamedencébe benéző szomszédok kapzsiságát. Egy ízben táfásan mondotta: „Ezzel a Dunával mi magyarok úgy vagyunk, mint a cigány, aki felschajt: de sok jót lehetne főzni ezzel a nagy vízzel, ha volna hozzá elég kenyér és vaj és hús...“

Egyik izzó nyári estén dolgozószobájában ültem. Minden nap éjjelig írt, szemüveg nélkül vetette papírra rengeteg irathalmaz között változatlan gyöngyírással sorait. Ezüstfehér fejét megvilágította a gyertyaszál, mely a felső villamos világítás mellett asztalán égett. Hallgattam, — csak olyankor mertem valamit kérdezni, mikor balkézszel átnyúlt az asztalfiókba és félkézzel egy-egy cigarettát sodort. Mert úgy tartotta, hogy dohányfüst mellett könnyebben megy a munka. Nappal nem szítt, de munkaközben este szakadatlanul. Megjegyeztem, hogy talán még is fárasztó késő éjjelig dolgozni. Föllemelte szép ősz fejét:

*„En 90 éves koromban is megkeresem tollammal kenyere-
met. Nem akarok függni senkitől. Mikor bebörtönzésem után a
bécsi udvar megértette az írott szó hatását, sok pénzzel édesge-
tett. Csak annyit mondtam: vigyétek pénzeteket. Magyar ember
az udvarnál nem használhat hazájának. Később, mikor földön-
futó lettem, Napoleon császár 30.000 frank évi járadékot ajánlott,
ha tollammal támogatom olaszországi terveit. Nyíltan megmond-
tam neki: a franciák császára nem elég gazdag, hogy egy ma-
gyarnak ajándékot adjon. Hát — ma is tovább dolgozom.“*

Politikusok és államférfiak ritkán tanulják meg a nagy igazságot, hogy a szegénység a legnagyobb függetlenség.

Kossuth sokszor zsörtölődött nagy kora miatt. Nem mintha az aggastyánokat kínzó testi-lelki dekadencia bántotta volna, hiszen utolsó, a halálos betegségéig rendületlen szívós életerő ajándékozta páratlan munkabírást és szellemi üdesége, nagy-
szerű emlékezőképessége, csalhatatlan logikája valósággal fiatal-
tallá tette, valamint szelíd kék szemében kigyulladt lelke tüze és
valamint megszólalt. Nem szerette, gyűlölte a századdal lépést
tartó hosszú életét, nem az aggság gyarlóságai miatt, hanem esu-
pán azért, mert a kor megváltozott körüllötte és úgy érezte magát
a változó időkben, változó nemzedékek között, mint a keleti me-
sében a palmyrai mester, akinek az istenek örök életet ajándé-
koztak, de ő a legnagyobb kegyként kéri, hogy végre — meg-
halhasson. Ezért nem is szeretett semmiről beszélni, ami a kor-
ral összefügg. Hogyha például nővére, Ruttkay Lujza, vagy hall-
gatag inasa, a derék Giorgio megkérdezték, mit főzessenek neki?
Mindig azt felelte: *„Mennydörgős mennykőt. — Ez való az ilyen
vén embernek.“* Mikor egy ízben ebéd után azt mertem mondani:
egészségére! Azt válaszolta: *„majd ha találkozom veled (az egézs-
séggel), — átadom neki üzenetedet...“* Másszor fejtegette:

„*Bolond, aki azt mondja, áldás az öregség. A vénség keserves kín, mert aki szegény, még lehet gazdag, — aki beteg, még lehet egészséges. De az aggság már csak keservesebb lehet.*“

Ezért nem örült, ha a megváltozott magyarság fiai fölkeresték.

„*Boldog vagyok, hogy otthon nem felejtettek. De még a szeretet is öl. Ha igazán szeretnének, hagynának legalább békében meghalni.*“

Egy ízben panaszkodtam, hogy nem akadtam utazásaim közben senkire, akinek a magyarokról tiszta fogalmi lettek volna.

„*Igaz — mondá, a magyart nem ismerik, mert átláthatatlan spanyolfalként elébeállott Ausztria. Egyszer Velencében megismerkedtem két olasz tiszttel, kik vitatkoztak nemzetiségmről. Bizony végigtalálgatták a föld 890 ismeretes nyelvét. Megmondom: magyar vagyok. Fölkiáltanak: Ah, ungherese! Ez annyit jelentett: hát ilyen csodabogár is van? Miért nem lehet Magyarország önálló állam?! — Ez mind 1867 nagy művének eredménye...*“

A címére garmadával érkező budapesti lapok magasztalták egyik magyar miniszter érdemeit. Rápillantott a dithirambusokra és fejét csóválta:

„*Az érdem ott kezdődik, ahol a kötelesség megszűnik. En csak kötelességet teljesítettem hazám iránt. Nem az én érdemem, hogy a kor megtalálta bennem emberét. Ez mindig véletlen.*“

Arról esett szó, hogy mi is az igazi dicsőség. Kossuth röviden meghatározta:

„*A dicsőség semmiség. Falstaffal tartok, ki rámutat az el-esett bajnokra: egész életeden át kerested a dicsőséget, — most itt fekszik veled...*“

Nem volt tárgy, melyet ne kapcsolhatna be történelmi emlékeibe, böles avagy kedves, — legtöbbször sajátosan eredeti ítéleteibe. Egy ízben például az ember súlyáról esett szó. Mesélte:

„*Miniszter koromban Széchenyi István gróffal együtt jöttünk le a budai várból. Elégedetlenkedtem István főherceg határozatlansága miatt. Széchenyi odaveti: Határozatlan, hiszen csak 112 font a súlya.*“

En akkor megjegyeztem, hogy én magam is csak 120 font vagyok,

„Jól van — fiam, csak óvakodjál attól, hogy férfikorodban kövér légy. Akinek sok a terhe, csak a szóhoz ért, de tette nem való. Ezek azok az emberek, akiknek a történelem a piederstálon csak ülőszobrokat emel...”

Első turini látogatásom éppen 1892-re esett, mikor otthon az akkori nemzedék nagy pompával ülte meg a kiegyezés huszonötéves évfordulóját. Kossuth az ő tagadó álláspontjából nézte ez ünneplést és előttem elítélő nyilatkozatát így formulázta:

„A magyarok megülték 1867. huszonötéves fordulóját. Szent István, Szent László, Nagy Lajos, Hollós Mátyás sokáig uralkodtak, de sohasem jubiláltak. Pedig mi is az az 1867? Kényszerhelyzet volt Ausztriának. Kényszerhelyzet volt Magyarországnak. Kényszert pedig nem szabad megünnepelni...”

Mindenkoron a legközvetlenebb őszinteséggel beszélt saját fiairól.

„Mindkét fiam derék, — mondhatom — zseniális ember. Lajos Tivadar kemény és praktikus. Csupa ész, ki nem riad vissza megpróbáltatásoktól. Ferenc inkább lágy, művészi hajlamú. Mindketten már az ötven körül járnak. Botrány, hogy ilyen öregedő férfiaknak még az apjuk is él. Szégyenlem magamat, hogy még élek...”

Minden budapesti napilap tiszteletpéldányt küldött „Magyarország kormányzójának” címmel. Nagy ritkán pillantott e lapokba. Kezébe került az egyik vezéreikk e címmel: *Jöjjön haza a Kossuth fia.* Idegesen tölta el magától e lapot: „még csak az kellene! — mondá, Magyarországon megváltozott a világ. Apák munkáját, mely félbeszakadt, hazatérő fiú nem tudja folytatni. — Kissé gondolkozott. — Lajos Tivadar nem megy haza. Ferenc ne menjen! Apák nevét veszi a fiú, aki az apa nevére épít...”

Kossuth Lajos korám kelt. Minden reggel hideg fürdőt vett és tornászott, — azután elsétált a Po partjára. Mindennap kis virágcsokrot hozott haza és régen elhalt felesége arcképe mellé tűzte. Ez az arckép dolgozószobája falán függött, hogy munkaközben is fölpillantasson rá. Észrevette, hogy szemem a kezében illatozó apró virágcsokorra téved.

„Legnehezebb napjaimba — mondá — igazat adtam Cha teaubriandnak, aki a természetet a leghűbb vigasztalónknak ne-

vezi. En is elmentem a természethez és megismerkedtem vele. Megismertem a távoli csillagoktól, melyek sötétkék honukban ragyognak, a hitvány porig, mely talpamon tapad. Lépten-nyomon új csodával találkoztam. Most is, koromtól meggyötörve, hozzá vánszorgok — és ha egy-egy kis virágot látok lábam előtt, megemelem kalapomat. Régi kis ismerősöm tudja, hogy kimondhatatlanul szeretem, bár öreg barátja el is felejtette nevét...“

Egyik este megkérdezte, szoktam-e imádkozni, mielőtt elalszom. Mit imádkozom? A Miatyánkot — feleltem.

„Jól teszed, fiam. Ebben a gyönyörű imádságban a legnagyobb gondolat: bocsásd meg a mi vétkeinket, miképen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. Jegyezd meg, ebbe nem szabad beleértened a haza ellen vétkezőket!“

Az imádság szépsége vezette gondolatait a valláshoz. Ekkor szóllalt meg lelkében a nagy tudós, ki gonddal összeszedett kagylógyűjteményében csodálta a tenger végtelenségét, — ásványgyűjteményében csodálta a föld őstörténelmét, mely nem évezredekben, hanem évmilliókban számol. Ha estente az olasz ház keskeny udvarának nyílt folyosóján járt föll és alá, a végtelent érezte a keskeny udvarban is, mert „csillaglátni“ járt oda. Ily alkalommal mondotta:

„Balga, aki azt meri állítani, hogy a tudomány a vallás ellensége. A kettő között könnyű megvonni a határmegyét. A vallás ott kezdődik, ahol a tudomány végződik. A tudomány vezet a vallásig és a tudomány emel az örök lényhez, aki összetartja a világokat s akit a szegény ember Istennek nevez. Ily valláshoz nem kell babona. Ez a vallás vigasztalt engem is hosszú számkivetésem idején minden csalódásban...“

*

Szószerint ismételtam az egykori, tizenhét éves fiú hűséggel jegyzett naplóját. Érzem, hogy Kossuth lejegyzett gondolatai nem fakultak meg a távolodó multban. Tisztán, üdén, fiatalon esengenek, csak az ő csodaszép hangja hiányzik és e hang töről metszett magyar méltósága, mely úgy kondult, mint a magyar templom, remekbe öntött harangjának szózata.

A mi korunkban, melynek fiatalsága sokszor eltaszítja magától azokat, akik fürte már deresedik, — mert csak átértékel ahelyett, hogy szép, áldott, fiatal tüzének szítására legalább apró fának kölesön kérné azok tapasztalatait, akiknek fejét már be-

havazta a zord idő, a férfi sorsa, a magyar végzet, Kossuth Lajosnak, az aggastyánnak minden gondolata ma is fiatal, mert csupa igazság volt, — már pedig csak az ember öregszik, de igazságok sohasem öregsenek.

Én tőle tanultam az egész életem helyes irányát, melyet három fogalomba tömöríthetek: soha és senki előtt meghajolni, — soha le nem mondani, — mindig újra kezdeni tudni. Azt hiszem, ez a háromágú kulcs a magyar jövőnek kulcsa is. Csak ki kell még fényesíteni a szeretettel is, amely Kossuth lelkét egészen eltöltötte... Mikor utolsó nap este könyvtárából könyvet kerestem esti olvasmányul, Teleki Sándor grófnak, a vitéz negyvennyolcas ezredesnek és hős Garibaldistának egyik könyve került kezembe. Fölcsaptam azon az oldalon, hol Garibaldiról írt: „A valódi nagy embereknél azt tapasztaltam, hogy a szeretet minden érzelmük felett uralkodik. Szeretni! E szóban rejlik az emberi nagyság... ezért Jézus doktrínája és szava nagyobb tény az emberiség történelmében, mint a villág összes csatái együttvéve...”

Én is Kossuth Lajostól tanultam — *minden magyart mindeneknél jobban szeretni*... Mi, magyarok, szeressük egymást jobban, mint eddig!

Versek

Írta: Szathmáry István.

Magyar Columbus

*Nagy nádorok ifjú, vitézi sarja,
Dús, lombos ága ős hazai fának,
Népünk milljóit a szívükbe zártak,
S el nem sodor e zord idők viharja.*

*Ma van szükség ily hitre, akaratra,
Mint a tiéd, mikor vad, szennyes árnak
Hullámai zátonyra, szírtre vágta,
Sok drága kincsünk kapzsín elragadva.*

*József apánknak vagy méltó fia:
A tenger csupa bús tragédia,
S te gályánk' mégis győzhetlennék tartod.*

*Boldog családod, Alesuth hercege,
Sziklák szigetjén nyílt virágrege...
El kell hogy érzük majd a szebbik partot!*

Ember, hová rohansz?

*Vérzivatar dül, viharok sikoltnak,
A műremekből puszta rom lesz holnap*

*A földgolyó minden bordája reng,
Gyilkos acélmadár zúg odafent.*

*Ember, hová rohansz? Mondd, mire készülsz
Öngyilkos lázzal, vakon és merészül?*

*Hatalmasabb úr nem volt még soha
A rombolásnak szörnyű démona.*

*A szabadság nevében dül csatátok?
Hát megfogant ismét a régi átok:*

*Az eszme szép, gyújt, lelkesít, ragad,
De, jaj, mindenki mást ért ezalatt.*

*A szent, nagy Eszme csatabárddá torzul,
Milliónyi hős ártatlan vére csordul,*

*S majd jeltelen sírok, üszkös romok
Felett száll Krisztus árnya... s fölzokog!*

EGY ÚJ ADY-KÖNYV. Ady Endre költői megítélése, politikai szereplése és emberi lényének értékelése körül még egyre tart a harc. Egymás után jelennek meg azok a munkák, amelyek életéből intimitásokat közölnek, vagy politikai elhivatottságának, közszereplésének, az irodalomra vagy ifjúságra való hatásának méreteiről számolnak be. Legutóbb, mikor Ady Endre politikai cikkei, jobbanmondva szentenciái és jóslatai jelentek meg, újra föllángolt alakja körül a harc, amely most kétségtelenül új fejezethez érkezik el egy legújabban megjelent Ady-könyv nyomán. Ennek a könyvnek a címe: *Az Ady-kultusz: magyar öngyilkosság!* A több mint hét ívnyi kötetet Bartha József, Kuzskó István, Kovách Géza és Kőszegi László írták. Elüljáróban is el lehet mondani a könyvről, hogy kegyetlenül őszinte s minden kertelés nélkül az a célja, hogy az Ady-kultuszt megfékezze s a rajongókat visszaszorítsa előretolt állásaikból. A bevezető cikk címe: *Gyógyulás útján.* A cikk többek között ezeket mondja: „Hiába az újságcikkek ezrei, hiába a nagy mentő ponyva-irodalom, közönségünk, siralmas lassúsággal ugyan, de lassan-lassan mégis rájön, hogy az Ady-vitában Beöthy Zsoltnak, Rákosi Jenőnek, Szász Károlynak, Négyesy Lászlónak volt és van igaza és nem a faji beállítottságú Ignotusnak, Osvátnak, Hatvani Lajosnak, Fenyő Miksának, meg követőinek. Elsősorban is abban kell igazat adnunk a fennebb nevezetteknek, hogy a hasadtlelkű Ady Endre semmiképen sem foglalhat helyet költőfejedelmeink sorában. Hogy mi-mindenért nem, erre felel meg könyvünk.“

Bartha József „A zsidó áfiumtól elkábított magyarok prófé-tája“ című cikkében Ady Endrével, a politikussal foglalkozik. Szemelvényeket közöl Adynak a Nagyváradai Naplóban, a Budapesti Naplóban, a Pesti Naplóban és a Világban megjelent cikkeiből és különösen kihangsúlyozza azokat a részleteket, amelyek a magyarság lebecsülését tartalmazzák. Ugyancsak szemelvényeket kapunk Adynak azokból a cikkeiből, amelyekben a zsidóságot és a szabadkőművességet, valamint a szociáldemokráciát magasztalja. Ezután a cikkíró Adynak úgynevezett politikai jóslataival foglalkozik. A második cikkíró, Kuzskó István „Hogyan terem nálunk a híres költő?“ címmel válaszolja azokat a körülményeket, amelyek Adyt költői pályafutásán segítették. Kovách Géza „Halálesárdás“ című cikkében rajzolja meg Ady lelkületét és végül Kőszegi László „Sub specie aeternitatis“ című tanulmányában boncolja Ady költészetét. A kötetet utóhang és függelék fejezi be. A függelék Kőszegi László jegyzeteit

tartalmazza azok számára, akik jobban be akarnak mélyedni az Ady-probléma egyes részleteibe. Az utóhangban ugyancsak Kőszegi László felveti a kérdést: Kiénél hát Ady? Kőszegi László az utóhangban még a következőket állapítja meg: „Miért nem foglalták le őt azok a jóízű, művelt magyarok, akik pedig első kötetét szívesen fogadták? Azért nem, mert a második kötetében mutatkozó lényeges vonásai már elfogadhatatlanok voltak: a fölösleges forradalom, a hiszterikus duhaj gesztusok.“

Mi a magunk részéről egyszerűen csak regisztráljuk, hogy ez a könyv megjelent. Ennek a rovatnak, amint a címe is mutatja, az a célja, hogy figyelemmel kísérjük a magyar irodalom minden fontosabb megnyilatkozását s amikor végigolvastuk ezt a könyvet, az volt az érzésünk, hogy vitát nem kezdünk, mert a vita Ady rajongói és kritikusai között ennek a könyvnek a nyomán egészen biztosan olyan széles mederben fog megindulni, hogy még lesz alkalmunk visszatérni erre a kérdésre. Az a véleményünk, hogy mind a három probléma: Ady Endre költői értékelése és helye a magyar irodalomtörténetben, politikai szereplése, valamint emberi értékeinek vagy gyarlóságainak megítélése még meglehetősen nyitott kérdés s mind a három vonatkozásban a vita még sokáig fog tartani. A közeljövő irodalmi harcái mutatják meg, hogy kiknek van igazuk, a mindenképpen magasztalóknak-e vagy azoknak, akik emögött a könyv mögött állanak. A tisztulási folyamat mindenestre kívánatos s kíváncsiak vagyunk, vajjon ez a legújabb Ady-könyv elősegíti-e ezt a célt, vagy még jobban elmérgesíti a helyzetet. (—ő.)

JUSTH, MUNKÁCSY ÉS PEKÁR. A koratavaszi könyvpiac újdonság-áramából kiemelkedik egy kötet, mely egy szinte félszázad előtt elhunyt írónak, Justh Zsigmond naplótöredékét adja. A kötet nem azért érdekes, mert egy feledhetetlen író belső világát tárja fel előttünk. Az író Justh Zsigmondra a feledés fellebbezhetetlen fátyola borult. Mint különös jelenség, — érdekelheti a lélekbúvárt. Az ember jóval izgatottabb, mint az író. Egy magát tudatosan írónak fejleszteni akaró ifjú arisztokrata lelki világát tárja fel benne, azzal az elhatározott szándékkal, hogy a naplóját majd ki fogja adni. „Ha e jegyzetek sok év múlva meg fognak jelenni, írja egy helyen, — így ígertem Bunnynak — e kép után (melyet ajándékba ad nekem, cadeau princien) készült eauforte vagy rézmetszet lesz az élen“ (249. l.). Már itt megakadhatunk. Ez időben kezdtek megjelenni a Goncourt-testvérek naplói. Meg volt tehát a minta. Az utánzás ragálya elindult útjára. A sort Diana grófnő naplója nyitotta meg, aztán Baskirseff Mária naplója következett, — az őszinteség betegségébe esni divat lett. Bunny, fiatal angol festő úgy ábrázolja Justhot az arcképen, amint éppen naplóját írja. A kép — a szerző ígérete betartására — színes nyomatban ott van a kötet élen. Hogy ez aztán „fejedelmi ajándék“ lenne, mint Justh véli, arról szó sem lehet. Akadémikus mű, rajzhibákkal telítve. Ő magát írónak, művésznek képzele. Úgy él, úgy néz körül a világban, hogy mindent, ami elébe tárul, fel-

elemezhessen. *Elemzés*, azt hiszi, ez a művészet teteje. Pedig ez is csak a kor divatja. Mikor cipőjéről egy gomb leszakad, s erre figyelmeztetik, nagy zavarba jön. Vétett a divat, a megszokás, az illem ellen. Ez fáj neki nagyon. Ez egyéniségének uralkodó jegye. Ebbe pusztult bele. Nem mint ember, — bár a sok mulatozás, éjjelezés, cigányozás — ami körében divatos — nem szolgálhatták esendő egészségét, de belepusztult mint író, mert a divatos eszmék árnyékából nem tudott kivergődni. Újra elolvastam, amit róla majd egy félszázaddal azelőtt írtam. (*A tegnap, a ma és a holnap* című tanulmányom II. kötetében, 241—248. ll.) Amit ott megírtam, nincs abból egy szó visszavonni valóm. Nem tudtam, hogy naplót ír, hogy azt teleszórja „bemutatókkal”, jellemfejlesztés helyett elemzésekkel, mindezt kiéreztem műveiből, megállapítva, hogy amit csinált „lehet líra, lehet önelemzés, naplói feljegyzés, de nem egy-egy ember képe.“ (*Tegnap, ma és holnap* II. 248. l.)

Most azután itt a napló, s csakugyan nem egyéb az, mint a maga és ismerőseinek elemzése. Még bálban, négyes alatt, tehát tánc közben is elemzésekkel mulattatja táncosnőit. De ezek az elemzések hamis és felületes pszichológián alapulnak. Még annyira se nyúlunk vissza a lélek belsejébe, mint az átlag Bourget-utánezatok. Jóval betegebb, kimerültebb, semhogy élesen bele tudna látni a környezete lelkébe, melyet különben is csak futólagos látogatások alatt figyelhet meg, röptében, egyes mozdulatokból, odavetett, bár kiszámított megjegyzésekből következtetve. Van olyan nap, amikor 3—4, de olyan is, mikor 6—8 szalonban is megfordul. Éjjeli életet él, alig jut álomhoz, — táncol, cigányozik, lótfut s jegyez. Persze, hogy kínos fejfájások kezdik gyötörni, teste egyre veszíti erejét. „Ma délután — írja naplójában, 1890 január 30-án — 6 csésze feketét költök el.“ „6 csésze kávé, — írja márc. 3-án, — sietek Sarah-hoz, kényszeríteni akar, hogy reggelizzek, mikor alig álltam a lábamon.“ Végül kimerül és 25 órát alszik egyhuzamban „szörnyűket álmodva“ (93. l.). Ilyen állapotban nem lehet megfigyelni. Így csak felületes benyomásokat lehet szerezni arról, hogy a szalon az ebédlő mellett van-e, milyen a színe a falnak, — itt-ott emlékezni lehet egy megjegyzésre, az alakok külsejét feljegyezhetni, az asszonyok ruháját, hajviseletét, mozdulatait megrögzíthetni, — csupa külsőséget. Ezek alapján készültek aztán művei. Amit kiéreztem belőlük, a kiadott napló igazolta. Nem először volt Párizsban, mikor e naplójegyzeteket írja, — ekkor, 1889-ben, már kész köre, nagy ismeretsége van az íróvilágban is, de írókat és művészeket csak olyanokat ismer, akikkel a szalonokban találkozik. Bourget hatott rá legjobban, de annak nem nagyon tetszett a fiatalúr, hidegen bánik vele és Justh mihamar elszakad tőle. Csak az embertől, az írónak végig rabja marad. Bourgetnek éppen ez nem tetszett. Taine-nél újra találkoznak, nagyon csípős megjegyzéseket mond oda neki. Megismerkedik az öreg Barbey d'Aurevillyvel, Lémaitre, Coppée, Sully Prudhomme-mal, Leconte de Lisle-lel, Herediával, szóval Taine baráti körével, de nem melegedik össze egyikkel sem. Azok már idősebb urak, — nem

szereti őket. Pierre Lotiról feljegyzí, hogy nem író, mert így hallotta ezt egy kollegától. Kedvencei a fiatal Berge, Aicard, Heraucourt, költők, kikből nem lett semmi, de hosszú órákon hallgatja verseiket. A művészek közül az orosz szobrászt, Antakolskit bámulja, a festők közül két fiatal angolt, az említett Bunnyt és Elest. Főleg Bunnyt, akinél látja ugyan Besnard hatását, de azért (vagy éppen azért?) „határozottan a fiatal generáció egyik legnagyobb tehetségének“ mondja (268. l.). És mi lett ebből a legnagyobból? Később Pekár Gyulát is megfesti magyar parasztnak. (Pekár Gyulát meg lehetett mintázni Toldinak, — de parasztnak? Ezzel az ízléssel nem lehetett Bunnyból nagy művész.) Nemigen szíveli Verescsagint, sem Chaplin-t, Hébert-t, — Abbéma Lujza műtermében is megfordul, de nem szereti őket, mert elítélő megjegyzéseket hall róluk bámulata másik hősétől: Huysmanstól. Hogy ez lesz a veszte, hogy ezzel megmérgezte magát, sőt egy magyar társát is, nem sejtí.

Ki ez a *Huysmans*? Ez az idegen vérű francia író, ki eleinte Zola uszályhordozója, naturalista író, azidétt egy fura regényt írt, *A Rebours* címmel, melynek hőse egy túlfinomodott, de veszni induló család utolsó sarja, különösségek rabja, ki illatszerekből szimfóniákat és édes pálinkákból zenei hatásokat csal ki — s végül is belepusztul. Justh nemcsak regényét, de művészi kritikáit is betéve tudja, — ítéleteit vakon elfogadja — attól a Huysmanstól, aki nemcsak a sikert arató írókat: Zolát, Bourget-t, France-ot, de minden festőt és szobrászt, ki valaki volt, gúnyja epéjébe mártott. Senkivel se bánt el azonban igaztalanabbul és durvábban, mint Munkácsynkkal, kit kalandornak és sviháknak nevezett. És ebbe az iskolába járt Justh Zsigmond. Eljár Munkácsy estélyeire, táncol a feleségével, — táncukat „megtapasztalják“ jegyzi fel (151. l.) naplójában — azonban Huysmans szemével írja le, — az asszony külsejét gúnyolja, nagydobosnak csúfolja, mert annak Miska a mindene. Lebecsüli Munkácsyt, 1890-ben, aki akkor festi a bécsi Múzeum remek mennyezetképét. Feljegyzí, — megsemmisítő gúnyos megjegyzésekkel kísérve — egyes mondásait, például azt, hogy Besnard „aqrillista romantikus“. Hogyan, teszi hozzá, „ez a subtilis, túlfinomult idegű, archimodern festő — romantikus?! Halálos félelemben vagyok, hogy Munkácsy francia írók előtt is ilyeneket „ansagol“. Pedig megnyugodhatott volna, — mert Munkácsyt nem befolyásolta Haysmans epéje, s valóban Besnard, ez az „archimodern“, ez a nagy impresszionista mestereket eltúlozó artista valójában romantikus. Hiszen maga Justh jegyzi fel (195. l.), hogy aquarelljei phantastikusak. Mi hát a romantika, ha nem az evilágból kimenekülés? Ilyen fogalomzavarral nem lehet a Munkácsykról ítéletet feljegyezni, — még naplóba se, főleg, ha kiadásra szántuk. Justh 1890-ben sem Monet, sem Renoir, sem Cézanne nevét fel nem jegyzi. Fogalma sincs arról, hogy a szalonokon túl, a Chat noir-on túl, a cigányzenés és maitressek látogatta kávéházakon túl mi mozgatta akkor Párizs igazi művészeti életét. Hogy Rodin mintázott a szomszédjában és nem Antakolski, — nem tudta. Persze,

Rodin dolgozott és nem tartott bordószínű tapétás műtermet, nem fotografálta volna le fiatal bámulóját az *Ördög* szobra pózában a szoborral szemközt, ahogy az a 80. lap mellett látható. Világos ezek után, hogy Delacroix-t nem szereti (188. l.), de Bunnyt szereti. Pissarot nem ismeri, még Bastien Lepage-t is alig. Pedig ezek voltak az igaziak. Munkácsyról írja, hogy munkaközben nem engedett be magához „bámulókat“, — persze, hogy nem. Munkácsy a vérével dolgozott, a hulló, zúgó vérével. Nem kellett magát feketekávéval mesterségesen felajzania, folyt a munka a lelkéből szabadon, mint a sebes víz áradása. Akkor is, ha egy „renaissance szoba belsejét“ festi vagy tájképet (amit úgy látszik Huysmans is elismert, mert Justh felsóhajt: „miért nem fest mindig csak tájképet“) — akkor is, ha mennyezetképet vagy vallásos monumentális alkotást. Ha Antakolskitól megkérdezte, hogyan ábrázolná Michelangelót, Justh nem képed el a szobrász ostoba válaszára, ki azt tanácsolja, hogy öltöztesse „egyszerű bársonyköntösbe, fején aranyövvel, amelyen piciny lámpa ég — ez volt a nagy szobrász éjjeli munkacostumje,„ „Munkácsynak úgy látszik az eszme tetszik, félig-meddig elfogadja.“ Se félig, se meddig nem fogadta el és ebből a húzódozásból Justh nem érzi ki a gúnyt.

Justh azt is feljegyzí Munkácsyról, hogy magyarul elfelejtett, franciául meg nem tanult meg. De ha csak naplója stílusát nézzük, kétségbe kell vonni a jogot, hogy így beszélhessen. A francia-angol „snobish“ kifejezésekkel teletűzdelt, hibás nyelvialakzatokkal telt magyar nyelve tipikus példája annak, amivel Munkácsyt vádolja. Van a naplójának olyan lapja, amelyet ép nyelvérzékű magyar nemcsak fejcsóválva, de megrókönyödve olvashat — s ezt egy olyan magyar írja, ki a családfáját 1200-ig viheti vissza, — bebizonyíthatólag. Munkácsy se, Petőfi se képes erre. De a nyelvérzékük ép. Honét tehát ez a Munkácsy-ellenség? A családfa? Hubay Jenővel rokonszenvezett, de azért feljegyzí, hogy német származásánál fogva nem érezhet magyarul. Justh származásánál fogva érezhetne! Mikor Dumas fiú azt mondja neki, hogy Munkácsy „felfújt nagyság, kinek szerencséje és megőllő betűje egyúttal a felesége“. — „Ennek persze nehéz volt ellentmondani“ (206. lap), — jegyzí fel nagy tehetetlenségében, ahelyett, hogy sarkára állott volna. Dumas fiú, mint művészi aeropag! Mikor elérverezték a gyűjteményét, akkor tűnt ki, micsoda szánalmas izlése volt! De Justh az *Art modern*-t tanulmányozza, Huysmans kritikáit, azt adja oda angol festőbarátainak, abban pedig Munkácsyról, mint a kor mintasvihákjáról, a megtestesült Rastignac-ról olvashattak. Ez a Huysmans-hatás végzetes lett egész írói fejlődésére. Kezdi megutálni életmódját, mint később Huysmans is, ki kolostorba vonult, főleg mikor Sarah Bernhard elutazik, kinek addig hódoló tisztelője, aki pedig úgy játszik vele, mint ahogy a kanárijával szokott.

Ez a napló valóban megmagyarázza írásait, — pedig Taine-től nagyon mély magyarázatokat kapott a regényről, de nem fogott rajta. Huysmans kuriozumvilága megfogta. Elképedve jegyzí fel,

hogy Taine azt mondta neki, hogy Heine a világ legnagyobb lírai költője. Nem említi meg Taine-nek Petőfit, kinek neve csak egyszer fordul elő a könyvben, akkor is y-nal írva. Petőfi nem tudta volna kimutatni családfáját 1200-ig visszamenőleg, — de ha tudta volna, se tette volna. Pedig a rokonsága még messzebbre nyúlik vissza, — egész Pindarosig. Mennyivel értékesebb munkát végzett volna Justh, ha Petőfit fordítja le Coppée számára, főleg azokat a verseket, melyek Coppée érzésének megfeleltek volna, minő pl. az isteni *Tündéralom*. Az a pár vers, melyeket Coppée átírt, nagyon megragadták Taine-t, ki halála előtt néhány héttel, mikor meglátogattam, elragadtatással beszélt Petőfiről. „Nagy költő lehetett, talán a legnagyobb“, mondotta. Justh igazi feladatát nem fogta fel. Mikor aztán hazajön, itt a *Műbarátok Körének* eszméjét veti fel, azaz szalonéletet akar teremteni, párizsi mintára, ahol az írók elvegyülhesse- nek az arisztokraták közé, nemcsak a felcseperedett arisztokraták, azaz az Andrásyak, Csekolicsok, Karácsonyiak közé, de közéjük, kik 1200-ig viszik fel a családfájukat. Csáky grófné azonnal meg- érti, utána többen az „igaziak“ közül, s most járja a szalonokat, toboroz híveket, bár cigányozik is közben s aztán írókat, művészeket gyűjt maga köré. Író-körébe Gozsdút, sőt Bródyt is befogadja, pedig a zsidóságot nála is, Kiss Józsefnél, Flesch-Feledi festőnél, sőt az arisztokrata feleségek és színésznőknél is szigorúan számon tartja, mert a *kiválás* darwini problémája foglalkoztatja, amiből ké- sőbbi műveinek alapeszméjét formálja ki. A központ persze Jókai és Fesztyék, kikhez Mednyánszky, Ábrányi, Zala, Burger Lajos, Neogrády csatlakozik. A fődolog azonban az ifjú főnemes pajtások- kal való mulatozás, a vidéki rokonság meglátogatása, cigányozás, parasztlány-madonnákkal való vicánkodás, ez az itthoni élete. Nem meglepő, ha egyszer csak megcsömörlik és az egyszerű életre kezd vágyódni. Ebből a vágyódásból lesz a *Gányó Julcsa*, a parasztjai közé megyül, azokkal szindarabokat adat elő. Ez a vágy itt bukkan fel először (385. l.) s felkiált: „Egyszerűség, jöjjön el a te orszá- god!“ (405. l.) Ebben az átmeneti állapotban van, mikor naplója megszakad.

Egy-két évvel később Pekár Gyulával megismerkedik, barát- jának fogadja. „Közénk való vagy“ — mondja neki. Ennek a jelen- tőségét, melyet Pekár kihangsúlyozott, a Pekár-essay írásakor nem ismertem fel, pedig sokat jelent. Jelenti, hogy jó anyagnak nézi, kit befogadhat körébe, tele beszélí fejét analízissel, Bourget-val, s belerántja a maga eszme körébe, ahogy azt Pekár-tanulmányomban kifejtettem. Pekárt egészséges ösztöne azonban megmentette Huys- manstól, de a másik áldozatot: Malonyay Dezsőt, akivel egy újabb párizsi tartózkodása alatt ismerkedik meg, Malonyayt nem. Az Huysmans-utánnal kísérletezik. *Az utolsó* című regénye egyene- sen *A Rebours*-másolat. Micsoda munkájába került Pekárnak, hogy ebből a hinárból, ahová Justh becsalta, kievickéljen. Malonyaynak sose sikerült, — igaz, hogy váratlanul korán vesztettük el, pedig milyen egészséges nyelvi érzéke volt, amiről Justh még álmodni

sem volt képes, De mindkettő, Pekár és Malonyay is, a Munkácsy-kérdésben nem váltak Huysmans—Justh-követőkké, mert mint igazi írók megértették a Mestert. Justh naplója, mint látjuk, emberi dokumentumnak nagyon érdekes. Lélektani vizsgálatokra kiváló anyag, ha még olyan szomorú. Irodalmi becse — ha a Goncourtok naplójára gondolunk — a francia mintánál jóval kevesebb. Vajjon mi az oka, hogy Justhból s köréből igazi zseni egy se került ki? Justh korán meghalt, „szociális terve“ dugába dőlt. Pekár egy ragyogóan megírt novellájában a szalonalapítás történetét kegyetlenül kifigurázta. Igaza volt: — ami Párizsban bevált, abból Budapesten csak karrikatúra lehet.

Dr. Lázár Béla.

IRODALMI TÜKÖRKÉPEK

A PETŐFI-TÁRSASÁG TAGJAI: HERCZEG FERENC

1890-et írtak akkor, amikor *Herczeg* Ferenc első regénye, a *Fenn és lenn*, pályadíjat nyerve, az Egyetemes Regénytár pályázatán, megjelent. A könyv megjelenése után egy esztendővel, 1891-ben a 28 éves író tagjai közé választotta a Petőfi-Társaság. Az azóta eltelt fél évszázad alatt, Herczeg Ferenc, mint másodelnök, később, mint elnök és 1920 óta, mint tiszteletbeli elnök, szorosán összeforrott Társaságunkkal. Ezt bizonyítja 1933 szeptember 26-án kelt levele, amelyben megköszöni a Petőfi-Társaságnak a 70-ik születésnapja alkalmából kifejezett jókívánságokat.

A levél többek közt ezeket mondja: „A Petőfi-Társaság engem, kezdő író koromban, inkább előlegezett bizalommal, mint érdemek elismeréseül, tagjai sorába emelt. Költői pályám első sikere döntő befolyással volt reám, hiszen minden író tudja, hogy az elismerés épp olyan termékenyítő befolyással van a fejlődő költőre, mint a napfény az elvetett magra“. Most egy tüneményesen szép és fejedelmi gazdag írói pálya zenítjén az ebből a levélből kicsendülő őszinte ragaszkodást akarják megköszönni itt következő írásaikkal: a Petőfi-Társaság tagjai.

CSENGERY JÁNOS: AISCHYLOS TRAGÉDIÁI

A Kisfaludy-Társaságtól jutalmazott Oresteia-fordításom először 1893-ban, a M. Tud. Akadémia megbízásából készült teljes Aischylosom 1903-ban jelent meg. Ilyen hosszú idő elteltével természetes, hogy átültetésem nem maradhat meg régi alakjában, hanem a változó idővel a fejlődés törvénye szerint változnia kell. Az átdolgozás munkáját magam róttam magamra abban a reményben, hogy a görög tragikus háromság 33 drámájának magyar tolmácsolás után azt az első, legnagyobb görög tragikust is méltóbb alakban tehetem le kultúránk oltárára, akivel a görög drámák sorát megnyitottam. Parancsoló volt reám nézve az a körülmény, hogy a csaknem félszázadra terjedő idő alatt Aischylos görög szövege sok helyt módosult, mivelhogy a német princeps philologorum, boldogult *Wilamowitz-Moellendorff* az addigiaknál megbízhatóbb görög szöveget s külön kötetben mélyen szántó Magyarázatok

(Interpretationen) adott kezünkbe (1914.). Senki sem hagyhatja ezeket figyelmen kívül, aki a tragikusok atyjával foglalkozik. Az ő Aischylos-kiadásának jelentőségére vall az is, hogy az angol *Murray*-nek 1937-ben kiadott Aischylosa, esekélyszámú és nem jelentős eltéréseit nem tekintve, csaknem mása a Wilanowlitzénak. Maga bevallja, hogy nem sok újjal járult hozzá a szöveg megállapításához.

De nemcsak a görög szöveg változásait kellett figyelembe vennem. Az elmúlt évtizedekben kiváló szakmunkák is jelentek meg, így pl. *W. Schmidt* tübingai egyetemi tanár, Görög Irodalomtörténete, *Pohlenz*-nek, valamint *Petersen*-nek a görög tragédiájáról írt műve, amelynek mélyebb betekintést nyújtanak Aischylos költői műhelyébe és szinte egyedül álló lelki világába. Mindamellelt sem Wilamowitz görög szövegét és magyarázatát, sem Pohlenz és mások megállapításait nem követtem bírálat nélkül. Így pl. nem fogadhattam el a görög szövegnek azt a verssorát, amely szerint Atreus Thyestesnek nem két, hanem tizenkét fiát vágja le és találta fel atyjának, sem Schmidnek azt az állítását, hogy a *Leláncolt Prometheus* nem Aischylos műve. Ez azonban nem kisebbíti irántok való elismerésemet.

Mint hogy a magyar könyvpiacra már vagy két évtizede hiányzik egy magyar Aischylos, hálát adok a Gondviselésnek, hogy a tragédia megteremtőjét és örök időre szóló héroszát az eddiginél is megfelelőbb tolmácsolásban juttathattam még el azoknak kezébe, akik tudják, hogy a multnak megbecsülése és kultusza egyik főfeltevéle a haladásnak.

A PETŐFI-TÁRSASÁG ÉLETE

HATVANÖTÖDIK NAGYGYŰLÉSÜNK.

A Petőfi-Társaság 1941. március 9-én délelőtt 1/211 órákor tartotta a Magyar Tudományos Akadémia nagytermében 65-ik nagygyűlését. Az Akadémia nagytermét ezúttal is megtöltötte az irodalom pártoló közönség, a karzaton pedig a budapesti tanulóifjúság helyezkedett el. Az elnöki emelvényen középen *Kornis Gyula* elnök foglalt helyet, mellette kétoldalt *Havas István* és *Kállay Miklós* alelnök, továbbá *Gáspár Jenő* főtítkár, *vitész Bodor Aladár* és *Agyagjalvi Hegyi István* titkár. Az elnöki asztal közepén mikrofon állott, mert a nagygyűlés első részéből háromnegyed órát a rádió is közvetített Budapest II. hullámhosszán. A közvetítést pontosan *Kornis Gyula* elnök megnyitójára töltötte ki, *Herczeg Ferencről rajzolt tökéletes írói portrét abból az alkalomból, hogy a Petőfi-Társaság 50 évvel ezelőtt választotta meg tagjai közé.* Az elnöki megnyitó után, amely teljes egészében olvasható a *Herczeg Ferenc* című könyvben, amelyet Herczeg Ferenc 50 éves tagsága alkalmából a Petőfi-Társaság tagjai írtak, az elnök bejelentette, hogy a könyvnek egy díszpéldányát ülés után átadják a jubilánsnak, akit közismert szerénysége tartott távol attól, hogy megjelenjen a mai ünnepségen.

A nagy tapssal fogadott elnöki megnyitó és bejelentések után *Gáspár Jenő* főtítkár számolt be a Társaság elmúlt esztendejéről a következő főtítkári jelentésben.

— *Tekintetes Társaság!*

— Hatvanötödik irodalmi esztendejét kezdi meg a Petőfi-Társaság mai nagy-

gyűlésünkkel és az új irodalmi év küszöbén kötelessége a főtítkárnak, hogy beszámoljon az elmúlt esztendő-ről. Már 18 hónapja tart a második világháború, amelyben az emberi civilizáció legnagyobb népei állnak egymással szemben s amelyben annyi emberi és anyagi érték pusztult el már. Az isteni Gondviselés jósága és a magyar államvezetők bölcsessége, elsősorban is vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzónk európai tekintélye megővta nemzetünket attól, hogy a népek küzdelmének aktív szenvedői legyünk, de az a béke és nyugalom, amely egész Európában talán legjobban Magyarországon uralkodik, sokszoros kötelességet ró mindenkinek vállára, hogy munkahelyén a nemzet érdekeiért s a magyar kultúra virágzásáért dolgozzék.

— A többszörös kötelességteljesítés feladatának tett eleget Társaságunk is elmúlt esztendei munkásságával. Elsősorban is résztvett abban az országos örömben, amely nemzetünket a második bécsi döntéssel érte s amely visszaadta Északkeletmagyarországot és Erdély egy részét az Anyaországnak. Sok olyan város és hely került vissza a Szent Korona védelme alá, amelyet a mi nagy költői és emberi ideálunknak, Petőfinek lábanyoma szentelt meg s visszakerültek hozzánk tagtársaink, akikkel a szellemi kapcsolat a trianoni határon át éveken keresztül csak levelezéssel, vagy a legritkább személyes érintkezéssel tudtuk femtartani. Mikor pedig szeptember 15-én néhányán a Társaság tagjai közül ott állhattunk Kolozsváron a Mátyás király-téren s megfűrdethettük lelkünket két ország

ölekezésének boldog örömkönnyciben, olyan ajándéka volt ez az isteni Gondviselésnek és olyan ünnepnap, amelyet látnoki erővel valamikor A vén cigány költője énekelt meg. A visszatérés öröme arra kotelezi Társaságunkat, hogy a visszacsatolt területeken újból átvegye a Petőfi-kultusz ápolásának feladatát.

— Bár az új világháború kellős közepén a nemzetközi érintkezés hova-tovább nehezebb lesz, mégis a Petőfi-kultusz eleven bizonyítékairól kaptunk híradást Svédországból, Olaszországból, Pozsonyból, sőt a messi Japánból is. Svédországból Lindberg Nils-Hermann középiskolai tanár értesítette Társaságunkat, hogy több előadást tartott Svédország városaiban Petőfiről, lefordította néhány költeményét s ugyancsak több lapszemelvényt juttatott el hozzánk. Ezek a lapszemelvények igazolják, hogy Petőfi ma is és mindig hódít. Mezei István, a lelkes japánbarát hosszú cikkben számolt be a japáni Petőfi-kultusz terjedéséről, Olaszországban pedig *Alessandro Petőfi* címmel Antonio de Marassovich triesti író tollából 317 oldalas könyv jelent meg a milano Garzanti-cég Vite dei sommi serittori sorozatában. Idehaza különösen az elmúlt nyáron egész sora a legendáknak kelt szárnyra Petőfi szibériai fogságáról és haláláról. Ezek a legendák ismételten biznyságot tesznek arról, hogy az emberi fantáziát nem hagyja megnyugodni közel száz évvel a költő halála után sem Petőfi emberi és költői nagysága. Minthogy a hírlapi közlemények azt követelték, hogy Budapest székesfőváros indítson mozgalmat Petőfi szibériai fogságának és halálának felkutatására, Szendy Károly, Budapest székesfőváros polgármestere az egész anyagot átküldötte, mint a legilletékesebb fórumhoz, a Petőfi-Társasághoz, hogy a maga irodalmi tekintélyével mondja ki ebben a kér-

désben a döntő szót. A Petőfi-Társaság *Kornis* Gyula elnököt, *Voinovich* Géza tiszteleti tagunkat és *Gáspár* Jenő főtitkárt hármas bizottságként küldötte ki a szibériai legendaanyag felülvizsgálására. A bizottság március 5-én, szerdán délután ülést tartott a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági helyiségében, ahol leszögezte a maga tudományos és lélektani bizonyítékokkal alátámasztott álláspontját és úgy határozott, hogy a döntést, mivel annak előterjesztése hosszabb időt vesz igénybe, a Petőfi-Társaság legközelebbi felolvasóülésén tárja a nagyközönség elé.

— A Petőfi-kultusznak élénk bizonyossága az is, hogy a Bajza-utcai Petőfi-Jókai Ereklje múzeumot több értékes tárggyal sikerült az elmúlt esztendőben is gyarapítani. Herczeg Ferenc tiszteletbeli elnökünk, akinek ötven éves Petőfi-Társasági tagságát csak az előbb ünneptük, könyvtárából több értékes, Petőfire vonatkozó külföldi és hazai szakkönyvet, cikket és hírlap kivágást ajándékozott a Petőfi-Ház könyvtárának. A kultuszminisztérium adományából, valamint az ifj. Hegedüs Sándor tagtársunk által szervezett társadalmi gyűjtésből sikerült megvásárolnunk *Thorma* János *Március 15-ike* című hatalmas képének vázlatát, nagybányai *Horthy* Béla festőművész *«Szeptember végén»* című gyönyörű képét, továbbá lekötöttük *Barabásnak* egy 1848-ból származó eredeti, Petőfit ábrázoló rajzát és Eibelnek egy 1846-ból származó, Jókait ábrázoló eredeti rajzát. A Petőfi-Múzeumnak ajándékozta ifj. Hegedüs Sándor tagtársunk közbenjárására *Horvay* János szobrászművész annak a Petőfi szobornak eredeti gipszmodelljét, amely a szegedi *Horthy* Miklós Tudományegyetem árkádos Pantheonjának egyik legszebb dísz. Közvetlenül a nagygyűlés előtt ajándékozott *Horánszky* Lajos t. tagunk több Jókai-kéziratot

a Petőfi-Háznak. Mikor hálás köszönetet mondunk erről a helyről is a nemeslelkű adakozóknak és a kultuszminisztériumnak, külön köszönettel kell megemlékeznünk Szendy Károlyról, Budapest székesfőváros polgármesteréről és Némethy Károly tanácsnok úrról, akik ebben az esztendőben is a főváros részéről bőkezűen gondoskodtak a Petőfi-Múzeum épületének fenntartásáról. Különös háálával és elismeréssel kell megemlítenem, hogy a székesfőváros az elmúlt évben is 1500 pengőt utalt ki a Múzeum berendezésének megújítására, úgyhogy most már 3000 pengő áll rendelkezésünkre a fenti célra. Lázár Béla tagtársunkkal átvizgáltuk a Petőfi- és Jókai-Múzeum anyagát s több mint 54 bekeretezetlen, köztük eredeti Munkácsy és Benczur műalkotást leltározunk. Ezeket a műremekeket az idei tavaszon egy nagy reprezentatív kiállítás keretében visszük a nagyközség elé.

— Az elmúlt esztendőben igen sok fájdalmas veszteség érte Társaságunkat. Tiszteleti tagjaink közül eltemetjük Csajthay Ferencet, a kítűnő publicistát és Lőrinczy Györgyöt, a magyar szépprózának gazdag tollú művelőjét. Rendes tagjaink közül elvesztettük elnökünket, Császár Elemért, a Pázmány Péter Tudomány Egyetemen a magyar irodalomtörténet tanárát, aki húszéven keresztül mint alelnök, s rövid két évig, mint elnök állt Társaságunk élén. A veszteség feletti fájdalomunkat növelte, hogy elköltözött körünkől Pintér Jenő, a nagy irodalomtörténetíró, a magyar ifjúság lelkes barátja, akít Császár Elemér helyébe elnöknek szemeltünk ki és elbúcsúztunk a finomhangú poétától: Feleki Sándortól s Porzsolt Kálmántól is, akít anyai publicisztikái, kritikai és színházi siker kísért a sírba. S közvetlenül a februári közgyűlés előtt való nap temettük el kültagjaink közül Lux

Eleket, a magyar kisplasztikának és szobrászművészetnek felejtethetlen mesterét, aki művészi nagydíj-plakettjeink Petőfi fejének volt a tervezője. Emléküket kegyelettel őrizzük meg.

— Császár Elemér elnökünk székét decemberben rendkívüli közgyűlés keretében töltöttük be. A Társaság bizalma egyhangúlag Kornis Gyula tiszteleti tagunk, a Pázmány Péter Tudomány Egyetem tudós professzora s az Európaszerzte elismert költői lelkű filozófus felé fordult. Meg vagyunk róla győződve, hogy jól választottunk. Ezt bizonyítja az a nagy visszhang is, amelyet a választás a magyar tudományos és irodalmi életben keltett s Társaságunk és mindazok, akik kívülről szemlélik munkánkat, a Petőfi-Társaság renaissanceját látják az új elnökben. Ezt a hangot ütötte meg beiktató beszédében Herczeg Ferenc tiszteleti elnökünk is, aki a legszebb jogfolytonosságnak örökké fiatal s már életében halhatatlan képviselője Társaságunkban. Ő, aki Jókai Mórtól vette át a Petőfi-Társaság elnökségét s 1920-ban átadta Pekár Gyulának, Pekár Gyula halála után Császár Elemért iktatta be az elnöki székbe. Császár Elemér halála után ismét ott állt az elnöki szék mögött, hogy azt átadja jelenlegi elnökünknek: Kornis Gyulának. Ez a szellemi filiációnak és jogfolytonosságnak olyan szép láncolata, amellyel a magyar irodalmi és tudományos világban egyetlen társaság sem dicsekedhetik s amelyre Társaságunk méltán büszke.

— A február 27-én tartott évi közgyűlésünk részben választással, részben pedig beiktatással rendezte tiszteleti és rendes tagjai státusát. Egyhangú lelkesedéssel tiszteleti tagunknak választottuk meg *Ravasz Lászlót*, a dumamelléki református egyházkerület püspökét, a kiváló szónokot, a magyar kulturális élet sokoldalú büszkeségét. Tiszteleti taggá választottuk Erdély egy részének

visszatérése alkalmából a Corvin-láncos erdélyi költőfejedelmet, *Reményik* Sándort, aki már 1920 óta *Végyvári* névvel rendes tagunk volt. Ugyancsak egyhangú lelkesedéssel választottuk meg tiszteleti taggá *Voinovich* Gézát, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárát, a Kisfaludy-Társaság elnökét, *Petőfi* költészetének szakavatott búvárlóját, akit 1920 óta tartottunk rendes tagjaink sorában nyilván. Rendes tagválasztás tulajdonképpen nem is volt, hanem hat erdélyi levelezőtárgunkat, akiket a rendes tagságtól csak az tartott vissza, hogy ideiglenesen idegen állam polgárai voltak, örömmel iktattuk be rendes tagjaink sorába. Ez a hat tag: *Gyallay* Domokos, *Gyalui* Farkas, *György* Lajos, *P. Jánossy* Béla, *Kristóf* György és *Nyirő* József. Kültaggá szintén egyhangú lelkesedéssel *Antonio de Marassovich* triesti íróat választottuk meg, akinek *Petőfi*-könyvéről már az előbb beszámoltam. Alapító tagjaink száma is szaporodott, minthogy *Kornis* Gyula elnök a február 27-iki közgyűlésen bejelentette, hogy 500 pengő adományával belép alapító tagjaink sorába. Taglétszámunk a következő: tiszteleti tagunk van 16, rendes tagunk 50, kültagunk Magyarországról és külföldről 39.

— Tagjaink az elmúlt közgyűlési esztendőben is nagy buzgalommal és odaadással vettek részt a Társaság munkájában, egy nagygyűlésen és nyolc rendes havi ülésen. A rendes havi ülések műsora új és hamarosan közkedveltté vált számmal gyarapodott. Novembertől kezdve minden ülésünk végén a Nemzeti Színház egy-egy művésznője vagy művésze *Petőfi* költeményeit szövegeztette meg. Szeptemberben *Kiss* Ferenc tiszteleti tagunk szavalta el Erdély visszatérésének örömeire *Két ország ölelkezése* című költeményét, ugyanezen az ülésen *T. Mátray* Erzsí mondotta el a Szeptember végén-t. No-

vemberben *Hettyey* Aranka, decemberben *Szabó* Margit, januárban *Eöry* Kató és februárban *Timár* József szólaltatta meg *Petőfi* mindig aktuális költészetét. Rendes havi felolvasó üléseinken már megemlékeztünk tagtársaink kitüntetéséről, irodalmi sikereiről, ezúttal csak a legfrissebb babérokra számolok be. *Kornis* Gyula elnökünk legutóbb a Kisfaludy-Társaság ülésén *Dante és Raffael* címmel tartott igen érdekes, vetített képekkel kísért, hatalmas tudományos és művészi felkészültségre bizonyítást tevő felolvasást. *Bókay* János rendes tagunk színdarabjai külföldön és a nagyobb vidéki városokban nagy sikerrel játszódnak a párhuzamos budapesti sorozatos előadások mellett. *Galamb* Sándor rendes tagunk átdolgozta *Teleki* László gróf százéves *Kegyenc* című tragédiáját s az átdolgozást március 8-án mutatta be nagy és megérdemelt sikerrel a Nemzeti Színház. A szép sikerben osztozkodott *Galamb* Sándor, az átdolgozó mellett, *Galamb* Sándor a szakavatott rendező is. *Gulácsy* Irén tagtársunk *Erdély Jogán* c. könyvével aratott legújabb nagy sikert, *Herczeg* Ferenc *Ellesett párbeszéd* c. könyve újabb kiadásban jelent meg és *Szinyai* Zoltán tagtársunk *A hegyelmes úr rokona* c. filmjét most játszódnak nagy sikerrel.

— Mikor köszönetet mondok tagtársaink közreműködésükért és munkásságukért, amellyel a *Petőfi*-Társaságot népszerűsítették, köszönettel kell adózni a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak is, amely az eddigi államsegélyt az idej költészetvesztési esztendőben is kilátásba helyezte, a Magyar Tudományos Akadémiának, amely az elmúlt esztendőben is rendelkezésünkre bocsátotta helyiségeit az ülések megtartására, az Országos Földhitelintézetnek, amely pénzalapjainkat őrzi, *Váradi* Jenő úrnak, Budapest székesfőváros tisztifőügyész-helyettesének, aki mint

jogtanácsosunk, évek óta lelkes barátunk a Petőfi-Társaság ügyvezetésében és legvégül annak a megértő és lelkes

közönségnek, amely hónapról-hónapra hűségesen látogatja felolvasó üléseinket és minden márciusban nagygyűlésünket.

KORNIS GYULA KAPTA AZ IDEI GYULAI-NAGYDÍJAT.

A főttkári jelentés után Lázár Béla r. tag terjesztette elő a nagydíjbizottság jelentését az idei Gyulai-nagydíjról, amelyet a Gáspár Jenő főttkár elnökletével kiküldött bizottság, amelynek tagjai még Galamb Sándor és Lázár Béla voltak, a február 27-én tartott közgyűlésen Kornis Gyula t. tagnak ítélte oda. Lázár Béla jelentése a következőképpen hangzott:

— Az utolsó négy éves ciklus alatt Társaságunk tagjai nem egy igen becses esztétikai tanulmányt jelentettek meg, közülük egy, mely éppen Petőfi Sándor költészetének mindeddig homályban hagyott oldalát világította meg, a felfogás mélységével, az előadás nemességével fölötte kiemelkedett. A mű *Petőfi pesszimizmusáról* szól, szerzője Kornis Gyula tiszteleti tagunk, kit nemrég Társaságunk egyhangú lelkesedésel az elnöki székbe emelt.

— Az örök ifjúság, a lángoló lelkesedés és izzó hazafiság költője, Petőfi Sándornál lehet-e egyáltalán pesszimizmusról beszélni? Valóban fogas kérdés s a legtöbben azok közül, kik Petőfi költészetét méltatták, azóta, hogy Gyulai Pál 1854-ben megírta Petőfi költészetének beható méltatását, melyben azokat a költeményeit, melyeket, mint Gyulai írta, «sötét, izgatott kedély hat át, bizonyos boncoló, fejtegető szellem, s nem kard, de törnek élével szándékozik behatolni az élet és természet titkaiba», nem becsülték sokra, szinte költészetét egészségtelen részének tekintették. Ez a felfogás azután, kevés kivétellel, közvéleménnyé lett. Mentséget kerestek hozzá a költő ifjúkori, keserves sorsában.

— S valóban, Társaságunk feledhe-

tetlen alelnöke, Ferenczi Zoltán, Petőfi klasszikus életrajzában ki is mutatta azokat az élményeket, melyek Petőfiben a borongás, az elborulás, szinte a kétségbeesés hangjait csalták elő. Egy zseniális, máig nem eléggé méltányolt néhai tudósunk, a kolozsvári egyetem professzora, Meltzl Hugó viszont, a schopenhaueri gondolatkörbe belemerülve, Petőfinek éppen ezt a sötét gondolatlírát tartotta a költő legbeesesebb alkotásának. Szerinte Petőfi ezekben a metafizikai elgondolások mélységeibe hatolt. Sőt, egyik tanulmányja, Barabás Abel, a *Felhők* gondolatait összefüggő költemény-ciklusnak fogta fel, ahol a gondolatok egymással küzdve, azokból egységes drámai költeményt állított össze. Ezzel az ellentétes felfogással találkozott Kornis Gyula, mikor a költővel behatóbban foglalkozni kezdett.

— Kornis, ki egy háromkötetes munkában már összefoglalta a modern lélektan eredményeit, kinek a Gondolat, a maga keletkezésében és hullámzásában, azóta is érdeklődésének állandó tárgya, Kornis felvetette magában a kérdést: mi tehát valóban Petőfi gondolatköltészet, ami kiváló elméket ilyen ellentmondó, ilyen egymással szöges ellentétben álló ítéletekre vezethetett? Tanulmányai eredményeként azután megállapítja, hogy Petőfinél rendszeres metafizikai gondolkodással nem találkozunk, Petőfi nem észokokkal dolgozik, hiszen velejében eszményhívő optimista. «Azért pesszimista — mondja — mert idealista.» Ő tehát nem Petőfi egyéni élményeiben, hanem túlfokozott érzékenységében, nagyfokú ingerlékenység-

gében találta meg sötétben borongó gondolatainak forrását.

Csak azt ismerjük meg igazán, amit keletkezésében és működésében figyelünk meg.

— Végigkíséri tehát a gondolatfejlődés útján. Legelőbb a kamaszkor lelki zajzásait figyeli meg: s ime, amit az új pszichológia tüzetes elmélyedéssel észlelt, mind visszhangzik az ifjú Petőfiben, a platonai Eros, az ideálteremtő erő szólal meg nála, s a *Tündéralomban* költői kifejezésre talál, benne «a serdülő ifjú lelkiviharzásának párját ritkító, merőben eredeti és igaz jellemzését adva». Nagyon szomorú ifjúsága érthetővé teszi, ha Petőfi fájdalmas kitörésekben sikolt fel. Ily ifjan s máris az élet mélységei nyíltak meg előtte. Kissé túlozva fejezi ki ugyan magát, de minden érzésének magja van. Tetszeleg a fájdalomban, melybe a természet minden megnyilatkozását bele tudja olvasztani.

— Irigy kartársak gyilkos fullánkjai véresre sebzik szívét és magányba menekül. A vándorévek keservei után, a szülei ház csendjében, Byron és Shelley gondolatai erősítik. Csodálatos gyöngyszemek peregnek le könnyecseppek képében orcáján, melyek szomorúan opalizáló fényét — írja Kornis — az irodalombúvárok ma sem látják meg. Érzelmi pesszimizmus ez, melynek komoran gomolygó felhőit tágra nyitott szemmel bámulja és hatalmas képzelő erejével felnagyított képekbe foglalja. Kornis művének ez a lapja (28. l.) a lélektani elemzés mesterműve. Hogy Petőfit így megérthesse valaki, ahhoz nem volt elég régebb bírálóinak széptani műveltsége, magamat sem véve ki. Ehhez több, ehhez a lélektan filozófiai elmélyedésű tudására volt szükség. Jóval előtte, Petőfi kortársai között az egyetlen br. Eötvös József szemlélte ámulatlan az ifjú Petőfi gondolatvilágának ezt a sas-

szárnyú csapongását. Ő az első, ki megérti, hogy az ifjúkori emlékek sötétsége a költő minden szavára fekete fátyolt terít. Miként Munkácsy, legfényesebb diadalai középett is, Petőfit is rágják belül multjának sivár emlékei, mint valami gyászos szellem. *Oh, ez a szellem, mult időm emlékei!* — sóhajt a költő és Munkácsy, ki nek imádságos könyve volt Petőfi költeménykötete, ezt olvasva, hogy meg-rázkódhatott, lázas képek víziói repdeshették körül. Művészezte fojtott pátoszát csak ez érteti meg velünk.*

— Petőfit, ki pedig szerető szívvel közeledett a külvilághoz, szüleikhez, testvéreikhez, barátaihoz, ki pazar kézzel koszorút nyújt az ismeretlenségből felbukkanó Arany Jánosnak, keserű csalódásai a másik végletbe, az érzelmi pesszimizmusból az *erkölcsibe* vetették, ami egy Schopenhaueri képzeletet is felülmúló *Utolsó ember* című költeményében hangot kap.

— Ahogy ezt Kornis kifejti (36. l.), a költő leglelkébe villantatja be a megértés röntgensugarát. Petőfi lázas képzelete szörnyű rémeket vet eléje. Ne feledjük, a romantikus kor kelles közepében élt. E. T. Hoffmann, Hugo, Sue, Dumas, Heine, Byron és Shelley és Lenau, s a kisebb-nagyobb költők végeláthatatlan sora, csak úgy ontotta feléje a bizarr képzelődés fogvacogtató képeit. Petőfi emberútálatát egyenest egy *Őrütl* ajkára adja. «Ez nagyszerű költői fikció — mondja Kornis — mert az örült rendellenes lelki keretében gyűlölete és fantáziája korlát nélkül tombolhatja ki magát.» Csakhogy ő nem hajszolta a romantikus költők görög tűzben égő ellentétjét, egyenest Shakespeare-től tanult s a rögeszme-vizionárius következetességével kapcsolja megrázó képeit. Shakespeare-nél bámulta is annak deliriumos erejét, itt

* Lázár Béla: Az ifjú Munkácsy. Kultúra Könyvtár. 1925.

ő is tökéletes rajzát adja a deliriumos lelkiállapotnak. Sokan visszarettennek az izgalom e hatalmas szenvedélykitöréseitől, szerepjátszásának veszik. (Horváth János) vagy — ellenkezőleg — a metafizikai pesszimizmus lázas költészetét látják benne (Meltzl), vagy egyszerűen sületlenségnek bélyegzik meg (Pulszky Ferenc), vagy legjobb esetben nem tulajdonítanak neki nagy becsot (Gyulai Pál). Mindez azt igazolja, hogy Petőfi szinte emberi mértékkel nem mérhető nagyságát sehogy vagy nem teljes egészében, vagy nem a kellő módon fogták fel. Kornis Gyula tanulmánya végre megismertet bennünket az igazi Petőfi szellemi alkátának egyik legkevesebbé értett oldalával és éppen azzal, mellyel ő a világ-irodalomban Shakespeare mellé nőtt fel. Elhangzott volt az a kijelentés, *Petőfi a líra Shakespeare-je*, de ennek a szónak nem volt eddig konkrét támasztéka. Kornis tanulmánya igazolta először, hogy Petőfi nem pusztán negélyből, nem magára erőltetett vagy szerepjátszó hajlamból alkotott, shakespearei hősnék képzelve magát (Horváth), amikor első szerelmét, a színészkedést belclopja költészetébe, amit Palágyi Menyhért állított először, bár ő ebben csak a gondolat eljátszását, dinamikus dramatizálását látta, művészi értéket tulajdonítva neki.

— Az ilyen szélsőséges felfogással szemben Kornis Gyula azt is megmutatja, mint tisztul át embergyűlölete perzselő emberszeretetté (41. l.), a humanizmus önfeláldozó vágyává, Petőfi nagy szívében, melyről a költő is tudta, hogy nagyítóüveg módjára jót és rosszat óriási alakban ver vissza. Mikor aztán a francia forradalom eszméibe belemerül, egész lényével beleveti magát azoknak eddigi érzésvilágával szöges ellentétben álló szellemiségébe. Shelleyben lelki rokonára ismer, republikánus gondolatvilágát lá-

zas örömmel magáévá teszi. Delacroix azt mondta Raffaellról, hogy csak a magáét vette át másoktól. Molière is kijelentette, hogy onnét szedi a magáét, ahol találja. Így tett Petőfi is. Az irodalombúvárok a tudós akribia pedáns szorgalmával vadásztak átvételei után, de mind csak az tűnt ki, hogy mily könnyed kézzel hasonította át Petőfi átvételeit a maga lényegéhez, a forradalmi eszményeket is, mert hitt az ember perfektibilitásában, fejlődés-képességében, mint Carlyle és Széchenyi, mert mint valóságélményekben élő lélek, ki a legkisebb részbe is befúrja szellemét — írja Kornis (48. l.) — konkrétumnak vette az absztraktot, az Emberséget, amiért Pulszky annak idején megleckéztette.

— Ha konkrétum lesz neki az emberség, mennyire inkább a magyar nemzet s egyszerre felismeri a magyarság világtörténeti küldetését. Herder sötét jóslata a magyarság közeli pusztulásáról, mely úgy megrázta Kőlcseyt és Vörösmartyt, Petőfire nem hatott. Tettekre sarkallja népét, hogy kimeneküljön nyomasztó kalodájából, melyben századok óta sinylődik, de azt hiszi, hogy csak egy út vezet hozzá: a forradalom. Mikor aztán a forradalom kitör, mit úgy epedett, az eddigi borúlátó költő egyszerre csak átcsap a lázas derülátásba, mert hisz a forradalom sikerében.

— A *Világosságot!* című költeményében még kétségbeesett. A *Bolond Istók*-ban már kikacagja régebbi sötét életfelfogását, az *Apostol*-ban a szabadság-eszme himnusát zengi, s egy *Világsszellem*-ben hisz, ki kormányozza a mindenséget s a nagy szellemekben kinyilatkoztatja akaratát. De ez az elgondolás azért még nem metafizika, mint Meltzl vélte, bár egyik árnyalatában, az idő felfogásban, annak látszik. Élményeinek az időben lefolyó örök változásait azok tartamos voltában látja

meg, ahogy azt Bergson kifejti. «Petőfi a bergsoni tartam költője» — állapítja meg Kornis (88. l.), — mert a jövőben él, a multat maga mögött hagyja, s ihletének természetes forrása az idő örökös rohanása, mely hol elégikus hangulatba ringatja, hol bábajos képeket ver fel elébe. Benne él a forradalom viharzásában, nem a jelenben, de a jövőben. — «Mind jobban kezdi összetéveszteni — mondja Kornis (60. l.) — a költői hivatást a politikuséval.» De amikor megkezdődik körülötte az összeomlás, hattyúdalában keservesen panaszkodik újra. A mulandóságot, mely felőrli a szépséget, az álmokat is, ott látja lelki szemével a sivárrá fakult jövőben is és *Sári néni*-ben éppen ezt szemlélteti. — Ahogy Villon *La belle Heaulmière* testi romlásán az idő marását mutatja meg, ahogy Rodin *Vieille Heaulmière*-je az idő szétmorzsolta testet ábrázolja, Petőfi *Sári néni*-jén «az enyészet tragikumát nagyszerű pszichológiai művészettel élteti meg velünk» — mondja róla Kornis (93. l.). Ebből a gondolat-körből száll fel a *Szeptember végén* mélyen megrendítő művészete is, a mézeshetek lázában felbukkanó halál-gondolattal, csodálatos intuícióval megsejtve a maga gyászos végétét.

— Ezt a lelki viharzást, melynek Kornis művében tanui vagyunk, végső forrására csak akkor vezethetjük vissza, ha megértjük a költő túlérzékenységét, mely minden tövisszúrásra feljajdul, amit Kornis úgy fejezett ki, hogy Petőfinél minden benyomás maximális erővel hat vissza (97. l.). Izgalomszerének ez a hajszálfinom érzékenysége révén nála minden benyomás, érzés, gondolat, az izgalomfelverte képzelet-folyamat lázában, konkrét képpé lesz, egy deliriumig felfokozott vízió valóságában. A *Felhők*-et ez az izgalomtól való megtisztulás-vágy szülte. Ha nem irtja ki magából, belebetegszik. Így is

megcsípte a dér a fejét, panaszolja nemsokára. De kiírta magából. Remek eszköze volt ennek a magyar nyelv, melyben minden szó konkrét fogalmon alapul. Így a valóság világában maradt Petőfi akkor is, ha jajgatott, örült, búsult, ámult, sőt, ha kétségbeesett, akkor is. De minekutána kipanaszolta magát, megnyugodott. Új eszmébe merült és derülátó lett. Pesszimizmusa tehát nem egy metafizikai elgondolás discursív levezetése, hanem élménytengeréből felbukkanó sziget, mely, — mondja Kornis — «vagy pillanatnyi hangulat viharos terméke, vagy pedig a fájdalommal való kéjelgés költői műformája» (98. l.).

— Ez tehát Kornis tanulmányának végső eredménye. Olyan volt Petőfi, mint a bányából nyersen kifejtett gyémánt, melyet csiszolás nemesít briliánssá. De Petőfi ennenmagát csiszolta sokszögű lapokká, s ezek egyikére, a leginkább árnybahullottra, Kornis Gyula oly éles fényt vetett, hogy most már ez az egy facette sugárzó fényözönben szikrázik felénk. Vajha költészete további lapjának is akadna ilyen felkészültségű, ilyen éleselműjű, ilyen elmélyedésre képes, ilyen mesteri előadású bevilágítója. A közgyűlés e jelentést elfogadta, s az idei Gyulai-nagydíjjal egy-akarattal Kornis Gyula tiszteleti tagunkat koszorúzta meg.

Lázár Béla felolvasása közben az elnöklést *Kornis* Gyulától *Havas István* alelnök vette át, aki a jelentés végén meleg szavak kíséretében adta át *Kornis* Gyulának a Lux Elek által készített művészi Petőfi-plakettet. *Kornis* Gyula meghatott szavakkal mondott köszönetet, majd ismét átvette az elnöklést. *Vitéz Bodor Aladár* néhány keményveretű költeményét olvasta fel ezután, majd *Galamb Sándor* emlékezett meg a százéves «Kegyenc»-ről, *Gáspár Jenő* a betegsége miatt távollevő *Végházi Reményik Sándor* költeményeiből olva-

sott fel, majd *Jankovich* Marcell adta elő nagy tetszés mellett *Kossuthnál Turinban* c. visszaemlékezését. Végül az

akadályoztatása miatt távollevő *Kiss* Ferenc helyett *Ujlaki* László, a Nemzeti Színház művésze adta elő a *Nemzeti dalt*.

GYALLAY DOMOKOS SERLEGBESZÉDE

Délben 1 órakor a Társaság tagjai a Dunapalotában ünnepi ebédre gyűltek össze. Ebéd végén *Kornis* Gyula elnök mondott felköszöntőt vitéz *Horthy* Miklós kormányzóra, majd *Gyallay* Domokos mondott ünnepi beszédet a Petőfi-serleg megemelésével. A beszéd a következőképpen hangzott:

— Az örvendetes történelmi változások hálás hangulatában a Petőfi Társaság méltán jutott arra az elhatározásra, hogy az idej emléklakomán elsősorban azokról a kapcsolatokról fog megemlékezni, amelyek Petőfit Erdély földjéhez és népéhez fűzték. Nagy kitüntetésnek veszem, hogy Társaságunk az emlékezés kegyeletes feladatát reám kívánta bízni.

— Mit jelentett Erdély Petőfi számára, hatott-e élete külső folyására, lelki fejlődésére, költészetére? Másfelől Petőfi személye, költészete volt-e befolyással Erdély történelmi sorsának, sajátos lelkének kialakulására? E kérdések fölvetésénél mindjárt tisztáznunk kell egy körülményt: voltaképpen mit értünk Erdélyen? Mert nem mindig értették ugyanazt: egy magyar tudós közelebből testes könyvet írt Erdély területi változásairól. Azt a területet vegyük-e tehát, amelyet Petőfi korában Erdélynek neveztek, vagy azt, amelyet mi kisebbségi megpróbáltatásaink között Erdély név alatt a magunk egységes küzdőterének tekintettünk? Ha az utóbbit választjuk, akkor sem vértünk nagyot a történelmi igazság ellen, viszont alapot vetünk annak a kérdésnek az érintésére, hogy Petőfi mit jelentett a Romániához erőszakolt özszes magyarság számára.

— Ha Petőfi nyomdokait a kisebbségi magyarság Erdélyének tájain kö-

vetjük és költői arculatának vonásait e föld magyar népének lelki tükrében vizsgáljuk, összefoglaló pillantásunk érdekes megállapításra vezet. *Erdély a költőnek az élet nagy ünnepnapjait jelentette: a magasztos vágyakat, fényes álmokat és ezeknek beteljesedését.* Már ifjúsága legküzdelmesebb éveiben, a pályaválasztás és kenyérkereset válságai közt, Erdély — *Jósika* Miklós regényeinek és *Kazinczy* útleveleinek színhelye — *Tündérország* ígéretével hívogatja magához a költőt. 1843-ban el is indul, hogy a kolozsvári színtársulatnál színészi dicsőséget és bizonyosabb megélhetést teremtsen magának. De vágya ekkor nem teljesül, az erdélyi dicsőség és tisztos kenyér helyett a Debrecenben töltött tél nyomorával fejeződik be útja. Három küzdelmes év után, 1846 nyarán, Petőfi újra Erdélybe indul. Ezúttal a hazafias érzés serkenti Erdély meglátogatására: a haladó szellemű, eleven erdélyi közélettel akar lelki közösséget teremteni. Vágyainak sólyomszárnyán el is jut Szatmár vidékére. Ám, itt a hazafit legyőzi az ember. Petőfi találkozik *Szendrey* Juliával. Utját akkor sem folytatja a Királyhágón át, ott tölti a heteket és hónapokat *Julia* közelében. Életének legragyogóbb ünnepnapjai itt és akkor virradnak a költőre. Kettős költői jelszava: *szabadság, szerelem!* — itt kezd teljesedni. Itt születik meg legszebb szerelmi költeménye: *Szeptember végén.* De a másik jelszó, a szabadság is megihleti lelkét: itt írja egyik legszebb hazafias költeményét: az *Erdélyben* címűt. Innen a Koltón tartott politikai tanácskozásról kiáltja át a Királyhágó bércein amiatt érzett hazafias fájdalomát:

*Hogy egy nemzetnek két országa van,
[hogy
E két országos nemzet a magyar!*

— Egy év múlva, 1847 őszén, végre személyesen is áthalad a Királyhágón. Nászúton van Juliával, a boldogság rózsafelhője lebeg útjuk fölött. Baráti köszöntések után, amelyek Désen, Szamosujváron fogadják, Kolozsvárt az ifjúság és a művelt közönség tüntető hódolattal ünnepli s megerősíti abban a meggyőződésében, hogy Erdély méltó az anyaország szeretetére: *a két országnak egyesülnie kell.* Az ünneplés lelkesítő emlékeit viszi vissza a hegyek közül az Alföldre, hogy ott Arany János nagyszalontai hajlékában a barátság csendes örömeivel fejezze erdélyi diadalútját.

— Petőfinek Erdélyhez fűződő további kapcsolataiban a költő hitvallásának másik alapeleme: a *szabadság* eszméje válik uralkodóvá. 1848 tavaszán beteljesült forró vágya: *a két ország ölelkezése* megtörtént.

*S te elkem, szállj a Királyhágón által
Érzelmeknek tündérvilágával
És szórd el ott e kincseket.
Ajándékozz meg ijjat, öreget,
Hadd gazdagodjék mindenki meg,
De legszebb részét add a székelyeknek,
Csókold meg a székely fegyvereket!*

— A vers ama vonásában, hogy Petőfi külön köszönti a székelyeket, már a jövődőért való aggodalom sajnul meg. A gondolkozó lelkek akkor már sejtették, hogy a két ország ölelkezését gonosz féltékenység készül szétszakítani és a harcban, amelynek véres napjairól a költő álmódott, a székelyek dicső szerepet fognak játszani.

— A harc elkövetkezett: szabadság volt a jelszó s Petőfi a hitvallók komolyságával vetette magát bele. Élettörténetének eme része sokkal változatosabb, semhogy a részletekre rátérhetnénk. Tárgykörünk nézőpontjából

azt kell kiemelnünk, hogy Erdély a következő események során is az örömet, az ünnepnapokat jelentette a költő életében. Vigasztalást, elégtételt adott neki azokért a csalódásokért, amelyek politikai és katonai részről az anyaországban rája szakadtak.

— 1849 januárjában Bem táborába siet, mert amint Kossuthoz intézett levelében írja: «Ha dicsőséggel nem harcolhatok, gyalázatot sem akarok a nevemre hozni s mostanában véleményem szerint gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember». A költő vágya teljesült: Bem vezéri kiválósága és a székely vitézség diadalmas harcok lázas örömeit juttatták neki s azt a büszke elégtételt, hogy neki is része van a győzelmek kivívásában. Ebből a hangulatból születtek ma is gyújtó haretéri költeményei.

*— Mi ne győznénk, hisz Bem a vezérünk,
A szabadság régi bajnoka,
Bosszúálló fénnel jár előttünk
Osztrolenka fényes csillaga!*

Bajtársai, a székelyek bámulatra ragadják és lelkes sorokra ihletik:

*— Ki merne nékik ellenállani,
Ily bátorságot szívében ki hord.
Mennek, repülnek, mint a szél s üzik
Az ellenséget, mint a szél a port!
Csak nem fajult el még a székely vér,
Minden kis csöppje drága gyöngyöt ér!*

— Katonai megbízásokkal, futár szolgálásban többször elhagyja Erdélyt, de mindig olyan örömmel siet oda-vissza, mintha haza sietne. És Erdély földje csakugyan hazája lett neki, *örökös hazája.* A férfisors legnagyobb ünnepe is itt érte Petőfit: a megdicsőülés, a hősi halál! Erdélynek jutott az a megtisztelő szerep, hogy az üstökös utolsó tündöklésének és kialszásának méltó keretet adjon!

— De vajjon költészete, ami benne örök és maradandó, milyen kapcsolatba

jutott Erdély földjével és népével? Eletrajzírói megállapították, hogy tizenhárom olyan költeménye van, amelyek részben Erdély földjén születtek, részben erdélyi érzelem és gondolat hatását sugározzák. Levelei és egyéb Erdélyhez kapcsolódó prózai munkái sem haladják meg a költemények számát. A kérdésnek azonban fontosabb fele, hogy költészete általában milyen hatást tett Erdély lakóira? 1847-ben erdélyi látogatása Désen, Szamosújváron át Kolozsvárig, majd innen Bánffy-hunyadon és Nagyváradon át Szalontáig meleg ünneplések közt zajlott le, amiből joggal következtethetjük, hogy Erdély tanulóifjúsága, művelt közönsége már ismerte és nagyrabecsülte Petőfi költészetét.

— Erdély távolabbi vidékeivel és szélesebb néprétegeivel azonban a szabadságharc eseményei ismertették meg Petőfi költői alakját. Bem hadseregében újszólván egész Erdélyt bejárta. Egy-egy állomáson a tisztek bizonyosan elujsgálták a lakosságnak, hogy milyen nevezetes ember van soraik közt. Már olyan kicsi helységeket is betöltött hírneve, mint Székelykeresztur. Magam is, mint székelykereszturi kisdíák hányszor hallgattam áhítattal egy öreg vendéglősnének, Dukáné asszonynak elbeszélését: hogyan szaladtak ők össze a Fehérkereszt vendéglő előtt, mikor megtudták, hogy Petőfi is ott szállt meg Bem törzskarával. A fejedégyházi végzetes ütközet előestéjén történt ez, amikor Varga gazdatiszt családja vacsorát rendez Petőfi tiszteletére a Gyárfás kúriában.

— De a székely tisztek Petőfit a honvéd-legénység körében is ismertették és népszerűsítették. Nagyon közeli forrásból tudom ezt, nagyapámtól halottam. Nagyapám tizedes volt Bem törzsszázadában, amikor a megyesi piacon a tiszta urak megmutatták nekik Petőfit és emlékül kéziratban Pe-

tőfi-verseket osztottak ki köztük. Nagyapám a «Nemzeti dalnak», a «Talpra Magyarak» másolatát kapta, haza is hozta becsülettel s mi utódai ma is kegyelettel őrizzük a Petőfi-látta kéziratot.

— A versnek azonban, amelyet nagyapám emlékül kapott, nem az a címe, hogy «Nemzeti dal» vagy «Talpra magyar!», hanem az, hogy «Egyesülés». Érdemes erre a kis adatra felfigyelni. Az villan ki belőle, hogy az erdélyiek az «Egyesülésnek», az «Uniónak» a költőjét tisztelték kiváltképpen Petőfiben és a nép körében is ezen a címen igyekeztek őt népszerűsíteni.

— Petőfi és az erdélyi lélek kapcsolata természetesen megváltozott a kiegyezés után. A nyugalmasabb időben költészete a maga egész szépségében és nagyságában táruulhatott fel az egyesült ország minden rendű népe előtt. De amikor a történelmi végzet ismét az elszakadás gyászához vezetett, Petőfi újra, mint az *Unió költője* kezd Erdély magyar népe előtt fellényleni. Azok, akiknek feladata volt, hogy az erdélyi lelket az elnyomatás hosszú évtizedeiben a magyar érzésben megtartsák, Petőfi költészetében találják meg a leghatékonyabb megtartó erőt. Mintegy négyezer példányban ment szét Erdély magyarlakta falvaiba egy teljesnek mondható Petőfi kiadás. De tudományos cikkeken, népszerű ismertetésekben is folyt Petőfi történeti szerepének és költészetének méltatása.

— A megfigyelő arra a megállapításra juthatott, hogy Petőfi nemcsak a lelki, hanem a területi Uniónak is mind hatékonyabb szószólója lesz. Halála emlékűnnepén, a nyári nap hevében évről-évre hatalmas székértáborok indultak el a Maros, két Küküllő, Olt, Fejérynikó, Nyárad folyók völgyeiből: *valóságos népmozgalom keletkezett alakja körül*, amely dicsőség kevés

magyar költőnek jutott osztályrészül. A fejeéregyházi honvédsírok körül az újra eljövendő Unió reményében serleglettek össze azoknak unokái és dédunokái, akik valaha együtt vértettek Petőfivel a két haza egyesüléséért.

— A remény nem volt hiábavaló. A költő álma újra a teljesedés útjára tért: szeretett székelyeinek túlnyomó része visszatérhetett az édesanya kebelére. Az ő sírja azonban túl maradt a bővös kövön s vele annyi hely, amelyet az ő lábnyma szentelt meg: Torda, ahol végbúcsút vett családjától, Vízakna, ahol négy napig hall-

gatta az ágyúk dörgését. Vajdahunyad, ahol lelkesedve járt Bem oldalán. *Petőfi azokkal maradt, akiknek továbbra is szükségük van az Unió reményességére.*

— Mi pedig most, amikor dicső alakját idézzük, küldjünk fohászt az éghez, hogy a költőnek Erdélyben átélt fényes ünnepnapjai mihamarább szaporodjanak újbball, *jöjjön el és éljen a teljes Unió!*

Gyallay Domokosnak nagy tapsal fogadott serlegbeszéde után *Voinovich Géza* az új tagok nevében beszélt, végül közkívánatra *Kovács Sándor* t. tag.

A PETŐFI-TÁRSASÁG TISZTELGÉSE HERCZEG FERENCNÉL

Az ünnepi társasbéd után *Kornis Gyula* elnök, *Havas István* alelnök, *Kállay Miklós* alelnök, *Gáspár Jenő* főtitkár, *József Ferenc* kir. herceg tiszteleti tag és *Voinovich Géza* tiszteleti tag a Petőfi-Társaság nevében küldöttségileg keresték fel hűvösvölgyi villájában *Herczeg Ferencet*, hogy tolmácsolják neki a Petőfi-Társaság üdvözlését és átadják azt a könyvet, amelyet tagságának ötven éves évfordulója alkalmából a Társaság tagjai írtak. A Petőfi-Társaság tagjai ugyanis elhatározták, hogy azzal ünnepelik meg *Herczeg Ferenc* Petőfi-Társasági tagságának ötvenedik évfordulóját, hogy mindenki megírja *Herczeg Ferenc* kapcsolatos élményeit. A könyv elkészült és egy díszkötéses példányát vitte magával a küldöttség, hogy átadja *Herczeg Ferenc*nek. Tagtársaink közül írásaikban a következők hajtották meg a tisztelet és csodálat zászlaját *Herczeg Ferenc* előtt: *Kornis Gyula* elnök, aki hat ívnyi terjedelemben rajzolt teljes irodalmi portrét *Herczeg Ferenc*ről olyan kimerítő részletességgel, hogy a tanulmány egyenesen hézagpótló a magyar irodalom-

történetben, *Balla Ignác*, *Bán Aladár*, *vitész Bodor Aladár*, *Bókay János*, *Csathó Kálmán*, *Czóbel Minka*, *Falu Tamás*, *Földi Mihály*, *Gáspár Jenő*, *Gulácsy Irén*, *Gyalui Farkas*, *Gyökössy Endre*, *Harsányi Lajos*, *Harsányi Zsolt*, *Havas István*, *Hegedüs Lóránt*, *iff. Hegedüs Sándor*, *Jankovics Marcell*, *Lázár Béla*, *Pap Károly*, *Petri Mór*, *Preszly Elemér*, *Szász Károly*, *Szathmáry István*, *Szitnyay Zoltán*, *Szöllössi Zsigmond* és *Voinovich Géza*. A Petőfi-Társaság tagjai részint szubjektív érzéseiket mondják el, részint irodalomtörténeti szempontból méltatják *Herczeg Ferenc* írói munkásságát az emlékkönyvben, amely azóta már könyvtárú forgalomba is került.

Herczeg Ferenc hűvösvölgyi villájának szalonjában fogadta a küldöttséget. *Kornis Gyula* elnök közvetlen szavakkal köszöntötte az ünnepeltet, kiemelve azt, hogy *Herczeg Ferenc* irodalmi munkássága összeforrta a Petőfi-Társasággal. *Herczeg Ferenc* meghatott szavakkal mondott köszönetet *Kornis Gyula* elnöknek és a Petőfi-Társaság küldöttségének. Felemlítette, hogy a rádió keresztül hallgatta *Kornis Gyula*

méltató szavait, amelyekkel az ő irodalmi munkásságát megrajzolta. Emlékezett arra, hogy irodalmi pályájának kezdetén a Petőfi-Társaság állt elsőnek melléje, mikor mint fiatal, kezdő író tagjai közé választotta s így annál inkább jólesik neki az az ünneplés, amelyben író társai részesítik. Átvette az Emlékkönyv díszkötéses példányát és megkérte a küldöttség tagjait, hogy dedikálják számára a könyvet. Ezután a küldöttség tagjaival meghitt hangon még sokáig elbeszélgetett.

Herczeg Ferenc ötven éves Petőfi-társasági tagsága megünneplésének igen nagy visszhangja volt az egész magyar sajtóban. A Pesti Hírlap *«Az író és a nemzet»* címmel vezércikket írt az ünneplésről, amelyet egész terjedelmében itt közlünk. A szép megemlékezés a következőket mondja:

— A Tudományos Akadémia sok ünnepséget látott nagytermében vasárnap délelőtt egy írókat ünnepeltek. Ebben az ékes, templomi, roppant csarnokban kevésszer verték vissza a márványfalak a szeretetnek és hódolatnak olyan őszintén felviharzó lelkesedését, mint ezen a vasárnapon. Igaz, hogy az író, akit ünnepeltek, és aki szerényen meg sem jelent ünneplésén, Herczeg Ferenc volt.

— A Petőfi-Társaság márciusi szabadságünnepének, nagygyűlésének első és ünnepi pontja volt ez, abból az alkalomból, hogy Herczeg Ferenc ötven éve Tagja a Társaságnak. A Petőfisták hódolata szinte lángra lobbant a roskadásig telt nagyterem közönségének, komoly irodalombarátoknak, hűséges olvasóknak s az ifjúságnak tüntető visszhangjában. E közönség összetételét látva, érezni lehetett, hogy a nemzet van itt jelen a díszes gyűlésen, s a nemzet szíve mindig lángra gyűl, amikor találkozhatik nagy írójának, Herczeg Ferencnek szellemiségével.

— Kornis Gyula, a Petőfi-Társaság új elnöke, nagyszabású méltatásában az

esztéta bölcsességével és a tudós éleslátásával állapította meg Herczeg Ferenc írói tulajdonságainak és nagyságának értékét. E fényes tanulmány méltó az íróhoz, akiről szólt, a tudóshoz, aki írta és a nemzethez, akinek szellemi kincseskamrájába ez a hatalmas tanulmány bekerül. Vajmi nehez lenne ehhez a méltatáshoz bármit is hozzátenni.

— Mégsem haladhatunk el szó nélkül ez ünnep mellett. Ebben a világban, ezekben a hónapokban annyi minden történik, ami változás, rombadőlés vagy éppen újjáalakulás, hogy a száguldó viharban különös fényvel emelkedik ki, ami örök és változhatatlan.

— Ilyen örök és változhatatlan érték egy nagy író jelenléte nemzete életében. Herczeg Ferenc nemcsak írói geniejének fényével itta bele magát a magyarság eszméletébe. Ennek az írói geniének és pályafutásnak még egészen különös értékei is vannak. S ezek megmagyarázzák, Herczeg tüneményes írói értékei mellett, azt a páratlan szeretetet és becsülést, amellyel a nemzet rá tekint.

— Az ország öntudatlanul érzi, hogy ez az író mindig neki írt, és *csakis neki*. Akkora tehetséggel, mint Herczeg Ferenc, kevés író tudott volna ellenállni a csábításnak, hogy meg ne hódítsa magának a világot. Semmi sem lett volna könnyebb ekkora tehetségű írónak, mint átszáguldani az ország szűk határain, a világ hírnevéért és dús aranyaiért. Ő azonban nem fordította el szemét országából és nem akarta lelke kincseit másnak adni, csak nemzetének. Írói munkásságának legtekintélyesebb része történelmi tárgyú. Még a laikusabb olvasó is tudja, mennyivel több tanulmány, fáradság, tudás és munka kell például egy magyar történelmi dráma megírásához, mint egy ugyanolyan tehetséggel, játékos könnyeden megírt társadalmi színjátékhoz,

amely alkalmas a világ bármely táján bevonzani a közönséget a színházba, a közönség valutáit pedig az író bankszámlájára. Herczeg mégis élete nagy műfajának amaz a módot választotta és mindenekelőtt nemzetének írt, megelégedve azzal a dicsőséggel, hogy hazája lelkét nevelje és növelje, és viszonzásul megkapja ennek a hazának szeretetét és elismerését.

— De még mást is tett a nemzetért, — túl az irodalmon. Kilépett a beérkezett nagy író hűvös nyugalmából, félretolta írói terveit és munkáit, hogy ideje jó részét egy félholtra vált nemzet feltámasztására szánja. Húsz esztendőn át hirdette, munkálta és hitte a magyar revíziót. Úgy hagyta ott emiatt a költészet elefántesont-tornyát, hogy a nagy politikai munkásságért semmiféle politikai jutalom ne járjon. Nem lett politikai pártnak tagja vagy vezére, hogy kiélvezze és hasznosítsa a maga számára a politikai szereplések általános és bőséges kamatait. Egyszerűen csak dolgozott a magyarságért, a magyar jövőért, egy nagy lélek minden szerénységével, és lemondva a húsz esztendő alatt mindarról az írói munkásságról, amelyet a revíziós elfoglaltság elvett tőle.

— A nemzet világosan látja ezeket az érdemeket Herczeg Ferenc amaz

írói nagysága mellett, amelyet Kornis Gyula oly ragyogóan méltatott. És azt kell hinnünk, hogy az élet titkai közt van egy nagy titok: egy nemzet szeretete, hálája, együttérzése külön testi és lelki erőt adhat valakinek. Mert hiszen az a Herczeg Ferenc, aki korunknak magyar szellemiségét megajándékozta a legbecesebb írói alkotásokkal és amellett két évtizeden át álmatlan nagy harcosa volt a Trianon elleni küzdelemnek, ez a Herczeg Ferenc ma is éppoly friss ember és friss író, mint amikor a Petőfi-Társaság félévszázada taggá választotta, erős léptekkel ma is együtt halad a korral, és senki nála világosabban nem tud hozzászólni korunk jelenségeihez. Ez az oka, hogy tekintélye nagyobb és elevenebb valóság, mint bármikor a nagyszerű élete során.

Az ország népe elbűvölt hálával érzí Herczeg Ferenc jelenlétét és jelentőségét a nemzet sorsában. Viharok idején különös bizalommal néznek a hazalakói az oszlopokra, amelyek a födelet tartják fejük fölött. Ilyen fényes, biztos, nyugodt oszlop ő, egy azok közt a kevesek közt, kiken a nemzet szellemi épülete nyugszik. A szellem épülete, amely mindenkor erősebb az anyagnál s a viharoknál, amelyek reá törhetnek.

LŐRINCZY GYÖRGY TISZTELETI-, LUX ELEK ÉS BALÁZS ÁRPÁD K. TAG HALÁLA.

1940 december 26-án ünnepeltük tiszteleti tagunk, Lőrinczy György 80-ik születésnapját. Alig egy hónappal az ünnepség után Lőrinczy György örökre eltávozott körünkől, nagy úrt hagyva maga után az ifjúsági irodalomban és a magyar szépprózában. Lőrinczy György 1860 december 26-án született Nagykállóban. Bölcsészeti és jogi tanulmányait Budapesten végezte. Először Rimaszombatban volt hivatalnok és lap-

szerkesztő, majd a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület titkára, később Komáromban tanfelügyelő. Komáromból Budapestre került és V. fizetési osztályi ranggal ment nyugalomba. Lőrinczy György igen ismert nevet vívott ki magának a magyar pedagógiai szakörökben, az ifjúsági irodalomban és a magyar szépprózában. Mint költő indult el s két verskötete is megjelent Nefelejts és Fekete rózsák címmel. Ké-

sőbb, mint novella- és regényíró, közel száz kötettel szerzett igen szép írói babérokot. Nevezetesebb kötetei: *A magam földjén, Kisfalum, A becsület útján, Falusi potentátok, Igaz történetek, Megtépett fészkek, A bujdosók, Eötvös József báró, Hűséges szívek, A biófalvi harang szava, Gereblyém alól, Mikszáth Kálmán, A rétek lelke, Magyar dicsőség, Az igmándi bég, Dejaira, A kék ember, Az üveghegy, A Pósa asztal, Az álmodó bükk.*

Könyveit különös előszeretettel forgatta és olvasta a mindkét nembeli ifjúság. Ifjúsági regényei nagy népszerűségnek örvendettek s mindig maradandó értékei lesznek a magyar ifjúsági irodalomnak. Főleg a törökvilág és szabadságharc korát elevenítette meg ifjúsági regényeiben s érdekes, izgalmas és szívhezszóló történeteit erősen izzó hazafias lelke fűtötte át. Barátja és lelkes munkatársa volt Pósa Lajosnak. Együtt dolgoztak a magyar ifjúsági irodalomért és amikor Pósa bácsi elköltözött, Lőrinczy György élete egyik legszebb feladatának a Pósa-kultusz ápolását tekintette. Lelkes híve, majd később vezére volt a Pósa-asztalnak, s a Pósa-asztalról szóló könyve mindig egyik legnagyobb értéke marad a magyar memoár-irodalomnak. Az ifjúsági irodalomhoz kötötte szeretett leánya Erzsí is, a fiatal Vöröskeresztesek kedves Erzsí nénije, akinek elmúlását mindig mint nyitott sebet hordozta szívében.

Lőrinczy György igazi tehetsége azonban a magyar szépprózában bontakozott ki. Elbeszélései és regényei s főleg pedig ízes, kristálytisza magyar nyelve a magyar széppróza egyik legszebb korszakát határolja. Fantáziája, tiszta világszemlélete és magyar hazafiassága jellemzi szépprózáját s az újabb magyar írók között Gárdonyi mellett és óta alig volt író, aki olyan kristálytisza magyarsággal írt volna, mint Lőrinczy

György. Izzó és korlátokat sokszor nem ismerő magyar fajszeretete determinálta emberi mivoltát is: tudott lelkesedni és aggódó szeretettel féltette mindazt, ami magyar. S ha élete végén bizonyos keserűséggel tudta szemlélni kortársait és az egymásra zuhanó eseményeket, pesszimizmusba hajló öreg korának és világszemléletének is ez volt a kútforrása, az utóbbi években már teljesen visszavonult az irodalomtól és az emberektől s csendes budai magányában eszményi családi körben élte le napjait. 80-ik születésnapját ennek a családnak meghitt szeretete tette ünnepé s csendesen, szinte észrevétlenül szenderedett át január 28-án a más és szebb világba.

Irodalmi érdemeiért tagjává választotta a Kisfaludy-Társaság is. Társaságunknak 1908 óta volt rendes tagja s 1936-tól kezdve tiszteleti tagja. Temetése január 31-én délután volt a Kerepesi-temetőben nagy részvét mellett. A református egyházi szertartás után, amelyet Haypál Béla végzett, a Kisfaludy-Társaság és a Petőfi-Társaság nevében Kéký Lajos tiszteleti tagunk mondott gyászbeszédet ravatala fölött. A végtisztességen Társaságunk tagjai közül megjelent Gáspár Jenő főtitkár, Szász Károly tiszteleti tag, Gyököcssy Endre rendes tag, Szathmáry István rendes tag és Gyallay Domokos levelező tagunk. Emlékét mindig kegyelettel fogjuk megőrizni.

Márciusi nagygyűlésünkön megemlékeztünk arról, hogy a halál kültagjaink sorából elragadta Lux Eleket, a kitűnő szobrászművészt, az Országos Magyar Iparművészeti Iskola tanárát, művészi nagydíjplakettjeink tervezőjét. Temetése február 26-án délelőtt volt a Kerepesi-úti temető halottasházából. Kültagjaink közül legutóbb Balázs Árpád ny. m. kir. rendőrőrkapitányhelyettes, az országszerte ünnepelt dalköltő költözött el. Balázs Árpádot azért a dalciklusáért választotta kültagjai sorába

a Petőfi-Társaság, amellyel Petőfi géniusza előtt áldozott. Ezek a dalok, mint «Fa leszek, ha fának vagy virága, Rózsabokor a domboldalon», stb. Balázs Árpád dalköltészetének javaterméséből valók s ezért a nagy gyászból, amely elhúnytát kísérte, Társaságunk is őszinte részvételt vette ki részét. Temetése március 25-én délután volt a Kerepesi-úti temetőben. A temetési szertartást *Ravasz László*, ref. püspök. Társaságunk tiszteleti tagja végezte.

ÚJ VIDÉKI IRODALMI TÁRSASÁG.

Szerencsen 1941 február 19-én délután 6 órakor alakul meg a *Fáy András-Társaság*, amelynek célja a reformkorszak kiváló írójának és közigazdászának, Fáy Andrásnak tisztelete. Az alakuló ülésen Társaságunkat *Mécs László* rendes tagunk képviseli. Az új vidéki irodalmi társaság működése elé nagy várakozással tekintünk.

JÓZSEF FERENC KIRALYI HERCEG KITÜNTETÉSE.

Vitéz nagybányai *Horthy Miklós*, Magyarország kormányzója tiszteleti tagunkat, *vitéz József Ferenc* királyi herceg öfenségét Északkeletmagyarország és Erdély egy részének visszatérése körül szerzett katonai érdemeiért a lovasságnál alezredessé nevezte ki. A királyi herceg öfensége eme legfelsőbb helyről jött katonai kitüntetése osztatlan örömet szerzett a magyar társadalom minden rétegében és így Társaságunkban is, amely már esztendőnk óta tisz-

teleti tagjai között tiszteleti öfenségét, mint a magyar költészet népszerű és sikeres munkását.

ÜLÉSEINK TARGYSORA.

A Petőfi-Társaság a *Koszorú* januári számának megjelenése óta a következő üléseket tartotta:

Február 16. A M. Tud. Akadémia kistermében d. e. 1/211 órakor felolvasó ülés a következő tárgysorozattal: 1. Megnyitó: *Kornis Gyula* elnök. 2. Főtitkári jelentés: *Gáspár Jenő* főtitkár. 3. Költemények: *Szathmáry István* r. tag. 4. Arckép: (*Dramolett* egy felvonásban) *iff. Hegedüs Sándor* r. tag. 5. Költemények: *József Ferenc* kir. herceg t. tag. 6. A márciusi költő: (Tanulmány) *Havas István* alelnök. 7. Petőfi költeményeiből: *Timár József*, a Nemzeti Színház tagja.

Február 27. Délután 5 órakor a M. Tud. Akadémia képestermében évi rendes közgyűlés.

Március 9. Délelőtt fél 11 órakor a M. Tud. Akadémia nagytermében nagygyűlés.

Április 6. A M. Tud. Akadémia kistermében d. e. 1/211 órakor felolvasó ülés. 1. Megnyitó: *Kornis Gyula* elnök. 2. Főtitkári jelentés: *Gáspár Jenő* főtitkár. 3. Benczur Gyula Rómában: *Pap Károly* t. tag. 4. Költemények: *Agyagfalvi Hegyi István* r. tag. 5. Petőfi állítólagos szibériai fogsága és halála: *Gáspár Jenő* r. tag. 6. Petőfi költeményeiből: *Abonyi Géza*, a Nemzeti Színház tagja.

A PETŐFI-TÁRSASÁG LEGÚJABB PÁRTOLO TAGJAI

Özv. *Herz Jenőné* gépgyáros özvegye, Miskolc. *Vitéz Bentzik Lajos* kormányfőtanácsos, Nagykanizsa. *Dr. Köhegyi Andor* ezredes-hadbíró, Budapest. *Dr. Vladár Sándorné*, Budapest. *Ládonyi György* ev. lelkész, Bezi. *Mayer Geyza* esperes-plébános, Erdőhorvát, Özv. *Schmidt Károlyné*, Budapest. *Séllyei*

Fröhlich Ferenc bankigazgató, Rákospalota. *Özv. Zemplényi Lászlóné*, Gyarmatpuszta. *Kállay Magdolna*, Nógrád-berecel, *Horváth Andor* tanácsos, Budapest. *Faragó György* ref. lelkész, Golop. *Egressy Mihály* g. kath. lelkész, Veléte. *Barta Antal*, Karcag. *Vitéz Lukács Endréné*, Sárvár. *Dr. vitéz Csukás Béla*

m. kir. orvostábornok, Budapest. Dr. Vértesi György törvényszéki bíró, Miskolc. Csaba Andorné főszolgabíró neje, Tokaj. Cielezky Kálmáné főmérnök neje, Sátoraljaújhely. Dr. Bárány Lipótné, Vágsellye. Dr. Schepács Gyula ügyvéd, Vác. Solti Horvát Lászlóné jegyző neje, Méhi. Vitéz Pajor Gyulai Károly, Budapest. Kétszery Lajos polgári iskolai tanár, Kaposvár. Harsányi Gyula leánygimnáziumi tanár, Kőszeg. Özv. Csorba Józsefné honv. h. ezredes özvegye, Dombóvár. Dr. Bittenbinder Miklósné, tanár neje, Budapest. Kovács Dezső igazgató-tanító, Murakeresztur. Dr. Pozsogár Rezsőné, Letenye. Pintér Vilma tanárnő, Budapest. Fejér Nándor banktisztviselő, Kiskunfélegyháza. Katona Jenőné, Oroszka. Tomai Julianna, Pécs. Róm. kath. leányintézet, Szatmárnémeti. Hitelszövetkezet «János Benedek» Népkönyvtára, Gellence, Háromszék m. B. Csathó Zoltán okl. bányamérnök, Szombathely. Klimkó Péter róm. kath. lelkész, Radna Lajosfalva. Komáromi Lászlóné szűv. erdőtanácsos neje, Budapest. Tóth Anna okl. tanítónő, Budapest. Milassin István m. kir. százados, Székesfehérvár. Kovács Matild kúriai sh. igazgató, Budapest. Szalay Sándor ny. m. kir. alezredes, Bugacmonostor. Szathmáry Ilona ref. tanítónő, Budaörs. Solti Ambrus főtanácsos, Szombathely. Lantos Erzsébet, Pécs. Dr. Szabó Lajos ref. lelkész, Nagyvárad. Bokross Ödönne, Galánta. Orbán Endréné áll. tanító, Kolozsvár. Kárpáti Vilmos nyug. tisztviselő, Bodrogszerdahely. Györffy Hermin, Csongrád. Komlósi Károly gyógyszerész, Mélykút. Pálos József igazgató-tanító, Balatonszemes. Ruttkey Endréné műépítész neje, Komárom. Szabó Dezső ref. lelkész, Tiszhasas. Steyrczné Kardos Hona áll. polgári iskolai tanár, Budapest. Pálur Istvánné ref. lelkész neje, Asszonyvására. Kiss Károly jegyző.

Nagyágoos. Dr. Keresztes Lajosné tisztviselő, Beszterce. Konta Márta ref. tanítónő, Kiskálna. Kerekes Erzsébet áll. tanítónő, Szakállasfalva. Toronyos Vilmos, Szolnok. Aszódi László, Szolnok. Feleser Jánosné urad. főintéző neje, Szigetvár. Dr. Erdélyi Dezső tanár, Sárospatak. Székési Tőkés Emil áll. igazgató-tanító, Érseklend. Walter Mihály m. kir. zászlós, Szolnok. Kovács László m. kir. honv. főhadnagy, Budapest. Butor Józsefné esendőrtiszth. neje, Kübekháza. Dr. Kevey Istvánné főszolgabíró neje, Körmen. Ifj. Ginner Béla körállatorvos, Jászszentlászló. Tomaschek Endre okl. vegyész-mérnök, Budapest. Milotai Gáthy Dánielné áll. főmérnök neje, Budapest. Dr. Csiky Kálmán orvos, Kolozsvár. Tóth István tanár, Szepsi. Fonód Béláné, Gődöllő. Ince Péterné min. tanácsos neje, Budapest. Somogyi Ferencné, Szentgotthárd. Szilágyi Károlyné, Magyarláros. Valkó István okleveles gépészmérnök, Ajka-singervölgy. Berese Géza m. kir. állampénztári főtiszt, Rahó. Vitéz Váraljay József r. kath. tanító, Csávoly. Gönczi Ilona tanárnő, Balatonújhely. Dr. Király Zsigmondné, Sándorhomok. Lengyel Györgyné bányafőmérnök neje, Erzsébetbánya. Nemeskéri Orbán Bertalan vasúti főfelügyelő, Nyíregyháza. Makk Ivánné missziósnővér, Budapest. Balatonlellei Fürdőegyesület, Balatonlelle. Dr. Csomor Benőné, Hajdúszoboszló. Dr. Ravasz Illésné, Budapest. Csillag Margit nyug. gázgyári főtisztv., Budapest. Rozsály Erzsébet tanítónő, Runk. Bodoky László esendőrtiszth. Székesfehérvár. Korányi Dezsőné, Remetekertváros. Székely Miklós bányatisztviselő, Rozsnyó. Dr. Ferenczi Sándor kórházi főorvos, Komárom. Sági Ferencné, Nagyvárad. Kőrös Béla hadnagy, Ungár. Haladó Iparos Kör, Vágsellye. Nagy Anna tanár, Budapest. özv. Tóth Béláné, Uj-Verbász.

A szerkesztő bizottság elnöke:

KORNIS GYULA.

A bizottság tagjai:

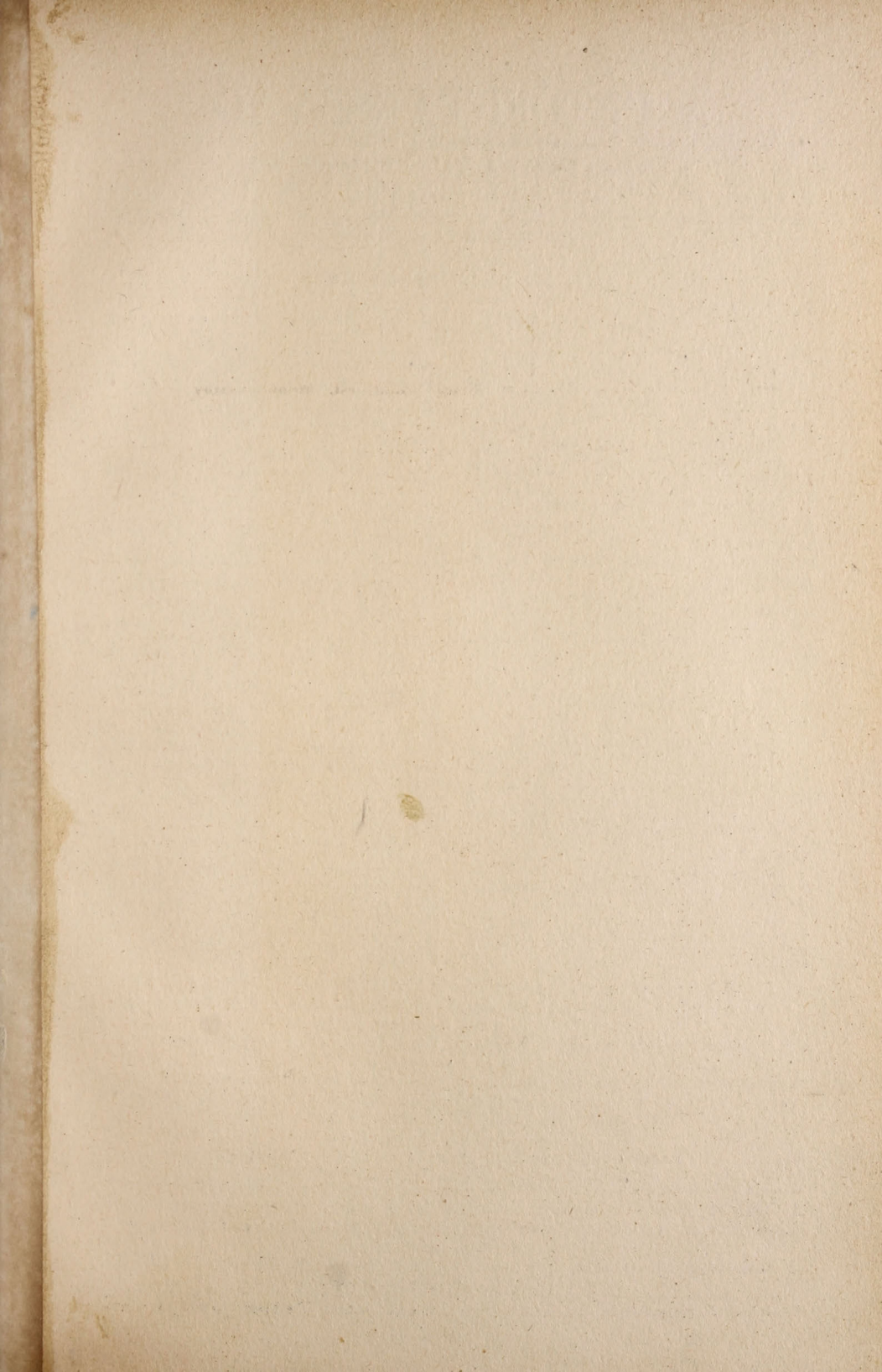
GÁSPÁR JENŐ, HAVAS ISTVÁN, LAZÁR BÉLA.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: GÁSPÁR JENŐ.

Szerkesztőség: Budapest, VI., Bajza-utca 39.

Kiadóhivatal: Budapest, VI., Andrásy-út 15.

Budapesti Hirlapnyomda és Kiadó R.-T. — Felelős vezető: Nedeczky László igazgató.

A PETŐFI-TÁRSASÁG

országos mozgalmat indított

a nemzeti irányú irodalom ujjáélesztésére.

Ezt a célt szolgálja, amikor a Petőfi-Társaság pártoló tagjai részére járó illetményköteteket nagy gonddal válogatja össze, a magyar irodalom legjáva terméséből.

*

1941. évi illetményköteteteink:

JANUÁR

Gulácsy Irén: Erdély jogán

A nagy történelmi regényíró és a kiváló publicista, a letűnt időknek és izgalmas korunknak tisztaitéletű szemlélője tárja fel ebben a kötetben Erdély legmélyebb és legfájóbb problémáit.

FEBRUÁR

Ormos Gerő: Fekete barázda

A magyar föld költője, egyszerű emberek tiszta életének megleghangú krónikása Ormos Gerő. Új regényének is a magyar paraszt és a magyar föld a hőse.

MÁRCIUS

A Petőfi Társaság Herczeg Ferenc-Emlékkönyve

A Petőfi Társaság ötvenéves jubileumát ünnepli annak, hogy Herczeg Ferencet tagjául választotta. Ebből az alkalomból a Társaság tagjai megírták Herczeg Ferenchez fűződő emlékeiket. A színes, finom, érdekes visszaemlékezésekből a nagy írónak csodálatosan eleven és pompás portréja alakul ki.

APRILIS

Kosáryné Réz Lola: Morzsaék

A magyar közléposztály problémáinak, küzdelmeinek, kicsinységükben is fájdalmas tragédiáinak legkihivatottabb, legköltőibb szószólója Kosáryné Réz Lola. Új regényében egyik legnépszerűbb művének hőseivel találkozunk.

MÁJUS

Babay József: Édesanyám

Babay József írásművészete az Édesanyjáról írt műveiben teljesedik ki leginkább. Ezeket a mélyen és megindítóan emberi, színes és költői írásokat gyűjtötte egybe ebben a kötetében a szerző.

A Petőfi-Társaság az 1941. év folyamán TIZ KITŰNŐ MAGYAR KÖNYVET és folyóiratát, a „Koszorú”-t mindazoknak elküldi, akik évi 20 pengőt ajánlanak fel a nemzeti irodalom pártolására.

Ez a pártoló tagsági díj havi 2 pengős, vagy negyedévi 5 pengős részletekben is törleszhető.

A köteteket a pártoló tag részére, kívánságára, beköttetjük, sőtétkéik egészvászón kötésbe, aranynomással; ebben az esetben a bekötésért kötetünkint 1 pengő 60 fillért számítunk.

A köteteket kiadóhivatalunk:

Budapest, VI. kerület, Andrásy-út 16. sz. küldi el.

A belépési szándék is itt jelentendő bel!

A Koszorú, a Petőfi-Társaság közlönye egy irodalmi évben négyszer jelenik meg: október, január, április és június hónapokban. Előfizetési ára egész évre 4 pengő.

A Koszorú kiadóhivatala: Budapest, VI., Andrásy-út 16. Távbeszélő: 126—688. Felelős kiadó: Gáspár Jenő.

Budapesti Hirlapnyomda és Kiadó R.-T. — Felelős vezető: Nedeczky László igazgató.

1911.

KÖSZÖRŐ

A PETŐFI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE

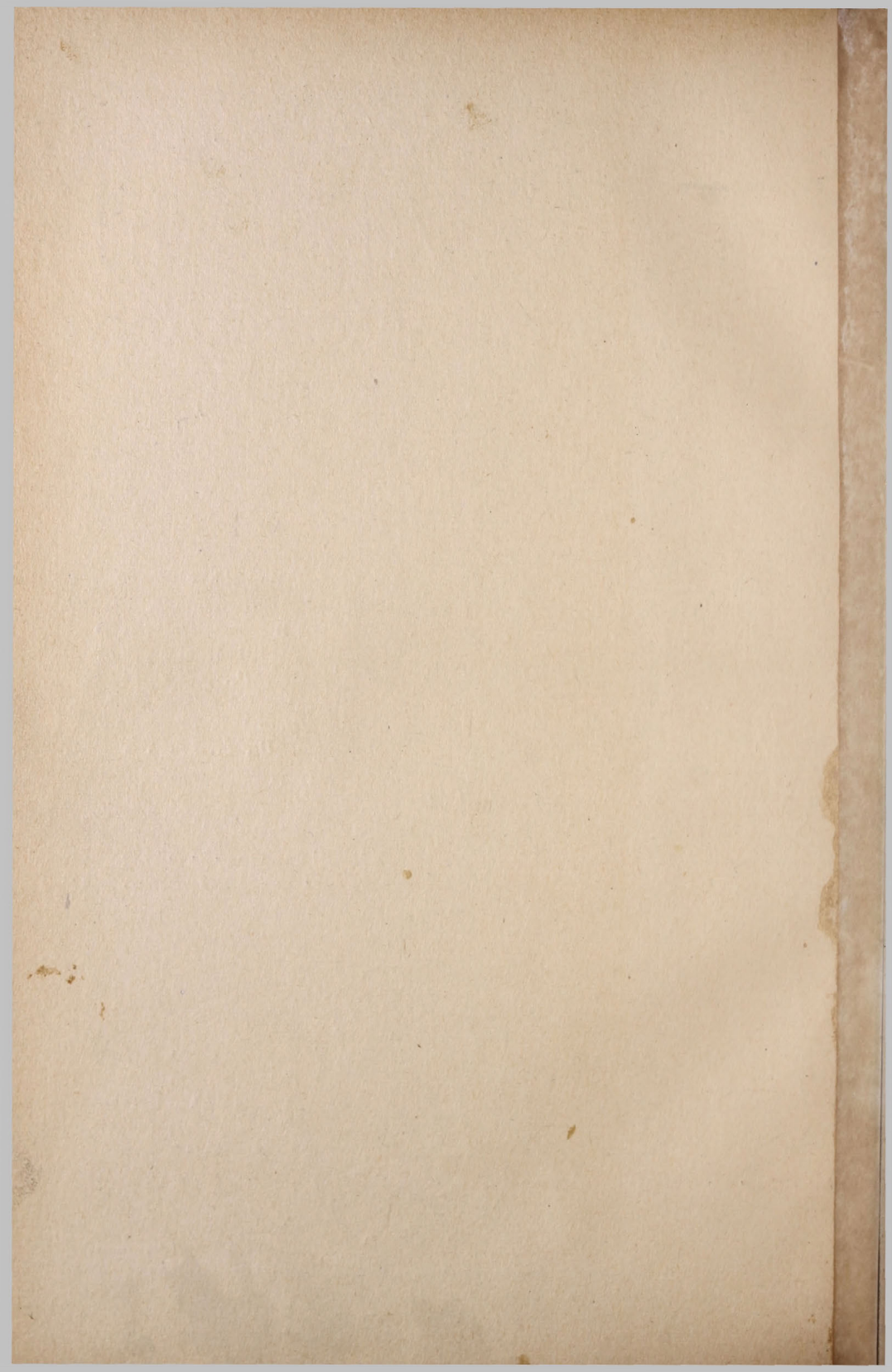
TARTALOM

<i>Pap Károly</i> : A négyszázéves debreceni kollegium. (Tanulmány) . . . 193	<i>Sik Sándor</i> : Dugonics emlékezete. (Tanulmány) 230
<i>Baja Mihály</i> : Versek. (Kinek daloljak?, Számadás magammal, Horthy Miklós Kolozsváron, Horthy Miklós Felesége) . . . 215	FIGYELŐ : Dél visszatért. (<i>Havas István</i> .) — <i>Kristóf György</i> — emlékkönyv. (<i>Dr. Lázár Béla</i> .) — Új japán könyv a magyar irodalomról. (<i>G. J.</i>) — Könyvnap — könnynap. (<i>Dr. L. B.</i>) 237
<i>Zádor Tamás</i> : Halálugrás. (Elbeszélés) 218	IRODALMI TUKORKÉPEK : (<i>Ifj. Hegedüs Sándor</i> : Az arckép. <i>Török Sándor</i> : A szemtanu naplója) 246
<i>Vitéz Bodor Aladár</i> : Versek. (Bujdosók, Az új március ifja, Márciusi eskü) 227	A PETŐFI-TÁRSASÁG ÉLETE . . . 248

ÚJ FOLYAM
*
VII. KÖTET
*
4. SZÁM

BUDAPEST
*
1941 JÚNIUS
*
ÁRA 1 P

A NÉGYSZÁZÉVES DEBRECENI KOLLÉGIUM

ÍRTA: PAP KÁROLY

A debreceni ref. Kollégium eredete, miként legtöbb hazai protestáns főiskolánké, az idők ködében vész el. A mai újabb vizsgálódások nyomán még legvalószínűbbnek látszik az a föltevés, hogy a XVI. század harmincas éveiben, abból az elemnél magasabb rangú s világi jellegű iskolából támadhatott, melyet a ferencesek zárdái „scholája“ mellett a város maga tartott főn tehetősebb polgárai számára. Mert Debrecen már a XV. században egyike az ország legnépesebb és legvagyonosabb községeinek; különösen módos tőzsér, kereskedő és iparos lakosai számára korán szükség volt efféle felsőbbfokú és szabadabb szellemű tanintézetre. Hiszen a krakkói egyetemen már a reformáció előtt, később meg Wittenbergában találkozunk több olyan magyar eredetű diákkal, akik az anyakönyvbe kifejezetten debrecenieknak (debrecenienses) írják be magukat. Amint pedig a hitújítás mozgalma ide is átszapott, s az egyházzal együtt — ami Debrecenben századokon át egyet jelentett — a város törvényhozó-testülete is melléje áll, főtemplomával (Szent András-templom) együtt gazdát cserél az említett iskola is. Valószínűleg az 1530-as évek végén, 38 vagy 39-ben, mivel a reformáció a szószék és a sajtó mellett mindig rendkívüli súlyt helyezett az iskolára is. Az „ecclesia veteményes kertjének“ — „melegágyának“ nevezgette s mindenkép rajta volt, hogy általa a hitbéli megerősítésen kívül a társadalom minden rétegének megfelelő műveltséget biztosítson. Szervezeti elindulásában legjelentékenyebb az a hatás, melyet a XVI. század második felében Wittenberg gyakorolt a magyar protestáns pedagógiára. Egyetemén a század folyamán ezernél több magyar ifjú is megfordul, úgyhogy korán külön egyesületet, ú. n. „Bursát“ alakítanak, mely szabályzatával együtt mihamar mintája lesz a hazai nagyobb testvérintézeteknek. Ez adja Debrecennek is első rektorait (Dézsi Andrást és társait), akik hálából viszont az ottani coetusokba küldik

Áttekintésünk azon szempontok nyomán halad, amelyeket Zsigmond Ferenc és Nagy Sándor alapvető könyvei jelölnek. De haszonnal forgattuk a Kornis Gyula, Dóczy Imre, Révész Imre, Sz. Kún Béla, S. Szabó József nb. jeles tanulmányait. Cikkünk egy részét különben a Petőfi Társaság egyik felolvasó ülésén (1940 április) bemutattuk.

tanítványaik legjavát. S még akkor is, amikor később a helvét hitvallású egyetemek (Heidelberg, Marburg, Genf stb.) felé kezdenek hajlani, még mindig szívesen látogatják Melanchtont, aki mint „praeceptor Germaniae“, mint nagytekintélyű humanista, azután is soká mintaképe marad a református iskolák tanárainak. A tőle sürgetett óklasszikai nyelvekhez majd Méliusz fogja hozzácsatolni a keleti (főként a zsidó) nyelvek tanítását, míg a filozófiai és theológiai tanfolyamok egymást követő hangsúlyozásában már ott lappang az intézet főiskolai színvonalra emelésének gondolata. Ekkor, az 1570-es évek elején készül el, — szintén wittenbergi mintára — az iskola első törvénykönyve, a városi tanács meg a tanárok ellátását, fizetését, valamint a tanulók segélyezésének sokoldalú gondját vállalja magára, amellett, hogy a külföldre menőket is rendszeres támogatásban részesíti. De mivel efféle jótéteményben akkor kevesen részesülhettek, a kálvini egyház-szervezet gyakorlatias érzéke megteremti az ú. n. rektória-intézményét, amelynek lényege az, hogy a Kollégium jelesebb növendékeit, amint tanulmányaikat befejezték, egy-egy vidéki, kisebb intézet vezetésével bízták meg. S amíg így maguk is gyakorlatra tettek szert a tanításban, ugyanakkor szerény jövedelmükből (ellátás, gabona- és bordeputatom, stb.) pár év alatt, lassanként egy-egy külföldi út költségeit is összekuporgathatták. Annyira jellegzetesen magyar és protestáns szellemű intézmény volt ez, hogy szinte egyedülálló az európai iskolázás történetében, és amíg szegény, jóra való tanulók sorsát fölkarolja, ugyanakkor egy nagyhorderejű, százados intézménynek az alapját veti meg. Mert az Almamater így az ország legtávolabbi vidékein, a Dunántúlon s a Nagyalföld különböző tájain (csaknem az egész törökhódoltság területén) propagálhatta a maga hitelveit s gyökerezettette meg egyúttal nemzeti szellemű iskolarendszerét... Ezeket a vidéki alsó iskolákat, mondhatnók apróbb részeit a debreceni Kollégiumnak, nevezték aztán ideiglenesen partikuláknak. Volt idő, amikor kétszázat is meghaladva a számuk, köztük afféle csonka főiskolák, mai értelemben vett gimnáziumok, algimnáziumok és némi latinnal bővített népiskolák. Így lettek fáklyavívői a művelődésnek és a magyarságnak mindenfelé, mentették meg fajtestvéreinket az elparlagiasodás veszedelmétől, végezték köztük a szegényebb sorsú tehetségek kiválasztásának, az elkallódástól való megmentésének áldásos

munkáját, mondja találóan Zsigmond Ferenc,¹ amiért ma is csak hálával adózhat nekik a magyar közművelődés géniusza.

Ha a Kollégium alapítási évét adatok hiányában nincs módunkban pontosan megállapítani, sokban kárpótolt érte az a körülmény, hogy fönmaradt az iskola tanáira és növendékeire vonatkozó hivatalos följegyzések katalógusa. 1588-tól, pár év híján 1792-ig, tehát több mint 200 éven keresztül, az összes beiratkozott, vagy amint akkor mondták, „subscribált“ tanulók névsorával. Olyan becses adalék, amelyet iskolatörténeti szempontból alig lehet kellőképp felértékelni.² Viszont 1657-ből való az első ismert legrégebbi iskolatörvényünk, mely amíg magában foglalja a régibb, elavult és ismeretlen törvények töredékeit, egyúttal alapja az összes enemű, későbbi munkálatoknak, s így teljes képét adja a [Kollégium ősi kereteinek, a tanárok és tanulók munkamegosztásának, szerepkörének és napirendjének. Korának szellemét lehelve mindenütt, amint rögtön az elején kijelenti, hogy a debreceni schola legfőbb kötelessége és hivatása az Istennek tetszését keresni és az Ő dicsőségét szolgálni. Tehát nem a tudomány öncélúságát nézni, ami később jön el, mivel a reformáció ekkor, ebben is a vallásos meggyőződés eszközét kereste elsősorban. A tanárok (1636 óta már kettő van) csak a magasabb tanfolyamokat, a „beiratkozott és beöltözött“ tanulókat tanítják, míg a középső és alsó tagozatok rendszerint a nagyobb diákok, ú. n. „praeceptorok“ kezére voltak bízva. Olyanokéra, akik felsőbb tanulmányaikat már elvégezték, vagy annak vége felé jártak s hozzá társaik közül minden tekintetben kimagaslottak. Ma, a mi szemünkben szokatlan rendszer, de ne feledjük, hogy a didaxisnak ez a sajátos megosztása, mint régi középkori örökség, akkor ilyenformán ment az összes felekezeti iskolákban. S ezek a tanító-tanulók (ú. n. collaboratorok vagy publicus praeceptorok), amíg a kisebbeket oktatták, a mindennapos önképzés folytán maguk is jelentékeny tapasztalatokra tettek szert. Ha pedig vidékre mentek ki, partikulákat vezettek: rektorokká lettek, hogy végül hosszabb külföldi tanulmányok után a Kollégium tanári karába emelkedjenek.

¹ Zsigmond Ferenc: A debreceni református kollégium története. Debrecen, 1937. 28. 1.

² Series Studiosorum in Schola Debrecina helveticae confessionis ad dictorum, tam togatorum, quam non togatorum, ab anno Christi 1588, usque ad annum 1792, sub spatio 204 annorum.

Ám az említett törvény époly részletesen intézkedik a diákság egyetemének életéről; meghatározza annak mindennapi rendjét, éjjelre-nappalra egyaránt, sőt a tanárok háttérbe szorításával — megint wittenbergi példára — valóságos „diákköztársasággá“ alakítja őket. Már a latin nevük is milyen föllengző: „Sanctissimus vagy amplissimus coetus“. A tagjai is csak azok lehettek, akik az előkészítő, latin iskolát elvégezték s magukat a főiskolai tagozatba ünnepélyesen fölvetették. Sorban jelentkezve előbb a rektornál, majd a széniornál, meghallgatva és elfogadva az iskolai törvényeket, sajátkezűleg írva be nevüket a Matriculába. Ezzel lett az addigi „discipulusból“ — „diák“, „studiosus“, vagy még öntudatosabb címmel „civis scholae“, az iskola polgára, amivel együttjárt az ú. n. beöltözés, a diákság kötelező ruhájának felöltése. Kucsájuk eleinte: a kürtöszerűen magas és kerek ú. n. „nyestes sinkó“, mely a XVIII. század folyamán mind alacsonyabbá lesz, karimát kap (féloldalt csúcsosan a tetejéhez varrva), úgy, hogy ezáltal egészen kurucos képet öltött. Ruhájuk a hosszú, fekete tóga, nyaktól le az övig valami világosabb szegéllyel, a derekukon pedig tenyérnyi széles övvel. Erre jött aztán a sötétzöld posztóból varrt, palástszerű köpenyeg, melyet ha elől összefogtak, sárga, kivarrott díszével jobbról-balról egy-egy kiterjesztett sasszárnyat mutatott. Innen nevezte a debreceni diákságot még a Losonczy „Hármas kistükre“ is a „Pallas zöldes táborának“. A század vége felé azonban a bécsi helytartótanácsnak ez is szemet szűrt és mivel a viselet színe, formája a rebellis erdélyi fejedelmekre emlékeztetett, végkép eltiltotta s helyébe lépett: a háromszögletű kalap, a triangulum; a szakállas és bajúsos arc helyett: a borotvált kép; a daliás szür helyett a derékig ugyan sujtásos, de különben díztelen fekete tóga; a magas, ráncostorkú csizma helyett az alacsonyszárú német topánka. Ám a zöldes köpenyt, mint ősi hagyományt, a debreceni egyetem újra föllevenítette s doktori avatásokkor, ünnepi dízként, minden jelölt ismét ilyet köteles magára öltetni.

A coetus feje, elnöke: a szénior, akit az ifjúság mindig a legérdemesebb társak közül választott maga fölé s olyan meglepő hatáskörrel, amely mindjárt a rektoré után következett. Ő volt az összekötőkapocs a tanárok és a diákság ügyesbajos dolgaiban; öröködött a tanulók erkölcsi és anyagi érdekei fölött; végezte a jótétemények elosztását s bizonyos mértékben a büntetések kiszabását is. Tehát a feladata nem volt könnyű s már

emiatt is igen ébernek, igazságosnak és méltányos-lélkűnek kellett lennie, s vigyázni, hogy a hatalmával vissza ne élhessen. Rendszerint egy félévre választották, s csak kivételes alkalmakkor maradhatott tisztében egy újabb esztendeig. A szénior után jött rangban helyettese: a kontraskriba, azután az esküdt diákok, a jurátusok, más elnevezéssel Collegae et Cantores. Amazok, a Collegae, voltakép a segédtanítók (collaboratorok), emezek meg a templomi és temetési éneklés vezetői, és mivel ez utóbbiak száma idővel folyton emelkedett, később az iskolai tanács (senatus scholasticus) 12, sőt 14 tagot is számlált. Viszont az alantasabbak, a dii minorum gentium, közé tartoztak a coquus, aki társaival együtt naponként összeszedte a városból a megajánlott ajándékokat és ételneműeket. Aztán a lótor (lavator) étkezéskor az ételek be- és kihordója, evés után az edények elmosogatója. Az explorator, vagy fölkutató arra a célra, hogy hol, melyik civisháznál lesz a városban valami vendégség, amelyben a diákok is megjelenhetnek s éneklésükkel, köszöntésükkel a család tagjait üdvözölhetik. Végül a vigilek, vagy éjjeliőrök, kályhafűtők (calefactorok), a sokféle szegény diáktípust (panista, cibista, liquista, serviens servitor, famulus, nummista stb.) itt nem is említve.

A rendszerint 1000—1500, sőt néha 2000 főnyi ifjúsággal szemben átlag két irányban írta elő a törvény a napi és az általános kötelességeket: tanulmányi és erkölcsi tekintetben. Nevezetesen, hogy hogyan viselkedjék a diák a lakásán, az utcán, az előadásokon, iskolai összejöveteleken és ünnepnapokon, a templomban, szórakozásai közben, sőt még az öltözködése körül is? Hogyan: egymással, tanáraival, a városi tanáccsal és patronusaival szemben? Miként sajátítsa el leghamarább az óklasszikai nyelveket, elsősorban a latint írásban és szóban? Ez utóbbit, fájdalom, századokon át a saját anyanyelve rovására. Másutt meg lapokon át azokat a büntetésnemeket részletezi, amelyekkel alkalomadtán a vétkeseket sújtani kellett. De mivel régi dolog, hogy a büntetés szigora mindig arányban áll a bűn és a bűnözés mértékével, el kell ismernünk, hogy azokban a rendkívül zaklatott időkben (XVII. sz.) a diákság magaviselete is felette nyers és rakoncátlan volt. Autonómiájukat emlegetve, beleavatkoztak már a tanulmányügyekbe is: hogy kik mit, hogyan és mikor adjanak elő? S ha erre a fölötte hatóság korlátozni, vagy éppen büntetni akarta őket, lázongani kezdtek. Sőt

arra is volt eset, hogy egyenesen a tanárok eltávolítását követelték. Míg végre a városi tanács, mint egyik patronusuk maga vette kezébe az ügyet s vaskézrel verte le a fegyvert ragadó diákokat, akik még így is csak hosszas huzakodás, nem ritkán „secessiók“ árán (a szomszéd községekben) voltak hajlandók meghajlani a törvényes rend és fegyelem előtt.

Forrásaink hiányosságai miatt jóval kevesebbet tudunk már az iskola szellemi életéről, a tanórák tárgyi anyagáról, előadó és számonkérő módjáról. Annyi bizonyos, hogy az oktatás módja, amiként akkor Európaszerte, nálunk is a formalizmus nyügeiben mozgott. A tanárok rendszerint diktálták, a diákok meg lehetőleg szószertint tanulták és mondták föl a penzumukat. Azután divatban voltak úgy a katolikus, mint a protestáns intézetekben az ú. n. kollatiók, vagyis a tanulók vitatkozó-készségének kifejtése, egy-egy előre meghatározott téma fölött, pro és kontra, még pedig csoportonként. Rendszerint theologiai és filozófiai kérdésekről, de egyúttal stílusgyakorlatul s a bibliai szövegek magyarázása végett, hogy majd helyt tudjanak állani a nyilvános vitatkozások (disputatiók) alkalmával, amelyek oly nagy szerepet játszottak akkor a külföld példájára nálunk is. Csak a zsinati és más tantervi utasításokból sejtjük, hogy a rektorok valószínűleg Debrecenben is, délelőtt logikát, aztán egy-egy egyházi szónokot tárgyalgattak. Ezután jött a közvizsga, délután pedig az ókori klasszikusokat vették elő. A görögök közül Homerost, Demosthenest, Plutarchost, Sokratest, a latinok közül pedig mentől többet, hiszen ők voltak a kor uralkodó plánetái. És mivel az ifjúságnak órán és órán kívül csak diákol volt szabad beszélnie, kifejlődött nálunk is egy olyan magyaros szelemben fogant konyhalatinság, amelyből az egyes foglalkozási ágak szerint egy-egy szótárra valót lehetne összeállítani.³ De vajjon másképp ment-e a dolog ugyanakkor a hazai és külföldi, s nem is a szoros értelemben vett tudományos, hanem a szépirodalom berkeiben? Csak gondoljunk a XVII. század magyar szépprózájára, a Haller „Hármas Istóriájára“, Rosnyai „Horologium Turcicumára“ s főként memoire-irodalmunk fellette kevert nyelvére, amikor nem egyszer csak fejtérés árán, vagy éppen szótár segítségével lehet a szöveg valódi értelmét úgy, ahogy kihámozni.

³ Lásd Zsigmond F. könyvének 62–63. lapjait. Újabban az S. Szabó József becses cikkét a Debreceni Képes Kalendáriom 1941. évfolyamában.

A következő század, nagyjában 1660—1770-ig az országos állapotok miatt talán a legszomorúbb, bár egyben igen jelentékeny korszaka a debreceni Kollégiumnak. Erdélyben: a Rákóczi-ház bukása, idehaza: Zrinyi halála, a Wesselényi-szövetkezés vérbefojtása, a török hatalom gyöngülésével az alkotmány megsemmisítésére irányuló törekvések (vallásüldözés, máglyák, verpadok, gályarabságok, stb.), majd Thököly és Rákóczi szabadságharca és a szatmári békekötés után eláradt fejedelmi abszolutizmus — tudjuk — csaknem megtörték összes állami és faji energiáinkat. Köztük Debrecenét és a Kollégiumét. S hogy mégsem bírták teljesen, azt az isteni gondviselésen kívül csupán a bennünk rejlő őserőknek lehet tulajdonítanunk. Amikor 1660-ban, országos csapásként, Nagyvárad török kézre került, az ottani testvérintézet diákjai, már akik megmaradtak a kemény ostrom után, mint tépett sasok, tanáraik élén Debrecenbe vándoroltak át s mihamar mindenestül beleolvadtak az iskola közösségébe. 1671-ben meg a Báthory Zsófia üldözte sárospatakiak vonják meg egyidőre magukat nálunk, legféltettebb holmijaikkal: könyvtárukkal és könyvnyomdájukkal egyetemben. Így lesz az Almamater bennük is erősödve hosszú időn át a magyarországi reformátusság egyetlen magasabbrangú iskolájává. S azok után a hosszas dúlások után, amelyekkel előbb Szejdi basa, majd az osztrák generálisok, kuruc és labanchadak, tatár és ráchordák pusztítják végig a város környékét,⁴ még mindig marad ereje a polgárságnak, hogy védelmébe vegye a Kollégiumot s kifoghatatlan áldozatok árán mentse át szellemerkölcsi javait egy jobb jövőre számára. Az iskola négy szárnyát kiépítteti, (ekkor kapja óriás négyszögű alakját) s a beléje özönlő, jobbára szegénysorsú diákfiúk ellátásáról tőle telhetőleg gondoskodik. A legnagyobb nyereség azonban, amellyel a sors mintegy kárpótolni kívánta a szenvedésekért, az a két kiváló tanáregyéniség: Mártonfalvi és Maróthy, akiket méltán az iskola újjáteremtőiként szokott emlegetni a hálás utókor.

Mártonfalvi György, a menekült nagyváradi diákokkal együtt, 1660-ban érkezik Debrecenbe és mint rektorprofesszor, egy-kettőre megteremti a két egyéolvadt iskola külső-belső

⁴ Ekkor tűnt el Debrecen környékén a földszínéről vagy 40 kisebb-nagyobb község. Fekvésüket, templomaik és más középületeik helyét ma már jórészt tisztázták a szakszerű ásátások, Birtokaik lassanként Debrecen város tulajdonába olvadtak bele.

harmóniáját. A még mindig elégedetlen s ide-odaszállingózó ifjúságot megnyugtatja, magához édesgeti. Kedves patrónusától, Apaffy fejedelemtől évi 2000 métermázsa kósó-alapítványt eszközöl ki, amiből egy harmadik tanszéket alapít s a külföldi (angol, holland, német) egyetemekkel való kapcsolatait is felújítja. Segélykérő leveleket intéz hozzájuk, s mint az angol puritanizmussal rokonszenvező férfi, mérséklőleg hat a Kollégium és az Egyház eddigi orthodox irányára. Be meri vezetni e falak közé az újkori bölesészet egyik úttörőjének, a francia protestáns vértanúnak, Ramusnak könyveit. A bibliai történeteket magyarul tanítja, így csaknem másfélszáz évvel előzi meg korát nemcsak Debrecenben, hanem az egész magyar iskolázás történetében. Végül a diktált jegyzetek, afféle kompendiumok helyett nyomtatott tankönyvet ad az ifjúság kezébe, derék társaival, Szilágyi Tönkö Mártonnal (később püspök) és Lisznyai Kovács Pállal egyetemben, aki elsőül tanítja iskoláinkban a történelmet és földrajzot térkép segítségével. Most már az egymást követő zsinatok is melegebb érdeklődéssel néznek a Kollégium felé; a Tiszántúli Egyházkerület sajtójának nevezi, amire különben a bécsi udvar újabb protestánsellenes magatartása miatt különös szükség is volt. A város is, amint a különféle csapások, sarcok, dúlások után kissé magához tér, újra átdolgoztatja a régi iskolai törvényeket (Dobozy-féle törvények), s immár a negyedik tanszéket állítja föl benne 1704-ben.

Mártonfalvi halála után (1681.), mintegy félszázad múlva, jóval békésebb viszonyok között jön haza hosszas külföldi tanulmányútról a város egykori főbírájának fia, a 23 éves, de rendkívüli testi-lelki adományokkal megáldott Maróthy György (1738—1744.)⁵ s lesz rövid hat év alatt, amíg tanított, a tanári kar egyik legnagyobb dísze és örök büszkesége. Széles szellemi látókörével, nagy nyelvtudásával, valamint külföldi összeköttetéseivel tömérdek fontos és korszerű újítást valósít meg. A természettan és földrajz gyakorlati tanításához modern eszközöket, kartársai számára meg könyveket és folyóiratokat rendel külföldről, hogy e tekintetben is lépést tudjanak tartani a tudomány haladásával. Megkezdí, ami utána szinte hagyománnyá lesz a Kollégiumban: az ókori klasszikusok iskolai kiadását. Be-

⁵ Az évszám itt is, Mártonfalvinál is, kollégiumi tanárságuk időtartamát jelzi.

vezeti az eddigi szigorlatféle magánvizsgálatok helyett a nyilvános exameneket, a tanárok és tanórák szakfelügyeletét, ami által jóval elevenebbé és egyöntetűbbé teszi az iskola didaktikai munkáját. Könyveket ad ki, köztük a nagyhírű Arithmetikáját (1743.), amely mint tankönyv, mihamar közkedvelté válik országszerte. ($2 \times 2 = 4$ — mondja a közmondás ma is, Maróthy szerint.) Új, egységes és magasszínvonalú tanterve (az Idea 1740., az Opiniones 1741.) a kollégiumi oktatás egész rendszerét felöleli, és bár kora akkor még alig értette meg, hovatovább forrásává lesz a későbbi összes enémű kísérleteknek. (A Methodusnak 1770.)

Különben a tanítás képe a még mindig tanrendszer nélkül dolgozó főiskolában most is ugyanaz, mint amilyen volt 1660 előtt. A mai középiskola I—VI. osztályának megfelelő évfolyamokat a publicus praeceptorok, a VII. és VIII. évekre eső filozófiai és theológiai kurzust pedig a már professzoroknak nevezett tanárok vezették. Sőt még a tantárgyak anyaga sem sokat különbözött (I—VI. o.) az akkor ú. n. latin iskolákétól. (Hittan, latin nyelvtan és auctorok, számtan s némi földrajz, stb.) Fontosabb kérdés, hogy vajjon milyen viszonyban voltak az egymás mellett tanított, de már-már egymás ellentétéül jelentkező theológiai és filozófiai studiumok? Mikor a filozófia körébe estek 1798-ig az összes természettudományok. Nyugodtan mondhatjuk, hogy épp a legkiválóbb elmék lelkében a legszebb egyetértésben. Külföldön járva, sok papijellegű tanárunk nagy kedvvel hallgatta az orvostudományokat, — doktori képesítést szerez belőlük is idehaza, a lelkipásztorkodás mellett rendszeres orvosi gyakorlatot folytat. És ha akadtak is közöttük egyesek, amint hogy akadtak, akikben a Des Cartesből és Voltaireből, egyáltalán a kor szkepsziséből táplálkozó racionalizmus le-lehűtötte a hit benső melegét, a két áramlat azért békésen megfér egymás mellett s a vallásos ihlet talán még erősebb lendületet vett a matematika és természettudományok csodáinak magyarázatán. Szép példája ennek Mártonfalvi, Szilágyi Tönkö, Maróthy, stb. munkássága mellett éppen Hatvani István, aki egyformán testi-lelki orvosa kívánt lenni embertársainak és amíg tanít, gyógyít, experimentál, ugyanakkor papi teendőket is végez: prédikál és úrvaesorát oszt. Az ellenfeleitől költött ördögös mendemondák ellenére megmaradt mindvégig szerény és hívó tudósnak, min-

denképp annak, aminőnek Arany festi éppoly bölesen, mint költőien, hogy:

*Mi a természet zára-nyitja?
Istendicsőségül tanítja.*

Am ez a súlyos, tépelődő század más irányban is jelentékenyen éreztette hatását a Kollégium lelki arculatán. Az államhatalom örökös gáncsvetése, a kálvini-szellem talán túlon túl rideg és komor életszemlélete, nemkülönben az a körülmény, hogy az iskola tanárai és tanulói jobbára alacsony sorsból küzdötték fel magukat: valami vaskalapos orthodixiát, vagy amint Kazinczy nevezte: „lugubris tónust“ nyomtak a Kollégium kedélyvilágára. Ehhez járult még a kor tekintélyuralma nyomán bizonyos rideg kenetesség megjelenésükben, érintkezésükben és beszédmódjukban egyaránt... Bár ez utóbbi, legyünk igazságosak, akkor éppúgy jellemezte a többi felekezeti tanárokat, mint akár a debrecenieket vagy sárospatakiakat. És mégis ez a puritán külső a testnek és léleknek ritka egészségét és épségét tartarta. Az a napról-napra küszködő diáksereg tudott eszményekért dolgozni és lelkesedni, dajkáló iskoláját váltig szeretni, s még szilajabb kilengései között is folyton hazájára és magyar fajára gondolni. Ha pedig az élet derűs napja is be-besütött koronként a coetus boltívei alá, s az ifjú kedély vitalitása tartózkodás nélkül tárhatta ki magát feléje: az élcnak, tréfának, a maga-maga nyomorúságát is nevető humornak olyan tűzijátékát sziporkáztatta föl közöttük, ami lassanként éppoly híressé tette az öreg Kollégiumot,⁹ akár a professzorok országosan elismert tudományos érdemei.

A coetus élete helyett, amely ugyanabban a mederben folyt tovább, mint az előző időkben, inkább két új diákintézmény alakulását kell röviden érintenem. Az egyik a Tűzoltótársaságé, a másik a Főiskolai kántusé vagy énekkaré. Amannak eredete a XVII. század második felére (az 1680-as évek végére) esik s szintén a coetus kebeléből indult ki azzal a tiszteletreméltó céllal, hogy benne elsősorban a város polgársága iránt érzett hálájának adjon kifejezést a tőle vett jótéteményekért. Így lett, mint hivatásos „Tűzoltó egyesület“ az első egyike nemcsak nálunk, hanem mondhatni egész Európában. És amíg a benne tömörült

⁹ Csak gondoljunk Kúthy, Jókai, Baksay és mások gyönyörű leírásaira, amelyek sokáig, valami romantikus fénybe vonták a kollégiumot az irodalomban.

fiatal erőknél valóságos kirepítő fészke századokon át, ugyanakkor egy nagy humánus gondolatot is képvisel: Isten dicsőségét és felebarátaink javát szolgálni s ápolni azt az élénk bajtársi szellemet, amelyhez, főként nevesebb tagjaihoz, a „kis- és nagybotosok“ hőstetteihez⁷ idők folyamán annyi kedves hagyomány fűződött. A kollégiumi kántust meg egy pestisjárvány idején a jeles Maróthy György alapította 1739-ben, amikor a nagy ragály miatt lépten-nyomon folyt a temetés s még az istentiszteleteket sem a templomokban, hanem az utcán merték a hívők megtartani. Hogy a nehéz állapotokon könnyítsen, ekkor alakított arravaló ifjakkól a jeles professzor egy négyszólamú énekkart, amelyet maga tanított be, sőt vezérkönyvet is írt számára, (A zsoltároknak négyes nótáik 1743.) s tovább képezte őket a járvány elmúltával is. Hogy milyen hiányt pótoljt vele, mutatja az a körülmény, hogy bár a maradi civisnép nem nagyon kedvelte az összhangzatos éneket, az ifjúság mégis kitarított mellette. Tovább művelte magát s később már a vidékre is kilátogatott ünnepi alkalmakra, temetésekre, stb., s mihamar éppoly hírességei lesznek a Kollégiumnak, mint a már említettem többi intézményei. Tudtunkkal ekkor vesz nagyobb lendületet a Főiskolai könyvtár gyarapodása is. Ez a ma már országoshírű gyűjtemény (több mint 250.000 kötet) valószínűen egyidős magával a Kollégiummal s első alapjait azok a könyvadmányok vetették meg, amelyeket a külföldet járó diáklifjak hoztak haza magukkal ajándékkul az Almamater számára. De éppúgy gazdagították a debreceni nyomda termékei (1561-től), a tanárok és tankönyvírók könyvei, műveltebb vidéki papok végrendeleti hagyományai, eltekintve attól, hogy rendszeres vétel és „auctiók“ útján is folyton jelentékeny anyaggal gyarapodott. Különösen a XVIII. század végén a II. Józseftől feloszlatott szerzetesrendek bibliothekáiból. De még korábban kerülhetett a birtokába két legbecsesebb kéziratós műve: a *Debreceni-codex*, egy XVI. században másolt legendák, példák, elmélkedések és prédikációk gyűjteménye. Ferences eredetű, de klarissza apácák

⁷ Különbféle szerszámaik közül való volt az ú. n. *kis- és nagybot*, ismertebb elnevezéssel „gerundium“. Másfél méter hosszú, nyolcoldalas kúpnál végződő vaskos dorongok, vaspánttal övezve, hogy a lendületük még súlyosabb legyen. A megforgatásukhoz (debreceni diák szemében ez volt a legnagyobb virtus) valóban nem mindennapi fizikai erő kellett. Ezzel verték szét a legények, néha toronyirányában rohanna az útköbba eső akadályokat (kapuk, kerítések, stb. vagy a fenyegetett házak tetejét), hogy a tüzet mentől hamarabb elfojthassák.

számára készült. Valószínűleg a csíksomlyói franciskánusok kolostorából indulhatott ki. A másik egy XVII. századbeli verskolligátum, a *Lugossy-codex*. Tele históriás énekekkel, bibliai és széphistóriákkal, oktató versekkel stb. Érdekes, hogy eleinte még a könyvtár kezelése is a coetus kezében volt s maga a szénion volt első tisztviselője és őrzője. Csak később, a XVIII. század derekán kerül a tanárikar vezetése alá; szervezik a könyvtár igazgatói állását s dolgozzák ki meglepő részletességgel a gyűjtemény kezelési szabályzatát.

A szatmári békekötés után egyrészt a felvilágosodás eszméinek hatása alatt, másrészt a Habsburg-összbirodalmi érdekből tanügyi téren is függetleníti magát az állam az egyház befolyása alól s olyan tervezeten gondolkodik, mely faji, felekezeti és társadalmi különbség nélküli egységbe foglalja az összes iskolai típusokat, valamint a tanulmányi fokozatok mindegyikét. Mindez természetesen nem ment olyan könnyedén, a szerzetesrendek, főként a jezsuita-rend oppositioja után a protestánsok is fölemelik szavukat s törvényben biztosított jogaikra hivatkozva, nem hajlandók azokat magukra nézve kötelezőnek elismerni. Belátják azonban, hogy az oktatás ügye többé nem mérülhet ki a lelkészképzésben, s hogy a tanítás mikéntjének elvi tudatosítása és modernebb tétele mellett a világi pályák követelményeire is tekintettel kell lenniök. Erre nézve pedig az első lépés: szakítani a többszáz éves tanterv nélkülséggel, amely még a jelesebb tanárokat is szertelenségre ragadta s egyéni szeszélynek szolgálhatta ki az ismeretközlés magasabbrangú érdekeit. Ily körülmények között születik meg Debrecenben a hatóságok és szakemberek együttes munkájának eredményeként, 1770-ben, a *Methodus* nevezetű tanterv, mely a tanítást és jellemképzést már korszerűbb elvek alapján írja elő, s osztályonként meghatározza a disciplinákat s igen életrevaló utasításokat ad az előírt anyag feldolgozására. Humánus hangja, elvi szempontjai kétségkívül a Maróthy sugalmaira (Idea, Opiniones) vallanak. Őrá, hogy elvont ismeretközlés helyett: a szemléltetésre, diktálás helyett: magyarázatra, lélekölő magolás helyett: megértetésre kell törekedni. S még a fegyelmezés körül is nem a régi nyers, mindjárt büntetni kész hagyományokat követi, hanem mindenképp emberies bánásmódot követel. Szóval az új idők szellemében fogant s a *Ratio Educationis*-t nemesak korra (hét évvel), hanem didaxis dolgában is sok tekintetben megelőzi. Nagy kár, hogy a

jeles tantervnek a Kollégium nem élvezhette békésen gyümölcsseit. Azok a szabad eszmeáramlatok, melyek az államot és egyházat már rég elhídegették egymástól, távoli hullámgyűrűkben a kálvinista egyház kebelében is sokféle forradalmat keltenek. Forradalmat az eddig egy célra dolgozó város és iskola, később az egyházi s világi társadalom rétegei közt. Különösen a két tábor reprezentatív manjét: Sinay Miklós professzort, majd püspököt és Domokos Lajost, Debrecen főbíráját, a Kollégium és egyház világi főgondnokát állítják éles ellentétbe egymással. Mindkettő kiváló, művelt, de szenvedelmes egyéniség, aki nem enged a maga igazából s ellenszenvük hovatovább világnézeti harccá, a hierarchia és küriarchia küzdelmévé fajul... Végül Domokos maga dolgoz ki egy új tanulmányi rendtartást (*Ordo Studiorum*), amit a kerületi üléssel elfogadtat, Sinayt pedig előbb a katedrójától, később a püspöki állásától is felfüggeszteti. Jogot vív ki magának az iskolai órák látogatására, a közvizsgálatokon való megjelenésre, sőt megkezdzi az egyes tanárok hivatalos működésének felülvizsgálását, még a tanulókra is kiterjesztve figyelmét, akiket, már a tehetségeseket, néha az iskolai törvények és a tanári tekintély rovására is pártfogol. Külföldre segít s hazajöttük után is tőle telhetően támogat. Intézkedéseiben kétségkívül volt sok jó, de autokratikus hajlama nem kedvezett sem a *Methodus*, sem az *Ordo* újításainak, amellett, hogy hosszú időre felkavarta a Kollégium különben is zaklatott világát.

Fájdalom, nem sokkal álltunk jobban a *Ratio Educationis* reformjaival szemben. Bántotta a protestánsok önértékét az a körülmény, hogy a hatalom fitymálva nézett régi autonómiájukra, hogy erőszakkal léptette életbe a kir. főigazgatók látogatását s félévi beszámolókat követelt az iskolák előljáróitól. Am ezeknél az adminisztratív jellegű bajoknál is nagyobb volt közöttük az az ellentét, ami cél, világnézet és szellemiség dolgában választotta el őket egymástól. A *Ratio* eszménye, amint Kornis Gyula mondja jellemzően, bizonyos józan és derűs éleletszemlélet mellett a gyakorlati hasznosság elve volt s végeredményben hű és engedelmes polgárokat akart nevelni az uralkodónak.⁸ Míg a kálvinista papok és tanárok régi, komor, biblikus felfogásokba merülve s törhetetlen faji érzésüktől szítva, folyton rebellis szín-

⁸ Lásd Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777—1848 című művét. I. kötet 4—20. lapjait.

ben állottak az udvar előtt. Most is a parancsszerű elbánás fáj nekik legjobban, ami miatt még az értékeivel sem törődtek a Rationak s még álmukban sem tudták elképzelni, hogy ezután már az alföldi iskolák gyermekei is németül lesznek kénytelenek tanulni. Szóval a küzdelem füstje elborította annak a lángját is s jobbról-balról sok személyes áldozatot követelt, mint aminő a nagy Sinay Miklós püspök bukása s a jeles Hatvani István elkeseredése és visszavonulása.

E sokféle belső válság közepett, ami azonban más-más alakban a többi protestáns iskolákban is megvolt, 1791-ben végre a budai zsinat, mint a magyarországi ref. egyház legfőbb kormányzati szerve, veszi kezébe a felső oktatás újjászervezését s két hazai főiskolánkat, a debrecenit és a sárospatakit egyházkerületük fennhatósága alá helyezi, s egy év múlva egy újabb, most már negyedik iskolai törvénykönyvet szerkeszt, külön szakaszokban szólván benne a professzorok, a tógátus diákok, és az egész tanulóifjúság kötelességeiről. S míg az előbbiekkal, a tanárokkal jogaik, készütségük, alkalmazásuk, viselkedésük és jövedelmük stb. tekintetében kissé ridegen végez, viszont az ifjúsággal szemben felette sokat enged régi szigorából. Iskolai törvényszéket (*sedes scolastica*) állíttat fel számukra s megengedi, hogy saját fegyelmi ügyeikben jóformán maguk intézkedjenek. Előttük folyt le — 1794—95-ben — a Csokonai híres kicsapatási pöre is, amelyben azonban minden rokonszenvünk mellett a lángeszű ifjú iránt, a *sedes* ítéletének kell igazat adnunk... Ugyanez tájt javasolja a zsinat, hogy az iskolákban minden tantárgy magyarul taníttassék; egyúttal sürgeti, s ismét a derék Domokos Lajos indítványára a modern nyugateurópai nyelvek behatóbb tanítását, amely attól fogva, párhuzamban az óklasszikai és keleti nyelvekkel együtt, új lendületet nyer a Kollégiumban. De ekkor kezdenek nagyobb súlyt fektetni a tanítás realisabbá tételére. Sajátos jelenség, de úgy van, hogy ez a kor (1772—1848), amely büszkén nevezi magát a racionalizmus korának s folyton emlegeti az ész uralmát még a Biblia csodáival szemben is, amely annyira lehűtötte a keresztyén hitélet jellemző színét és bensőségét, másfelől mohón olvasta Kantot s prózai magyarázat tárgyává tette az ó- és újkori költészet remekeit: — a századok óta túltengő humaniorák mellett még mindig nem tudott kellő érvényt szerezni a reális szellemű tanításnak. Szerencse, hogy amit a hivatalos tanterv elérni nem tudott, kipótolta az iskolán kívül

élő jeles tudósok és közéleti férfiak korszerű buzgalma. Tudjuk, hogy már a XVIII. sz. második s XIX. sz. első felében egy sereg kiváló orvos és természettudós (Segner János András, Hatvani, Csapó József, Weszprémy István, stb.) dolgoznak Debrecenben, hogy Hatvani már régóta experimentálva tanítja a fizikát. aminthogy egyre több szemléltető eszközt (képet, térképet, földgömböt, állat-, növény-, ásványtani gyűjteményt stb.) igyekeznek használni tanítás közben tanártársaik. Ugyane törekvés támogatására alakult az ifjúság közt a magyar iskolázás történetében egy páratlanul álló jelenség, az ú. n. „Rézmetsző Diákok Társasága“, hogy magukmetszette ábrákkal, rajzokkal lássák el a tanárok természetrajzi és természettani diktátumait,⁹ míg az ú. n. „Debreceni Kör“ tagjai (Földi, Diószeghy, Fazekas) becses állat- és növénytani munkáikkal szereznek országos hírnevet Debrecennek.

A másik nagy elv, ami körül forgott még ez a százados tantervi küzdelem: a magyar és latin nyelvű tanítás egymással szembenálló kérdése volt. Alig hihető, pedig úgy van, hogy a református tudósok, papok és tanárok egyrésze soká és milyen makacsul ragaszkodik az egyedül üdvezítő „lingua aeterna“ uralmához. Hiszen igaz, hogy a diáknyelv volt az egyház, a tudomány és a törvényhozás nyelve nálunk is az egész középkoron át, szinte a reformkorig, s ismerjük a reformáció szoros kapcsolatát a humanizmussal, de azt sem felejtjük, hogy a hitújítás ajándékozott meg a nemzeti nyelvű Bibliával és isteni tisztelettel, s a csaknem kizárólagosan magyar nyelvű tudományos és szépirodalommal. Ez a maradi kardoskodás hát a latin mellett teljesen érthetetlen annál inkább, mivel a XVIII. század vége óta a Tiszántúli Egyházkerület és — szinte szégyeljük kimondani — maga a kir. Helytartótanács is többször figyelmeztette a Kollégiumot a nemzeti nyelv buzgóbb fölkarolására, amely így nehezebben bírta kivívni jogait Debrecenben, mint az országos intézmények terén az állami életben.

Ilyen sokágú s egyre korszerűbb tanügyi reformok közepette arra is mihamar rá kellett ébredniök az illetőknek, hogy a tanítás rendje mellett éppoly figyelmet érdemel annak elméleti és gyakorlati oldala. Ezért szólal föl egyre több hang ebben az

⁹ Dóczy Imre: Rézmetsző diákok. A debreceni ev. ref. főiskola értesítői, az 1894—1895-ik isk. évről. 160. l.

irányban is már a múlt század eleje óta, s előbb a bölcészeti, szak függelékeként, majd Pestalozzi elveinek és rendszerének hatása alatt 1825-ben fölállítják a külön pedagógiai tanszéket, hogy belőle sarjadjon ki félszázad múlva megint egy másik új intézmény, a kollégiumi tanítóképzőintézet. Sőt az 1830-as évek végén a középiskolai tagozat számára már egy filológiai szeminárium gondolatát is fölvetik az illetékesek. Mikor 1831-ben egy derék falusi reformáfus pap, Récesey János 16.000 ezüstforintnyi alapítványából megalapul a magyar nyelv- és irodalmi tanszék, a Maróthytól-alapított (1741.) Musicum Collegium is rendszeres és magasabb célokkal bíró Kántussá fejlődik, amely, amíg az ifjúság ének- és zenetanulásának mélyebb alapot vet, helybeli és vidéki szerepléseivel, a patrónusok és főurak családi ünnepén, temetésén, nagyvásárok és egyházkerületi ülések alkalmával stb. csakhamar országos hírré emelkedik. Kalós Mózes, a magyar tanszék első tanára 1834-ben életrehívja a Felsőbbtanulók Olvasó Egyesületét, hogy benne önművelésük mellett az újabb magyar írók munkáival is megismerkedjék az ifjúság. Péczely professzor meg Kisfaludy Károly Aurorájának s benne az új nemzeties költészet szellemének propagálására előbb egy latin (Pallas Debrecina), később magyar nyelvű zsebkönyvet ad ki (Lant 1832—35.) a jelesebb diákok zsengéiből. Ugyancsak ő indít gyűjtést Csokonai sírjának rendbeszedésére, művészi kivitelű vaspiramisának felállítására. Amikor a mindent pótolni, újítani vágyó törekvéseiket hirtelen megszakítják az 1848—49-es országos események. A pesti, márciusi ifjak megmozdulására az ifjúság itt is hasonlóval válaszol. Révész Imre, a későbbi jeles egyházi író, debreceni tanár és pap vezetése alatt előbb a Kollégium fegyelmi rendjének sérelmes pontjai ellen emelnek szót, majd követelik, hogy külön csoportokban, külön tisztek alatt, csatla okozhassanak a városi nemzetőrséghez. A rohanó idők árja aztán végkép magával ragadja őket, s míg egyrészüik csataterre siet, másrészüik a polgári életben vállal valami hazafias szolgálatot, úgy hogy a Kollégium vaspántos kapuja hosszú időre becsapódik utánuk.

E kor nevezetesebb professzorai, csupán egy-két szóval illetve őket: *Budai* Ézsaiás. Sinay Miklós tanszéki utódja, Csokonai tanára s a debreceni „Rézmetsző Diákok“ legfőbb pártfogója. Ő az első a tanári karban, aki a görög-római remekírókat végre magukért, mint az óklasszikai műveltség forrásait for

gatja és magyarázza, amint hogy történelmi könyvei is telestele vannak modern szellemtörténeti problémákkal. Később (1822.) szuperintendens s a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja. — *Sárváry* Pál, ez a Kazinczytól és Toldytól is nagyra becsült férfiú, voltakép a Hatvani tanszékének örököse, de országos hírnevét és akadémiai tagságát inkább a Kant szellemében és magyarul írt filozófiai műveinek köszöni. Ő volt az, aki a színésznek induló Aranyt magához hivatja, megszavaltatja, megénekelteti s mint a nagy tragikai költő egyik leghőbb bálmulója, nem győzi lelkére kötni, hogy: „Csak Shakespeare, Shakespeare, Domine!” — *Kerekes* Ferenc, mint annyi más társa, már ifjú korában feltűnik. Bécsben az ottani magyar társasághoz csatlakozik, Vergiliust fordítja s Fazekas „Ludas Matyi“-ját adja ki. Közben nyelvészeti, vegytani és matematikai kérdésekkel foglalkozik. E két utóbbi ismeretkörből írtjeles dolgozataiért ajánlja föl neki tanszékét a szentpétervári egyetem. De ő kitérve a szokatlan dísz elől a debreceni kathedrát foglalja el. „Sorszámтанával“ a Magyar Tudományos Akadémia Marci-bányi-díját, a „Képzelt mennyiségekről“ írottal pedig az idősebb Bolyaival szemben a lipesei Jablonovszky Társaság pályadíját nyeri. Szintén akadémikus, sok szerencsés műszó alkotója, amellet rendbeszedte a Kollégium anyagi ügyeit s megalapítója a soká messzeföldön híres debreceni Fűvészkertnek. — *Péczely* József, a hasonnevű komáromi pap, tudós és meseíró fia. Tanította a történelmet s több alkalommal a görög és latin nyelvet, amint hogy maga is klasszikus szépséggel írt és beszélt deákul. Mint Széchenyi rajongó híve, ő volt az első, aki a főiskola szellemi életét hosszas szeparatizmusából kiemeli, az Auróra Kör s a nemzeties költészet világába bevezetni törekszik. Az ifjúság atyai barátja, a Csokonai-kultusz lelkes ápolója. Az ő sugalmazására lesz divattá itt a coetusok körében az a vágy, hogy debreceni diák előtt a legmagasabb babér a Kisfaludy Társaság koszorúja legyen (Nagy Imre, Szilágyi István, Arany János, stb.). Mint gyermektelen és vagyonos férfi, több iskolában tett alapítványokat s ott állt a hű 16 között a Kisfaludy Társaság bölcsőjénél is. A Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagja s a róla nevezett Péczely-regénypályadíj alapítója.

De ugyanennek a kornak gyermekei — annyi más mellett — az iskola három legnagyobb tanítványa és örök dicsősége:

Csokonai, Kölcsey és Arany János. Bár mindnyájan keserű hangulattal gondolnak diákéveikre, lelkeségükben mégis lehetetlen föl nem ismerni bizonyos debreceni rétegeződést. Mindent átható faj- és hőnyszerelmük, magasabb erkölcsi felfogásuk, világnézetük biblikus színezete bizonyára mind-mind erre vallanak. Erre, nagy ó- és újklasszikai műveltségük mellett, a népi költészet iránt való ösztönös vonzalmuk. Ami pedig tudós készülségüket illeti, nem véletlen, hogy épp ők hárman a magyar irodalom legszelesebb körü és leggazdagabb tudású költői egyéniségei. Lángelméjük mellett igazi poeta doctusok.

Érthető, ha a szabadságharc bukása után a „mindig lázadó“ Debrecen és Kollégiuma mellett a leggyűlöltebb helyek egyike a győző hatalom előtt. Hiszen itt időzött leghosszasabban a forradalmi kormány; az iskola nagy imatermében, az ú. n. Oratóriumban tartotta üléseit a Képviselőház, (a Felsőház kint, a városban tanácskozott), s többi helyiségeiben volt elhelyezve az állami bankjegynyomda és pénzverőműhely. A Nagytemplom szószékből hangozott el Kossuth ajkáról az április 11-i trónfosztó nyilatkozat. Amde a Kollégium is élni akart, s a világsi katasztrófa után a legelső gondja mindjárt az volt, hogy a szabadságharcban résztvett diákokat hogy tudja ismét beiratni, megvédeni és takargatni, különben besorozzák őket a legképtelenebb osztrák ezredekbe. Nagy szerencséje volt azonban a református egyháznak, hogy a kerület élén egy olyan kivételes diplomata tehetségű püspök állt, mint aminő Szoboszlai *Pap István*, aki már előbb is grata persona volt az udvar előtt, most meg az aulikusság vádját is magára vette, csakhogy hitsorsosai nehéz helyzetén könnyítsen valamit. Ellenkezés nélkül fogadta az önkényuralom híres iskolai reformját, az Entwurfot, és mivel ez egyúttal tömérdek anyagi és erkölcsi áldozatot követelt, országos felhívás útján több mint 80.000 forintnyi adományt gyűjtött össze, hogy az új rendszer követelte beruházásoknak úgy-ahogy eleget tehessen. Alkalmadtán még abba is belenyugodott, hogy maturandus diákjai ideiglenesen a nagyváradi premontreieknél tegyenek érettségi vizsgálatot (1853/54—1858.). Más oldalról viszont, mivel a kerület üléseket nem tarthatott és így az egyházkormányzás egészen az ő kezében összpontosult, vasfegyelmet tartott mindenben, hogy a hatalomnak ne legyen oka beléjük kötölni. Hiszen a bántó packázásoknak így se igen volt se vége,

se hossza. Például mint minden református főpapot, őt is eltiltották a püspöki cím használatától, (csak szuperintendensnek nevezhette magát), az iskolai ünnepeket a Gotterhaltéval kellett megnyitni. Tilos volt az ifjaknak a Kossuth-kalap, a Kossuthszakáll s a Batthyany-gyász viselete, tilos volt minden demonstráció, még a legációban tartandó beszéduket is előleges cenzurának kellett alávetniük. A tanári kari jegyzőkönyveket csak német, esetleg latin nyelven lehetett szerkeszteni, stb. (Természetesen, hogy latinul szerkesztették)... De sub pondere crescit palma, a kerület és a Kollégium vezetősége — főként Szoboszlai Pap halála után (1855.) — még fokozottabban ügyelt a hazafias szellem ápolására és erősítésére. A magyar nyelv és irodalom tanszékére a kiváló nyelvtudóst és polihisztort, *Lugossy Józsefet* hívták meg, akinek hallgatását az összes felsőbb tanulóknak kötelezővé tették. S mivel a hatalom azt kívánta, hogy a jogi tárgyakat csak német nyelven lehessen előadni, egyelőre inkább az egész fakultást megszüntették. Fájdalom, hogy a hazafiúi és felekezeti elkeseredés néha akarva, akaratlan is a végletekbe tévedt; olyan dolgokat is visszautasított, amelyek pedig mint korszerű intézmények, határozottan javára lettek volna a haladásnak. Így, amikor a politikai légkör enyhültén (1860-ban) megint a 48 előtti elavult tanrendszerre térnek vissza, holott az Entwurf — germanizáló törekvéseitől eltekintve — valóban nagyszerű tantervi reform volt, amely másutt pl. Nagykőrösön és a katolikus iskolákban kitűnően bevált és a kiegyezés után (1874) maga a Kollégium önként átveszi elveivel és módszerével együtt. Sőt újabb tíz év múlva az Egyetemes Konvent összes középiskolájában az államétól alig különböző *egységes tantervű és rendtartású szabályzat alapjára helyezkedik*... Közben már előbb is tesz célszerű lépéseket, mikor 61-ben, az újra megnyílt jogakadémiát három, majd négy évfolyamúvá bővíti; a theológián meg 1884 óta öt rendes tanszéket alapít. És ha az Entwurffal a gimnáziumba oltott „bölesészeti-szak“ még mindig nem lehetett önállóvá, egy egyházkerületi végzés kifejezetten hangsúlyozza, hogy mielőbb fölállítandó, mégpedig modern tanárképző intézettel egyetemben, ami 1907-ben testet is öltött filológiai szemináriumokkal s a pesti egyetemen teendő tanárvizsgálatokra való jelentkezés jogával. Úgy, hogy amikor a Kollégium egyetemi rangra emelése megtörtént (1914), már nyolc filozófiai

rendes tanszéke volt Debrecennek, így a három testvérfakultás együtt, magában is egy kis egyetemet alkotott. Valamennyiük nyomán egyre nagyobb gyarapodást nyert a *Főiskolai könyvtár*. Első és második emeleti polcain, ha az ember végignéz rajtuk, mintegy geológiai rétegződésben látja az egyes korok és jelesebb tanárok érdeklődési körét és szellemi színvonalát. Ma több mint 250.000 kötetével a budapesti nagykönyvtárak után foglal helyet: a könyvnyomtatás előtti időkből való feliratos és kéziratos anyagával, ősnymtatványaiával, technikai és tartalom szerinti ritkásaival. (Óklasszikusok, egyházatyák, bibliakiadások, humanisták, stb.) Különösen becses a hazai és külföldi reformáció, valamint a magyar irodalom régibb és újabb termékeiből összeállított gazdag gyűjteménye.

Egyrészt a haladó élet kívánalmai, másrészt a külföldi egyetemekkel fölvett újabb kapcsolatok még jobban föllendítik a nyugateurópai nyelvek tanulását. Elsősorban a németét, majd a francia és angol nyelvekét, s nemcsak az akadémiai, hanem a középiskolai tagozatokban, amit bizonyára a kiegyezés utáni idők gyakorlatias iránya is jótékonyan támogat, aminthogy érezteti hatását az ifjúság testületi szellemében is. Pl. a régi, híres *énekkar* (Kántus), mely a nagy nemzeti bukás után a Tűzoltó Társasággal együtt kapott működési engedélyt, kitűnő vezetőik irányítása mellett tovább virágzik s Debrecennek és a közel s távoli vidék úri társadalmának valósággal kedvencévé lesz. Vagyona a múlt század végén — szinte meglepő — több mint 80.000 aranykorona s többször meg szerepelni, sőt versenyezni az ország különböző helyeire.

Viszont a Tűzoltó Társaság, a városi rokonintézményekkel szemben lassanként idejét mulván, 1880-ban önként feloszlik.

De nemcsak az akadémiai szakokon, hanem az önállóvá lett gimnáziumban és tanítóképzőben is egymásután támadtak a különböző önképző, segítő, torna, zene, gyorsíró, stb. körök. Köztük a legnevezetesebb a *Felsőbbtanulók magyar irodalmi önképző egylete*. Ebben tűnt fel a 80-as évek folyamán Szabolcska Mihály, később századunk első évtizedében — már az ő babérjain hevíülve — az ú. n. *Bokréta Kör*: Öt kiváló ifjú, Oláh Gábor, Gyökössy Endre, Baja Mihály, Madai Gyula és Gulyás József. Sőt rövid időre, mint joghallgató, tudjuk, Ady Endre is

Debrecenben bontogatja szárnyait. Itt adta ki első verskötetét, amellyel — kevesektől sejtve — útnak indult a halhatatlanság felé. Végül tanítványa volt a gimnáziumnak s itt tett érettségi vizsgálatot 14 éves korában Tisza István gróf, a gyakorló elemi iskolának pedig, mint kisfiú, két éven át (1876/77—77/78) hazánk kormányzója: nagybányai Horthy Miklós.

A szabadságharc bukásától az egyetem megnyitásáig (1914) terjedő idők sok, tudásra és jellemre egyaránt kiváló tanára közül legyen elég csupán névleg megemlítenem a kolozsvári tudományegyetemre lépett Imre Sándort és Ladányi Gedeont; a nevezetes egyházi író, tanárt, lelkészt, majd akadémikus Révész Imrét és Révész Bálintot, aki teológiai tanári székéből lépett át a püspökibe. Szűcs István jogtanárt, Debrecen város történetíróját, az ihletett lelkű, külföldön is tisztelt egyházi író, Balog Ferencet, Erdős Józsefet, Géresi Kálmánt és Öreg Jánost. A gimnáziumi tagozatban: a jeles görög grammatikust, később középiskolai felügyelőt: Dóczy Imrét, méltó társát: S. Szabó Józsefet s a rendkívüli nyelvtalentumáról ismert Nagy Zsigmondot, aki mint műfordító (görög, latin, német, francia és holland nyelvekből, stb.) kellőleg még ma sem méltányolt értékeit hagyott maga után.

*

Maholnap egy kis emberöltője már, hogy betelt a Kollégium vezetőinek régi álma és ha nem is felekezeti, hanem állami jelleggel törvényé vált a debreceni tudományegyetem felállításának gondolata. (1912: XXXVI. t.-c. §.) hiába tört ki a világháború, 1914 szeptemberében megnyílt annak egyelőre három — teológiai, jogi és bölcsészeti — fakultása. Pár év múlva pedig egy grandiózus klinikai telep közepén: az orvostudományi. Hosszabb időt vett igénybe a Központi Egyetem felépítése, de amíg tető alá került (1929.), megint az öreg Almamater adott szállást ifjú leányának, aminthogy a tanárok nagy része is az ő falai közül lépett át az új egyetem tanszékeire. Az is érdekes, hogy az egymásra túluló események árjában, mindjárt az első lépése egy drámai mozzamattal kezdődik. Negyven teológus diákja, tehát épp olyanok, akiket a törvény eleve felment a hadiszolgálat alól, önként jelentkezik a sorozóbizottság előtt s rövid kiképzés után már mint sorkatonák oszlanak szét a különböző esatatereken. Közel egy harmaduk ott is leli hősi halálát, a

többiek pedig, mint könnyebb-súlyosabb sebesültek visszatérve, papi és tanári katedrájukban teljesítik tovább hazafiúi kötelességeiket. Olyan felemelő megnyitó, aminél méltóbbat alig lehetne képzelni a négyszázados multra visszatekintő hagyományok után.

Maga a Kollégium azonban, kormányzóinak bölcsességéből a nagy emigráció után sem szünt meg hivatását teljesíteni. Akadémiai jelleggel dolgoznak benne most is: a református lelkész- és tanárképzőintézetek; középfokon: a gimnázium és tanítóképző, az új alapítású polgári fiúiskolával és a régi elemi gyakorló iskolával, amelyeknek természetes háttere a sokféle alakban kibővült internátus (bentlakás) és konviktus (tápiintézet). A nagy könyvtár is megmaradt a régi keretek között és bár kapcsolatba semmi formába nem lépett az egyetemmel, de használatát a kerület készséggel biztosította az új intézménynek, aminthogy más irányban is tömérdek áldozatot hozott a nemzeti célok érdekében. Így alig hogy a hadikötvények megjelentek, a Kollégium 10,000.000 koronás jegyzéssel sietett a szorongatott haza megsegítésére. És hogy ma mit érnek ezek az egykor nagyreményű papírok, egy szóval sem kell bővebben magyaráznunk. Nem is bírta volna el a rászakadt roppant terheket, ha Baltazár püspök kétszeri amerikai gyűjtése és több kegyes adományozó (a város, az egyházak, egyházi és politikai hatóságok, az egyházkerület és egyesek) jósága időnként helyre nem billenti úgy, ahogy — megingott pénzügyi egyensúlyát. Szóval a régi nagyszerű, hagyományokban és sikerekben gazdag főiskola inkább csak névben él már, amikor pedig a gimnáziumi tagozat is kiköltözött belőle (1913.), úgy maradt biblikus hangon szólva, „mint a szedett szőlőág“. Eltűnt belőle egyik legnagyobb energiaforrása, a soha többé vissza nem hozható benső egysége! Egysége a különböző intézményeknek, a tanári karoknak és a tanulóifjúság minden rendű-rangú rétegének.

Epp ennek a drága tanulságait vágyott a református egyház, egyházkerület és Debrecen városa 1938 májusában a hazai és külföldi protestáns világ képviselőinek jelenlétében megünnepegni, amikor az újabb háborús hírek hatása alatt mindenféle jubileumról le kellett mondani. A külsőségek elmaradása azonban, mint ahogy az igazán nagy jelenségekkel szemben szoktuk érezni, nem csökkentette az áldozatos szívek hódolatát, sőt, így csöndben, gyakrabban idézve, talán még elevenebben ragyogtatja

fel azoknak a szellemerkölési kincseknek emlékezetét, amelyeket az egyetemes magyar közművelődés a debreceni ref. Kollégiumtól kapott.¹⁹

¹⁹ Hogy a jubileum alkalmi mozzanataiból csupán egyet-kettőt említsünk: új mezbe öltöztették a Kollégium épületének óriás négyszögét, különböző alapítványokat tettek, kiállítást rendeztek a könyvtár ritkaság- és ereklyegyűjteményéből, 32, fejedelmi, püspöki, tanári, tudós, alapító stb. jótévő bronz képmását helyezték el a földszinti árkádok alatt. Künt a Nagyerdőn pedig, az egyetem előtti parkban felállították, a kultuszkormány támogatásával, *Méliusz Péter*, *Huszár Gál*, *Szenczi Molnár Albert* és *Komáromi Csipkés György* életnagyságú szobrait s letették alapkövét annak a művészi kivitelű templomnak, mely a Központi épület architektúráját a legharmonikusabban egészíti ki.

Versek

Írta: *Baja Mihály*

Kinek daloljak?

*Kinek daloljak, hát kinek?
Nem kell a dal ma senkinek.
Hallgassa erdő és berek,
Ők jobbak, mint az emberek.*

*Vegye szárnyára kósza szél,
Zsengő patak, meg hűvös ér,
Faágon bűgő vadgalamb,
Vagy ezüstharangszó, gíngalang.*

*S hol a rekettye bokra hajt:
Fülemile csattogja majd,
Sárgarigó fütttyenti már
S kiáltja a kakukmadár.*

*S hol a kalászos ringanak,
A kis fürjecske ott szalad
S barázdában pihenve le:
A párját hívja már vele.*

*Lám, a pacsirta fönt repes,
Dalolni ott fent érdemes:
Az ég s a föld hallgatja már,
Mit mond a szürke kis madár?*

*A fecske ficsérékeli,
A gólya már kelepeli
S kint a pusztán, estefeled
Furulyaszó zokog vele.*

A csárda ablakára száll,
Öreg cigány ott muzsikál
És könnybe lábad a szemem:
Az én dalom! Megismerem!

Kinek daloljak, hát kinek?
Nem kell a dal ma senkinek?
Hallhassa erdő és berek,
Jobbak ők, mint az emberek.

Számadás magammal

Repül a gyors idő felettem,
Kenyereimnek javát megettem.

Volt barna is, meg hófehér is,
Sózta a könny is, meg a vér is.

Zsellér se voltam s jó az Isten:
Valamire mégis csak vittem.

Nekilódultam, föl a hegyre,
Sanyargattam magamat egyre.

Mindenkinek mindig csak adtam,
Míg magamat is megtagadtam.

Adtam a két orcám virágát,
Az ifjúságomat, a drágát,

Koszorúmat, hogy másnak osszák,
A szívemet, hogy megtapossák.

Kenyereim, jókedvem, borom,
Elosztogattam száz toron

S ha ajkamon fakadt, a dalt,
Mely lassankint az éjbe halt.

A mosolyom, a kacagásom,
Mely végre megfagyott a számon,

Az imádságom, a hitem,
Mely köszölök hegyén pihen,

Mindent, mi kincs volt, odaadtam,
Míg szépen egyedül maradtam.

S nyűtt testemet is ihletetlen
A hunyó oltárra vetettem,

Templom kövén szétfolyt a vérem:
Hogy lesz majd érte égi bérem.

Horthy Miklós Kolozsváron*

Horthy Miklós Kolozsváron
Bevágat a piacra,
Aranypatkós paripája
Ágaskodik alatta.
Csókos ajkú székelly lányok
Szórnak rózsát elébe,
Aki látja, örömeben
Könny szökik a szemébe.

Horthy Miklós Kolozsváron
A parancsot diktálja:
Minden lánynak nemzetiszín
Pántlikát a hajába!
Hegyen-völgyön magyar nóta
Sírjon-ríjjon, nevéssen,
Minden vitéz katonája
Székely kislányt szeressen.

Horthy Miklós Felesége

Horthy Miklós Felesége
Az Urával a nagy utat járja,
A szabadság ünnepére
Öltözködik székelly rokolyába.
Gyöngyös párta a hajában,
Csíki szóttas omlik derekára:
Mintha kedves mosolyában
A székelly nép lelke lágyan
Mosolyogna szerelmes Urára.

Horthy Miklós Felesége
Minden magyar asszonyok virága.
Párjának a szemefénye,
Galamblelke az Urát vigyázza.
A legelső Magyar Asszony,
Felesége az Ország Urának!
Gyöngye kezéd simogasson,
Minden gondot elriasszon
Pereméről fényes homlokának.

* A „Dalok Horthy Miklósról” című verseiklusból.

HALÁLUGRÁS

ÍRTA: ZÁDOR TAMÁS

A legesekélyebb veszedelemre is előre figyelmeztető jószellemeim közül az irónia szökött fel szájszegletemre. A lázas munka közben is felfogtam a jelzést. Csak a megkezdett mondatot kopogtattam le még a pontig az írógépen. Római szobámra ráereszkedett a csend.

Behúnyt szemmel is tudtam, milyen veszély vetette előre árnyékát az írásomra? Valóságérzetem kiszökött az éppen kialakuló regényrészletből és elnyújtózott a heverő selyemvánkossain. Az írógép fényes szívében a képzelet magához ragadta a hatalmat és finom szálaival átfonta az acélkarokat. A szék mögött leskelődő sors bosszankodva került az íróasztal elé.

Nem pillantottam fel. Negyvenöt nap óta jár a sarkamban szünet nélkül. Tele van a szemem külső megjelenésével. Ünös-üntalan a lelkem emlékező síkján mozog felvetített alakja a jelmezben, amit erre a még fiatal esztendőre választott ki magának. Rejtélyeskedő páncélos lovag. Élesre vasalt, kemény harciszoknyája ellenségesen vág felém. Pikkelyes kesztyűinek fénye állandóan belevillog a gyengelátású szemembe. Tollas sisakja titokzatosan mered rám. Negyvenöt nap óta izgat, ingerel a konokul lezárt sisakrostéllyal. Mégis, sejtem már, sőt, majdnem bizonyosan tudom, a háború démona, vagy Saturnus leánya, MCMXL kisasszony rejtőzhetik csak a páncélban rang-rejtve.

— Fárasztó lehet a furesa szórakozás, lesből olvasni — szabadítom a sorsra hűséges iróniámat.

Korszerű gyorsasággal visszavág:

-- Csak akkor érezzük ennek a szórakozásnak a fáradságát, mikor a folytatását kielégítetlenül másnapra kell halasztani.

— Apró jelenetnél hagytam abba a regényírást — marokoltam dús hajába a váratlanul támadt jó helyzetnek.

Figyelemmel hallgattam a feleletét:

— Apró, de nem lényegtelen jelenet kezd kialakulni a regényedben.

— Ezernyolcszáz év előtt, történelmi időkben játszik...

— Ne kisebbitd előttem a munkádat. A regény egyik fontos szereplője megérkezett Brundisiumba és Hadrianus császár temploma elé sietett. A császár parancsából sem oltár, sem Isten-szobor nem volt abban a templomban, ahol a fény, az árnyék és a csend képviselte az isteni erőt, a legnagyobb hatalmat. A jövevény megállt a templom előtt. Felnézett a bejárat felett falbamélyesztett márványtáblára és áhitattal olvasta az írást:

— Ennél az egyszerű pontnál hagytam abba a gépelést — izgattam tovább páncéllal vértezett áldozatomat.

— Igen, ennél a pillanatnál! — izgult a sors. — Csekélység ez a pont egy nagy regényben, ha azonnal következik a folytatása. És nekem holnapig kell várnom Hadrianus császár templomának márványba vésett soraira, amivel ezernyolcszáz év előtt fogadták a különös templom érdekes hívőit. Ezt nem érdemeltem meg tőled!

— És én megérdemeltem, vagy rászolgáltam arra az elbánnásra, amiben zárt sisakrostéllyal részesítesz? — marta szájszegletemet a gúny.

— Az más! — csapott le a sors.

— Kényúr! Csak te maradhatsz adósa az embernek? Olyan kíváncsi vagy, mint egy haladó. Semmi alapod sincsen az adósság csinálásra. Mégis igénybe veszed a hiszékeny emberek hitelét. Engem is szépen kifosztottál.

— Talán mégsem — gúnyolt a sors.

Nem bírtam tovább önuralommal:

— De igen. Emlékezz csak! Megújulásunknak ebben a vérzivatarban rohanó esztendejében, a huszonegyedik napon toppantál be budapesti dolgozómba. Egyik óráról a másikra, kihajtottál otthonomból a tizenhétfokos hidegbe. Felkergettél egy vonatba, amit aznap emeltél ki a hófúvásból, melyben napokon át vesztegelt. Betuszkoltál egy átfűthetetlen hálófülkébe, ahol csak annyi meleget adott a fűtőtest, amennyit te fel tudtál falni az ágyam szélén virrasztva. A vonatot beirányítottad a horvát hegyek vidékének huszonöt fokos fagyába. Mikor már majd megvett az Isten hidege, átvittél Itáliába, az örök nyár hazájába, de nem hoztad elém a napot! Triesztben hullott a hó. Veneziában a fagy bőrizte a tenger hátát. Bolognában kimutatál a vasúti ablakon. Ott is a hófúvás terhétől szabadították éppen a szárnyvochalakat. Firenzét is fagypontra süllyesztetted.

Éjszakára havat adott a rövid pihenőhöz. Reggelre hamisítatlan északi latyakban sétáltattál a Mediciek városában...

Fény villant a szemembe. Csattanást-koppanást hallottam egyszerre. Súlyos tárgy esett az íróasztalra. A sors a pikkelyes kesztyűjét dobta elém. Meghökkenően húzódtam vissza szóára-data elől:

— Rómában nyakadba zúdítottam a meleg esőt. A májusi január végén és a nápolyi mólón sem állítottam el az ég csatornáit másnap éjszaka. Viharos tengeren táncoltattam át veled a kishajót. A Minerva-foknál még fel is ébresztettelek egy pillanatra, mikor a legmélyebb hullámvölgybe zuhant velünk a motoscafo. Kora reggel azonban kárpótlásul a bujkálásából előkerült aranytányérral fogadtalak a fedélzeten. Melleden-hátadon záporozott a napfény. Megérkeztlél a tavasz elé boldogan. Nem tudtál betelni a korszerű, villámkikelet teljes csodájával. Így fosztottalak ki téged én, a mindig kegyetlen sors, aki még ma sem léphetek ki a rámkényszerített rangrejtésből.

Ilyen könnyen nem engedtem magamat kétvállra fektetni. Szájszegletemre kiültettem a kajánságomat egész testtel. Szaporán, mint a magyar dobpergés, kopogtak szavaim a sors pikkelyes páncélján:

— Láttam és átélveztem csodatételeidet a rámkényszerített rohanásban. De nem engedtem magamat megtéveszteni sorsismeretemben a csodádtól. A hajó kikötésekor előttem rohantál, alig értelek utól. Alig álltam meg melletted az-autótakszi előtt, Palermo földje megrendült a lábunk alatt.

— Az Aetnát emlegetted, emlékezem.

— Te meg az istenek ellenségét, Typhont említetted. Én sem felejtettem el, hogyan árultad el magadat?

— Tudod, ki vagyok? — toppantott lábával a sors.

Játszani kezdtem veled:

— Történelmi professzor semmi esetre sem lehetsz. Typhonra pedig rajtuk kívül csak nagyon kevesen emlékeznek ma már. A győzelmes istenek, ha ugyan valahol még uralkodnak az embereken?! A háború démona is jól tudja még, ki volt Typhon, akit cserben hagyott a nagy harcban. És... aki még ezeken kívül is emlékezik a legyőzöttre, az csak Saturnus leánya, az eleven esztendő lehet. Te, úgy emlékezem, titokban félted az istenek ellenségét Palermóban, mikor megrendült a föld alattunk?!

— Azt hiszed?! — csavarintott egy széket az íróasztal elő haragosan a sors és szembe ült velem.

— Boesáss meg, de ez a benyomás maradt bennem, az elröppent gonosz pereből.

— Gonoszság volt, a gondoskodás, hogy azonnal átvittelek Akragasba?! — forrott a sors villogó bádoggjában a méreg.

Későn kapott észbe, hogy újra elárulta magát egy antik helységnévvel. Azonnal helyre is igazítottam:

— Agrigentóban nem volt hiábavaló a kirándulás a görög templomok romjaihoz. Haera templomában megláttam az egykori oltárhoz vezető meredek lépcsőt. Felmentem a legmagasabb fokra és ahogy onnan lenéztem a szédítő mélységbe, megtanultam, hogy az oltárokon változnak a vallások az áldozati tűz lángjai között, de az oltárhoz vezető lépcső változatlan, meredek az Istent kereső ember gyenge szívének.

— És az autókirándulás Siracusába gonoszság volt?

— Ennek az eszeveszett rohanásnak is megvolt a hasznos szellemi szerencsétlensége. Feltárult előttem a Földközi-tenger titka. Az istenek örök csatatere, a Mediterrané. Kétezer esztendő előtt hullámain döntötték el a fegyverek, egy Isten, vagy több isten? Holnap, ha megdördülnek az ágyúk a hullámok felett, elválík a nagy kérdés, Isten, vagy Jehova?!

— Az Aetna lejtőjén nem álltad a próbatételt. Nem feleltél kérdéseimre.

Ránéztem az örök ellenfélre. Kesztyűs kezével az asztalon dobolt. Szűken mérte, vontatottan adta és tompán ütötte le a koppanásokat. Kivégzések hangulatát teremtette maga körül. Győzniakarása levegőt sűrítő mérgét lehelte a szobába. Valamennyi jószellemem talpra szökött. Egyszerre jelezték a nagy veszedelem közelségét. Úgy éreztem magamat, mint a paripa, mely verseny közben szimatolja meg, hogy a halálfal felé hajtják nyaktörő ugrásra. Felhorkantam:

— Mit akarsz velem?!

— Egyelőre semmit. Tőled függ, akarhatok-e veled valamit.

— Már az Aetna lejtőjén megsejtettem ezt — mondtam óvatosan. — A kiömlött láva fényével vörösre festett éjszakában álltunk az Aetna lejtőjén. A nyugati szellő az ennai mezők illatát hajtotta felénk. Tele tüdővel szívtam magamba az ősi illatot és feszült figyelemmel hallgattalak téged. Typhonról beszél-

tél. Remélem, ma is emlékezel a nagyszerű párhuzamra, amit a régmúlt és a mai történelmi idők között vontál? Én emlékezembe véstem megnyilatkozásodat. Figyelj csak saját szavaidra, sors!... „Egykor a sok istennek egyetlen ellensége volt, Typhon. Az ellenséges hadak megütköztek és a legyőzött Typhon az Aetna lángbörtönébe került. Ma az egy Istennek millió ellensége van. Egymásra rontó hadseregek alatt dübörög a föld. Lángtengerek festik vörösre az éjszakákat. Vérpatakokkal áztatják a földet. A harc mérlege még inog. A börtönök azonban már kitarultak és az öröktűz kivilágít gyomrukból a megújhdása elé érkezett világba.“

— Így mondtam — merevedett visszautasító mozdulatlan-ságba a sors. — Tudom, hogy próbatételed ebben az esztendőben elkerülhetetlen, tehát néhány gondolattal segítőkezet nyújtottam. Ezért maradt a tökéletesség rovására néhány homály a párhuzamban. Magadnak kell segítség nélkül bizonyosságot adni történelmi tisztánlátásodról.

— Az Aetna lejtőjén nem ezzel indokoltad meg a próbatételt. Azt mondtad, az agyamat és a szívemet akarod próbára tenni, mert látnod kell, milyen fokú értelemre és mennyi érzésre támaszkodik a földi küldetésem?!

— Ma is ez a főkérdés. Megismételhetem a kérdéseket?

Elhárító mozdulattal próbálkoztam. Karom félúton megállt. A tudatos elhárításból, gyenge védekezés lett. A sorsom arcába néztem lelki szemekkel.

— Ismersz már?! Megbizonyosodtál már felőlem?

— Csak az életbe vetett árnyékomnak tekintelek ezentúl. Az árnyékunktól pedig soha nem kérdezzük, ki vagy?

— Úgy?! — nevetett a sors. — Már a megvetésnél tartasz? Szóval, beismered, hogy a harcot én nyertem meg. Mi volt, mi van, mi lesz? El ne felejtsd, ez a próbatételed kérdése.

— Az ostor, ami alatt, mint a versenyparipának, futnom kell a halálgátig. A husvétot Rómában akarom tölteni. Nem engedem magamat tovább hajszolni. Zöldesütörtökön ott akarok lenni a lamentáción a Názárethi siralomházában.

— Szembe akarsz kerülni Veronika gyógyítóerejű kendőjével. Vissza akarod nyerni fizikai látásod erejét. Megértelek, nem ellenzem szándékosodat. Melletted leszek a nagy pereben, Michel Angelo kupolája alatt.

— Árnyékunkat a templomba is behurcoljuk magunkkal.

Dobszó mellett menetelő katonák zaja hallatszott fel a térről. Felfigyeltünk. Szűken mérték, vontatottan, tompán a dobpergést a Piazza Spagnan. Mintha ott lent is a sors verte volna a kifeszített bőrt. A páncélost kerestem. Alig láttam már a lassan leszálló alkonyatban. Csak elém vetett szavait hallottam:

— Afrikai katonák... burnuszos arabok vonulnak... Még ez sem az igazi perc. Mikor?!... .

A téren kigyultak a villanylámpák. A fény eljutott a szobába is. Újra megvillantak a páncél pikkelyei. Csillogtak-villogtak a fénygócok és titokba mártották az elröppent szavakat. A sors hirtelen megmozdult. Az ablakhoz ugrott. Pillanatig mereven figyelt, majd, mintha rég várt jeladást látott volna meg végre, diadalmasan kiáltotta:

— Hull a hó!

— Márciusi hó Rómában?! — siettem én is az ablakhoz, hogy lássam a csodát, ami égi jeladás is lehetett. — Milyen nagy pelyhékben és milyen sűrűn hull a hó!... Róma pálmái... a Pincio-halom pálmáit belepi a hó... Szegény római pálmák...

— Szegény kiesi, fehér ibolyák a protestáns temetőben. A vezeklés virágai. Canossa Rómában.

Tisztán, nőies érzékenységgel csengtek a sors szánakozásai a fülembé. A villanyfény arany hajfürtöket csillogtatott a szemembe. Megerőltettem a sokféle fénybe belefáradt látásomat és lassan kirajzolódott előttem a megváltozott kép. A zárt rostélyű sisak helyett babonázóan szép leányarc nézett rám. Beért a közös emberi sors, az is meglepett és csodálatba ejtett, amit majdnem feltétlen bizonyossággal sejtettem. Bocsánatkérően nyujtottam a kezemet:

— Saturnus leánya... Signorina MCMXL...

— Felicissima notte! — adta kezét-kezembe némi megfontolás után. — Én a te esztendő vagyok. Végre megmutathattam arcomat. Rómában elvetették a kockát. Háború lesz. Letehettem sisakomat. Itáliában nincs többé kínzó kétség a jövő felől. Signorina MCMXL itt többé nem rejtély.

— És én sorsnak neveztelek. Harcoltam veled. Bizalmatlan voltam hozzád és megbántottalak hiúságodban.

— Csak bocsánatot ne kérj, barátom. Ennyi udvariasság nem jár halandó embertől Saturnus leányának. Minden esztendő jellemében és vérmérsékletében találhatsz egy adagot az emberek sorsából. Bennem is van éppen elég a te sorsodból. Majd meg-

látod. Egyelőre azonban még semmi bántó hang sem tolakodhatik közénk. Kétszer hét napig csak az a feladatom melletted, hogy évtizedes kutató munkádban megsegítselek az utolsó lépéseknél.

A munka kétszer hét napja gyorsan lepergett. Zöldsütörtök késő délutánján már a Madernakutak mellett igyekeztünk a San’Pietrohoz, mikor Saturnus leánya a kibontakozó alkonyatban megkérdezte:

— Elégedett vagy?

— Több vagyok, boldog... — feleltem komolyan. — Elértem az életecélotat. Lelkem felszívta Babylon ős vallásának mélyen elrejtett Messiás szellemét, Tisztán állnak előttem Egyiptom történetének tanításai és tanulságai. Hellas mithológiájának, történelmének homályai mind feltisztultak előttem. Róma történelmének mélyen betemetett titkai mind napfényre hoztuk. Látom, olvasni tudom és megértem a valóság rétegeit, melyeket két ezredév rakott Pál apostol szavai mögé: „Nem a Törvény által lett az ígélet Ábrahámnak, vagy maradékának, hogy a világ örököse leszen, hanem a hit igazsága által.“ Enyém a világ Messianizmusának egyetemes története. Életem munkáját elvégezhetem.

A San’Pietro bőrfüggönye összecsapódott mögöttünk. Súlya, hideg tapintása az ujjaim hegyén maradt. Meghökkenem és szemem Michel Angelo Pietáját kereste. Ezer gyertyaláng vakított. A lamentáció utolsó hangfoszlánya is elhalt már a kupolában. A gyász jelüül lemeztelénített pápai oltár körül is vége volt már a szertartásnak. Majdnem elkéstünk. A papok hosszú menete már a loggiára vonult. Tompán kopogtak a lépések... Ott fenn a loggián felmutatták a korona tövisét. Megvillant a lándzsahegy... Életem nagy pillanata következett.

Élesen láttam Veronika kendőjében a Názárethi fájdalmas szemét. Szívemben megszólalt az Úr hangja:

— Miért kéred tőlem vissza testi látásod régi erejét? Mondom néked, én könnyítettem kereszteden. Megadtam a lelki látás fényét. Teljessé tettem társító és összetevő erejét. Tisztán látod a multat. Benne az Ige erőforrásait. Mind a négy erő testetöltését, földi életét látják már a lelked szemei. Látsz engem. Bennem az Ige teljességét, a négy erő együttes testetöltését és kálváriáját élesen látod. A Messianizmus útja és története teljes világosságban áll előtted. Olyan világosan, az Igazságnak olyan elhomályosíthatatlan világosságával látod Izraelt, mint nagyon kevesen a

kiválasztottak közül. Nem kérhetsz és nem várhatsz nagyobb gyógyulást a földön. Mondom néked, viseld békén tovább testi látásod keresztjét és lelki látásod erejével, világosságával tölts be földi hivatásodat, amivel elküldettél. Add át a megújuló emberiségnek az Ige útjának történetét, az én történelem feletti lényemnek történelmi areulátát. Menj békén nehéz utadra. Veled leszek a megpróbáltatások és üldöztetések óráján a megaláztatásban.

A tér szökőkútjai csobogtak közelünkben. Előttünk az egyiptomi obeliszk mutatott az égre. Visszapillantottam. Venus csillaga ragyogott a San Pietro felett.

— Vigyázz! — hallottam Saturnus leányának figyelmeztetését. — Az idő és az események repülőgépében ülsz már. Én vagyok a pilóta. Én nyitom ki a gép ajtóját mindenki előtt, akinek elkövetkezik az órája és ki kell ugrania a gépből. A te perced mindjárt következik. Az ejtőernyő rajtad van. Magasságba emelttél, de vissza kell térned a földre. Vigyázz! Ne félj! Csak vakon, így a legbiztosabb. Otthon találkozunk, mikor az óra elkövetkezik... Most...

Az ugrás halálveszedelme elmult... A kinyílt ejtőernyő alatt már szétáradó gyönyörűséggel lebegtem rétegről-rétegre a cél felé. Egyedül-egymagam; föld és ég vándora, én... Hol érek földet? Hol kapcsolódom vissza hazába, nemzetbe, családba? Hol találkozom a magukat kormányozó szabadszelleműekkel? Hol a korlátok közé szorítottakkal, a korlátoltsággal születettekkel? És hol bukkannak fel utamon a gátlások?... Megpróbáltatások, üldöztetések, megaláztatás: a jövő felvázoltatott az isteni kinyilatkoztatásban... És a próbatétel?... Hogy kínoz a hármaskérdés: szívemet szorongatja a végtelen esendjében. Látom, mi volt?!... Elsietett a világtörténelem mai beosztása. Az ember csak tegnap zárta le históriája Ó-korát. Az ismert és ismeretlen évezredek útján csak gyermekkorát élte le és iskoláit járta ki mind a három fokon. Csak tegnap lett kész ember az egész emberiség. Mi van, tudom?!... Nagykorúak vagyunk és megkezdtük az élet kemény harcát. Szembenézünk Egyiptom három legnagyobb gúlájával, a história alapköveivel és a bennük szunnyadó évezredek emlékeiből megtanuljuk, hogy a világtörténelem egyetlen és változatlan körforgás a négy folyamat körül: távolodás az istenektől, katonauralom, közeledés az Istenhez, a papok lelki diktatúrája. A fejlődést a nagy szellemek szolgálják eszméikkel

és az eszmék mozgalmi hajtják az embert a haladás útján előre. Égnek a házak, lángolva lobognak a házak. Fáj a lelkiünk, a szí-
vünk vérzik és véres a kezünk. De készül már számunkra az egy
Isten győzelme és a Messianizmus egyetemes története ismereté-
nek tisztító fürdője. Érzem, mi lesz!... Holnap kezdődik az em-
ber nagykorú életében a komoly munka. Az igazi Középkor az
emberiség történetében. Tanárok, papok, katonák a régi örhe-
lyeikről tovább őrzik a világ rebbenéseit. Az új nagy korban
azonban nem azoknak lesz jaj, akik haladó szellemmel a fejlő-
désért mozdulni merészelnek. Azoknak lesz ezerszeresen jaj, akik
az élet kezükre bízott kincseivel letérnek a haladás útjáról és a
maradiság zsákutcájába terelik a tömegeket. A halhatatlanság
gyapjút vetik le magukról ezek és a rövid élet hosszú telén
csak a mulandóság selymeivel védekezhetnek a hideg ellen. A
diadalmas Isten igaz hívóinak történelmi keresztényekké kell
lenniük a Messianizmus egyetemes történetének megismerése
által, hogy tiszta evangéliumi keresztényekké válhassanak. A sír-
jából feltámadt kollektívizmus segítő keze elindítja az embert az
új úton a megújuló individualizmus súlyos feladatai, nagy cse-
lekvései elé...

A föld hangjai közelednek. Néhány perc még és vége a
tisztá gyönyörűségnek ...

— Üdvözlégy vándor!... Földet értél szerencsésen.

— Saturnus leánya... eleven esztendő... Hol értem földet?

Saturnus hervadó gyermeke az őszi alkonyatban éles mere-
deken vezetett fel egy dombra a magassági pont vasasztalkájá-
hoz. A kevés világosságban is ismerősnek éreztem a világnak ezt
a pontját, ahová a halálugrás után kerültem. Fellegvárat keres-
tem a közelemben és megláttam elfeketedő körvonalait. Egy vá-
ros után kutattam, melynek homlokát kettős ezüst szalag ékesíti.
A kigyuló villanyfényben megláttam a folyót, a széles malom-
árkot és a várost. Szívem a torkomban lüktetett...

— Kolozsvár!

Kiáltásom elveszett a végtelenben. Csak Saturnus leánya
felelt csendesen:

— Számadásra állított meg az ősi város egy percre.

— Ez az ő lelke. Kolozsvár szelleme mindig nagy teljesít-
ményt követel embereitől. Egy pere, egy még munkában folyó
élet számadására. Hic Rodus — hic salta! Köszöntelek Kolozs-
vár!... Egy negyedszázad előtt, mikor az élet elszólított falaid

közül, szellemi kincseidből egy magot adtál útravalóul. Számot adok a magról. Jó földbe vetettem, kicsírázott. Nehéz munkával, gondosan neveltem, felnövekedett. Ma már teljes pompájában áll munkakertemben a Messianizmus egyetemes történetének pálmája a megújuló világban hamvaiból mindig újjászülető egyiptomi Khora. Kolozsvár... ne adj még felmentést. A munka neheze, a gyümölcstermés, még csak ezután következik. Hagyd, hogy csak örüljek a viszontlátásnak a neked adott percben...

— Saturnus leányát nem elégited ki kíváncsiságában élete utolsó negyedében? Mi volt az írás Hadrianus császár üres temploma felett?

— A köszöntés, amivel most Kolozsvár szelleme is fogadott... Áldott légy vándor, ki hajlékomba térsz. Fény, árnyék és csend fogadnak itt. Tanulj meg nézni, mint néztem egykor én. És látni fogsz, mint én láttam egykor, messzi multat, távoli jövőt...

Az októberi éjszakában vakító fénnel ragyogott a vérző világ felett Napkelet csillaga.

Versek

Irta: vitéz Bodor Aladár

Bujdosók

*Liget padján, kapuk alján,
Alla tüskés, arca halvány,
Hamu alján parázs szemmel,
Vacog téli bús szelekkel.*

*Itt is lapul, ott is akad
Kivert ronggyos, ágrulszakadt,
Szótlan, lázas, könnye sincs tán,
Túl is listán, itt is listán.*

*Kiverte Dél, Észak, Kelet,
Elgáncsolták, el is esett,
Szájonverték, megcsufolták,
Bujdosó lett, rájarótták.*

*Háza ebek harmincadján,
Folt sincs már a vállán, talpán,
Asszony, gyermek... valahol tán
Vacog, szüköl kenyér fogytán.*

*Mind üzönten, mind csak többen,
Mint levelek ősziidőben,*

Egyre hullnak, szerteszórva,
Hóba, szélbe, sárpa, porba.

Mind csak szerte, mégis egyre
Egymásra rá-ráismerve,
Útjuk farkas-falkák útja,
Egymás útját csak mind tudja.

Egy az átok fejük felett,
Egy volt az is, mi elveszett,
Egy a rongyuk, egy a késük,
Néha-összehörrenésük.

Kenyeresek kenyér nélkül,
Ajkukon az inség kékül,
Mind szóródnak, mégis gyűlnek,
Mint a felleg, mind sűrűdnek.

Föld alól és éjszakából
Gyűlnek, mint a varjútábor,
Az ég alján nehezednek,
Mint éjre a viharfelleg.

... Uramisten, ha majd dördül,
Ha kiszakad e felhőből,
Ha nekidül a világnak:
Be itéletidő támad!

Az új március ifja

A mi könnytől és szégyentől
Kimart szemünk fénye árán
Legyen az ő szeme büszke szívárvány,
Legyen az ő szeme fényesebb.

A mi útszéllünkre vérzett
Vert szívünk gyásza fejében
Verje az ő szíve, verje kevélyen
Azt az utolsó nagy riadót.

A mi térdelésbe roskadt
Állott lábunk sajtóságért
Legyen a lába dacos s ama ráncmért
Nagy rohamot tegye meg idején.

A mi gránát-szélből ütött,
Lehullt öklünk váltságában
Sujtsa az ő keze, vágja ki bátran
Azt a magyar fene hatvágást!

A mi fojtott, úri kopott
Márciusunk jóvátéve
Legyen ő tüzes ostor az Úr tenyerébe
S hozza a győztes márciust!

Márciusi eskü

Nem mессze, — tőlünk sose lehet mессze.
A Duna partján ott áll a szobor,
Ujja, mely egykor sorsunkat emelte,
Most is esküt int, szívünkre dobol.

E napon köré gyűlnek ünnepelve,
Nemes úr s paraszt, költő és diák,
Körül nagymessze népek történelme
Zeng, zeng, — itt ismert rég melódiák.

Mi itt — ünneplünk. Am az ünnepeletnek
Szemébe nézni mindenki feled,
S nem látják: égnek emelt érc-kezére
Láng száll, mint vészben az árbóc felett.

S mint napkeltekor Memnon kőszobrának
Hangja kél (hívó ha hallja szavát),
Itt, rozsdán túl, az ércből zengés árad,
Ha hallgatnád, bizony meghallanád.

— Esküdjetek! — így szól — hogy rabok többé
— Se más, se magunk rabja — nem leszünk,
Esküdjetek, új századra s örökké,
Mert vihar jön s különben elveszünk.

Esküdj nemes, mert régi esküd resten
Meglazult, jobbágy s szolga kell neked,
Tízezer hold az asztalod, — s egyhez sem
Engednéd hozzá pór testvéredet.

Esküdj paraszt, hogy fölemelt kezedből
Ki nem hull többé jogod s kenyered,
Hogy ember s nemzet leszel már s e perctől
Történelem nem lesz itt nélküled.

Esküdj költő, hogy a történelemnek
Antennául feszítéd szivedet,
S amit az idők minékünk üzennek
Mindnek szemébe hűn kizengeted!

Esküdj ifjúság! magyar márciusra,
Légy télkergető hősi zivatar,
Új honfoglalás győzhetetlen jussa,
Esküdj, hogy leszel szebb, szabad magyar.

... Zeng a szobor ott túl, árama rajtunk
Ugye végigfut, lobban a szemünk,
Égzengés üzen, föld rendül alattunk,
Hívek, magyarok, ugye esküszünk!

DUGONICS EMLÉKEZETE

ÍRTA: SÍK SÁNDOR

Október 18-án mult kétszáz éve, hogy Szeged városában megszületett Dugonics András, a magyar irodalmi felújulás korának derék írója. Kegyeletes tekintetünk rokonszenvvel és érdeklődéssel fordul *Etelka* szerzője, a magyar nyelvű, tudományosság úttörője, Szeged nagy fia felé. Idézzük magunk elé alakját úgy, amint a kortárs látta.

Dugonics nagyérdemű kéziratok munkájának, a *Magyar Példabeszédek és Jeles Mondások*-nak előszavában írja róla a kortárs kiadó, Karácsony Ince: „Dugonics András Úr természetére nézve, magos, tömött, egyenes szálú ember volt. Szép s eleven képének különös díszére szolgált gyönyörű, fodros haja. Édesen, de egyszersmind férfiasan hangzó szava, gyors lépése, könnyű mozdulása belső tűzre s nemes indulatra mutattak. Feje természetesen az égnek szegve, tsupán az érdemnek s méltóságnak hódult: hízelkedésre, alatonyságra soha nem hajlott. A sok beszédet kerülte, elmésen mulatni szeretett. Mind hasznos, mind fontos vala, a mit mondott: leginkább a tudós társaságokban mély látással s józan ítélettel különböztette személyét. A ifiakkal hozzájuk illő vidámsággal mulatott: mellyre nézve átaljában szeretetett, s társasága kerestetett. Felebaráttya szerentsétlenségén, ha ellensége volt is, soha nem örvendett, senkinek nem ártott; annál inkább szívében, alaton és gonosz lelkek módgyára, bosszúállást nem forralt. Felebarátnak békességét, boldogságát óhajtotta és eszközölte. Elméje eredeti, hív, s termékeny, annyi kintssel bírt, mennyit keze, akármihhez fogott, leírni alig győzött. Úgy tetszik a bő elme, s gazdag nyelv, Dugonicsnál öszve találkoztak, s kezet fogtak.“

Miért érdemel ünneplést Dugonics András? Bizonyos, hogy nem nagy író; egyetlen munkája sincs, amelyet az olvasónak ajánlani mernék. És mégis jelentős író, nagyérdemű és nagyhatású jelenség kora szellemi életében.

Az első és talán egyetlen, amit minden művelt magyar ember tud róla, hogy ő írta az első magyar regényt. 1788-ban jelent meg ez a nevezetes mű, *Etelka, egy igen ritka magyar kisasszony Világos várat, Árpád és Zoltán fejedelmink ideikben*. Esztétikai érték és érdekesség szempontjából igazán nem tartozik a jeles művek közé — a Magyar Regényírók gyűjteménye,

amely pedig Versegly Ferencig visszament, nem mertte felvenni sorozatába; — eredetisége is igen viszonylagos. És mégis nagy dolog ennek a könyvnek megjelenése. Hogy milyen nagy dolog, csak az tudná igazán megérteni, aki forgatná egyikét-másikat azoknak a regényféle olvasmányoknak, — a *Siegwart klastromi történeteire*, *Kártigán*-ra és társaira célzok, amelyeket Petőfi halhatatlan gúnyolódása örökitett meg — amelyek előtte a magyar közönség közkezén forogtak. Silány és mesterkéltsé, érzelgős történetek voltak ezek, művészi értéknek, élvezhető stílusnak, gondolkodásbeli és nyelvi magyarságnak majdnem teljesen híjjával.

Miben hozott újat Etelka? Eredetinek ez is csak nagy fenn-tartással nevezhető. Az érzelgős német és francia divatos-regények sablonjai bőven előfordulnak ebben is. Szerkesztésnek, következetes meséfejlesztésnek vajmi kevés benne a nyoma. De mégis van két olyan tulajdonsága, amellyel egyszerre megnyerte a magyar olvasók szívét és amely jogosulttá teszi, hogy hozzánk közzéadjuk a tulajdonképpen való magyar regény megszületését.

Az egyik: *az a világ, amelyet rajzol*. Itt jelennek meg először a magyar olvasó képzelete előtt a magyar hőskor alakjai: Árpád és családja, vitézei, népe, az egész ősi magyar élet. Még hozzá — hallatlan újság! — nem is egyedül, hanem egy egész Északi-Európára kiterjedő fejedelmi rokonságtól övezve. A finn-lapp nyelvrokonság imént felfedezett eszméje (amely olyan jól illett az Európában divatos Észak-kultusz hangulatához, és olyan előkelő helyet biztosíthatott népünknek az őskor ködbevesző, de éppen ezért előkelő és költői nemzetek közt) megmámorosította Dugonics képzeletét; a rokonságot azonosságnak fogja fel és magyar hősökkel, magyar nemzetekkel népesíti be a világot, az Alföldtől fel a Jegestengerig. A *Finnország-i*, *Karjel-i* rokonok csak úgy lejárnak a *Balti-tenger* partjáról a Tisza mellé, mint ahogy Árpád családjának szép, fiatal regényhősei messze országokat és tengereket bolyonganak be, mindenütt rokonokralelve. A történelmi valósághoz vajmi kevés köze van ennek a dicsőséges régi világnak; az egyes motivumokat nagyobbrészt közkezén forgó híres barokk regényekből vette Dugonics, de ezt a kor olvasója észre sem vette, és ha észrevette volna, mit sem talált volna természetesebbnek. A történelmi ismeretek vajmi fogyatékosak voltak még és az eredetiségről szóló felfogás is sokkal elnézőbb volt, mint csak egy félszázaddal utóbb is. De magyar volt. — és ez a fő —, ennek a világnak egész berén-

dezése, a benne megnyilatkozó élet-, társadalom- és államfelfogás: a korabeli magyar barokk rendiség gondolkodásmódja. Magyar volt — és ez a másig újsága! — a nyers és türelmetlen *hazafias irányzatosság*, amely szólt a műből és rokon hangra talált a II. József elleni elkeseredéstől dohogó hazafiak szívében. És magyar volt a nyelve, stílusa kissé szándékoltan is az, furesán és tarkán szegedies és halmozó, de muzsika volt benne, ha esetlen is, ismert és magyar.

Etelka és az utána következő Dugonics-regények *megteremtették a magyar olvasóközönséget*, — így mondja a másik irodalomtörténeti közhely. Hogy ez az egyszerű mondat mit jelent, milyen nagy és bizonyos tekintetben korszakalkotó dolgot, azt szeretném néhány gondolattal megvilágítani.

A modern irodalomtudomány az irodalmat nem tekinti többé az írott művek összességének, tehát könyvek halott tömegének, hanem egy *élő viszony*-nak, amely két tényezőnek egymással való találkozásából bizonyos tekintetben egymással való küzdelméből jön létre: író (illetőleg könyv) és közönség kettősségéből. Amíg csak írók és könyvek vannak, esetleg mecénások és véletlen, elszórt olvasók, addig voltaképpen irodalomról még nem lehet beszélni. Az irodalom az irodalmi élettel kezdődik, amikor író és könyv hatni kezd, mégpedig nemcsak elszórtan, hanem kisebb vagy nagyobb tömegekre, és ezek a tömegek — a közönség — visszahatnak az íróra. Hogy mit jelent a gyakorlatban ez az igazság, irodalomtörténetünknek sötét és szomorú fejezetei példázzák. Gondoljunk *Bessenyei Györgyre*, aki közönség híjján évtizedeket tölt pusztakovácsi magányában, bölcselkedve és írva — megírva többek közt az első eredeti és nagyigényű magyar regényt: *Tariménes utazását* — és mindaz, amit gondol és ír, holt kincs marad, kézirat, amelynek felfedezése századokig várat magára, nem jut el olvasóhoz, nem lesz hatóerővé, nem válik irodalomná. Vagy a másik, még szomorúbb példa: Dugonics legnagyobb költőkortársáé: *Csokonaié*. Ennek a szerencsétlen nagy költőnek jóformán egész élete abban telik el, hogy próbálkozik műveinek kinyomatásával, a közönség elé juttatásával. És ez a próbálkozás jóformán teljesen sikertelen marad; a legnagyobb magyar szellemek egyike részvétlenséggel, ennek következtében szegénységgel és betegséggel küzdve, elhal fiatalon, a nélkül, hogy beválthatta volna a magyar irodalomtörténet legnagyobb ígérését.

Ezek a példák megértetik, miért olyan nagy érdem Dugonics újsága, a közönségteremtés. Mert ezt Dugonics csakugyan véghezvitte: regényeit mindenki olvasta, aki olvasóközönségnek számított akkor. Sőt, többet tett ennél: nemcsak olvasóközönséget teremtett, hanem — ami nem kisebb dolog — a kezdődő magyar színpad számára *színházi közönséget* is. *Etelka* sikere mellett kevésbbé szoktunk gondolni rá, hogy Dugonics drámaíró is, mégpedig az első nagy és tartós sikerű magyar drámaíró. Művei (elsősorban a leghatásosabb, *Bátori Mária*) évtizedeken át a magyar színpadok legsikeresebb, legnépszerűbb darabjai voltak. Olyan illetékes tanú, mint Vörösmarty, jegyzi fel, hogy még a harmincas évek végén is *Bátori Mária* biztos sikert jelentett, sokkal biztosabbat és sűrűbbet is, mint akár Kisfaludy Károly vígjátékai, amelyek pedig szintén a közönségvonzó színművek közé tartoztak. A siker minden téren megmutatkozik. Regényeit is sorra dolgozzák át a színpad számára, *Bátori Mária*-ból pedig maga Erkel Ferenc operát ír.

Dugonics legyőzte a magyar író érvényesülésének két legnagyobb akadályát: a felekezeti elzárkózást és a politika szellemtelenségét is. Művei ama kevesek közé tartoztak, amelyeket mindenki olvasott, Debrecenben éppúgy ismerték, mint Szegeden és Pozsonyban, és legnagyobb korabeli dícséretét a legnagyobb kálvinista költő, Csokonai énekelte. A politika meghódításáról pedig halljuk magának a szerzőnek tanúságait: „Magam voltam jelen Pesten a vármegye gyűlésében, hallottam magyar nemesainknak szavokat, kedveltettem bátorságokat; egy közülök magához szólítván engemet, azt súgta fülemben: Uram! A miket itt mondunk, mindnyájan Etelkából puskázunk. Kérjük az urat, el ne hagyja ezután is írásaiban Magyarországot, ébressze fel magyarjainkban a nemes bátorságot.“ (D. Feljegyzéseiből.)

A harmadik tétel, amely az irodalomtörténeti kézikönyvek-ből átment a köztudatba Dugonicsra vonatkozólag, hogy a *magyaros* és pedig *maradi* irányhoz tartozik. Ebben a kettős minősítésben kétségtelenül van igazság. De így, ahogyan hangzik, nem egy félreértés okozója lehet. Így szinte közhellyé vált Dugonicsot, mint az *asszimilált író* példáját emlegetni, aki, mint ilyen, túlzottan, szándékoltan magyarkodik. Ez a felfogás nem egészen szabatos. Dugonicsot nem lehet asszimilált írónak tekinteni. Anyai részről tiszta magyar eredetű, apai részről pedig a nagypapa költözött be a Balkánról Szegedre, és az apa magyaro-

sodott el. Asszimilálnak szabatosan azt nevezhetjük, aki asszimilálódik, tehát valami régit elhagy és valami újhoz hasonul hozzá. Asszimilált magyar az idősebb Dugonics András, aki eleinte mint *civis Dalmata* szerepel, utóbb azonban már mint *civis Hungaricus* lesz a város kapitányává és városi tanácsossá. Dugonics, az író, már magyarnak születik, az anyatejjel szívja magába a magyar nyelvet, a szegedi levegővel és a piarista neveléssel a magyar lelkiséget. Csoda-e, ha magyar érzése erős és jóízű lokálpatriotizmussal szövődik össze! „Mindaddig nem lösztök igazi magyar emberek,“ — szokta mondani tanítványainak, — „míg Szegedön nem isztok egy pohár vizet a Tiszából.“

A maradiság fogalmát sem lehet olyan fenntartás nélkül alkalmazni rá, mint ahogy megszoktuk. Bizonyos, hogy a hagyományokhoz való ragaszkodás erősebb benne, mint az új eszmék iránti megértés. De ne felejtjük el, hogy az új eszméket legfelérthetetlenebbul és leghatékonyabban e korban II. József képviseli, és az a hagyományféltő maradiság, amellyel Dugonics erre a politikára felel, az ország túlnyomó részének szívéből jön. Kazinczy és társai, akiket francia és német olvasmányok, a szabadkőműves eszmék és egyéni hajlamok fogékonyakká tettek az aufklérizmus törekvései iránt, éppoly természetesen rokonszenveztek a kalapos király programjával, mint amilyen természetesen lázadt fel ellene a barokk rendiség formáiban élő katolikus Magyarországnak vallásos és hazafias lelkiismerete. Mindazáltal nem lehet azt mondani, hogy Dugonicsnak nem lett volna érzéke az új eszmék iránt. A felvilágosodásnak egyik legfontosabb gondolata, a *tudomány* jelentőségének átértékelése, és méginkább a *tudomány hazai nyelven* való művelésének fontossága nem kevésbé hatotta át, mint akár Bessenyeit, Kármánt vagy Kazinczyt. Sőt e meggyőződésének egy életen át gyakorlati harcosává is szegődött egyetemi tanári és tudós működésével. Egy ponton pedig egyenesen a felvilágosodásénál is haladottabbnak, még újabb korszak előfutárjának tekinthető: multat felidéző, a maga módján történetileg gondolkozó, északrajongó regényeiben joggal nevezhetjük a *romantika*, a Vörösmarty-féle európai és magyar romantika *előfutárjának*.

Ha azt kérdezzük, *miben nyilatkozik* meg Dugonics sokat emlegetett magyarsága, azt fogjuk találni, hogy legjellemzőbb igyekvéseiben annyira nem maradi, hogy éppen ma nagyon is a mi törekvéseinkkel rokonnak, egyenesen időszerűnek érezzük.

Ma, amikor minden eddiginél jobban ráeszméltünk kultúránknak idegen elemekkel való telítettségére, és a magyarságunkban való újjászületést érezzük legsürgősebb feladatunknak, nagyon jól meg tudjuk érteni az író és professzor Dugonicsot, aki egész életében az elidegenesítés ellen harcolt. „Császáruk a német nyelvet el akarván terjeszteni Magyarországon, ennek három legalkalmasabb módját találta. Elsőben: a normális (= állami) iskolákat behozván, megparancsolta, hogy a deák és magyar nyelvet abban hagyván, csupán németül taníttassanak a magyar gyermekek. Ropogott szájokban a német nyelv, hozzája nem szokhattanak. Én ezen igyekezetének ellene állván, *csak azért is* az algebrát és geometriát magyar nyelven kiadtam, hogy megmutassam az ország előtt, hogy a német nyelv sohasem oly alkalmas a tanulmányoknak kimagyarázásában, mint a magyar nyelv. Soha se a németek, se a francziák nem mehettek annyira, hogy a mathesist magok nyelveken úgy kiadhatták volna, hogy abba idegen nyelvekből hordott szavakkal nem kellett volna élniek. Én megmutattam, hogy ha a tudákosság magyarul taníthatna, más idegen nyelvre éppen nem lenne szükségünk, a mint is azon két tudákos könyveinkben semmi más szavakkal nem éltem, hanem tiszta magyar szavakkal. — Második módja a császárnak, mellyel a német nyelvet szükségesnek akarta tenni országunkban, ez vala: parancsolatot adott tudni-illik, hogy aki németül nem tud, se tisztséget az országban, se professorságot az iskolákban ne remélljen. És valóban az universitásunkat meg is kezdette immár rakni Németországból ide küldött német professzorokkal. Így lassan-lassan a többi tisztségeket is vagy azoknak adta volna, kik külső országokból hozzánk tántorogtak volna, vagy azon magyarainknak, kik külső országokon tekeregvén, ottan a német nyelvet megtanulták volna.“ (Feljegyzések.) Ezért teremti meg a *Tudákosságnak két könyvei*-ben a mennyiségben magyar műnyelvet, ezért tanít könyve alapján az ismételt feljelentések ellenére is csak azért is magyarul. És voltaképen ezért lesz magyar regény- és drámáiróvá is.

Még maibb másik törekvése: a tudatos, *hagyománymentő népies érdeklődés*. *Etelkájáról* szólva, írja:

„A magyar közmondásokat, példabeszédeket néhol belebeszorítottam: *hogy nyelvünknek eme gyöngyei a tengerbe ne vesszenek*.“ Fel van jegyezve róla, hogy nagy kedvvel gyűjtötte a népi nyelvkineset; kijárt a makai piacra a tanyai vásárosok

közé, eljárta a *superok* (a szegedi hajóácsok) műhelyeibe, beszélgetett az emberekkel, figyelt és jegyzett. Ennek a munkának eredménye a *Példabeszédek és Jeles Mondások* hatalmas kötete. De ennek gyümölcse regényeinek jóízű, sok helyen ma is élvezhető, a történeti érzékkel bíró számára egyenesen inyenccfalatokkal gazdag nyelve. Íme, Dugonics, a magyar *szellemi néprajz* őse!

*

Csokonai Vitéz Mihály, aki gyalog zarándokolt el Pestre, Dugonics látogatására, *Dugonics Oszlopa* c. költeményében leír egy márványoszlopot, melyet a fagyar Helikon tövében látott:

*Sok helyen a kövön Árpád, Tokszus, Zoltán
Triumfált az idő elmulandó voltán.
Sok dicső őseink nevei új fényben
Kezdetek ragyogni e nagy építményben.*

*Ezek között látszott a főtiszteletű
Dugonicsnak metszve néhány arany betű,
Melyet a hív magyar kezek így metszének:
A Haza. Dugonics. András. Nagy. Nevének!
Szemét sok hazafi könnyekkel áztatta,
Sok hév indulatok buzogtak alatta.*

*Azok közt bennem is az összeolvadott
Szív sok háladatos könnyekre fakadott.
Tiszteltem, nagy tudós! ennyi érdemedet,
S hazafi csókokkal értetvén tégedet,
A magyarok kegyes istenét imádtam,
Hogy ily magyar szívű hazámfiát láttam.*

*Szemléljétek. Késő Unokánk. Fiai!
A Nagy. Dugonicsnak. A Hív. Csokonai!*

E szavaknál méltóbbakkal a hív Petőfi-Társaság sem áldozhat emlékének!

DÉL VISSZATÉRT. Küzdelmes napjaink nagy nemzeti öröme, hogy *Észak* és *Kelet* után most tért vissza édesanyja ölébe *Dél* is, melyet honvédeink vitéz karja ragadt ki az igazágtalan zsákmányolók áldatlan kezéből. A Bácska, a baranyai háromszög véráztatta magyar földje ismét a mienk. Nemcsak a gazdagon termő tájak, síkságok, erdők és vizek bősége, hanem a néprajzi és történelmi élet ezeréves emlékei is *Ave*-t kiáltanak felénk az ősi földről. Kincsek, amiket a jogtalanság, a hazugság és a gyűlölet barbárjai ragadtak el tőlünk Trianonban.

A Gondviselés csodatevő karja szinte váratlan gyorsasággal sujtott le az ezopuszi békaként felfuvalkodott harmadik trianoni országra. A sorsszerűségnek valósággal megrendítő elégtétele jelentkezett ebben az összeomlásban, az Isten ujjja, ami megerősíti bennünk az odaadó hitet, mely ebben a fohászsban tört fel a milliók ajkán: *Igazságot Magyarországnak!*

A huszonkét évvel ezelőtt megrendült magyar szívek vágyát és kiolthatatlan tüzét a bennünk élő honszereteten kívül: elsőként a magyar író élesztette és tette tudatossá nemzeti fiaiban és leányai-ban, az az irodalom, mely megéreztetete melegével, közvetlen szavával, világos megállapításával azt az utat, mely a milliók szívébe vezet s a nemzet legmélyebben fekvő, szinte eltemetett rétegeit is teszi csöndes, de komoly és kitartó harcosaivá a mindnyájunk legnagyobb ügyének. Ezt az irodalmat azonban az istentől-lekezett költők és szépírók alkotják elsősorban.

Egy székelyszármazású barátom, aki hosszabb erdélyi tartózkodásából tért ismét vissza Budapestre, beszélt nekem, hogy a székelység nagy néptömege sohase volt tudatosabb, életesebb hazaszeretettel eltelve, mint ma, amikor érzi a hazának, ez örök egyetemésítő erőnek forró szeretetét a kínzó idegenség után. Íme, így jutott el az ihletett toll hatalma az aknákkal telepített határövezetekre is át a szívekbe, hogy őket ideláncolja a közös föld és közös lelkiség örök egységébe.

És ennek a nagy munkának élén épp az elszakított Dél szülöttje állott: *Herczeg Ferenc*, mint a revíziós Liga lánglelkű elnöke. Még nem tudjuk a Bánát végleges sorsát, de a büntető kéz, mely az elbizakodott Jugoszláviát megbüntette, bizonyára igazságot fog nekünk szolgáltatni a bánásági földdel is, melynek egyik virágzó városa: Versec éppen *Herczeg Ferenc* szülőföldje.

Igen, a most visszatért Dél az irodalom, a tudomány, a művészet és vitézség sok jelesét adta nekünk, akik közül magasan emelkedik ki *Zrinyi Miklósnak*, a költőnek tisztelt neve, aki a Muraköz magyar levegőjében nevelkedett föl és annak nyelvét csendíteite meg a Szigeti veszedelemben. A Dél szülöttje *Damjanich János*, a

48-iki szabadságharc nagy hőse, valamint Schweidel József a hős tábornok: mind a ketten nagy vértanúi az aradi gyásznapiaknak; de itt született Mihalovics Ödön zeneíráskunk kiváló művésze, Than Mór történeti festőink egyik nagyja, Koch Antal geológus, Koch Ferenc és Bugarszky István vegyészek, Kuzsinszky Bálint régész, Guták József matematikus. Lippán született Degré Alajos regényíró, Szabadkán Kosztolányi Dezső, Óbecsén Palágyi Lajos, mindketten költők.

Megnövekedett határunk, a most már a 15 milliót kitevő testvér-lakos: egy új korszaknak jöttét hirdeti számunkra, új erőt, új munkakedvet; körültekintőbb, elmélyedőbb világnézetet sugalmaz belénk, a munka népének fölemeltetését, az elfogult társadalmi elkülönülésnek megszűnését, azt a felsőbbrendű szellemi és erkölcsi egységet, amelynek egészséges megnyilvánulása teheti csak valóban erőssé, naggyá és boldoggá Magyarországot.

Adja Isten, hogy Kormányzó Urunk ereje és bölcsesége még sokáig ragyogjon ránk a budai Vár szimbolikus magaslatáról! Adja Isten, hogy új nemzetfeladataink új erényei: az ő nagy lelkéből fakadva és elindulva, jussanak el a legkisebb polgári lélekbe is, és ott kiirthatatlan gyökeret eresztve, az annyit szenvedő országot a felvirágzás, a munka és a béke hónapjává tegyék. *(Havas István.)*

KRISTÓF GYÖRGY-EMLEKKÖNYV. Azalatt a szomorú emlékü 22 év alatt, hogy Kolozsvár és véle az egyetem a román megszállás kínjait szenvedte, a trianoni parancs hatása alatt kénytelen volt az új uralom eltűnni, hogy a kolozsvári egyetemen magyar nyelvi és irodalmi tanszék fennálljon. Hogy erre vállalkozó akadt, mégpedig olyan ember személyében, akinek gerince volt, azon csak azért nem esodákozunk, mert hiszen éppen erre, gerincere volt szükség, hogy vállalkozzék és helyt tudjon állni mindvégig. El kell olvasni Kacsó Sándor „Kristóf professzor első hallgatói“ c. írását, a professzornak ajánlott emlékkönyv elején, hogy megérthessük azt a lelkiállapotot, melyben tanár és tanítvány élt, ezekben a szomorú napokban. Mint sötét emlék vonul el most előttünk mindaz, amiről e könyv beszél, e könyv, melyet 1939 őszén — tehát még román uralom alatt — adtak ki a professzoruk 60. születésnapjára azok az erdélyi tanárok, kik Kristóf György ajkáról lesték az ígét, — kapták a magyar irodalom multjának ösmeretét, — a magyar irodalmét, mely akkor csak az ő szívükben élt, mint élő igazság és szép jövő. Élt, mert a professzor lelkes szava, ő nem, egy tekintete, egy kézmozdulata élővé varázsolta, s nem engedte multnak tekinteni. Nekem is van egy ilyen emlékem. Jó néhány évvel ezelőtt művészeti kiállítás rendeztem Bukarestben, melyet Károly román király is meglátogatott, de eljöttek a magyar diákok is, kik az odavaló egyetemet járták, sergestül és csoportosan. Egy megbeszéltnapon és órában előadást tartottam nekik a legújabb magyar művészekről. A szemük csillogott, úgy hallgatták, de könnybe lábadt, mikor be akartam előadásomat fejezni. Az egyik felzokogott: „még, még,

beszéljen kérem még“ és én folytattam, bár nagyon nehezemre esett a beszéd. Mi mindent és mily mértékben kellett Kristóf professzornak átélni ezalatt a nehéz 22 esztendő alatt? Növendékei szétszóródtak, s amit a szemináriumban megtanultak, nem tudták tovább fejleszteni. Ahhoz hiányzott minden eszközük, ahogy azt felpanaszolják. Mégis, — ez a hatalmas kötet, melyet professzorunk munkaközösségében összeállítottak (326 oldal), ékesen beszél arról, mit tud művelni a lelkesedés, hit és akarat. Ami e tanulmányokat első pillantásra jellemzi, ugyanaz, ami a debreceni egyetem professzora tiszteletére kiadott Pap Károly-émlékkönyvet, (miről azidétt e lapban megemlékeztem volt). Most is helyi színe van a dolgozatok legtöbbszörének. Amott Debrecen kulturális multja, itt Kolozsvár lép előtérbe. Az erdélyi magyar irodalom és nyelv problémái érdeklik őket elsősorban, s ha kitekintenek a magyar világba, valamilyen erdélyi vonatkozást mindig megütnek. Blédy Géza, a román nyelv-atlasz magyar vonatkozásait mutatja ki. Ez a nyelv-atlasz a román népnyelv lehető teljes bemutatása, olyan alapos munka, olyan tudományos felkészültséggel készült, hogy a legkitűnőbb külföldi munkákat is felülmúlja. Évtizedes gyűjtés eredménye. A király, a kormány és a román akadémia bőkezűségének köszönhető. Hasonló munkát nálunk még el sem kezdtek. Blédy Géza rámutat arra, hogy a műnek magyar vonatkozásai vannak, melyeket a negyven éves Tájszótár, a közel hatvan éves nyelvtörténeti szótár, a nagy időközökben megjelenő etimológiai szótár után számba kell majd vennie annak a munkának, mely a magyar népnyelv atlaszát fogja majd bemutatni, ha egyszer mégis rákerül a sor. Ez a tanulmány nagy figyelmet érdemel. A nyelvünkről van szó, — legnagyobb Kincsünkről, melynek alapos pallérozása, művelése, gondozása és tudományos vizsgálata életkérdés számunkra, most még inkább, mint valaha. A másik nagy figyelmet érdemlő közleményt Orbán László írta, aki adalékokból áll elő a magyar színészet történetéhez —, de ezek az adalékok a szászok városában, Brassóban játszott, mégpedig 1848-ig magyar nyelven játszott színdarabokról szólnak. Aki ezt a cikket elolvassa, s arra gondol, mi mindent össze nem rágalmaztak nemzetiségi agitátoraink a magyar „elnyomásról“, meglepetve láthatja, hogy Brassóban — teszem 1823-ban — román és magyar nyelven tartottak előadásokat a német mellett, sőt magyar színészek játszották, román nyelven, *Ceasul de seara* (Az estj óra) című Kotzebue-darabot. Persze színészeink azon voltak, hogy magyar szerzők darabjait játszassák, de Kisfaludy Károly *Tatárok Magyarországon* c. darabját csak 1830-ban adhatták, 11 évvel később, mint Pesten. Megragadta a figyelmemet az az adat is, hogy 1840-ben, Brassóban, a színlap magyar, román és német nyelven hirdette az előadást, igaz, hogy románul csak ez évben először. Viszont meg kell állapítani, hogyha operát adtak, németül énekeltek. Ilyenkor persze tele volt a színház és volt taps bőven. Ismertetést olvasunk Kolozsvár irodalmáról a Bach-korszakban. Nagyon szomorú képet

tár elénk *Sántha* Alajos. Kolozsvár irodalmi élete megbénult. Sajtója is életképtelen lett. Minő más képet fest majd a trianoni évek-ről a jövő objektív történelemírója! Egyébként idevág *Györfő* cikkje a kézdivásárhelyi timár-nyelv műszavairól; valamint az erdélyi modern széppróza néphőséről szóló, melyben *Debreczy* Sándor az erdélyi írók regény és dráma-hősének *közös* vonásait állítja össze, *Márton* Gyula Magyarország helyneveit, *Szabó* T. Attila a pusztaszemélyneveit gyűjti koszorúba, amint azok helyneveinkben megmaradtanak, s erdélyi vonatkozású végül az a cikk is, melyet *Veégh* Sándor írt Petelei Istvánról, Erdély nagy elbeszélőjéről, akinek írói jelentőségével korunk nincs még tisztában. Kemény Zsigmond mellett volna pedig a helye. Más fából faragták ugyan, de nyelvét nem kellene „átírni“, mert Petelei a magyar nyelv legnagyobb mesterei közé tartozik. Méltó jellemképét vajjon ki fogja megfesteni? *Kristóf* György tanítványai, amellet, hogy *Kazinczy*, *Kölcsey*, *Madách*, *Eötvös* *Petőfi* és *Jókai* iránt érdeklődtek, mindíg találtak valami új szempontot cikkeikhez, belemerültek *Komáromi* *János*, *Erdélyi* *József*, *Kosztolányi* *Dezso* költészetének vizsgálatába is. Ezek a kisebb-nagyobb tanulmányok kisebb-nagyobb értékűek. Ki akarom emelni közülük *Vörös* *István* *Madách*-tanulmányát, mely azt igazolja, hogy a mai filozófiai problémákban való jártasság mellett tud a maga szemével is látni; nem úgy, mint legtöbbször filozófiával foglalkozó tudósaink, kik egy-egy külföldi bölcshez szegődve, egyoldalú világszemlélet hinárjában vergődnek. Végül egy nagyigényű és nagy reményekre jogosító mű alap gondolatait egybefoglaló tanulmányra hívom fel a figyelmet. *Dr. Jancsó* *Elemér* *Aranka* *György*ről tervez egy nagyobb munkát, amivel a XVIII. század végén felébredt reformeszmék magyar agitátorát fogja életre hívni, aki azt valóban meg is érdemli, mert olyan polihisztor, olyan lelkes ember, olyan gazdag lélek volt, akivel az erdélyi emberek közül csak *Brassai* *bácsi* vagy *Meltzl* *Hugó* vetélkedhetnek, — pedig tulajdonképpen még egyikéről sincs alapvető jellemrajzunk. *Kornis* *Gyula*, elnökünknek 1927-ben megjelent hatalmas műve, *A magyar művelődés eszményei* foglalkozik ugyan *Arankával* is, de éppen *dr. Jancsó* tanulmánya igazolja, micsoda gazdag kincs, kultúránk történetének milyen sok, lappangó adata rejlik még feldolgozatlanul levéltáraknak és magányosoknak fiókjában. Mindezzel csak vázoltam ennek az emlékkönyvnek gazdag tartalmát, mely ilykép rávilágított a mester, *Kristóf* *György* szuggesztív hatására, sokoldalúságára, igazi sokratesi „bábaságára“, mikor világra segítette e tanulmányokat. Érthető és öröndetes, hogy mikor a kolozsvári egyetemre újra bevonult a magyar szó, azt a férfit vette át a kultusz kormány, aki 20 önálló művével és közel 700 tanulmánnyal, elsősorban pedig nagy pedagógiai képességével igazolta, hogy megfelelő ember a nekivaló helyen.

Dr. Lázár *Béla*.

ÚJ JAPÁN KÖNYV A MAGYAR IRODALOMRÓL. Szibérián keresztül igen érdekes és szép japán könyvet kapott a *Petőfi*

Társaság a következő dedikációval: „*A Petőfi-Társaságnak őszinte tisztelettel Imaoka Dsuicsiro, Tókió 1941. V.*“ A címlapját a könyvnek egy pusztai jelenet díszíti, a címlap után következő két oldal Európa és Ázsia térképét mutatja, a térkép bal sarkában egy napfelé vágató turáni lovassal, aki nyergéből hátrahajolva küldi nyilát a messzeségbe. A gyönyörű kiállítású könyvet magyar tájképek és különböző magyar népviseleti felvételek díszítik. A könyv, amelyet a magyarság őszinte barátja, Imaoka Dsuicsiro, aki éveken keresztül tartózkodott Budapesten és kitűnően megtanult magyarul, állította össze, tulajdonképpen a magyar irodalmi antológia. *Tinódi Sebestyén, Balassa Bálint, Csokonai-Vitéz Mihály, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály, Madách Imre, Petőfi Sándor, Tompa Mihály, Arany János, Vajda János, Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Kozma Andor Juhász Gyula* vonulnak fel a magyar irodalom jelesei közül. Az egyes költői műveket a magyar történelem nagyjainak arcképei, s a magyar irredata mozgalom szimbolikus rajzai díszítik. Ezenkívül ügyesen odavetett tollrajzok mutatják be a magyar tájak életét.

Azóta, hogy a könyv Budapestre érkezett, már megszűnt a szibériai postaút is, minthogy az új világháború átterelődött Oroszországra is. A felkelő nap országa, most már igazán elérhetetlen messzeségben van tőlünk, így még sokkalta kedvesebb, értékesebb ez a japán könyv, amely izelítőt ad a japánul tudóknak a magyar költészetből. Az utóbbi években Petőfi japán népszerűsítése mellett magyar történelmi munkák is jelentek meg, most pedig a magyar lírának kapjuk olyan gyűjteményes virágoskertjét, amelyre büszkének lehetünk. Ez a könyv is igazolja azt, hogy a kis magyar nemzet kultúrája az egész világon ismert, s hogy óceánok és világrészek, sőt a szárazföldön, levegőben és a vízen dúló második világháború sem képesek széttépni azokat a kapcsolatokat, amelyeket jóbarátaink építettek ki. Kerüljön akár milyen válságba az emberiség és a civilizáció, az ilyen könyvek mindig halhatatlan bizonyítékaik lesznek annak, hogy az emberi szellem igazi termékeit nem lehet elpusztítani. Ezek a bizonyítékok, mint a sumír ásatások cserépedarabjai, bizonyítani fogják mindaddig, amíg csak egy ember is lesz a földön, hogy élt a Duna-Tisza közén egy kis nép, amelynek irodalmi termékeit a világ legtávolabbi részein is ismerték és megbecsülték. (G. J.)

KÖNYVNAP — KÖNNYNAP. Majdnem száz kötet könyvvel rukkoltak ki kiadóink az idei könyvnapra. A könyveket előzetesen szétküldték az újságoknak, megspékelve kellő reklámcedulákkal és azok lelkiismeretesen közölték is a „bírálatokat“. Kaptunk azonkívül egy füzetet, melyben az egyes kiadók ismertették; a könyvek borítékjának kicsinyített másolatával illusztrálva, — kiadványainkat. Az utcákon felállították a régi sátrakat, a könyvkereskedések segédei kivonultak az utcára, a kiadók odarendelték a sátorba az írókat, hogy — ha kívánják — autogrammokot adjanak

a „szíves olvasóknak“. Így volt ez tavaly, így volt ez tavalyelőtt, — az egész könyvnap-mozgalom kezd elsekélyesedni. Legfeljebb annyi a változás hogy a sátrak száma megszaporodott a hazatért írókéval, kik az erdélyiek mintájára siettek sátrakat állítani. Aztán levélkéket hozott a posta, melyekben kedves ismerős hölgy értesített, hogy ő itt és itt, ekkor és ekkor fog árulni és értesített engem és téged és általában az ismerőseit, akik különben is, könyvvásárlók, ki szenvedélyes, ki lanyha, pedig nem a régi könyvvásárlók számára rendeződnek a könyvnapok. Valóban itt az ideje, hogy elgondolkozzunk a *könyvnapok kérdésén*, mert ha így folyik tovább, hamvába hűll az egész mozgalom. Tohonya nemtörődomséggel nem szabad a kérdést felfogni, — mert amilyen igaz lelkesedés keltette életre, a nemkívánatos jelenségek félvállról vevése kátyúba vezetheti a szép mozgalmat. Kezdetből fogva két oldala volt a kérdésnek: mily célt szolgálhat a mozgalom és mikép szolgálhatja a felösmert célt legjobban? A célt eleitől fogva abban látták, hogy szolgálja a magyar könyvet, a könyvön át a magyar kultúrát, a magyar kultúra elmélyítésével a magyar lelket. De függélyes vagy vízszintes irányban? Ez a kérdés lényege. Elmélyítve a magyar lelket, vagy szélesbítve az érdeklődés körét. Amíg ezzel nem jövünk tisztába, a könyvnapok céljátévesztetten, vagy célt fel nem ismerve vagy egyáltalán céltalanul ingadoznak a slendrián országútján. Azok, akik kizárólag kultúrát *elmélyítő célt* tűznének eléje, kevés, de igen értékes könyvek, olesó áron való terjesztésében látják a könyvnap céljait. Azok, akik kultúra *terjesztési* alkalomnak szánják, a klasszikus írók potomáron való kiadásával vélik a célt elérni. Már most mit tapasztalunk a pár éves könyvnapok hatásaként? Milyen eredményekre hivatkozhat a könyvnap? Függőleges vagy vízszintes volt-e hatása? Elmélyítette vagy kiszélesítette a magyar olvasók kultúráját? Keressük meg azokat a kiváló munkákat, melyek könyvnap nélkül nem láttak volna napvilágot, melyek a széles néprétegek előtt ismeretlenek maradtak volna, mert a kiadók csakis egy ilyen hangos propaganda révén remélhették, hogy nagyobb veszteség nélkül kísérlehetik meg egy ilyen kultúrát elmélyítő, de előzetes műveltséget feltételező mű kiadását. Volt-e ilyen? Volt, ha számuk ritka volt is, mint ahogy ritka a fehér holló, — de ez helyeselhető, mert elvégre nagyon meg kell válogatni, mit érdemes szélesebb rétegek számára hozzáférhetővé tenni. Azzal azonban a könyvnap egyetlen esetben sem dicsekedhet, hogy *Remekmű* létrejöttét segítette elő. Legalább is máig. Azonban kétségtelen, hogy volt nem egy olyan kiadvány, mely a kultúrszomjúságot kielégítette, mely a lélek nemesbítését, mely az értelem megvilágosítását szolgálta. Egy írót, *Ráth-Végh Istvánt* ki kell emelnünk, mert az ő mulatságos mezbe öltöztetett kuriozumbegyűjteményei, a nevető böles álarcában, igen mélyen elgondolkotató alkotások és valóban kultúra-terjesztést teljesítenek. De hogy könyvnap nélkül nem jelenhettek volna-e meg, — kétlelem. Meg-

jelenésük mindenesetre a könyvnap javára irandó. Az idej könyvnap örvendetes eredménye ez is, hogy sok költőt mutatott be, társaságunk élő tagjai közül Sík Sándort, Mécs Lászlót, Reményik Sándort; halottaink közül pedig Gyóni Gézá, Juhász Gyulát. Ami a magyar klasszikusok olesó áron való terjesztését illeti, ami a könyvnap kétségtelen célja azzal, eddig sok baj volt, de az idén lendület állott be, mert a Magyar Népművelők Társasága is sátrat nyitott és abban 24 filléres kiadványait árulta (kár, hogy több kötet összecsomagolásával, mert így bizony pengő lett a fillérből). Ha Arany Toldija 10 fillérért volt kapható, ellenben Balassi Bálint versei már 3.60, Gyónié kötve 6.80, Edélyié 6.50, Juhászé kötve 8.80, Mécsé 7.50, Reményiké 12.—, Síké 5.80, Vörösmartyé 8.40, sőt az antológiák közül a magyar asszonyok versei 4.—, a magyar irodalom Panteonja 4.50, Halhatatlan magyar irodalom antológiája 6.50 — Versekbe tündöklő Erdély (fűzve) 3.80 pengőbe kerültek, ezek bizony *nem könyvnap* árak. A célt, hogy költőinket szélesebb közönség ne csak nevérol ismerje, ezekkel az árakkal azonban nem lehet elérni. Az se valami dicséretes fogás, hogy mert a 8.40-es Vörösmartyé kötetet az első nap erősen keresték, másnap már nem volt kapható; úgy látszik, csak a könyvnap utáni 12 pengős árban akarta folytatni a kiadó az áruba bocsátást. Maradjunk mindjárt ezeknél az áraknál. Ha Herczeg Ferenc 4 regényét egybekötve 6.60-ért lehet adni, a többiek ára, pl. női írónkéi, Bozay Margit regénye 6.80, Berend Miklósné regénye 5.80, Dénes Gizella regénye 4.50, József Jolánnak József Attiláról szóló életrajzának maradék példányai 7 pengő, Rudnóyé 6.80, Mollináry Gizella regénye 9.30, Muráti Lili életregénye 5.20 volt, — nem, ilyen árakkal nem lehet szolgálni a könyvnapot. Jókainak egy kötete is 5.20, Mikszáthé fűzve 5.—, br. Eötvös gondolatai (fűzve) 4.80, Kosztolányi hagyatékkötete 6.50, Babits essay-kötete 6.50, de a nevesebb írók regényei, mint Máraié 6.50, Gulácsy Iréné 6.80, Móricz Zsigmondé 5.80, Tamási Ároné 5.50, bizony ezek borsos árak *könyvnapra*. Ha a szélesebb néprétegre számítunk, nem lehet ilyen árakat kérni, sem klasszikus, sem újabb jelesebb íróink műveiért, — pláne, hogy udvariasan fejezzem ki magam, kedves női íróink elképzelt csevegéseieért. Ha a nyomdai árak ezt követelik, — *a könyvnap megbukott*. Annál is inkább, mert felesleges száz kötetet kirukkolni. Zilahy Lajos kis regénye 1 pengős árával mekkora kelendőségnek örvendett! A napisajtóban hangok hallatszottak, melyek — a kiadói *vascetlik*-kel ellentétben, panaszos hangon szó-lottak az idej termésről. Nem ismerhetek minden könyvnap

könyvnap

könyvnap

könyvnap

könyvnap

kár, hogy ennek is 4.80 volt az ára.) Ha 2 pengőért adták volna, jobban szolgálta volna célját, eszmetisztító hatását, s ha nem foszforeszkált is benne a „magyar birodalmi gondolat“, de bizony ott van egyedüllétünk pátosza és tragikumája, a nagyon is megszívlelendő gondolatok árjában. Aztán, ha szemére vetik a kiadóknak az *üzletes* szellemet, mely fél minden olyan műtől, mely a „koreszméket érinti“ — bizony ebben igaza van a fészólalónak, mert sajnos az olyan írás, mint társunk, *Földi Mihály* regénye: „Egy barátság története“, mely a koreszmék összeütközésén épül fel, nem lett könyvnapra könyv. De az volt *Iványi Ödön* regénye: „A püspök atyafisága“, mely 50 esztendővel ezelőtt jelent meg (kár, hogy ezt is 5.50 pengős áron adták), mert ez a kiváló regénye a korán elhalt nagyváradi poétának, a magyar társadalmi regények élén halad. Valóban a könyvnapnak igazi feladata egy-egy ilyen elfelejtett régi mű kiemelése és új életre keltése. Ilykép jól szolgálják a magyar kultúrát. Az idei könyvnek másik értéke *Szőnyi István* szerkesztette művészkönyv volt, melyben jeles művészek művészi gyakorlatuk eredményeiről számolnak be. Első helyen éppen *Szőnyi* cikke áll, aki mint konkrét képzeletű művész, festői eljárását érthető és világos formába tudta önteni. De társainak munkálatait is nagy haszonnal tanulmányozhatják a művésznövendékek, sőt a művészet lényegével megismerkedni óhajtó műbarát is sok mindent megtudhat belőle. Az ilyen könyv igazi könyvnapra könyv, de maradandó érték is egyben. (Az ára azonban ennek is borsos, 9.60 P.) Ha a könyvnap mérlegét ilykép megvonjuk, meg kell állapítanunk, hogy sem a kiadók, sem a közönség nem fogta fel igazán a könyvnap jelentőségét. *Herczeg Ferenc* tiszt. elnökünk méltán nyilatkozott a *Pesti Hírlap*-ban írt cikkében, hogy elmaradt a „felsőbb tizezer“ érdeklődése, hogy „nem divat körükben nyíltan az irodalom mellett tüntetni“, pedig őket a könyvek árai sem riaszthatnák, mint a megtépzott középosztálybeli közönységet. Noha meg kell állapítanom, hogy van a magyar költészetnek ott is igazi barátja, *Rébelyi hercegné*, aki szereti és szinte könyv nélkül tudja az új magyar költészetet. Vajjon csak kivétel ő?

Kiadóink számára nagyon tanulságos nap lehetett ez az idei könyvnap. Láthatták, hogy mint válogattak, lapozgattak, esdálkoztak a vásárlók és mentek tovább erősen kiábrándulva, üres kezekkel, mert visszariadtak a könyvek tömegétől és főleg a bizonytalanságtól, mivel nem voltak kellően informálva arról, mit tartalmaznak a könyvek. A könyvnap újdonságait nagyon későn hirdetik a kiadók és az a füzet, mely felsorolja őket, szintén elkésve került az olvasók kezébe. Nem is szólva arról, hogy ilyen füzetet nem kritikátlan ömlengéssel kell megírni, — egyszerűen a könyvek tárgyát kell ismertetni. A kritika nem reklámfüzetbe való, — főleg nem az émelgős hangú. Mert hogy pl. az asszonyversek „a magyar költészet sajátos női színét, hangját, különleges báját“ mutatja be, azt majd az olvasó fogja megállapítani.

A reklámfüzet a munkák pontos tartalmát kell, hogy felsorolja, s ezzel beérheti. Így látjuk ezt a többi beszámolónál is, — remeklést, bűbájt és más hasonló jókat ígérnek a könyvek, de a füzet nem ad számot arról, hogy mivel remekelnek a munkák, mi a tárgyuk, hogy a közönség eleve tisztába jöjjön a munkával és válogathasson szabadon. Ismeretterjesztés, a szélesebb néprétegek objektív felvilágosítása, az irodalom-történetbe, művészetbe való bevezetések valók a könyvnapra s főleg *kevés* könyv olvasó, *igen olcsó* áron. Nem értem kiadóinkat, — miért nem tanulnak a külföldi példákon? Gondolok *Hamann* ezeroldalas nagy művész-történetére, mely 7 márkás áron sok 10.000 példányban fogyott el. Végül a könyvterjesztés külföldön, főleg Párizsban bevált szokására hívom fel újra és újra a könyvkereskedők figyelmét arra, hogy ne elégedjenek meg kirakatok felállításával, — hanem vigyék ki a könyveket a boltjaik bejárata elé, hogy a közönség szabadon lapozgathasson a könyvek között. A könyvnapnak legalább az a haszna lehetne, hogy a közönség nálunk is megszokja a — lapozgatást. A könyvkereskedők attól félnek, hogy nem tudnak eléggé a lapozgatók körmére nézni, — a franciák nem félnek ettől, a könyvnapi válogatás is azt bizonyítja, hogy e félelem nem megalokolt. Egyes kivételes eseteket bele lehet kalkulálni a rezsibe, a francia kiadók számolnak is vele, — ha az a cél, hogy a könyvet szükségleti cikké avassuk, ez a mód kipróbált eszköz. Párizs nem bánta meg. Nekünk íróknak, de kiadóinknak s könyvkereskedőinknek is életkérdés, a könyv, sorsunk sorsához van kötve, — de életkérdése a magyar kultúrának, már pedig testünkön tapasztaltuk, hogy a magyar kultúra jövőjéhez van kötve a magyar nemzet léte is. Ezért kívánatos, hogy az illetékes körök alaposan foglalkozzanak a magyar könyvnapok jövő sorsával.

(Dr. L. B.)

IRODALMI TÜKÖRKÉPEK

IFJ. HEGEDÜS SÁNDOR: AZ ARCKÉP

Az öregvő tudós, aki rajongásig szereti hitvesét, Mariennet, özvegyiségre jut. Mélabú borul rá. Minden gondolata elhunyt neje körül összpontosul. Még életében lefestette arcképét barátjával és az előtt üldögél naphosszat és várja a csodát, hogy az elköltözött új életre keljen. Ápolónőt fogad, aki hasonlít is elhunyt nejére. Az ápolónő megkedvelteti magát az akarategyenge emberrel és hogy illuzióját felkeltse, úgy öltözködik és úgy fésülködik, mint az első asszony szokta, hogy ez által még hasonlóbb legyen hozzá. Sőt az arcképét is kicsereéli, saját festményét csempésze helyére. A beteges tudós feleségül veszi az ápolónőt. De ekkor megjön régi barátja, a festő, aki Marienne képét festette és ő észreveszi, hogy festménye helyére másikat csempészték. Így kiséri a csalás és az ápolónő távozik a házból, a házasság, mely csalásra volt építve, — megsemmisül.

Ez a meséje darabomnak, melyet az északi drámaírók esztétikai módszerével szerkesztettem meg. Tehát a fő a benső, vagyis lélektani előkészítés. Három jellem van benne. A férj, az ápolónő és a festő. A történetnek alapja van és annak révén írtam meg, hisz igazi drámákat csak az élet tud csinálni.

TÖRÖK SÁNDOR: A SZEMTANÚ NAPLÓJA

A szemtanú naplója voltaképen nemcsak az én naplóm, hanem mindnyájunk naplója, minden olyan kis-emberé, aki az úgynevezett „nagy idők“ közepette a maga apró életével, ügyes-bajos dolgaival evickél a viharban. Ez az apró élet csak messziről — a nagy egészet nézve — látszik ilyen aprónak, hiszen egyébként az a nagy egész, amit akár történelemnek is nevezhetünk, ezekből az apró életekből és ügyes, bajos kis dolgokból áll össze éppen azzá a nagy egészé.

Mindahhoz, ami történik, velem együtt, mindnyájan szemtanúk vagyunk, mindnyájan „kortársak“.

Azoknak a nevét, kik az élen állanak s azoknak cselekedeteit följegyezi a történelem, sőt egyszer majd úgy a kiemelkedő egyének, mint az általuk irányított események fölött ítéletet is mondanak. De úgy érzem, valakinek föl kell jegyezni, azoknak az érzéseit, gondolatait és cselekedeteit is, akiknek működése nem tartozik a történelem lapjaira. Hiszen nagy kérdés az is, hogy akik az élen állanak, vajjon csakugyan annyira irányítói-e az eseményeknek, mint amennyire a kortárs látja? Sokkal valószínűbb az, hogy nem annyira irányítói, mint inkább „megértői a századnak“, amelynek azonban velük együtt mi is gyermekei vagyunk.

A cél tehát: megközelíteni századunk eseményeinek megértését, nemcsak azokon keresztül, akiknek nevét a történelem följegyzí, hanem azokon keresztül is, akik nem „nagy emberek“, hanem éppen csak akkorák, mint mondjuk én, aki körülnézve és hallgatódzva próbálom följegyezni mindnyájunk sóhajtásait és nevetését, mindnyájunk vágyait, félelmeit, szemünk rebbenését.

A nagy viharban a jegenyék koronája is hajladozik, ám a jegenyék árnyékában lapuló fűszálak is részesei ugyanannak a viharnak. A céloom ezzel a könyvvel: megmutatni magunkat egymásnak, közölni magunkat egymással. Látni és láttatni egymással minél több embert, éppen most, amikor voltaképen oly nehéz csakugyan meglátni az embert. De mennél többen és jobban látjuk egymást, annál több a közünk Istenhez...

A PETŐFI-TÁRSASÁG ÉLETE

PETŐFI KULTUSZA

A Genovában megjelenő *Cronache di Genova* című napilap január 9-én megjelent számában Tassy Ferenc dr. egyetemi megbízott előadó egyik olasz tanítványa, Arnaldo Mancini tollából *Vita ed arte di Alessandro Petőfi, poeta popolare dell' Indipendenza ungherese* címmel igen érdekes cikk jelent meg, amely Petőfi költészetét méltatja és végig kíséri tüneményes pályafutását a vándorlások éveitől kezdve egészen a segesvári csatáig, ismerteti a költőnek Szendrey Júlia iránt érzett szerelmét s a magyar szabadságmozgalmakban és a szabadságharcban való szerepét. Az értékes cikket elhelyeztük a Petőfi-Ház könyvtárában.

A Magyar Népművelők Társasága, amely nemrégben alakult, az alsóbb néprétegek kulturális igényeinek kielégítésére, elhatározta, hogy a magyar irodalom klasszikusait olcsó áron viszi a nép közé. Legelsőnek Petőfi száz válogatott költeményét adták ki százezer példányban huszonnégy filléres áron. A költeményeket Havas István alelnök válogatta össze s ő írta a bevezetőt is az új Petőfi-kiadványhoz. Petőfi után Arany János, Vörösmarty, a Bánk bán, Csokonai és Gvadányi jelent meg az olcsó népies sorozatban.

Mint ismeretes, annakidején Horvay János szobrászművész alkotta a szegedi Pantheon Petőfi-szobrát. A művész most a Petőfi-Háznak ajándékozta az értékes Petőfi-szobor eredeti gipszmodelljét.

A Magyarország március 17-i számában Baráth Ferenc tollából igen érdekes cikk jelent meg, amely beszámol a pápai Kollégium Képzőtársasága március 15-i ünnepségéről, amelyen az új-

ságíró is megjelent. Ennek a Képzőtársaságnak volt tagja annak idején Petőfi és Jókai. A cikk címe a következő: *Petőfi és Jókai százéves önképzőkörében*. A cikket érdekes adatai miatt teljes egészében itt közöljük.

Az egész ország lelkes örömmel készült a szabadság ünnepére. Homályos diákszobákban megszülettek az önképzőköri ünnepi beszédek, szerkesztőségi asztaloknál vezércikkeket kattogtak a gépek. A pápai kollégium növendékei szintén boldogan várták Petőfi és Jókai ünnepét, annál is nagyobb örömmel és lelkesedéssel, mert a kollégium Képzőtársasága, melynek Petőfi és Jókai volt két leghíresebb tagja, a márciusi ünnepségeken ülte meg századik évfordulóját.

Alig lehet szebb március 15-iki élményt elképzelni, mint résztvenni annak az önképzőkörnek ünnepségén, mely a magyar irodalomnak Jókait és Petőfit ajándékozta. Meghatódott lélekkel álltam meg az ősi kollégium előtt, melynek szomszédságában diadalmas és nemes egyszerűséggel emelkedik az új református templom, előtte egy-egy karcos oszlopon Petőfi szikár bronz feje és Jókai derűs, domború homloka.

A diákság áhítattal és néma tisztelettel tekint a két szoborra. Párosával és csoportosan elsétálnak ahhoz a házhoz, melyben Petőfi Sándor lakott 1841 októberétől 1842 augusztusáig. A Petőfi-háztól a Jókai-házhoz vonulnak: egyszerű, nyomorú kis viskók, itt lakott Petőfivel egyidőben a híres «politikus fiú», Jókai. A diákok és diáklányok, akár a Petőfi-utca apró házai, akár a Jókai-utca tágasabb és polgá-

ribb épületei között járnak, másról sem beszélnek, mint a százéves Képzőtársaságról. A kollégiumnak ez a nemes tradíciókban gazdag önképzőköre országos jelentőségű. *Petőfi és Jókai bontogatta szárnyát a Társaság ülésein s Petőfi itt döntötte el egy szavalt kudarcának hatása alatt, hogy nem színész, hanem költő lesz.*

A Képzőtársaság ünnepségei után dr. Szabadi Béla tanár, a Képzőtársaság jelenlegi tanárelnöke, elmondta, hogy már 1840 előtt Olvasó Társaság működött az akkor 300 éves kollégiumban: ennek célja nyelvünk művelése volt. A célnak megfelelően, a tagok verseket írtak s a kor nagy költőit szavalták. 1841-ben az Olvasó Társaság, mely gazdag könyvtárával szinte az egész országban pártját ritkította, magasabb irodalmi igények lázában és súlyosabb feladatok vállalásával Képzőtársasággá alakult át Baráth József költészettanító indítványára. Az első tanárelnök Tarczy Lajos professzor lett, Petőfi első pártfogója, aki a katonaviselt, gyenge és bizony rongyos «Petrovics Sanykó»-ban nagy tehetség jeleit látta.

A sárguló jegyzőkönyvek lapjairól ilyen nevek ötlenek az olvasó szemébe: Petrovics Sándor, Jókai Móricz, Pettrich Soma.

Megható és az irodalomtörténet előtt eddig ismeretlen adatok kerülnek napvilágra a százéves jegyzőkönyvből: Petőfi Sándor, aki akkor még Petrovics Sándor néven szerepelt az iskolai és polgári hatóságok előtt, 1842 őszi havának tizedik napján mutatkozott be a szigorú bírálatú pápai Képzőtársaság előtt. «Tünődés», «Zsarnok», «Eskü» című verseit olvasta fel és Denjén Ferenc bírálta őket. Szó szerint közöljük az érdekes bírálatot: «Az elsőben költői nyelv, lírai érzelem található, miért érdemkönyvre méltónak ítéltetett, a lírai egységet sértő kifejezés kiigazítása

mellett. A «Zsarnok» című s egy kényúr gaz érzelmeit festő költeménynek mint drámai magánbeszédnek dramatiszálására utasított a szerző. Az «Eskü»-ben egy Bacchus-tisztelő hajlhatatlan hűségű bajnokává esküszí magát a (bor)csapoknak, mely mű kivált kerekdedsége által figyelemreméltó. De mindemellett is csak az egyik részében előmlő póriasság letisztítása mellett ítéltetett érdemkönyvre méltónak.» Petőfi a bírálatnál módfelelt meg volt elégedve, legalábbis ezt írta egy levelében. Általában az ifjú költő igen büszke volt arra, hogy irodalmi rangú bírálatban részesítik verseit. «Édesörömmel függök serdülő képzőtársaságunk növekedésén; és az valóban növekszik» — írta egy barátjának 1842 április 25-én.

A jegyzőkönyv további lapjain a negyedik ülésről számolnak be, ezt őszi havának tizenhetedik napján tartották. Irodalomtörténeti szempontból az a nevezetessége, hogy *Petőfi és Jókai ezen a napon léptek fel együtt.* A kollégium évkönyvei emlékeznek arról, hogy az ülést mámoros lelkesedés és óriási érdeklődés előzte meg. Petőfi ugyanis, miután már jó költői neve volt a diákok körében, mint színész is be akart mutatkozni. Vörösmarty Petike című versét szavalta, de a bírálat nem lelkesedett a szereplésért olyan mértékben, ahogyan az ifjú költő várta. «Személyesítő szavalaata több helyen jó — írja a bíráló — de testtartása s taglejtése nem kielégítő.»

Petőfi olyan komolyan vette a bírálatot, hogy véglegesen lemondott a színészetéről és hogy néha mégis fellépett későbbi pályája során, csak kegyérgondok miatt történt. Erről egyébként éppen Petőfi írt.

A híres őszi ülésen Jókai Móricz *Mi ez?* című «lírját» olvasta fel. Jókai ekkor még verseket írogatott. «A mű a kiigazítandó csekély hibák-

nak kiigazításával érdemkönyvre méltatott» — írja a bíráló némi kis nyelvi hibával (méltatott helyett méltattatott kellett volna).

Mikor Petőfi és Jókai országos irodalmi névhez érkezett, olyan példátlan verstermelés indult a pápai kollégiumban, hogy az eddigi heti ülések mellé még pótülést is kellett iktatni — még ez sem volt elég a versek felolvasására. Később a Képzőtársaság fokozatosan áttért a képzőművészetek ismertetésére is.

— Állíthatom, — mondja dr. Szabadi — hogy a Képzőtársaság mindig kapcsolatot tartott az általános köreshizmekkel. A reformkorszakban például ez a pályatétel serkentette a kollégiumi ifjúságot: *«Miben áll honunk egyéb országoktól hátramaradása, mik ezen hátramaradás okai?»* A mai idők azonban mást kívánnak. Örömmel állapíthatom meg, hogy a kollégium növendékeinek tekintélyes része a nép fiai közül kerül ki. Ennek megfelelően, ma elsősorban a falukutatás foglalkoztatja a Képzőtársaságot. Ime ilyen című pályatételeken dolgozik most a pápai kollégium ifjúsága: *«Mit, hogyan és mikor dalol a falu?»* *«Hogyan gyógyítanak a falumban?»* *«Falum gazdasági és társadalmi viszonyainak alakulása az utolsó ötven esztendőben.»*

Március 24-én országos lelkesedés, Budapest székesfőváros harangjainak ünnepi kongása és agyüdörgés közben tért haza a moszkvai Kremlből 56 megtépett honvédszászló. A szabadságharc dicsőséges napjainak ezek a meghatározható emlékei Világosnál hajoltak a porba, a túlnyomó orosz hadsereg előtt. Hogy most, 92 esztendő után, a zászlók, a magyar szabadságharc nagy nemzeti erőfeszítésének tanúi hazatértek és meghajoltak sok diadalmas csata lánglelkű hadvezére, Görgey szobra előtt, a Petőfi-Társaság nevében erről a helyről

is köszöntjük őket, mint azokat a lohogókat, amelyeknek szárnyrakelésében, diadalmas csattogásában nagyrésze volt *Petőfi* lelkesítő szellemének is. Ő is ilyen honvédszászlók alatt küzdött s ilyen honvédszászlókért folytatott véres csatában ragadtatott el földi szemünk elöl, mint valami újkori Romulus, akinek nagysága nem fért be a halál közönséges keretei közé. A honvédszászlók hazatérésének végső állomásánál, Görgey Arthur szobra előtt, tagtársunk, vitéz *Somogyváry Gyula* mondott költői szavakkal köszöntőt.

Petőfi költészetének szelleme szólalt meg március 31-én a Magyar Miczkiewicz Társaságban, ahol *Bevilaqua-Borsody* Béla dr. tartott előadást az 1848-iki galíciai parasztlázadás és Petőfi lengyelvonatkozású költeményei címmel. A felolvasó azt mutatta ki előadásában, hogy milyen hatással voltak az 1846-iki párisi, poznańi és krakói lengyel mozgalmak, valamint a felvidéki vármegyék állásfoglalása Petőfi lengyel vonatkozású költeményeire.

Babay József tagtársunk legutóbb Pápán olvasott fel Petőfi és Jókai egykori kollégiumában. A pápai főiskola Petőfi vándorlásainak adatait összegyűjtötte és térképbe foglalta. A térkép egy példányát *Babay* Józsefnek ajánlkozta, aki viszont a Petőfi-Háznak adta az igen értékes, irodalomtörténeti szempontból fontos adatokat tartalmazó útirajz összeállítását.

Nem lenne teljes a beszámoló, ha nem emlékeznénk meg arról, hogy az idei könyvnapok alkalmával ismét forgalomba kerültek Petőfi Sándor összes versei az Athenaeum klasszikus kiadványainak sorában. Az összes versek ára kötve 4 pengő 80 fillér volt. Ugyancsak a könyvnapra jelentek meg Petőfi Útirajzai az Officina-könyvtár negyedik számaként. A könyvnap kiadvány ára 1 pengő 40 fillér volt.

EGY ISMERETLEN PETŐFI-KÉZIRAT

Itj. Hegedűs Sándor tagtársunk a Képes Vasárnap című hetilapban *Egy ismeretlen Petőfi-kézirat* címmel cikket írt, amely beszámol azokról a Petőfi-relikviákról, amelyek *Vasberényi Géza* úr birtokában vannak. A beszámolót érdekes adatai miatt szintén teljes egészében ismertetjük.

Kilenevenkét éve lesz júliusban, hogy Petőfi elesett és annyi év után újra felbukkan kiadatlan írása, amely világot vet nemes lelkére, hallatlan lángelméjére.

Mikor a nagy nemzeti fellendülésben először vetődött fel a szociális gondolat, Petőfi azonnal a mozgalom vezetői közé állott és Pesten 1848 május 4-ére hirdetett ülésre sietett, hogy ott ő is kifejtse eszméit, amelyeket ennek az ügynek megvalósításához célirányosnak tart. Ennek a mozgalomnak a címe volt: «A népbarát». Egy lapot akartak szerkeszteni, amelynek címe: «A nép barátja» s ennek az előfizetésre való felhívása az 1848 június 4-én megjelent első számában látott napvilágot. A lap megjelenését egy megbeszélő-ülés előzte meg, amelyre Petőfi a következő programpontokat írta le. Ez a vázlat került most elő, amelynek szövege a következő:

A népbarát programja.

1. Magyarázata legújabb törvényeink azon cikkeinek, mellyek a népet illetik.

2. Magyarázata átaljában azon törvényeinknek, mellyek nemesak szabadságunk és függetlenségünk fönntartására vonatkoznak.

3. Fejtegetése és összehasonlítása a magyar nép multjának és jelenének.

4. Folytonos értesítés a hazai és külföldi politikai eseményekről.

5. Gazdászati értekezések.

6. Erkölcsnemesítő mondatok, versek és elbeszélések.

A vázlatot Petőfi nem írta alá, azonban a Petőfi-Társaság tagjai kétségtelenül megállapították, hogy az ő kézirata. Ezt igazolja különben Petőfinék Arany Jánoshoz küldött 1848 május 5-éről keltezett levele is, amely hivatkozik az előtte való nap, azaz május 4-én megtartott ülésre. A levél így kezdődik:

«A néplap ügyében tennap tartott gyűlést az erre kinevezett választmány, melynek tagjai: Vörösmarti, Stancsics, Sükei, Nyári Pál, Fényes Elek, Petőfi stb. Mindenek előtt tudnod kell, hogy e lapot nem könyvtár adja ki, hanem kiadja a Pest megyei középponti választmány, a ministeriumnak pénzbeli segítségével. E lapnak főszerkesztője lesz egy magyar ember, a mellett lesz négy vagy öt segédszerkesztő, a kik ugyanazt, a mi a magyarban megjelenik, lefordítják németre, tótra, oláhra, rácra, s így ezen ujság öt nyelven fog megjelenni. Most nyisd ki mind a hat füledet, hogy megértsd, mert különben is rossz magyarázó vagyok.»

A többi részében a levélnek a példányszámról és a szerkesztő fizetéséről ír. Csak a végén mondja azt Arany-nak: «Ocsém Jankó, midőn a szerkesztő-választásra került a dolog, mindenekelőtt én emeltem szót, mondván: *Ajánlom Arany Jánost...*

...Én nem tettelek szerkesztőre, tette magad magadat, azért ha nekem valaha hálálkodni mersz, (amit már mult levedben megkezdeni elég szemtelen voltál) én agyon ütök.»

Ebben az ügyben Petőfi már előzőleg is írt Arany-nak egy levelet, még pedig 1848-ban. Akkor már Petőfi Aranyt ajánlotta a Landerer által megindított néplap szerkesztőjévé, mert ő már szerződésileg Jókai mellé az életképekhez volt lekötve. Akkor írta ebben az ügyben első levelét Arany Jánosnak, aki

még Kőrösön tartózkodott. És hívta, hogy költözzön fel Pestre, mert itt lesz kétezer pengő fizetése a lapnál. Abban írja azt, mikor Aranyt invitálja: *«Te Bankó, a lenne még ám az élet, ha feljőnnél! Gyere föl az Isten áldjon meg. Úgy élünk, mint Krisztus, ha egy kicsit szegényeckén is.»*

Ezek a levelek alátámasztják A népbárát programjának hitelességét. Mármost bárki azt kérdezheti: honnét került ez most napvilágra. Erre megfelelni az én kötelességem.

Van ebben a mi fővárosunkban egy rendkívül finom, saját lelkének élő ember: Vasberényi Géza. Nem érdekli őt sem kártya, sem más szenvedély, amely után az embereket a vér hajtja, csak egy szenvedélye van: rajongva szereti Petőfi Sándort, a világ legnagyobb lírikusát. Egy kis gyűjteménye van, amelyet hosszú évek alatt maga szedett össze, ebből került elő ez az ismeretlen kézirat. De a gyűjteménynek nem utolsó példánya az a gyűjtőív sem, amely a nagybecskereki kaszinótársulat aláírási íve volt Petőfi Sándor verseire. Az aláírási ívet nem kisebb emberek,

mint Vörösmarty Mihály, Vachott Sándor és Szigligeti jegyezték. Ugyancsak ebben az ügyben Vörösmarty Mihály felszólítólevele, amely az egyesületekhez fordul, hogy küldjék vissza a Petőfi Sándor verse ügyében szétküldött aláírási íveket. Ez is bizonyíték arra, amit mindnyájan tudtunk, hogy Vörösmarty mennyire szíven viselte Petőfi Sándort életének és műveinek sorsában.

De hogy visszatérjünk Vasberényi gyűjteményeire, meg kell említenem, hogy az ő tulajdonában van Orlay Petrics Somának 1849 júliusában Petőfi Sándorról Mezőberényben festett képe, tehát közvetlen pár héttel Petőfi halála előtt készült a festmény és ez az utolsó kép, mely Petőfiről ránkmaradt.

A sors játéka az, hogy Petőfinek az a verse is Vasberényi Géza kezében van, amelyet Petőfi a jellemről írt. Ez a pár sor méltán illik a nemeslelkű Vasberényi Gézára.

*Olts gyermekeid szívébe jellemet,
Szeplőtelen s megtántoríthatatlant.
És nem szükség, hogy mást is adj nekik,
Mindent adál, ha jellemet adál.*

NIETZSCHE·PETŐFI-DALAI

A Petőfi-kultusz egy országszerte érdeklődést keltő, eddig ismeretlen bizonyítékáról is be kell számolnunk. *Meltzl* Hugó, a kolozsvári Ferenc József tudományegyetem egykori tudós tanára, aki Petőfi nagyságának különösen Németországban volt lelkes terjesztője, s akit Társaságunk is tiszteleti tagjai közé választott, egyik könyvében említést tesz arról, hogy Friedrich Nietzsche, a világhírű német filozófus, akivel ő együtt járt a lipesei egyetemen a hatvanas években, több Petőfi-költeményt mezenésített. *Meltzl* Hugó 1908-ban halt meg és ez a megjegyzése valahogy elkerülte a Petőfi-kutatók figyelmét, vagy ha nem is kerülte el, nem tulajdonítottak neki nagyobb jelentőséget.

Lázár Béla tagtársunk tanulmányokat végezve az idei nagydíj-jelentéssel kapcsolatosan, amelyet *Kornis* Gyula *Petőfi pesszimizmusa* című könyve kapott, rábukkant az érdekes feljegyzésre és felhívta rá Társaságunk figyelmét. *Kornis* Gyula elnökünk azonnal írt a weimari *Nietzsche-Múzeumnak*, ahonnan megjött a válasz, hogy a dalok nyomtatásban is megjelentek és szívesen elküldik Budapestre. *Kornis* Gyula elnökünk megrendelte a kottákat s azok május 10-én meg is érkeztek. A zene-történeti szempontból is érdekes kiadványokat elnökünk a *Petőfi-Múzeumnak* ajándékozta. A *Petőfi-Nietzsche-dalok* addig is, amíg ünnepélyesen be-

mutatjuk a nagy nyilvánosságnak, az alábbiakban ismertetjük.

Nietzsche összes dalait 1924-ben adta ki Lipcsében dr. Georg Göhler. A kötet összes tizenhat egyhangra írt, zongorakísérettel ellátott dalt tartalmaz. A tizenhat dal közül öt Petőfi szövegére készült. Ezeknek zenéjét a nagy filozófus 1864-ben szerezte. Az öt Petőfi-dal a következő: *Ständchen*, *Nachspiel*, *Unendlich*, *Verwelkt* és *Es winkt und neigt sich*. A többi dal német költők, továbbá *Pushkin* és *lord Byron* szövegére készült. A Petőfi-verseket *Meltzl* Hugó fordította le németre Nietzsche kérésére, akivel a beszercei százsz fiú együtt tanult a lipcsei egyetemen.

Az öt németre fordított Petőfi-vers közül a *Ständchen* magyarul az *Eresz-kedik le a felhő* címet viseli. A költő *Csekén* írta és a Julia-dalok közül való. A *Nachspiel* magyar címe: *Szeretném itthagyni... a Felhők* egyik legszebb dala, amely *Szalkszentmártonban* született. Az *Unendlich* magyar címe: *Te vagy, te vagy barna kislány*. Szintén a Julia-dalok közül való és a költő *Erdődön* írta. A negyedik *Verwelkt* magyar címe: *Te voltál egyetlen virágom*, a *Cipruslombok* közül való és *Pesten* született. Az ötödik *Es winkt und neigt sich* még sok gondot fog okozni a Petőfi-kutatóknak, mert ez a Nietzsche—Petőfi-dal nem található meg a Petőfi-kötetekben. *Georg Göhler* a hét legszebb Nietzsche-dalt kottamellékletként is kiadta és a hét között három Petőfi-dal van: *Unendlich*, *Verwelkt* és *Nachspiel*, továbbá egy *Bücker*-, egy *Fallesleben*-, egy *Chamisso*- és egy *Nietzsche*-szöveg.

A ritka érdekességű felfedezésről a Petőfi-Társaság a jövő évadban számol be a nagyközönség előtt egy Nietzsche-és egy Meltzl-tanulmány kíséretében. Az öt Petőfi—Nietzsche-dalt az ország legelső művészei fogják énekelni zongorakísérettel, s ezenkívül egy kiváló zene-

esztétikus fogja méltatni Nietzsche-t, a zeneszerzőt. *Lányi Viktor*, a kiváló dal-szerző, aki maga is több Petőfi-verset zenésített meg, megtekintette a Nietzsche-kottákat és megállapította, hogy az *Unendlich*, *Verwelkt* és *Nachspiel* című dal dallamvezetése és zongorakísérete egyaránt elárulja, hogy Nietzsche mély ihletet merített Petőfi költészetéből. Nietzsche egyébként fiatal korában foglalkozott zeneszerzéssel és dalai mellett fennmaradt még egy kórusra és zenekarra írt himnusza az Élethez, meditatiója Goethe Manfredje fölött és Szilveszteréj című zongoradarabja.

A *Budai Krónika* egyik legutóbbi számában *Palóczy* Edgar tollából cikk jelent meg, amelynek címe: *Petőfi-kutatás 1940-ben*. A cikket, amely a Petőfi névre vonatkozik, itt közöljük.

Mindenki örököl valamit atyjától: ki hírt, ki vagonot, ki idealizmust. Nekem ez utóbbi a legbecesebb örökségem s ebben is a Petőfi-kultusz a legbecesebb gyöngyszem. Atyám, aki valaha a jó tanár és lelkes író fogalma volt Budán és akiről a rádió évente, elhalálózása napján, szép kegyelettel, mint a magyar szellemi élet egyik nagyérdemű munkásáról emlékszik meg, a Petőfi-kultusznak volt rajongója. Nyolcévtesed ez a Petőfi-rajongás immár nálunk és érdekes története van. Atyám a szabadságharc nagy napjainak volt gyermeke. A segesvári csata idejében született és ifjúkorának egy részét Baján, a Petőfi-iskola legnagyobb dalmokának, Tóth Kálmánnak szülői házában töltötte. Tóth Kálmán buzdította először lantpengetésre, neki is lelki része van benne, hogy a 70-es és 80-as években atyám, a nagy magyar költő külföldi nyomait követve, sorban meglátogatta Petőfi fordítóit a hűvös Svécitől a napsütötte Sziciliáig. Családom Petőfi-ereklyéit a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékoztam. Ott hirdetik most

Csapó Máriának, Cassonenak, Ohmannak és a többieknek nemes emlékét.

A Petőfi-centenárium idején történt, hogy a Petőfi-szobortól egy kőhajításnyira, az azóta lebontott Görög-udvar galambutcai földszintjén, találkoztam először Petőfi István urammal. Úgy köszöntöttem be a derék belvárosi iparoshoz, hogy furcsállottam névválasztását. A válasz meglepő volt:

— Nem én vettem fel a Petőfi nevet, hanem Petőfi a miénket. amikor a zalai Tűrjén járt, ahol még költeményt is írt.

Közel két évtizede ennek a válasznak hatása alatt állok. Valóban a nemes Zalában született volna Petőfi neve? Névcserejéről életrajzírói, még Ferenczy Zoltán is, éppen csak hogy megemlékeznek. Hogy és mint vette fel — erről eddig hallgatott a krónika. Most, hogy Sziklay János, a magyar írók érdemes neosztora, a Balatoni Kurír hasábjain megírta «Volt-e Petőfi a Balatonnál?» e. igen hasznos írását, ismét felkerestem Petőfi István uramat. A félvárost bejártam utána. Végre Budán, a Vízi-városban, a Fazekas-utcában rátaláltam. Esteledett és fülembé zengett Petőfi budai tárgyú, megrázóerejű költeményciklusából (A király esküje — Vérmező — Kont és társai) a következő intelm: *Budán ne járjatok éjjel,*

*Mert találkoztok a megöltek lelkével,
Hónok alatt tartják levágott fejöket,*

Úgy nyögnek, úgy járják be a vesztő-
[helyet.

Kont s Hunyadi László fönn Szent

[György piacán

*Tölti bolyongva és nyögve az éjtszakát,
Martinovics pedig társaival együtt
Éjjéli tanyát ott lenn a Vérmezőn üt.*

Petőfi István, a szorgalmas iparos mintaképe, derék hitvesével ott állor a munkaasztal mellett, kalapálta, adjusztálta a remekbekészült cipőfelsőrészeket. Megörült látogatásomnak, de ez alkalommal még szűkebbszavú volt. Anynyit elárult, hogy atyja Tűrjén az In-

key nagyságos úréknál volt kertészbojtár és váltig erősítette, hogy magy olvasta Petőfinek Tűrjén írt költeményét.

Nem ismerem ilyet. Titkot rejtegetne Petőfi István uram? Ismeretlen Petőfikölteményt? És ismét belém döbbsent a kérdés: tényleg a türjei Petőfi-család házában találkozott-e a költő először azzal a névvel, amelyet ekkortájt vett fel és amelyet világhírűvé tett?

Mert való tény, hogy 1841-ben, amikor Mohácson Sepsy Károly hattagu vándorszintársulata feloszlott, Petőfi ismét vándorbotot vett a kezébe és Pécs, Szigetvár, Keszthely, Sümeg érintésével Tűrjén át tarthatott csak Vasvárnak és Szombathelynek. Az is tény, hogy a «Petőfi» nevet először 1842-ben használta a nyilvánosság előtt a Hazám című költemény megjelenésekor. Az 1841-ben írt Vadonban című költemény bizonyossága annak, hogy a költő sivár anyagi helyzete miatt gyalog rőtta az országutakat. Türje meg Sümegtől egy-napi járőföldre esik. Ott hálhatott Petőfiéknél. Ott találkozhatott először új nevével. Petőfi életének egy nagy és eddig meg nem fejtett titkát fedi az 1941/42-es időszak! Talán e sorok segítenek a titok fátylának fellebbentésében.

ÉVZÁRÓ ÜLÉSUNK.

A Petőfi-Társaság ebben az évadban utolsó ülését 1941. május 11-én, délelőtt fél 11 órakor tartotta a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó termében. Az ülés tárgysora a következő volt. 1. Megnyitó. *Havas* István alelnök. 2. Főtitkári jelentés. *Gáspár* Jenő főtitkár. 3. Petőfi Sándor ismeretlen arcképe, Barabás Miklós eredeti rajza. *Lázár* Béla r. tag. 4. Költemények, *Baja* Mihály r. tag. 5. Légítámadás (Elbeszélés) *Terescsényi* György r. tag. 6. Petőfi költeményeiből. *Tasnády* Ilona, a Nemzeti Színház örökös tagja.

SURÁNYI MIKLÓS EMLÉKEZETE.

Június 23-án volt 5 éve, hogy *Surányi* Miklós, a kiváló író, a Petőfi-Társaság tagja meghalt, csonkán hagyva legnagyobb alkotását az *Egyedül vagyunk* című regényt, amely Széchenyi Istvánról szól. A Kisfaludy-Társaság a Petőfi-Társaság, az Országos Magyar Sajtókamara, az Uj Idők szerkesztősége és az elhunyt barátai kegyeletos ünnepséget rendeztek az évforduló alkalmával június 23-án, délután 5 órakor a Kerepesi-úti temetőben. A Kisfaludy-Társaság nevében *Kéky* Lajos tett koszorút a sírra, a Petőfi-Társaság és az Országos Magyar Sajtókamara nevében *Gáspár* Jenő főtitkár, az Uj Idők szerkesztősége nevében *Fodor* Gyula.

SZÉCSI FERENC HALÁLA

Szécsi Ferenc, a Petőfi Társaság rendes tagja, május 17-én Budapesten elhunyt. Temetése május 20-án délután volt a Kerepeti-úti temetőben lévő családi sírboltban. *Szécsi* Ferenc 1861. május 16-án született Budapesten. Középiskolai tanulmányait a budapesti ág. hiv. evang. főgimnáziumban végezte, a jogot Budapesten és Lipcsében. Polgári foglalkozásaként kir. közjegyző volt s mint ilyen, megkapta a m. kir. kormányfőtanácsosi címet is. Első novellája a Pesti Hirlapban jelent meg 1880-ban. Ezután számos elbeszélése s tárcacikke látott napvilágot előkelő budapesti és külföldi napi- és szépirodalmi lapokban. Sokat dolgozott

a napilapok igazságügyi rovatában és a szaklapokban is. 1895-ben résztvett a Vígyszínház alapításában és egészen 1901-ig az újonnan megindult színház dramaturg-igazgatója volt. Szép sikereket ért el mint színpadi szerző is. Színpadi művei a Nemzeti Színházban, a Népszínházban és a Vígyszínházban kerültek színre. Nevezetesebb darabjai: *Bál után*, *Legénybúcsú*, *A baba*, *Kaland*, *Utazás az özvegység felé*, *A színház ördöge*. Válogatott művei három kötetben 1907-ben jelentek meg *Derű* cím alatt. A *Bál után* és *Utazás az özvegység felé* című színművét külföldön is nagy sikerrel játszották. Jogi szakmunkáival is nagy sikere volt. Elbeszéléseit és tárcacikkeit kiváló előszeretettel közölték az osztrák, német és amerikai lapok. 1907 óta volt tagja Társaságunknak, a halál nyolcvanéves korában ragadta el. Koporsójára a Petőfi-Társaság koszorút küldött és a temetésen Társaságunk nevében *Szöllősi* Zsigmond tagtársunk mondott gyászbeszédet.

A KULTUSZKORMÁNY FELEMELTE ALLAMI SEGÉLYUNKET

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium esztendőnk óta 300 pengő évi államszegélyben részesíti a Petőfi-Társaságot. *Hómán* Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter *Kornis* Gyula elnökünk közbenjárására ezt az államszegélyt felemelte 500 pengőre. A felémelt összeget a vallás- és közoktatásügyi miniszterium át is utalta már a Petőfi-Társaságnak.

A PETŐFI-TÁRSASÁG LEGÚJABB PÁRTOLO TAGJAI

Masika Miklósné kir. főügyész helyettes neje, Kassa. Mikola Zoltánné lelkész neje, Gömörpanyit. Csiszér Anikó tanítónő, Csikpálfalva. Juhász Elemér nyug. körjegyző, Nagyvárad. vitéz Ablonczy Ernőné főmérnök neje, Budapest. Dr. Havasy Ferencné polg. iskolai tanár, Gyömrő. Ipoly Henrikné gimn. tanár neje, Szentgotthárd. Mattyasovszky Márton nyug. áll. iskolaigazgató, Szegvár. Dr. Pál Ernő nyug. kir. kincst. főügyész., Budafok. Deme Kálmánné kir. jb. elnök neje, Nyíregyháza. Kahler Frigyesné gyógyszerész, Csenger. Perédi Sándor gyógyszerész, Váralmás. Peiszler Lujza postamester, Váralmás. Técsy Piroska tanítónő, Váralmás. Dr. Kriza János kir. ügyészségi elnök, Beszterce. Dr. Mikes József vm. főjegyző, Beszterce. Dr. Monda János szolgabíró, Beszterce. Dr. Lázár János vm. főjegyző, Beszterce. Elek Imre áll. gimn. tanár, Dés. Kovács Amália iskolaigazgató, Dés. M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola, Dés. Gróf Bethlen Béla főispán, Dés. Dr. Schilling János alispán, Dés. Dr. Hatala Péter kir. vez. ügyészségi elnök, Marosvásárhely. Némethy József ny. rendőrkapitány, Marosvásárhely. Bikfalvy Ferenc nyug. földbirtokos, Berend. Szabó István kir. törv. elnök, Dés. Dr. Geöcze Károly kir. pü. igazgató, Dés. Dr. Vékás József igazgató-főorvos, Dés. Dr. Czakó József korh. igazgató-főorvos, Marosvásárhely. Szappanyos Miklós főszolgabíró, Bethlen. Dr. Péter Sámuel kir. főügyész h., Marosvásárhely. Dr. Nánási János kir. törv. bír., Marosvásárhely. Kiss Ferenc ref. lelkész, Szaniszló. Birlea Patricius esperes, Ilova. Demeter Béla főgimn. igazgató, Sepsiszentgyörgy.

Dr. Zakariás Kristóf kir. ügyész. elnök, Sepsiszentgyörgy. Koós Ferenc állategészségügyi tanácsos, Sepsiszentgyörgy. Dr. Tana Gyula törv. tanácselnök, Sepsiszentgyörgy. Filep Imre kir. törv. tanácselnök, Sepsiszentgyörgy. Réh József szövőgyári igazgató, Sepsiszentgyörgy. Vass Károly dohánygyári igazgató, Sepsiszentgyörgy. Gáspár Jenő tanfelügyelő, Sepsiszentgyörgy. Sipos Dezső főszolgabíró, Sepsiszentgyörgy. Wolf Lajos bankvezérigazgató, Marosvásárhely. Gárdos Pál gyárigazgató, Marosvásárhely. Gergely Lázár g. kath. esperes, Nagysikarló. Gábor Elek kir. törv. elnök, Sepsiszentgyörgy. Tihanyi Dezső gyárigazgató, Marosvásárhely. Gross István olajgyári cégvezető, Marosvásárhely. Detre Samu bankigazgató, Marosvásárhely. Dr. Biró József ügyvéd, Marosvásárhely. Dr. Papp István ügyvéd, Marosvásárhely. Dr. Kovács Elek m. kir. tisztiorvos, Marosvásárhely. Kővári József gyógyszerész, Marosvásárhely. Sándor Gerő OTI igazgató, Marosvásárhely. Benedke Pál földbirt. Szentivánlaborfalva. Kaáli Nagy Sándor igazgató, Marosvásárhely. Báró Bánffy Olga, Marosvásárhely. Dr. Sebestyén Miklós ügyvéd, Marosvásárhely. Dr. Hirsch Gusztáv ügyvéd, Marosvásárhely. Dr. Micu Vazul ügyvéd, Marosvásárhely. Moskovits Jenő iskolaigazgató, Marosvásárhely. Kellner Géza, gyógyszerész, Balavár. Dr. Beretzky András szolgabíró, Erdőszentgyörgy. farcádi Sándor Zoltán gyógyszerész, Erdőszentgyörgy. Fikker Sándor lelkész, igazgató, Kolozsvár. Krizsovánszky Jenő ref. lelkész, Kolozsvár. Bodor Bertalan bankvezérigazgató, Kolozsvár. Vécsey Ernő Máv. főmérnök, Kolozsvár.

A szerkesztő bizottság elnöke:

KORNIS GYULA.

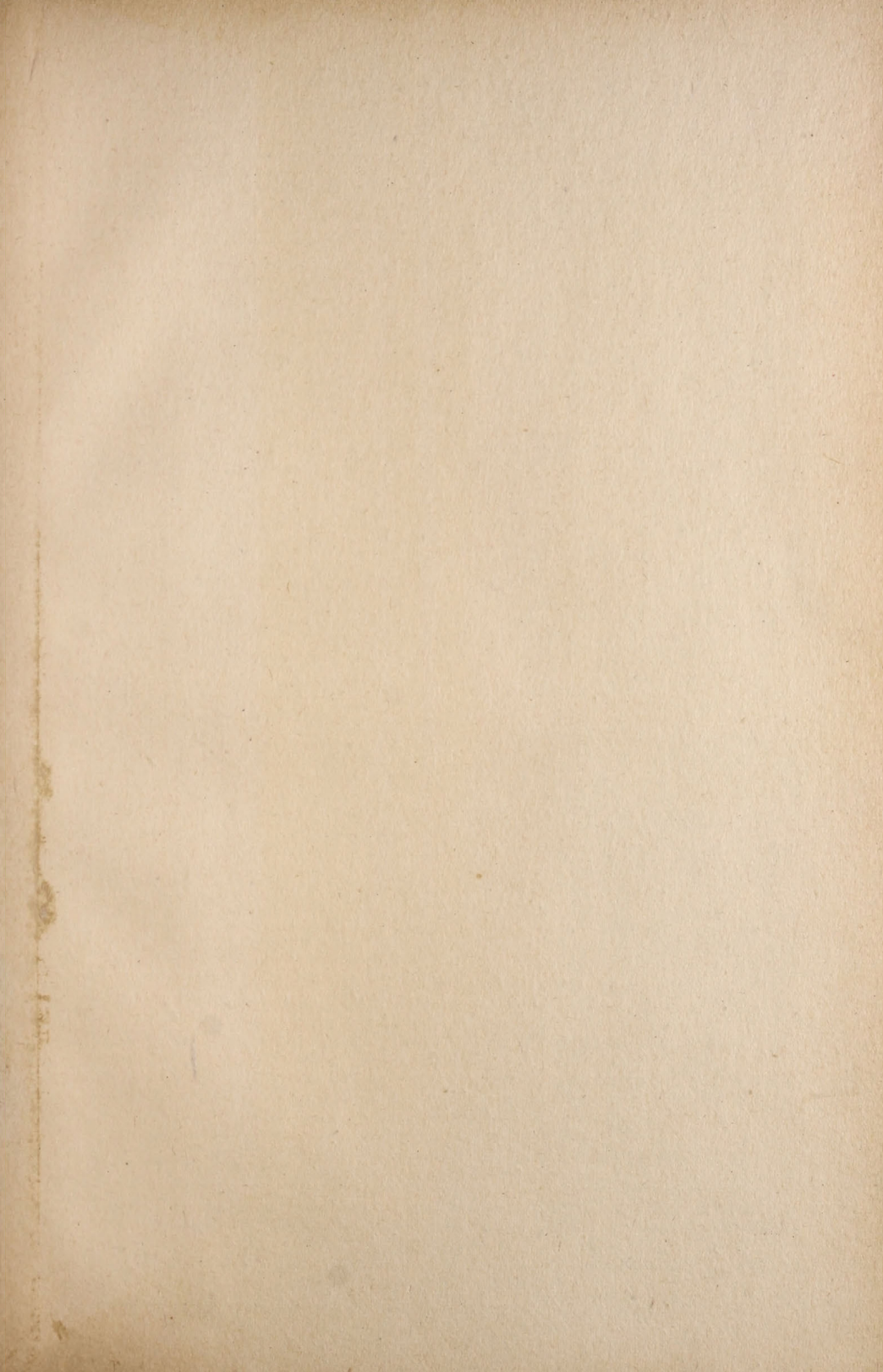
A bizottság tagjai:

GÁSPÁR JENŐ, HAVAS ISTVÁN, LAZÁR BÉLA.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: GÁSPÁR JENŐ.

Szerkesztőség: Budapest, VI., Bajza-utca 39.

Kiadóhivatal: Budapest, VI., Andrásy-út 13.

A PETŐFI-TÁRSASÁG

országos mozgalmat indított

a nemzeti irányú irodalom ujjaélesztésére.

Ezt a célt szolgálja, amikor a Petőfi-Társaság pártoló tagjai részére járó illetményköteteket nagy gondnal válogatja össze, a magyar irodalom legjaya természetéből.

*

1941. évi illetményköteteink:

JANUÁR

Gulácsy Irén: Erdély jogán

A nagy történelmi regényíró és a kiváló publicista, a letűnt időknek és izgalmas korunknak tisztáítéletű szemlélője tárja fel ebben a kötetben Erdély legmélyebb és legfájóbb problémáit.

FEBRUÁR

Ormos Gerő: Fekete barázda

A magyar föld költője, egyszerű emberek tiszta életének meleghangú krónikása Ormos Gerő. Új regényének is a magyar paraszt és a magyar föld a hőse.

MÁRCIUS

A Petőfi Társaság Herczeg Ferenc Emlékkönyve

A Petőfi Társaság ötvenéves jubileumát ünnepli annak, hogy Herczeg Ferencet tagjává választotta. Ebből az alkalomból a Társaság tagjai megírták Herczeg Ferchez fűződő emlékeiket. A színes, finom, érdekes visszaemlékezésekből a nagy írónak csodálatosan eleven és pompás portréja alakul ki.

ÁPRILIS

Kosáryné Réz Lola: Morzsák

A magyar középosztály problémáinak, küzdelmeinek, kicsinyiségükben is fájdalmas tragédiáinak leghivatottabb, legköltőibb szószólója Kosáryné Réz Lola. Új regényében egyik legnépszerűbb művének hőseivel találkozunk.

MÁJUS

Babay József: Edesanyám

Babay József írásművészete az Edesanyjáról írt műveiben teljeseedik ki leginkább. Ezeket a mélyen és megindítóan emberi, színes és költői írásokat gyűjtötte egybe ebben a kötetben a szerző.

A Petőfi-Társaság az 1941. év folyamán TIZ KITÜNÖ MAGYAR KÖNYVET és folyóiratát, a „Koszorú“-t mindazoknak elküldi, akik évi 20 pengőt ajánlanak fel a nemzeti irodalom pártolására.

Ez a pártoló tagsági díj havi 2 pengős, vagy negyedévi 5 pengős részletekben is törleszthető.

A köteteket a pártoló tag részére, kívánságára, bekötetjük, sötétkéék egészvászón kötésbe, aranynyomással; ebben az esetben a bekötésért kötetenkint 1 pengő 60 fillért számítunk.

A köteteket kiadóhivatalunk:

Budapest, VI. kerület, Andrásy-út 16. sz. küldi el.

A belépési szándék is itt jelentendő be!

A Koszorú, a Petőfi-Társaság közlönye egy irodalmi évben négyszer jelenik meg: október, január, április és június hónapokban. Előfizetési ára egész évre 4 pengő.

A Koszorú kiadóhivatala: Budapest, VI., Andrásy-út 16. Távbeszélő: 126—688. Felelős kiadó: Gáspár Jenő.

Budapesti Hírlapnyomda és Kiadó R.-T. — Felelős vezető: Noleczky László igazgató.